Mujo Begić

LJUTOČKA DOLINO, NIKAD NE ZABORAVI

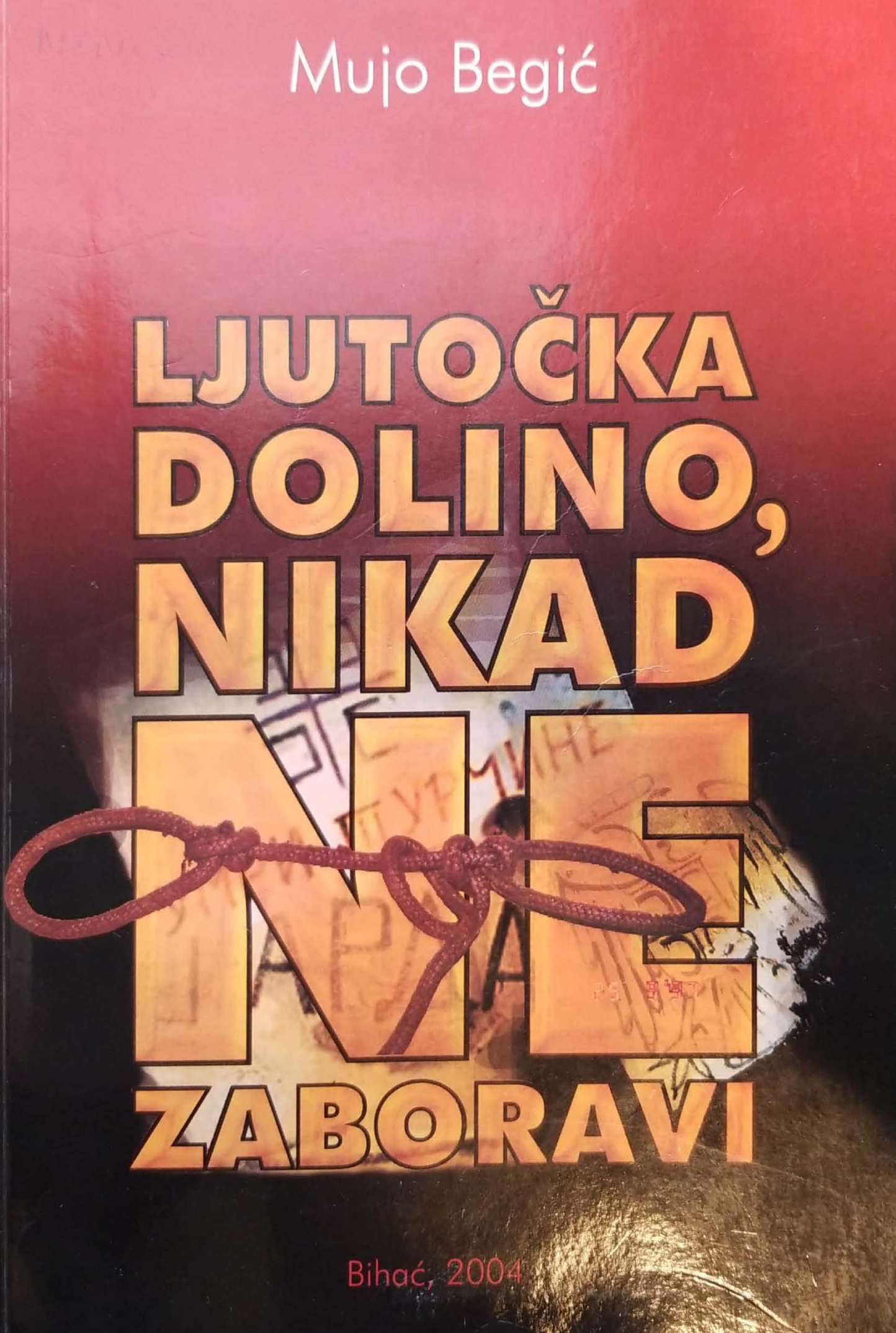

Bihać, 2004

Izdavač:
"GRAFIČAR" BIHAĆ

Izvršni izdavač:
OPĆINA BIHAĆ

Za izdavača:
Adnan ALIJAGIĆ

Autor:
Mujo BEGIĆ

Recenzenti:
Prof. dr. Mujo DEMIROVIĆ
Prof. Nijazija MASLAK

Lektor:
Prof. dr. Rizo DŽAFIĆ

Korektor:
Fikret FELIĆ

Dizajn korica:
Akademski dizajner Mirzet MUJADŽIĆ

Tehnički urednik:
Akademski dizajner Damir MIDŽIĆ

Štampa:
"GRAFIČAR" Bihać

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

355.012 (497.6 Kulen-Vakuf) "1992/1995" (091)

BEGIĆ, Mujo
Ljutočka dolino, nikad ne zaboravi : sjećanja /
Mujo Begić Bihać : Grafičar, 2004. - 221 str. :
ilustr. ; 25 cm

Bibliografske i druge bilješke uz tekst

ISBN 9958-9237-4-2

COBISS.BH-ID 12903942

Na osnovu Mišljenja Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke broj: 03-15-4924/03 od 18.11.2003. godine knjiga "Ljutočka dolino, nikad ne zaboravi - sjećanja" oslobođena je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Posvećeno svim nedužno
ubijenim Bošnjacima
Ljutočke doline

Izvodi iz recenzija

Knjiga Muje Begića "Ljutočka dolino, nikad ne zaboravi" predstavlja pouzdano svjedočenje o časnom življenju i herojskom umiranju Bošnjaka Ljutočke doline za Bosnu. Mujo Begić je posebno dokazao da rušenje džamija u Kulen-Vakufu, Orašcu i Ćukovima, mezarja i drugih objekata, ubijanja, silovanja, protjerivanja, svakojaka poniženja, mučenja zarobljenika i logori nisu bili samo plod razmišljanja plitkih barbarskih mozgova (koje on u rukopisu navodi), već i dio razrađene strategije onih koji su koliko do juče činili dio "elite" Bosne i Hercegovine i koji su u toj državi bili ono što više nigdje i nikada neće biti. Po zamislima ovakvih, rukovodstvo SDS-a za općinu Bihać, čiji sastav je Mujo Begić naveo, bukvalno su 1992. godine pobijene skoro cijele bošnjačke porodice, spaljena cijela naselja i porušene džamije u Ljutočkoj dolini. Potom, protjerani su Bošnjaci iz svih mjesta Ljutočke doline, a najvećim dijelom pobijeni oni koji su bili zatvoreni u logorima Ripač, Prekaja, Kozila, Kamenica, Račić, Orašac i Kulen-Vakuf.

O svemu navedenom govori rukopis Muje Begića "Ljutočka dolino, nikad ne zaboravi", ne zbog raspirivanja strasti, već zbog istine kao duga živih prema mrtvim, zbog pravde koju zaslužuju umoreni, iz jedne ljudske i moralne obaveze prema nedužnim žrtvama čija je krivica bila jedino u tome što su Bošnjaci i što nisu pripadali vjeri svojih progonitelja. U pisanje rukopisa svoje knjige, koja zbog niza autentičnih dokumenata predstavlja i značajan historijski izvor bez kojeg nije moguće govoriti o savremenoj historiji bihaćkog kraja, Mujo Begić je ušao hrabro, imajući na umu, kako je Musin Rizvić na jednom mjestu kazao, da narod koji umije da prašta, ne mora biti i onaj koji zaboravlja, jer oprost ne isključuje sjećanje, kao iskustvo, ali i kao poruku. S obzirom da će prvi put poslije dužeg vremena Bošnjaci Ljutočke doline s knjigom Muje Begića imati čisto sjećanje, najiskrenije je preporučujem izdavaču za publikovanje.

Nijazija MASLAK

Knjiga Muje Begića "Ljutočka dolino, nikad ne zaboravi - sjećanja" je djelo koje govori o tragediji stanovništva kulenvakufskog kraja (Kulen-Vakuf, Ostrovica, Klisa, Orašac, Ćukovi) u periodu 1992-1995. godine. Ova knjiga istražuje svu dimenziju zločina kojeg su počinile srpske paravojne snage. Ovom knjigom su odslikana dešavanja od samih priprema za izvršenje zločina do samog izvršenja.

Autor je izvršio istraživanje konkretnog slučaja (casse study) stradanja Bošnjaka Ljutočke doline.

Iako i sam akter dešavanja u periodu o kojem piše, autor je uspio da izbjegne zamku subjektivizma i da objektivno sagleda ovaj konkretan slučaj. Koristeći se dokumentacijom, fotografijama i drugom arhivskom građom autor je činjenice o kojim govori u potpunosti potkrijepio.

Ova knjiga u metodološkom smislu predstavlja historijsko--dokumentarističko djelo i može se koristiti za daljna istraživanja. Ponuđeno je puno istinitih i provjerenih podataka koji mogu biti dobra osnova za daljna istraživanja. Ovi podaci i činjenice mogu se koristiti i za sudsko procesuiranje izvršilaca i naredbodavaca navedenih zločina. Posebnu vrijednost ovoj knjizi daju sjećanja preživjelih aktera koji opisuju dešavanja na prostoru Ljutočke doline. Autor je djelom napravio sintezu dešavanja u ovom kraju kroz različite vremenske periode, a glavni naglasak dat je junskim dešavanjima 1992. godine.

Činjenicama koje je autor ponudio opravdava se teza o planskom i sistematskom pokušaju uništavanja svega bošnjačkog na prostoru Ljutočke doline.

Planiranje i pripremu zločina nad Bošnjacima Ljutočke doline autor sagledava u kontekstu realizacije ukupnih velikosrpskih planova prema Bosni i Hercegovini.

Imajući u vidu sve gore navedeno, s obzirom da je knjiga pisana laganim stilom i razumljivim jezikom, da obiluje sa dosta fotografija i dokumenata, ova knjiga će izazvati interesovanje najšire čitalačke publike i stoga je preporučujem za objavljivanje.

Prof.dr. Mujo DEMIROVIĆ

Mujo Demirović

Uvod

Dešavanja na prostoru Ljutočke doline, a koji prostorno zahvata teritoriju i naselja MZ Orašac i Kulen-Vakuf, bila su opredjeljujući i motivirajući faktor da se pokušaju odslikati dešavanja na ovom prostoru u vrijeme agresije na BiH.

Dešavanja kroz historiju ovog kraja i strahote kroz koje je ovaj kraj prolazio bio je usmjeravajući faktor pisanja o dešavanjima na prostorima doline. Činjenice da je ovaj kraj nekoliko puta doživljavao egzodus, da je činjen genocid, a samo u zadnjih pedesetak godina dva puta, mene je motiviralo da pokušam istražiti dimenziju zločina koji je počinjen nad Bošnjacima.

Jedna činjenica koja je prisutna u zadnjih pedesetak godina jeste da o zločinu koji se desio Bošnjacima Ljutočke doline skoro ništa nije zapisano. Tragičnije od svega ovoga jeste činjenica da komunistička vlast ne samo da je pokušala zataškati zločine iz 1941. godine, nego je pokušala žrtve - Bošnjake pokazati kao zločince, kao ustaše. Ovakva politika komunističke vlasti imala je za posljedicu da je amnestirala zločince i dala im motiva da zločin ponove i 1992. godine.

Koliko je komunistički režim uticao da se zločin iz 1941. godine prikrije najbolje govore činjenice da i sami svjedoci zločina nisu smjeli govoriti, ili ako su to činili, nisu javno.

Slušajući o strahotama Golubnjače i svjedočeći o Bezdani i Tihotini, mene je inspirisalo da napišem o strahotama, dimenziji i zločincima iz 1992. godine. I poslije desetak godina od stravičnog egzodusa Bošnjaka Ljutočke doline malo je pokušaja da se ova tragična dešavanja rasvijetle. Jedan od

onih koji je pisao o dešavanjima u Ljutočkoj dolini 1992. godine je prof. dr. Mujo Demirović i list "Ljiljan" koji je izlazio tokom rata, kao i Allan Little i Laura Silber.

U pokušaju osvjetljavanja zločina koji se desio u Ljutočkoj dolini pokušao sam generirati svu dimenziju zločina. U metodološkom pristupu za koji se može reći da je analiza slučaja (case study) bavio sam se konkretnim dešavanjima na prostorima doline.

Analizom dešavanja zločina na prostorima Ljutočke doline može se zaključiti da se ovaj konkretan zločin ne razlikuje od zločina širom BiH.

Ne razlikuje se po namjerama, po načinu na koji je pripreman i načinu na koji je izvršavan. Karakteristično za sva stradanja Bošnjaka u BiH, pa i u Ljutočkoj dolini, jeste da su počinjala sa psihološko - propagandnim djelovanjima, okruženjem i blokadom prostora, predajom ultimatuma, ubijanjima, pljačkom, progonom i pokušajima zatiranja tragova življenja Bošnjaka na tim prostorima.

U konkretnom problematiziranju ovog slučaja polazio sam od pitanja:

- Kako i na koji način su vršene pripreme za izvršenje zločina nad Bošnjacima Ljutočke doline ?
- Ko su bili nosioci i kreatori ovih dešavanja, ko je naoružavao Srbe?
- Kakvi su bili planovi i ko su kreatori ovih planova ?
- Kako i na koji način je izvršavan zločin?
- Koja su mjesta i logori kroz koje su prošli Bošnjaci Ljutočke doline?
- Ko su izvršioci konkretnih zločina?
- U kojoj mjeri su uništavani vjerski, privredni i stambeni objekti?
- Kakva je uloga snaga UN u junskim dešavanjima na prostoru doline?

U pokušaju objašnjavanja konkretnih dešavanja dobio sam i odgovore koji objašnjavaju i odslikavaju svu dimenziju zločina.

U pokušaju objektivnog i nepristrasnog prikazivanja konkretnih događaja korišteni su dokumenti i svjedočenja preživjelih. Kroz sjećanja - svjedočenja pojedinih aktera dešavanja zločina na prostoru doline potvrđene su i odslikane sve strahote kroz koje su prošli Ljutočani. Analizom konkretnih dokumenata, planova, izvještaja i karata, obdukcionih nalaza argumentirani su i potvrđeni svi zločini, postojanje logora, načini na koji su ubijani.

Potvrdu zločina i ubijanja Bošnjaka Ljutočke doline nalazimo u masovnim grobnicama kao što je Bezdana, Tihotina, ali i u pojedinačnim grobnicama širom Ljutočke doline. Istražitelji Haškog tribunala i sve uglednije TV stanice prenijele su stravične slike iz 80 metara duboke Bezdane, Tihotine.

Oko tri stotine ubijenih sa prostora doline, stotinjak koji se vode kao nestali, nekoliko stotina civila koji su prošli logore, patnje kroz koje su mnogi prošli svakako su opomena generacijama koje dolaze da se zločin i zločinci ne smiju zaboraviti.

Do sada ni jedan od izvršilaca i organizatora zločina nad Bošnjacima Ljutočke doline nije osuđen niti se nalazi u zatvoru, iako su imena i djela poznata domaćem pravosuđu i Haškom tribunalu. Možda će ovaj pokušaj rasvjetljavanja junskih dešavanja ubrzati i pomoći da se zločinci kazne, a zločin ne ostane zaboravljen. U krajnjem i sam naslov knjige "Ljutočka dolino, nikad ne zaboravi" ima za cilj da opominje, da se strahote i patnje Bošnjaka Ljutočke doline nikad ne ponove, ni na kom mjestu.

Ova knjiga ni u kom slučaju ne odslikava svu dimenziju stradanja kroz koje su prošli Ljutočani, ali baca djelimično svjetlost na junska dešavanja 1992. godine.

Ova knjiga ne može odslikati svu dimenziju tragedije, ali može biti izazov ili inspiracija drugima da iz različitih uglova istražuju dešavanja na prostoru Ljutočke doline.

I.

DISOLUCIJA SFRJ

Uzroci i posljedice raspada SFRJ

Gledajući unazad na povijesni nastanak, razvoj i funkcionisanje složene višenacionalne i federalne državne zajednice, mogu se vidjeti korijeni i razlozi političke, ekonomske, ustavne i druge krize SFRJ, koja je neminovno vodila njenoj disoluciji. Događaji oko uspostavljanja Kraljevine SHS iz 1918. godine, ustavne promjene iz 1929. godine, dogovor Cvetković -Maček, artikulirali su i manifestovali srpski hegemonizam i unitarizam, ali i velikohrvatske ideje koje su imale za cilj ekspanzionističke aspiracije spram Bosne i Hercegovine. Pojavom programskog dokumenta banjalučkog odvjetnika Stevana Moljevića pod nazivom "Homogena Srbija" ili "Homogena srpska država" iz 1941. godine, kaže se da Srbi moraju imati hegemoniju na Balkanu, a da bi to ostvarili, prethodno moraju uspostaviti hegemoniju u Jugoslaviji.

Dosljedno shvatajući i u praksi provodeći ovaj programski dokument, četnici su 1941. godine izvršili neviđene zločine nad nesrbima. Na isti način su JNA i paravojne srpske formacije 1992. godine pokušale oživotvorenje iste ideje. Svoj hegemonizam u okvirima federalne državne zajednice kao što je bila SFRJ iskazivala je "najjača nacija", srpska, ona kontinuitet takvog djelovanja pokazuje još od stvaranja Kraljevine Jugoslavije pa sve do raspada SFRJ.

Ključni i osnovni stubovi na kojima je počivalo jedinstvo i zajedništvo bivše SFRJ pored Tita bio je Savez komunista i Jugoslovenska narodna armija.

Poslije Titove smrti Savez komunista zapada u krizu i dolazi do njegove erozije, a JNA sve više postaje jednonacionalna, tj. dolazi do promjena nacionalne strukture oficirskog i podoficirskog kadra u kojima će ključnu ulogu imati Srbi i time će JNA postati srbizirana. Sa ovakvim dešavanjima raspad SFRJ bio je neminovan i nezaustavljiv.

Slijed događanja koji je nastao poslije Titove smrti nisu mogli predvidjeti ni svjetski analitičari, a posebno nisu uočavali opasnost od mogućeg izbijanja regionalne krize, njenih razmjera i brzinu dešavanja, kao ni posljedice koje će ona izazvati.

Poslije Titove smrti 1981. godine na Kosovu počinju obračuni sa "kontrarevolucionarima". Uz pomoć JNA i milicije iz svih krajeva SFRJ ugušena je "kontrarevolucija", što je za posljedicu imalo ubijanje i iseljavanje velikog broja Albanaca sa Kosova.

Osamdesetih godina aktuelizirana je Plava knjiga (koja govori o navodnim nepravdama prema Srbima), koja je trebala imati mobilizirajuću ulogu u jačanju srpskog nacionalizma.

Glavni nosioci realizacije velikosrpskih ideja postali su Udruženje književnika Srbije, Srpska akademija nauka i umetnosti, da bi im se kasnije

priključila i Srpska pravoslavna crkva. U prilog ovoj tezi ide skupština Srpske akademije nauka i umetnosti (u daljem tekstu SANU) iz 1985. godine na kojoj je dat nalog za izradu kasnije poznatog "Memoranduma".

"Slučajno" je septembra 1986. godine u javnosti objavljen nedovršeni "Memorandum" SANU koji je uobličio velikosrpski program širenja srpskog "Lebensrauma".

Jedan od najznačajnijih događaja koji će uticati na rušenje Jugoslavije nesumnjivo je i dolazak Slobodana Miloševića na političku scenu Srbije.

Svog budućeg krvnika Slobodana Miloševića na čelu Srbije je inagurirao Petar Stambolić, što je u konačnici bilo pogubno za jugoslovenske narode. Pučističkim metodom na osmoj sjednici Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije, 1987. godine na čelo SK Srbije dolazi Slobodan Milošević.

Prvi koraci koje je učinio jeste uklanjanje nepodobnih i postavljanje svojih ljudi na ključnim mjestima. Provođenjem "antibirokratske revolucije" uklonjeni su nepoželjni kadrovi i otvoren put za realizaciju Miloševićevih ciljeva.

Težnja za reviziju jugoslovenskog Ustava iz 1974. godine od strane srbijanskog vodstva postavljena je kao prioritet, sa jasnim ciljem da se status i nadležnosti pokrajina Vojvodine i Kosova redefinišu i da potpunu kontrolu preuzme Srbija. Milošević ukida status autonomnih pokrajina Vojvodini i Kosovu pod izgovorom da time ostvaruje državnost u punom kapacitetu kao i ostale republike bivše SFRJ. Ukidanjem statusa pokrajinama Miloševiću se otvara put ka potpunoj kontroli i ostvarivanju već zacrtanih ciljeva. Pod izgovorom obračunavanja sa iredentom[1] 1988. godine na Kosovu se uvodi vanredno stanje i počinje neviđen progon i teror nad Albancima, velik broj mladih Albanaca napušta Kosovo, zatvaraju se škole i univerzitet na albanskom jeziku. Sa Prištinskog univerziteta isključuje se 210 profesora Albanaca i 250 studenata bez mogućnosti daljeg nastavka studija.

Procesi koji se dešavaju na svjetskoj političkoj sceni nisu mogli da ne ostave refleksiju na dešavanja na prostorima bivše SFRJ.

U prvom redu to su zbivanja na prostorima država bivših članica istočnog bloka.

Reforme u Sovjetskom savezu poznate kao Perestrojka, pod vodstvom Mihaila Gorbačova, zatim rušenje Berlinskog zida, bili su ključni i inicijalni događaji za dalja zbivanja i reforme na prostoru jugoistočne Evrope.

Zamah u disoluciji jugoslovenske zajednice nastaje kao posljedica ekonomske, socijalne i političke krize koja je pokazala da socijalizam kao oblik

[1] Srbijanski izraz za Albance koji su tražili nezavisnost Kosova

društvenog uređenja ne može zadovoljiti materijalne, kulturne i političke potrebe te da je kao takav osuđen na propast. Potvrdu ovoga nalazimo u raspadu i ostalih socijalističkih tvorevina kao što su SSSR, Čehoslovačka.

Zbivanja koja su se dešavala na jugoslovenskoj sceni nisu mogla zaustaviti niti spriječiti početak stvaranja novih država.

Posljednji kongres Saveza komunista Jugoslavije je pokazao sve različitosti, ali i neminovnost raspada jugoslovenske zajednice.

Napuštanjem sjednice 14. kongresa SKJ od strane slovenačkih komunista potvrđen je kraj vladavine jednog društveno- političkog uređenja, a sa druge strane potvrdio je neskriven pokušaj nametanja rješenja od strane "najjače nacije".

Rezultat ovih dešavanja jeste razgradnja jugoslovenskog društva i promocija novih društveno-političkih snaga na povijesnoj sceni oličenih u nacionalno-političkim strukturama.

Kao uzroke raspada bivše SFRJ prije svega treba tražiti u nastalom i sve više rastućem srpskom hegemonizmu i Miloševićevom željom za promjenu granica zacrtanih odlukama AVNOJ-a. Ova Miloševićeva nastojanja imala su za krajnji cilj stvaranje velike Srbije. Polazeći od stajališta da svi Srbi treba da žive u jednoj državi, Milošević će pokušati ratom izići na zacrtanu liniju Karlobag - Karlovac - Virovitica. Gledajući sve uzroke koji su vodili ka raspadu SFRJ, dolazimo do jednog ključnog i suštinskog, a to je težnja Miloševića i njegove politike za stvaranjem ekskluzivnih prostora očišćenih od nesrba. Ovakva politika imala je katastrofalne posljedice za Bošnjake i ostale narode na prostorima bivše SFRJ. Teritorijalni ekspanzionizam ostvarivan genocidnim sredstvima od strane JNA i paravojnih snaga za posljedice je imao 200.000 ubijenih, više od milion protjeranih sa svojih ognjišta, potpuno uništena ili opljačkana privredna i industrijska postrojenja, uništena infrastruktura, porušena i opljačkana privatna imovina, u prvom redu stambeni fond, uništena ili devastirana kulturna i historijska dobra, jednom rječju potpuna devastacija u svim oblicima. Ove grube brojke samo se odnose na BiH, dok su skoro isti rezultati velikosrpskih planova zabilježeni i u R. Hrvatskoj, Kosovu.

Ratovi koje je Srbija i Crna Gora vodila na prostorima bivše SFRJ, a koji su trebali proširiti granice Srbije, odnosno Jugoslavije, završili su krahom Miloševićeve politike i nestankom jedne državne zajednice koja je živjela osamdeset pet godina.

Rat u Sloveniji i Hrvatskoj i njegova refleksija na BiH

Na osnovu izvršenih procjena srbizirana JNA se odlučila za selektivan pristup ratu zbog nedovoljno snaga da istovremeno otpočne sa ratnim operacijama na svim frontovima. Insceniranjem carinskog sukoba JNA je našla alibi za djelovanje u Sloveniji. Danas se može postaviti pitanje stvarnih ciljeva i motiva za djelovanje. Sa sigurnošću se može doći do zaključka da politički ciljevi Srbije i rukovodstva JNA nisu bili opstanak i očuvanje Jugoslavije nego projekat "svi Srbi u jednoj državi".

Karakteristika rata u Sloveniji ogleda se u nedefinisanosti i nepostojanju jasnog političkog i vojnog cilja, što je rezultiralo povlačenjem JNA iz Slovenije. Rat u Sloveniji je počeo jula 1991. godine i definitivno je razbio sve iluzije o mogućnosti očuvanja Jugoslavije i njenu transformaciju na osnovu platforme Izetbegović - Gligorov. Karakteristično za ovaj rat koji je trajao 17 dana jeste da je u osnovi pokazao nesnalaženje JNA, čak i nezainteresiranost za ostanak Slovenije u sastavu SFRJ, što se moglo vidjeti kroz medijske izjave aktera tih zbivanja, kroz donošenje odluke o povlačenju JNA iz Slovenije.

S druge strane prvi put je viđena odlučnost običnih građana Slovenije i njene Teritorijalne odbrane da brani svoju državu. Jedna od karakteristika rata u Sloveniji jeste da republičko rukovodstvo nije dozvolilo JNA da oduzme naoružanje slovenske TO, što će se pokazati presudnim faktorom u odbrani. Naime, JNA je uspjela da oduzme manji dio naoružanja, ali odlučnom akcijom rukovodstva Slovenije spriječeno je oduzimanje ostatka. Sa počinjanjem rata u Sloveniji, TO i Policija Slovenije su imali oko 20.000 vojnika i policajaca i oko 30.000 u rezervi, a sa druge strane JNA je krenula u rat sa snagama Ljubljanskog, Mariborskog, dijelovima Riječkog i Varaždinskog korpusa te sa zračnim snagama iz Cerklja i Zagreba. Rat u Sloveniji je pokazao sve slabosti JNA, njenu neefikasnost, neodlučnost i definitivno je ukazao na njen raspad po nacionalnim šavovima.

U ratnom sukobu u Sloveniji bilo je 65 mrtvih (JNA 35 mrtvih, TO i Policija Slovenije 12, 16 civila - najviše vozača kamiona koji su ostali na cesti).

Donošenjem odluke o povlačenju JNA od 18.7.1991. godine definitivno je došlo do raspada Jugoslavije. 25.10.1991. godine počinje povlačenje JNA iz Slovenije sa naoružanjem i opremom.

Slovenski sukob je rezultirao povlačenjem JNA iz Slovenije i njeno preseljenje na prostore Bosne i Hercegovine, čime je već počela tiha okupacija i raspoređivanje snaga za naredna dešavanja. Nedugo poslije rata u Sloveniji počinje rat u Hrvatskoj koji za razliku od Slovenije pokazuje ozbiljnije i bolje pripreme, svu brutalnost i bezobzirnost, što je naročito vidljivo iz primjera Vukovara, Dubrovnika, Zadra i drugih gradova Hrvatske. Augusta 1991. na prostorima zadarskog zaleđa u mjestu Kijevo pokazana je

otvorena saradnja JNA u rušenju i granatiranju i ubijanju nesrpskih civila. Na prostore Knina došao je potpukovnik JNA Ratko Mladić koji će u ratu u Bosni i Hercegovini voditi paravojne snage bosanskih Srba koje su pod njegovom komandom počinile mnoge zločine nezapamćene na tlu Evrope od II svjetskog rata. Na prostoru Republike Hrvatske bilo je stacionirano više korpusa JNA, sa velikim brojem vojnika i sa ogromnim količinama naoružanja i druge ratne opreme.

Ratnim zbivanjima u Hrvatskoj prethodilo je stvaranje srpskih autonomnih oblasti, naoružavanje Srba, blokada saobraćajnica, pojedinačna ubijanja, zastrašivanja i svi oblici psihološko -propagandnih djelovanja.

Proglašenjem SAO Krajine 15.3.1991. godine i imenovanjem Knina glavim gradom stvorene su sve pretpostavke za secesiju od Hrvatske i priključivanje "srpskim zemljama". Ratom u Hrvatskoj Srbi su okupirali trećinu hrvatskog teritorija i linija razdvajanja snaga poklapala se sa zamišljenom graničnom linijom velike Srbije, koja se proteže na potezu Karlobag - Karlovac - Virovitica. Na okupiranom teritoriju uspostavili su paradržavnu tvorevinu Srpsku autonomnu oblast Krajinu, sa koje je protjerano nesrpsko stanovništvo, velik dio ubijen, porušeni i popaljeni vjerski, kulturni i stambeni objekti.

Jedan dio Hrvata koji su bili naseljeni uz državnu granicu našao je utočište i spas u Bosni i Hercegovini, tako da se indirektno osjetio rat na teritoriju Bosne i Hercegovine. Naročito je ovo izraženo na prostorima Bihaća, Cazina i Velike Kladuše, gdje je izbjeglo nekoliko hiljada Hrvata iz rubnih područja Hrvatske. Za agresivna djelovanja prema Hrvatskoj JNA je koristila prostor BiH, kako za logistiku, tako i za borbena djelovanja, i to područja južne Hercegovine i Bosanske krajine. Sigurno se može reći da je paradigma stradanja i ratnih razaranja u Hrvatskoj Vukovar i Dubrovnik. Sva ova dešavanja odigravala su se pred očima međunarodne zajednice, uživo su prenošena stradanja Vukovara, a da se ništa nije učinilo na zaustavljanju brutalne agresije. Pored Srba sa područja Hrvatske i jedinica JNA, poseban pečat ratu u Hrvatskoj dali su rezervisti i dobrovoljci iz Srbije. Rat u Sloveniji i Hrvatskoj definitivno je opredijelio rješenje da Bosna i Hercegovina ni u kom slučaju ne ostane u sastavu krnje Jugoslavije, što je bio stav Bošnjaka i Hrvata, a Srbi su se zalagali za ostanak u Jugoslaviji.

Poznata je izjava Radovana Karadžića sa skupštinske govornice sa koje je poručio da će muslimanski narod možda i nestati, što je u ratnom periodu pokušao i da ostvari.

Referendum proveden u Sloveniji i Makedoniji o nezavisnosti i suverenitetu i njegovi rezultati doprinijeli su da isti bude proveden i u Bosni i Hercegovini. Na njemu su Bošnjaci i Hrvati većinom dali podršku za samostalnost i suverenost. Karakteristično je to što su građani srpske

nacionalnosti osporavali rezultate referenduma i oni su smatrali da je sa ovim referendumom izdana SFRJ kao zajednička država, što će im kasnije služiti kao glavni alibi za agresiju i genocid.

SDS i stranke slične profilacije iz reda srpskog naroda kao pandam referendumu organizuju "plebiscit" o izdvajanju "srpskih dijelova Bosne i Hercegovine i njihovo pripajanje SFRJ".

Po uzoru na pojavu srpskih autonomnih oblasti u Hrvatskoj, i u Bosni i Hercegovini počinju se formirati srpske autonomne oblasti tipa SAO Krajina, SAO Romanija, SAO Istočna Hercegovina.

Beogradskom inicijativom o federalizaciji zemlje "sa onima koji hoće da žive u jednoj državi", Srbija, Crna Gora i krajevi u kojima žive Srbi, trebalo je poduzeti sve potrebne mjere da se ta "buduća" državna tvorevina osposobi i stavi u funkciju do oktobra 1991. godine. Ona je trebala da naslijedi savezne organe, zajedničku imovinu i time da negira pravo i drugih bivših republika na sukcesiju zajedničke imovine. Poslije neuspješnog zavođenja ratnog stanja, Branko Kostić je izvršio puč i proglasio "djelovanje Predsjedništva u uslovima ratne opasnosti" i sa ovim činom faktički je počelo stvaranje Savezne republike Jugoslavije, koja je proglašena tek aprila 1992. godine. Proglašenjem ovog čina JNA je u funkciju stavila ratne planove pod nazivom RAM i počela izvršenje mobilizacije grupe korpusa, radi dostizanja granica krajeva koji žele ostati u Jugoslaviji. Operacija RAM je propala zbog loše izvršene mobilizacije. Pod pritiskom domaće javnosti koja je svakodnevo mogla pratiti dešavanja na ratištima Hrvatske, ubijanja, materijalna razaranja, progone, države Evropske zajednice su odlučile poduzeti konkretne korake. Deklaracijom pod nazivom "Okviri za globalno rješavanje jugoslovenske krize"[2] koja je izričito bila protiv prekrajanja granica, imenovana je žrtva agresije i agresor te je pokrenula mehanizam preko Organizacije za evropsku saradnju i sigurnost za međunarodno priznanje Slovenije i Hrvatske. Posebno je značajnu ulogu u međunarodnom priznanju ovih dviju država odigrala Savezna Republika Njemačka. Pitanje međunarodnog priznanja Bosne i Hercegovine uslovljeno je održanjem referenduma o neovisnosti i suverenosti. Pod pritiskom međunarodne javnosti počinju pregovori o primirju u Hrvatskoj, ali bezuspješno. Poslije pada Vukovara 18. novembra 1991. godine koji je završen neviđenim zločinima nad civilima, rat u Hrvatskoj slabi na intenzitetu, da bi konačno bilo potpisano primirje 2. januara 1992. godine. Sa potpisivanjem primirja u Hrvatsku stižu međunarodne snage koje su imale mandat uspostavu tampon-zone između zaraćenih strana i održavanje primirja. Prestankom rata u Hrvatskoj stvoreni su svi uslovi za njegovo prenošenje na prostore BiH, što je i bio cilj pojedinih politika.

---

[2] Kasim I. Begić, Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Deytonskog sporazuma, Bosanska knjiga, Sarajevo, 1996, str. 24

BiH uoči agresije

Na ukupnost dešavanja u BiH presudnu ulogu imala su ratna dešavanja u susjedstvu i pokušaj da se ta dešavanja prebace na prostore BiH. Nastojanja Miloševića a kasnije i Tuđmana da pokažu kako su postojeće republičke granice samo administrativne i da se moraju mijenjati jer im nisu po "mjeri" rezultirala su poznatim susretima u Karađorđevu i Tikvešu. Susreti, ustvari dogovori u Karađorđevu, rezultirali su planom za podjelu BiH. Planom je predviđeno da granice velike Hrvatske budu banovske granice iz 1939. godine i još gradovi Bihać, Cazin, V. Kladuša, a ostatak najčešće pominjanih 66% teritorija BiH da pripadne Srbima. Kasnije će se pokazati da su činjeni maksimalni napori da se i ostvare ovi planovi. Planove i dogovore bosanskih krvnika poremetio je nastanak i razvoj AR BiH, koja je je uspjela da spriječi ove nakane. Neposredno po donošenju rezolucije Vijeća sigurnosti broj 740 i raspoređivanjem 14.000 pripadnika mirovnih snaga, rat u susjednoj Hrvatskoj je stao i sa manjim dejstvima će se primirje održavati sve do hrvatske akcije Oluja 1995. godine. Ovim planom bilo je predviđeno preseljenje JNA i ostalih paravojnih formacija van teritorije Hrvatske. Povlačenjem, jedinice bivše JNA su, pod okriljem svjetske zajednice, praktično okupirale BiH[3], koja je postala najveći garnizon od nekoliko stotina hiljada vojnika sa naoružanjem i opremom. Poznata je izjava generala Veljka Kadijevića kada kaže da je JNA povukla sve svoje efektive iz Hrvatske i razmjestila ih tako da odgovaraju budućim zadacima. Prema dostupnim podacima u BiH su bile stacionirane komande 2. i 4. vojne oblasti sa jedinicama 4,5,13, 17. korpusa, te sa Komandom 5. vazduhoplovnog korpusa. Ove jedinice su raspolagale sa oko 120.000 vojnika uključujući i dobrovoljce JNA, te blizu 80.000 pripadnika različitih paravojnih formacija SDS[4].

Zaključno sa 20. martom. 1992. godine JNA je tajno podijelila 51.900 komada oružja, a SDS 17.290 komada svojim vjernim sljedbenicima[5].

Imajući u vidu ove podatke, nije teško zaključiti kakve su agresorske nakane i kakva se prijetnja nadvila nad BiH. Prema planovima koje je JNA stavila u pogon trebalo je izvršiti presijecanje teritorija BiH, ovladati velikim gradovima, industrijskim centrima, komunikacijama, a mjesta koja bi pružala otpor izolovati, okružiti i uništiti. Po već viđenom scenariju iz Hrvatske, trebalo je izvršiti progon stanovništva, ubijanje viđenijih i

---

[3] Kasim Begić, Bosna i Hercegovina od Vencove misije do Deytonskog sporazuma, Bosanska knjiga, Sarajevo, 1996, str. 20

[4] Zbornik radova Međunarodnog kongresa za dokumentaciju genocida u BiH 1991-1995, "Genocid u BiH 1991-1995",Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava,Sarajevo, 1997, str.55

[5] Saltaga Fuad, Da li je genocid sudbina Bošnjaka, SALFU, Sarajevo, 1996, str.259.

istaknutih Bošnjaka i Hrvata i tako dobiti etnički čista srpska područja. Da je ovaj plan uistinu postojao, pokazaće dešavanja iz Podrinja i prostora Bosanske krajine, gdje je raseljeno i pobijeno skoro sve nesrpsko stanovništvo i ovi prostori postaju etnički čista srpska područja. Za potrebe realizacije ovih zadataka JNA ubrzano vrši naoružavanje Srba i jačanje njihovog vojnog ustroja i organizacije. Za razliku od ratnih dešavanja u Hrvatskoj, kada su garnizoni i kasarne imale funkciju desantnih džepova koji su imali zadatak širenja i zauzimanja teritorija, što se pokazalo neefikasnim jer je velik broj kasarni i skladišta zarobljen a ratna tehnika i vojna oprema pala u ruke hrvatskih jedinica, takva situacija nije ponovljena u BiH. JNA, poučena ovim iskustvima iz Hrvatske, nije ostala u kasarnama nego je počela zauzimati dominantne položaje oko bosanskih gradova, u prvom redu oko Sarajeva, Mostara, Tuzle, Bihaća i dr. Ona je to radila pod krinkom izvođenja vježbi i manevara, tako da su mnogi gradovi bili u okruženjima i načičkani uređenim vatrenim položajima, sa zauzetim elementima za gađanje "ciljeva". Prema izjavama Kukanjca[6], tadašnjeg komandanta 2. vojne oblasti, JNA je u periodu mart-maj "poklopila" cijelu teritoriju BiH. Međutim, i dalje je JNA imala kritične ranjive tačke, a to je nedostatak ljudstva, što će biti i glavni problem tokom agresije na BiH.

Napadom na selo Ravno u Hercegovini oktobra 1991. godine,njegovim spaljivanjem,ubijanjem i protjerivanjem stanovnika, možemo reći da je počeo rat u BiH. Prije ovoga treba napomenuti da se po uzoru na područja pod okupacijom paravojnih snaga u Hrvatskoj, na prostoru BiH počinju formirati tzv. srpske autonomne oblasti, prvo SAO Krajina (16.9.1991. godine), zatim SAO Hercegovina i SAO Romanija, da bi konačno 9. januara 1992. godine tzv. Skupština srpskog naroda proglasila tzv. Republiku srpskog naroda u BiH. Kao pandam na formiranje ovih SAO formiraju se i hrvatske zajednice, da bi se 18. novembra formirala tzv. Hrvatska zajednica Herceg--Bosna, koja je svoju konačnu formu dobila formiranjem tzv. Hrvatske Republike Herceg -Bosne augusta 1993. godine. Oba ova projekta imala su osnovni cilj razbijanje BiH i stvaranje velike Srbije i velike Hrvatske po već dogovorenom scenariju.

Da bi konkretizirali i mogli realizirati ove planove i ideje, počinje proces naoružavanja Srba u BiH. Odlukom SDS 6. oktobra 1991. godine konkretizirali su se planovi o razbijanju BiH kao države. JNA se otvoreno stavlja na stranu Srba i pomaže naoružavanje. Bili smo svjedoci kada se pod ceradama vozilo oružje iz arsenala JNA, a u otpremicama je pisalo "banane".

Da bi u potpunosti mogla realizirati svoje planove, JNA je otpočela sa procesom razoružavanja Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine, pod

[6] Milutin Kukanjac, komandant 2. vojne oblasti, poznat u javnosti po radijskom kontaktu prilikom pregovora oko Zvornika, kasnije zarobljen i blokiran u Komandi 2. vojne oblasti, izišao sa JNA iz Sarajeva maja 92.

izgovorom boljeg čuvanja i skladištenja. 14.5.1990. godine JNA donosi odluku o razoružanju republičkih štabova TO, izuzev u općinama sa većinskim srpskim stanovništvom.

Poslije odluke "dvanaestorice" da priznaju neovisnost Sloveniji i Hrvatskoj, a priznanje BiH i Makedonije odlaže do provođenja referenduma, Predsjedništvo RBiH je predložilo Skupštini BiH da se raspiše referendum o neovisnosti BiH.

25. januara 1992. godine Skupština BiH je donijela odluku o raspisivanju referenduma.

29. februara i 1. marta 1992. godine održan je referendum na koji se odazvalo 63,41 % birača i njih 99 % je glasalo za neovisnost BiH. Srbi su bojkotirali referendum i to im je bio alibi da se počne sa agresijom.

Države Evropske zajednice priznale su neovisnost BiH 6. aprila 1992. godine, a SAD kasnije. Prve granate se ispaljuju na sela oko Čapljine 7. marta 1992. godine, da bi 15.3.1992. godine počelo sa napadima predgrađa Bosanskog Broda. Desetak dana poslije ovih prvih napada mogli smo vidjeti stvarne razmjere budućih napada, kada je ispaljeno preko 2.000 minobacačkih mina na Bosanski Brod.

Kongresom srpskih intelektualaca 28-29. marta 1992. godine održanom u Sarajevu prezentirane su etničke karte za podjelu BiH. Ovim kartama trebalo je izvršiti teritorijalno razgraničenje između Bošnjaka, Hrvata, Srba. Sa razgraničenjem, kako su ovi "intelektualci" tvrdili, uklonili bi se razlozi da se ubijamo i mrzimo. Po njima jedino rješenje je "trodijelna" zajednica. Tokom agresije a i poslije nje Srbi su težili za ostvarenjem ove podjele BiH. U periodu od 1. do 3. aprila 1992. godine pred televizijskim kamerama počinje napad i zauzimanje Bijeljine od strane Arkanovih i ostalih paravojnih formacija, počinje ubijanje, silovanje i protjerivanje Bošnjaka. TV kamere su zabilježile čestitanje "srpskim oslobodiocima" Biljane Plavšić i njeno grljenje i ljubljenje sa Željkom Ražnjatovićem Arkanom[7] u blizini tijela ubijenih i masakriranih Bošnjaka Bijeljine. Pucnjima na učesnike antiratnih demonstracija 6. aprila 1992. godine u Sarajevu (ubijeno 4 a ranjeno 6 ljudi) krenuo je rat u punom kapacitetu. Predsjedništvo RBiH je 8. aprila. 1992. godine proglasilo stanje neposredne ratne opasnosti i donijelo odluku o formiranju Republičkog štaba TO BiH. 1. aprila 1992. godine napadom na Bijeljinu otpočinje četverogodišnja tragedija i neviđeni genocid i zločin nad Bošnjacima, što je rezultiralo sa preko 200.000 ubijenih, preko milion raseljenih i protjeranih, sa stotinama hiljada razorenih domova, privrednih, vjerskih i kulturnih dobara.

---

[7] Arkan će tokom rata djelovati i na prostoru Bosanske krajine, a posebno će biti upamćen kod pripadnika 5. korpusa u operaciji SANA 95, kada je podvijena repa pobjegao ispred oslobodilaca Sanskog Mosta.

II.

LJUTOČKA DOLINA - DOLINA HEROJA

Bihać u planovima SDS

Višestranačje i pluralizam osjetio se i na prostoru općine Bihać, oslobođeni nacionalni zanos, euforija i "konačna sloboda" dostigli su svoju kulminaciju. Dešavanja uoči prvih višestranačkih izbora i poslije njih ništa se nisu razlikovala od ostalih dijelova BiH i uglavnom su preovladavali nacionalni i vjerski elementi i odsustvo demokratske prakse.

Općina Bihać u 1991. godini je imala **70.896** stanovnika, ukupna površina općine iznosi **689** km^2 sa prosječnom gustoćom naseljenosti od **102,7** stanovnika po km^2. Općina Bihać ima **48** naselja, a gradsko središte **45.553** stanovnika.

Pregled stanovništva općine Bihać po popisu iz 1991. godine[8]

Nacionalnost	Ukupan broj	Procenat
Muslimani	47223	66,6 %
Srbi	12646	17,8 %
Hrvati	5471	7,7 %
Ostali	5556	7,9 %

Kod ostalih, **4.275** građana izjasnilo se kao Jugosloveni, a **1.278** kao ostali.

Ukupan broj birača sa pravom glasa na prostoru općine Bihać iznosio je **49.433** birača, a ukupno je glasalo **35.854** glasača ili **72%**.

Pregled izbornih rezultata za odbornike - poslanike u Skupštini općine Bihać 1990. godine[9]

Stranka	Broj glasova	Procenat
SDA	18.605	53,83%
SDS	4.569	13,23%
SK-SDP	6.758	19,56%
HDZ	2.719	7,88%
SRSJ	1.908	5,50%

Poznata poruka ratnog zločinca Radovana Karadžića sa skupštinske govornice o nestanku jednog naroda svoju operacionalizaciju dobiva kroz naoružavanje i stavljanje u pogon sve ratnohuškačke mašinerije. Kako je ovaj proces započeo na cijelom teritoriju BiH, tako ni na prostoru općine Bihać nije kasnio niti zaostajao.

---

[8] Službeni glasnik, Sarajevo, 1990. godina, str.308

[9] Podaci Općinske izborne komisije iz decembra 1990. godine

Čelništvo SDS Bihaća i njihove pristalice otvoreno propagiraju ideje o razbijanju BiH kao jedinstvene države. Čelnici SDS-a i njeni aktivisti bili su spona između srbizirane JNA i naoružanog srpskog naroda, a krizni štabovi vojno-teritorijalne komande[10]. Proces uspostave i formiranja paravojnih jedinica na prostoru općine Bihać bio je pod direktnom kontrolom i pomoći JNA. Paravojno organizovanje potpomognuto od strane JNA počinje u okolnim mjestima ali i u samom gradu. Naoružanje i vojna oprema počinje se dijeliti u selima Jasika, Pritoka, Zlopoljac, Ripač, Račić, Hrgar, Gorjevac, Dubovsko, Lohovo, Kalati idr., ali i u samom gradu. JNA je vojnim kamionima dostavljala to oružje i opremu.

Naoružanje i oprema dijeljeni su članovima i simpatizerima SDS u kasarnama, dovožena i dijeljena kod kuća. Dokaze o naoružanju Srba od strane JNA nalazili smo u toku rata, kad su nađene značajne količine naoružanja i vojne opreme. Naoružanje i vojna oprema nalažena je skrivena u kućama bihaćkih Srba koji su napustili Bihać po nalogu i diktatu SDS.

Na prostoru općine Bihać bilo je locirano više kasarni i vojnih objekata bivše JNA:

- kasarna 27. juli (danas kasarna Adil Bešić)
- kasarna Grmeč
- aerodrom Željava (danas devastiran i van funkcije)
- kasarna Vedro Polje
- kasarna Orljani
- kasarna Grabež [11]
- kasarna Pokoj
- kasarna Račić (služila kao logor za Bošnjake Ljutočke doline, potpuno uništena od strane četnika 1994. god.)
- radarska stanica Plješevica

Ove kasarne i objekti postaju baze, a kasnije se pokazalo da su to istovremeno položaji i utvrde sa kojih se pucalo na Bihać.

Jedan od izvora za naoružavanje Srba bili su i njihovi odlasci u rezervni sastav u jedinice JNA, rezervisti su često "zaboravljali razdužiti naoružanje i opremu".

SDS je direktno bio zadužen za regrutovanje dobrovoljaca za odlazak u rezervu, a samim tim i na ratišta u Hrvatskoj. Početkom 1991. godine u Domu

---

[10] Senudin Jašarević, Pečat odbrane, Info-grafika, Ključ, 1999. god., str. 16

[11] Kasarna Grabež tokom rata postaće simbol zla sa kojeg je sijana smrt po Bihaću, ali i simbol neviđenog herojstva branilaca Bihaća, koji su ovu utvrdu osvojili 1994. godine u poznatoj operaciji Grmeč 94.

pilota sa radom počinje Sekretarijat za narodnu odbranu pored već postojećeg istog općinskog organa. Ovaj sekretarijat je imao zadatak da vrši slanje rezervista u jedinice JNA, uvođenje u vojnu evidenciju regruta i slanje već regrutovanih mladića u JNA. Instaliranje ovog vojno-teritorijalnog organa pokušalo se legalizirati kroz izmjenu postojećeg zakona o odbrani[12], na što je reagiralo Ministarstvo odbrane RBiH. Mnogi dobrovoljci koji su odlazili na ratišta u Hrvatskoj hvalili su se kako je dobro i kako se "isplati" ići[13].

Krizni štab SDS formiran je augusta 1991. godine[14] i preuzima glavnu ulogu u naređivanju i koordinaciji svih aktivnosti SDS.

Krizni štab SDS imao je stalnu vezu sa jedinicama JNA[15]. U općini Bihać SDS je preuzeo ulogu ratnohuškačkog mobilizatora i postao je kreator cjelokupnih aktivnosti koje su vodile razbijanju BiH.

Nosioci aktivnosti oko naoružanja Srba, planiranja i vođenja ukupnih aktivnosti koje su u junskim danima rezultirale progonima i ubijanjima nekoliko hiljada Bošnjaka sa područja općine Bihać bili su[16]:

- **Stevo Beslać**, predsjednik SDS i srpske općine Bihać, naoružavao Srbe i vodio aktivnosti oko iseljavanja Muslimana
- **Dragan Počuč** - bivši milicioner, učesnik rata u Hrvatskoj
- **Kajtaz Duško** - član SDS, naoružavao i imenovan za komandanta Zlopoljačkog odreda
- **Bibić Milan**, učestvovao u naoružavanju i organizovanju Srba za rat
- **Prtina Milan** - bivši oficir JNA, organizator u prebacivanju i prevoženju naoružanja iz kasarni JNA do magacina u Pritoci
- **Repac Mirko**
- **Lakić Milenko**
- **Knežević Miroslav**
- **Novaković Boško Boća**, komandant bataljona, vršio podjelu naoružanja
- **Soleša Dušan Duda**
- **Vladetić Milan**
- **Vojnović Marko**, komandir rezervnog sastava policije
- **Karanović Ilija**
- **Zec Milanko**

---

[12] Vidi str. 218, Dokument Vlade RBiH BR: 01-423/91 od 27.6.1991.godine

[13] Pod ovi pojmom "isplati se ići" podrazumijeva se to što su dobrovoljci pljačkali iz napuštenih kuća, vikendica, privrednih objekata u prvom redu tehniku, vozila i dr. dragocjenosti.

[14] Senudi Jašarević, Pečat odbrane, Info -grafika, Ključ, 1999.god., str.20

[15] CIT.djelo, str. 20

[16] Izjave; prijepis originala nalazi se kod autora

U takvim uslovima i atmosferi koja je vladala u Bihaću osjećao se strah i neizvjesnost od narednog vremena i događanja koja će slijediti.

Rat u susjednoj Hrvatskoj mogao se faktički pratiti uživo, svakodnevno su Bišćani mogli čuti polijetanja borbenih aviona tipa MIG sa aerodroma Željava i njihovo djelovanje na teritoriji Hrvatske.

Oktobra 1991. godine u potpunosti su spaljena i razorena hrvatska mjesta Drežnik i Vaganac.

Mještani Izačića, Vrste, Gate mogli su vidjeti i čuti kako se napadaju i razaraju ta mjesta. Glavnina snaga koja je izvršila ova zlodjela došla je sa aerodroma Željava.

Bihać i okolina je u drugoj polovini 1991. godine imao velik broj vojnika, koji se uvećao za broj koji je došao iz Slovenije i Hrvatske. Tako se na prostore općine Bihać dislociraju jedinice iz Črnomelja, Cerklja, Ljubljane, Postojne, Zagreba[17] i brojno stanje vojske stacionirane u Bihaću se utrostručuje, što kod naroda stvara osjećaj nesigurnosti. Uporedo sa procesom naoružanja Srba, SDS raznim propagandnim aktivnostima prikriva stvarne namjere, govori se da do rata ne može doći, da je on nemoguć, što je svakako djelovalo na naivne.

SDS je donio odluku 8. oktobra 1991. godine da se omladina mora uključiti u sistem zaštite. Donošenjem odluke Predsjedništva septembra 1991. godine o podizanju rezervnog sastava policije, SDS raznim metodima pokušava izvršiti opstrukciju formiranja i djelovanja rezervnog sastava. Oni su imali stvarni cilj da rezervni sastav policije nikad i ne zaživi, jer se kasnije pokazalao da će rezervni sastav policije imati presudnu ulogu u prvim danima agresije na BiH. Čelnici SDS imali su primjedbe na sastav i strukturu rezervnog sastava policije od Ružice, Kulen-Vakufa pa do same policijske uprave i imali su zadatak da pregovorima vrše maksimalnu opstrukciju.

Uporedo sa naoružavanjem i vojnim organizovanjem SDS je imao zadatak da kod srpskog naroda izaziva strah i nesigurnost, šireći dezinformacije o naoružavanju Bošnjaka, o nekakvim zelenim beretkama, o pripremi za ubijanje Srba. Pod izlikom čuvanja i boljeg skladištenja oružja TO, iz skladišta Štaba TO Bihać izmješta se naoružanje i vojna oprema "na sigurno", u Svodnu, koja je bila pod kontrolom JNA i koja je bila isključivo naseljena Srbima, što je dodatno pojačavalo "sigurnost".

Ovakva djelovanja imala su za cilj da se i kod onih koji su se kolebali za prihvatanjem oružja otkloni i posljednja sumnja.

SDS je u svojim planovima predviđao i "tihe evakuacije" Srba iz Bihaća tokom vikenda kako bi provjerio kako funkcionira sistem. Nekoliko puta je

[17] CIT. djelo, str.11

vršio "probe" koje nisu uspjele ali "glavna proba" 18. i 19. maja 1992. godine je uspjela i većina Srba iz grada je otišla osim njih nekoliko stotina koji su ostali u gradu Bihaću.

Jedna od karakteristika djelovanja SDS jeste i to da su čelnici SDS bili glavna suradnička mreža vojne bezbjednosti[18] i da su zajednički vršili vojno--političke i bezbjedonosne procjene.

Čelnici bihaćkog SDS pokušavaju pregovorima o podjeli Bihaća dobiti na vremenu kako bi došli do pravih podataka o stepenu i organizaciji patriota za odbranu.

Važno je napomenuti da se poslije napada na Bosansku Krupu i njene djelimične okupacije Bihać našao u potpunoj komunikacijskoj izolovanosti. U tim uvjetima Stevan Beslać i ostali čelnici SDS nude teritorijalno razgraničenje općine Bihać. Taj prijedlog formulišu u dokumentu "Politička osnova i kriteriji prostorne i funkcionalne reorganizacije opštine Bihać", koji je za stvarni cilj imao prikriti završnu fazu pripreme napada na Bihać. Pregovore koje je vodio SDS o teritorijalnom razgraničenju, vodio je na osnovu posebnih instrukcija[19].

Uporedo sa pregovorima polovinom maja paravojne jedinice SDS potpomognute jedinicama JNA uspostavljaju liniju: **B. Novi - B. Otoka - B. Krupa - V. Radić - Grabež - Pritoka**, čime se u potpunosti vrši blokada ovog područja.

JNA se iz Bihaća povlači 18. i 19. maja 1992. godine i sa sobom izvlači naoružanje i opremu te vrši devastiranje objekata, instalacija i preostale opreme. Svakako, treba pomenuti miniranje aerodroma Željava u ranim jutarnjim satima 16.5.1992. godine.

Povlačenjem JNA iz Bihaća odlaze Bišćani -Srbi kojima je rečeno da će se "brzo vratiti", a taj njihov povratak se otegao nekoliko godina. Već 23. maja 1992. godine došlo je do blokade Ripča. Velik broj Ripčana se iselio iz Ripča u Bihać. Preostali stanovnici Ripča su doživjeli strašna zlostavljanja, mučenja, maltretiranja i ubijanja.

Granatiranjem Orljana 22.5.1992. godine i Čekrlija, Vinice i Založja počinju prvi napadi na općinu Bihać. Sa ovim napadima naselja sa bošnjačkom većinom u Ljutočkoj dolini su došla u potpuno okruženje, da bi bila napadnuta 10. i 11.6.1992. godine.

---

[18] CIT.djelo. str. 23

[19] Zaplijenjeni dokument nađen u prostorijama SDS u Bihaću pod nazivom "Bosanska krajina konstitutivni činilac nove jugoslovenske federacije" nepoznatih autora, štampan 31.12.1991.godine, kopija ovog dokumenta nalazi se u ličnoj arhivi

Ljutočka dolina - karakteristike i posebnosti

Malo je prostora na kojima je bilo toliko historijskih zbivanja s obzirom na veličinu na kojoj se prostire kao prostor današnjih MZ Orašac i K. Vakuf. Danas se ovaj prostor najčešće zove Ljutočka dolina ili Dolina heroja. Na raskrsnici Puta 5. korpusa kojom se skreće za Orašac i Kulen-Vakuf stoji putokaz sa natpisom Dolina heroja. Ovaj naziv se udomaćio neposredno poslije 1995. godine, čemu je doprinijela herojska borba boraca ovog kraja. Pored ovog naziva ovaj kraj se često zove i Ljutočka dolina. Ako geografski posmatramo ovaj prostor koji danas zovemo Ljutočka dolina, on obuhvata više naselja: Ćukovi, Duljci, Orašac, Kulen-Vakuf, Ostrovica i Klisa.

Posmatrajući ovaj kraj kroz različit historijski period dolazimo do interesantnih podataka karakterističnih za ovaj kraj.

Ljutočku dolinu uokviruju Ljutoč (1.168 m), Oraško brdo (817 m), Čava (1.193 m), Ljutica (759 m), Dubrava (667 m), Buševićka glavica (776 m), najvećim dijelom kroz dolinu teče rijeka Una. Ovaj prostor je najjužniji dio općine Bihać i velikim dijelom predstavlja granicu Bosne i Hercegovine sa Hrvatskom. Prostor Ljutočke doline razdvaja na dva dijela kompaktnost teritorije sa lijeve i desne strane rijeke Une koji su naseljeni Srbima. Ovaj prostor ujedno predstavlja najjužniji prostor naseljen Bošnjacima--Muslimanima. Minaret koji je bio na kulenvakufskoj džamiji (sultan--Ahmedova džamija) je ujedno i najjužniji minaret prema zapadu. Karakteristika Ljutočke doline je u njenoj širini koja je vrlo mala i iznosi svega nekoliko kilometara, dok je dugačka oko 20 km. Malo je krajeva koji imaju očuvane prirodne ljepote kao što ima ovaj kraj.

Prostor Kulen-Vakufa i Orašca, sa sigurnošću se može reći, je naseljen u prastaro doba[20], čemu u prilog idu činjenice da je arheološkim istraživanjima nađeno dosta predmeta i ostataka koji ukazuju na postojanje i naseljenost ovoga kraja. Po istraživanjima koja je provodio Vejsil Ćurčić utvrđeno je da se na Ostrovici nalazila i utvrda iz prahistorijskog doba. Jedna od zanimljivosti koja nam ukazuje na tragove postojanja i naseljenost ovog kraja još u davnoj prošlosti jeste i ostatak tragova gradine koja se nalazi u Kršu više Orašca u kojoj su nađeni tragovi posuđa od gline koji su rađeni prostom rukom. Ova gradina spada u najveće gradine i i imala je dužinu od 580 m, a najveća širina je bila 284[21]. Pored ovoga možemo potvrditi postojanje i naseljenost ovoga kraja i u srednjem vijeku. Jedna od zanimljivosti jeste i brežuljak Crkvina koji se nalazi u Orašcu i na kojem su nađeni dobro sačuvani ostaci grobova i tragovi zidine, što ukazuje na

[20] Hamdija Kreševljaković, Kulen-Vakuf, Islamska dionička štamparija, Sarajevo, 1935, str. 4.

[21] CIT. djelo, str. 12, navedeno prema: Vejsil Ćurčić, Starine iz okoline Bos. Petrovca, Glasnik Zemaljskog muzeja, 1902, str. 229-255.

postojanje građevine, najvjerovatnije crkve. Različiti ostaci koji su nađeni u okolini potvrđuju naseljenost ovog kraja još u doba Rimljana. Do turskog osvajanja Bosne ovaj kraj se nalazio u sastavu hrvatske države i bio je sastavni dio župa Lapac, Poljice, Hum i Nebljusi. U srednjem vijeku postojale su utvrde Ostrovica, Čovka i grad Orašac, za koje se može potvrditi njihovo postojanje u srednjem vijeku. Ovaj kraj je interesantan po tome što su i danas vidljivi tragovi ostataka starih gradova, utvrda i kula, i to kula na Kliševiću, kula Vrnograč, stari grad Orašac, kula Prkosi, kula Čovka, stari grad Ostrovica i Havala. Ovi stari gradovi i kule u najvećoj mjeri su devastirani ali ipak su i danas vidljivi tragovi. Ove kule i stari gradovi kroz historiju su mijenjali svoj izgled; oni su doziđivani, proširivani i rušeni. Turci su došli na ove prostore 1523. godine kada su zauzeli Ostrovicu, što je za njih predstavljalo značajan uspjeh.

Uviđajući značaj ovoga kraja za daljna širenja Otomanskog carstva na zapad i prema Dalmaciji, Turci počinju graditi gradove Havalu i Orašac sa stalnim vojnim posadama. Poseban značaj kulenvakufski kraj dobiva osnivanjem kapetanija, tako da je osnovana i kapetanija Stara Ostrovica. U sastav kapetanije Stara Ostrovica ušli su Kulen-Vakuf ili Džisrikebir, zatim Havala, Orašac i Čovka. Kapetanije su imale zadatak braniti granice i čuvati unutrašnjost teritorija ali i važnije puteve i prevoje, da bi kasnije preuzeli i policijske poslove. Na čelu kapetanija nalazili su se kapetani i to su bile nasljedne funkcije. Prvi spominjani kapetan kapetanije Ostrovica bio je Salihaga. On se spominje 13.8.1699. godine kao jedan od potpisnika dokumenta kojim se ustanovljava tromeđa između Turske, Austrije i Mletačke. Salihaga je najstariji potomak porodice Kulenović za što postoji pisani dokument.

Sa ovim dokumentom prvi put se pominje i kapetanija Stara Ostrovica.

Koliki je bio vojni značaj ovog kraja pokazuje i primjer kada je austrijska vojska u pohodu na Bosnu krenula sa tri pravca: prema Zvorniku, Banjoj Luci i Ostrovici. Poznato je opsjedanje Ostrovice od strane Austrijanaca 8. jula 1737. godine, koje je završilo porazom austrijske vojske na Bjelajskom polju. U tom boju poginuo je i general Raunnach i više od 600 austrijskih vojnika. Zanimljivo je istaknuti podatak da su u ovoj bici učestvovale i žene ovog kraja koje su pokazale neviđenu hrabrost i herojstvo. Žene su obukle bojnu opremu, dimije zamijenile čakširama i borile se[22] da sačuvaju svoja ognjišta. Značajno je ovdje napomenuti da je ova bitka sigurno promijenila tok događaja u boju pod Banjom Lukom augusta 1737. godine. Velik broj Bošnjaka ovoga kraja ratovao je za račun Turske i na ratištima diljem Turskog carstva. Jedna značajna ličnost u historiji ovog kraja je Mehmedbeg kapetan

[22] Omer Novljanin, Ahmed Nesimović, Odbrana Bosne 1736 - 1739, Bošnjačka knjiga, ŠIP DD Borac, Travnik, 1994, str, 28.

ili Kulin kapetan, koji je u bici na Mišaru 13. augusta 1806. godine komandovao lijevim krilom bosanske vojske. On je tu i poginuo. Jedna sigurno od najznačajnijih ličnosti koje potječu iz Ljutočke doline zasigurno je i Mustafa Hilmi ef. Omić (Omerović) koji je bio reisul-ulema za Bosnu i Hercegovinu u periodu 1882-1893. godine[23]

Poslije aneksije Austrije ovaj kraj je dijelio sudbinu ostalih krajeva Bosne koji su bili anektirani. Prema dostupnim podacima zna se da je u K. Vakufu izgrađena i otvorena škola 1880. godine, dok je u Orašcu otvorena tek1932. godine. Ove prostore nije mogao zaobići niti jedan rat, bilo to da se ratna dejstva dešavaju na ovim prostorima, bilo da Ljutočani učestvuju u ratovima na drugim mjestima. Tako ni I svjetski rat nije zaobišao Bošnjake ovih prostora koji su se borili u satavu Austrije na ratištima širom Evrope. Formiranje i nastajanje Kraljevine SHS i poznata otimačina bošnjačke zemlje nije zaobišla ni Bošnjake ove doline kojima su otimane i oduzimane najbolje oranice i njive u Rajnovačkim barama, Lipi, K. Vakufu itd.

Ratna dešavanja II svjetskog rata ostavila su sigurno neizbrisive tragove u sjećanjima stanovništva ovoga kraja. Ostaće zapamćeni septembarski dani 1941. godine i neviđeni zločini "ustanika"[24] na Golubnjači, na Čovki, Kliškim barama, na mostu. Te zločine srpskih "ustanika" sistemski je zataškavala komunistička vlast i nije nikada dozvolila da se sazna obim i veličina zločina. Do danas se ne zna tačan broj ubijenih, njihova imena i sva mjesta stradanja Bošnjaka ove doline. Tokom II svjetskog rata značajan broj Bošnjaka ovoga kraja bio je na strani antifašista i učestvovao u ratu kao pripadnici različitih partizanskih jedinica[25]. Premda do danas nije utvrđen tačan broj ubijenih Bošnjaka Ljutočke doline septembarskih dana 1941, podaci govore o cifri od 450 ubijenih za jedan dan i za dva dana oko 2.500[26]. Jedna historijska nepravda i neistina prema ovom kraju učinjena je od strane komunista, prećutno proglašavajući ovaj kraj ustaškim. Ovakav odnos vlasti prema ovom kraju rezultirao je njegovim namjernim izostavljanjem i onemogućavanjem razvoja. Najbolji ilustratori ovome su razvoj infrastrukture, koju su najčešće sami mještani ovog kraja morali finansirati. Tokom II svjetskog rata svi Bošnjaci su bili protjerani sa svojih ognjišta i bili su muhadžiri na prostorima čitave Cazinske krajine. Svi stambeni i vjerski objekti u dolini bili su u potpunosti spaljeni, opljačkani i uništeni. Poslije rata stanovništvo se vraćalo na tako spaljena i opljačkana ognjišta i započinjalo život. U uslovima totalnog uništenja i bez pomoći države da se pomogne u obnovi, život i razvoj u ovom kraju bio je nemoguć. U prvim godinama rata velik broj Bošnjaka je iselio sa

---

[23] Hamdija Kreševljković, Kulen-Vakuf, Islamska dionička štamparija, Sarajevo, 1935, str. 24.

[24] Termin ustanici koristile su komunističke vlasti da prikriju četnike koji su napravili ove zločine

[25] U K.Vakufu podignut je spomenik partizanima i na njemu su ispisana imena učesnika antifašističkog rata; na njemu se nalazi ispisan velik broj imena Bošnjaka koji su bili učesnici NOR-a 1941-1945.

[26] Mujo Demirović, Bosna i Bošnjaci u srpskoj politici, DES, Sarajevo, 1999, str.272

prostora doline tražeći bolje uvjete života. Tek sedamdesetih godina ovaj kraj je dobio el. energiju i asfalt. Jedan primjer koji bih posebno istaknuo je taj da su Bošnjaci Orašca morali plaćati za dovod el. energije u Orašac, a Srbi iz Orašca - Ćelija to isto nisu.

Kako su uvjeti za život bili teški, nekoliko stotina Bošnjaka je posao tražilo i pronalazilo u državama Zapadne Evrope i susjednim republikama, u prvom redu u Hrvatskoj i Sloveniji. Česti prizori koji su se mogli vidjeti bili su kada nedjeljom sa torbicama na leđima od kuća odlaze muškarci i kada se petkom djeca raduju povratku svojih očeva.

Kao najbolji primjer da se ovaj kraj namjerno izostavljao od razvoja pokazuju prirodne ljepote ovoga kraja koje nisu iskorištavane za razvoj turizma iako je svakako imao prednosti za razvoj turizma, bolje nego puno "turističkih mjesta" diljem BiH.

Pored svojih zanimljivosti i karakteristika Ljutočka dolina u stvaranju i odbrani države Bosne i Hercegovine dala je nemjerljivi doprinos. U jedinicama ARBiH širom BiH borilo se preko 1.400 Ljutočana, 13 zlatnih ljiljana je sa prostora doline. Ljutočani su tokom rata obavljali najviše komandne dužnosti. Malo je mjesta u BIH, s obzirom na broj stanovnika, da je dao toliki broj ljudi na komandnim dužnostima.

U poslijeratnom periodu u razvoju i jačanju države BiH ljudi sa prostora doline uspješno su obavljali dužnosti predsjednika vlade, ministara na kantonalnom i federalnom nivou i niz drugih odgovornih funkcija.

Stanovništvo Ljutočke doline prema popisima od 1878. godine do 1991. godine[27]

MJESTO	GODINE POPISA				
	1878.	1885.	1910.	1921.	1991.
ĆUKOVI	215	247	391	337	462
GEČET	170	190	289	278	
HAVALA	126	120			
KLISA	284	314	453	439	557
KLIŠEVIĆ	173	165	320	264	
KULEN-VAKUF		892	1.268	1.206	1.063
LONČIĆ			199	211	
ORAŠAC		1.195	1.412	1.105	2.574
OSTROVICA	198	237	296	249	162
RAJINOVCI	263	288	485	484	216

[27] Mithad Kozličić, "Stanovništvo i naselja unsko-sanskog područja", Grafičar, Bihać, 1999, str. 435-440

Pregled izbornih rezultata na glasanju za odbornike Skupštine opštine Bihać sa područja MZ Orašac i K. Vakuf po biračkim mjestima[28]

R/b	Biračko mjesto	SDA	SDS	SK-SDP	HDZ	SRSJ
1.	Orašac - Grad	174	6	13	2	-
2.	Orašac - Duljci	240	1	9	-	4
3.	Orašac - Pađani	610	-	50	-	12
4.	Orašac - Lužine	136	9	11	-	2
5.	Ćukovi	229	3	11	2	2
6.	K. Vakuf	230	37	243	1	26
7.	Rajinovci	2	50	89	-	6
8.	V. Stjenjani	-	27	22	-	2
9.	Klisa	306	4	24	-	3
10.	Kalati	2	28	21	-	6
11.	Ostrovica	88	7	7	-	3
	Ukupno	2.017	172	500	5	66

Procjena topografskih karakteristika prostora Ljutočke doline i mogućnosti za odbranu

Potreba za procjenu prostora Ljutočke doline sa topografskog stajališta i mogućnosti za odbranu ovoga prostora nameće nam se iz razloga da se sa svih aspekata sagledaju planovi i tok agresorskih djelovanja prema stanovništvu Ljutočke doline.

Prostor Ljutočke doline **sa istoka** ograničen je vijencem Strana, pravcem tt 732 (Vrnograč) - tt 798 (Gradina) -tt 695 (Boškovića Glavica); **sa zapada** pravcem, tt 804 (Špija) -tt 847 (Popovića vrh)-tt 714 (Brkića glava); **sa sjevera** prostor Ljutočke doline uokviruje Ljutoč tt 1.168.

Prostor istočno od Ljutočke doline čini sklop niskoplaninskog područja sa postepenim prelaskom na planinski vijenac Grmeča.

Sjeverna strana doline zatvorena je planinom Ljutoč.

Zapadna strana Ljutočke doline, koja najvećim dijelom čini i državnu granicu sa R. Hrvatskom, ograničena je sklopom brežuljkastog i niskoplaninskog zemljišta.

[28] Podaci Općinske izborne komisije iz novembra 1990. godine

Rijeka Una spada u srednje rijeke i najvećim dijelom protječe kroz Ljutočku dolinu. Širina Une se kreće od 10 do 50 m. Una je na ovom prostoru strmih obala koje najvećim dijelom obrazuju neprohodni kanjon. Jednim dijelom Una prolazi i kroz naseljena mjesta K. Vakuf, Klisa i Ćelije. U vremenskim periodima rijeka Una se izlije iz svog korita i plavi okolna područja.

Zbog strmine litica i nedostatka prilaznih puteva prelaz preko Une omogućen je samo u rejonima K. Vakuf i Klisa, a u rejonu Orašca visećim mostovima. Na prostoru Ljutočke doline u funkciji su bila dva mosta (K. Vakuf i Sklop) preko kojih je bio moguć prelazak sa m/v.

Na nekoliko mjesta nizvodno od K. Vakufa moguć je prelazak manjih grupa ljudi lađama.

Sredinom Ljutočke doline vodi asfaltni put **Dubovsko - K. Vakuf** koji se priključuje na Put 5. korpusa.

Makadamski put Vrtoče - K. Vakuf širine 4-5 m omogućava nesmetan prevoz ljudi i tehnike. Ulazak i izlaz iz doline sveden je jedino na komunikaciju Dubovsko -K. Vakuf i zbog toga se ovaj prostor vrlo lako može držati u izolaciji.

Prostor Ljutočke doline naseljen je naseljima koja su zbijena i uglavnom uz asfaltni put **Dubovsko -K. Vakuf**.

Pored pokrivenosti kućama, prije agresije ovaj prostor bio je prekriven šumama, livadama i voćnjacima.

Dominantni vrhovi su **Ljutoč** 1.168 m, **Vrnograč** 798 m, **Crvena greda** 760 m. Sa ovih vrhova preglednost je odlična i sa njih se može kontrolisati čitav prostor Ljutočke doline. Čitavom dolinom postoji optička vidljivost i sa ovih dominantnih vrhova moguće je navođenje i korekcija artiljerijske vatre.

Karakteristika ovoga prostora je u tome što on predstavlja prirodnu dolinu uokvirenu dominantnim vrhovima. Posebna specifičnost je u maloj širini doline i lako je njeno razdvajanje i presijecanje na više dijelova. Sa stajališta odbrane ovog prostora to predstavlja veliku prednost za agresora, a za odbranu predstavlja veliki nedostatak.

Prostor Ljutočke doline uglavnom je bio naseljen Bošnjacima, dok je prostor koji okružuje i dominira nad Ljutočkom dolinom bio 100% naseljen Srbima.

Ovaj prostor je izrazito nepovoljan za odbrambena djelovanja kao i za mogućnost korištenja prirodnih zaklona i maskiranja.

Mogućnost djelovanja i neposrednog gađanja artiljerijom i protivavionskim oruđima, kao i pješadijskim naoružanjem, omogućava dejstvo po

čitavom području. Zahvaljujući ovoj činjenici moguće je koristiti oružja i oruđa manjih dometa i kalibara, kao i sve vrste pješadijskog naoružanja.

Dejstvom protivavionskim i pješadijskim naoružanjem sa prostora Strane pokriva se komunikacija Dubovsko - K. Vakuf, tako da je kretanje i prevoženje nemoguće. Zbog vrlo male širine čitava dolina se može držati pod vatrom iz pješadijskog naoružanja.

Bez obzira što je prostor Ljutočke doline prekriven šumom, mogućnosti maskiranja i neometanog kretanja je otežano zbog dobre optičke preglednosti sa okolnih dominantnih visova. S druge strane agresoru je omogućeno nesmetano dovođenje jedinica i njihovo razvijanje u borbeni raspored, kao i maskiranje.

Zaključak

Prostor Ljutočke doline vidno je nadvišen sa svih strana, ova prirodna dolina pruža minimum uslova za odbranu.

Ovaj prostor zbog specifičnosti svoga položaja za odbranu je izrazito nepovoljan, a s druge strane napadaču pruža sve uvjete za uspješno ovladavanje. Zbog svog specifičnog položaja ovaj prostor se lako kontrolira sa okolnih visova i gotovo je nemoguć izlazak. Sa vrlo malim snagama, oruđima i oružjem napadač može kontrolirati i zauzeti ovaj prostor.

S druge strane branitelji su u podređenom položaju i mogućnost odbrane je skoro nemoguća. Za proboj iz ovakvog prirodnog okruženja bile bi potrebne velike snage i sredstva podrške.

Snage i sredstva kojima je raspolagao rezervni sastav policije i jedan dio patriota koji su pokušali braniti Ljutočku dolinu nije bio dovoljan u odnosu na snage agresora koji je napao ovaj prostor. S obzirom na odnos snaga, taktičko -topografske karakteristike prostora, pripreme, obučenost i uvježbanost snaga agresora, sistem rukovođenja i komandovanja, prednost je bila na strani napadača i ovaj kraj je morao pasti pod kontrolu četnika.

Mogućnost organizovanja bilo kojeg oblika odbrane je nemoguća ukoliko se ne posjednu okolni dominantni visovi i ukoliko se odbrana ne osloni na njih. Organizovanje odbrane u dolini vojnički gledano gotovo da je nemoguće.

Ljutočka dolina u sumrak agresije

Dešavanja uoči rata na prostorima bivše SFRJ reflektovana su na daljnu sudbinu naroda bivše Jugoslavije i nisu mogla zaobići ni Bošnjake Ljutočke doline.

Daljnja dešavanja pokazala su da će rat u Bosni i Hercegovini zauzimati centralno mjesto i da će po surovosti i dužini trajanja daleko nadmašiti ostale ratne sukobe na teritoriju eks-Jugoslavije. Jedan segment koji valja posebno napomenuti jeste da je kod znatnog broja Bošnjaka vladalo mišljenje da rata ne može biti, da on u Bosni i Hercegovini nije moguć. O kolikom stepenu naivnosti je riječ pokazala su dešavanja iz aprila 1992. godine, kada su pred TV ekranima i kamerama vršeni zločini u Bijeljini, Brčkom, a mnogi su vjerovali i tada da neće biti rata.

Još očitiji primjer jeste napad na Bosansku Krupu. I tada je još postojao jedan veći broj Bošnjaka koji je mislio da rata neće biti.

Rat u Republici Sloveniji, bez obzira na vrijeme i dužinu trajanja, kod mnogih Bošnjaka stvorio je uvjerenje da će se ratni požar proširiti i na prostore Bosne i Hercegovine. U prilog tome išle su činjenice da je po potpisivanju sporazuma o povlačenju JNA iz Slovenije 18.7.1991. godine, najveći dio tih jedinica premješten i dislociran na teritoriju Bosne i Hercegovine. Svakodnevno su se mogle vidjeti kolone vozila sa vojnicima i naoružanjem i vojnom opremom kako prolaze kroz Bihać. Jedan dio vojnika sa naoružanjem i vojnom opremom lociran je i na prostoru Bihaćke općine.

Dodatne doze straha od rata posebno su izazvale pojave blokada saobraćajnica u susjednoj Republici Hrvatskoj poznatije pod imenom "balvan revolucija", jer su saobraćajnice najčešće bile zakrčene posječenim drvećem.

Posebno su se dojmili "čuvari" tih barikada koji su nosili kokarde i duge brade, što je asociralo na mračno doba četništva iz Drugog svjetskog rata. Strah i zebnju kod Bošnjaka Ljutočke doline izazivala su saznanja da su unuci i sinovi koljača iz 1941. godine sada među tim "bradatima".

Ratna zbivanja u Hrvatskoj nisu mogla nezapaženo i bez posljedica proći kod Bošnjaka Bihaćke općine, a samim tim i Ljutočke doline. Sa ratnim dešavanjima u Hrvatskoj polako počinje i komunikacijska izolovanost i ograničenost kretanja ljudi i roba.

S obzirom na činjenicu da je velik broj Bošnjaka radio van teritorije BiH, to je u znatnoj mjeri negativno uticalo na daljna dešavanja. Komunikacijska izolovanost imala je za cilj sistematsko osiromašivanje i gušenje privrednih resursa Bihaća. Ako znamo da je velik broj bihaćkih tvornica sirovinski i izvozno bio orijentiran na područja van BiH, onda je bilo vidljivo kakve će

štete nastati. Blokada je za posljedicu imala i nedostatak i osnovnih sredstava za život, medicinske opreme, lijekova,goriva i ostalog.

Ratna avantura JNA u Sloveniji i rat u Hrvatskoj pokazali su prave namjere i ciljeve velikosrpskog fašizma, tako da je iole upućenijim bilo jasno šta se sprema. Dodatno je ovo bilo potkrijepljeno čestim odlascima Srba iz BiH na ratišta Hrvatske. Bez obzira što je velik broj Srba izbjegavao mobilizaciju, jedan broj je ipak učestvovao u ratnim dešavanjima na tlu Republike Hrvatske. Proglasu Alije Izetbegovića o tome da se ne treba odazivati na pozive za služenje u rezervi JNA odazvao se najveći broj Bošnjaka. Nije zabilježen ni jedan primjer da su Bošnjaci Ljutočke doline učestvovali i odazvali se na pozive za rezervu. Međutim, Srbi iz okolnih mjesta, Rajnovaca, Stjenjana, Očijeva, M. Broda, Kestenovca redovno su se odazivali[29] i odlazili na ratišta. Sa sobom su donosili oružje, opremu i minsko-eksplozivna sredstva, ali i opljačkanu robu. Njihov povratak sa ratišta često je bio praćen pucnjavom, što je dodatno uznemiravalo Bošnjake. Zanimljivo je da je ovim licima koja su odlazila na ratišta, u firmama u kojima su radili obavezno pisano puno radno vrijeme. Donoseći naoružanje i opremu sa ratišta Srbi su počeli da švercuju. Jedan od švercera naoružanja i opreme bio je Glušica Mladen Cija koji je Bošnjacima nudio oružje[30] i opremu.

Rezervni sastav policije, značaj i uloga u odbrani

Poznatim slučajem od 8. do 9. septembra u Bosanskoj Otoci kada su uhapšeni Milan Martić i njegova pratnja, te dešavanjima koja su slijedila iza toga donešena je odluka o podizanju i stavljanju rezervnog sastava policije u funkciju. Ova odluka je svoju operacionalizaciju dobila 18-19. septembra 1991. godine kada je podignut rezervni sastav policije. Shodno izbornim rezultatima izbora iz 1990. god. na čelu bihaćke policije su izvršene promjene i pokušao se formirati sastav shodno nacionalnoj zastupljenosti iz popisa 1991. godine. S obzirom da raniji sastav rezervne policije nije odgovarao nacionalnoj zastupljenosti, došlo je do izmjena u sastavu i strukturi policije. Prijašnji sastav rezervne policije brojčano i kadrovski išao je u korist Srba, što se moralo promijeniti s obzirom na nacionalni sastav stanovništva. U rezervni sastav policije su ušli mlađi i sposobniji patriotski opredijeljeni građani. Kasnija dešavanja će pokazati da je ova rekonstrukcija imala ključnu ulogu u odbrani BiH, jer je rezervni sastav na sebe primio i prve udare s obzirom da je bio naoružan i opremljen. Ovdje treba

[29] Najčešće su odlazili Đuro Antunović, Babić Boško, Babić Mirko, Cija, Laci, braća Đurići

[30] Srbi su kasnije tvrdili da imaju brojeve sviju pušaka koje su prodane, što ukazuje da su namjerno prodali jedan broj pušaka kako bi imali razloga za "razoružavanje"

napomenuti da je već ranije iz skladišta TO Bihaća JNA otjerala na "sigurno" naoružanje i opremu TO Bihaća, a da je policija uspjela sačuvati oko 600 pušaka kojima je naoružan rezervni sastav policije. Bitno je napomenuti da podizanje i formiranje rezervnog sastava policije nije išlo bez problema. Ti problemi na prostoru općine Bihać bili su izraženi u MZ Vinica, K. Vakuf i dr. i ticali su se uglavnom nacionalnog sastava policije.

Rezervni sastav policije formira se i u Policijskoj postaji u K. Vakufu.

Po formiranju rezervnog sastava policije u Policijskoj postaji u K. Vakufu Srbi odbijaju priključenje zbog toga što je promijenjen sastav, što nije ostalo po starom. To ostajanje po "starom" značio je nesrazmjer na štetu Bošnjaka i znatno veći broj Srba u policiji. Da bi se prevazišao ovaj problem, u K. Vakuf dolaze ispred Policijske uprave Bihać Muharem Begić i Sekulić Žarko. Poslije ubjeđivanja i insistiranja Sekulić Žarka Srbi se uključuju u rezervni sastav. Ovaj bojkot Srba trajao je 10-15 dana. Rezervni sastav policije trebao je da kod stanovništva unese osjećaj sigurnosti, povjerenja i da dozu straha izazvanu otočkim dešavanjima eliminiše. Rezervni sastav policije je imao zadatak da mješovitim patrolama obilazi i kontroliše MZ Orašac i K. Vakuf i da sprečava bilo kakve incidente.

Na insistiranje rukovodstva MZ Orašac da se i u Orašcu formira odjeljenje policije, odlučeno je da se to i učini jer su za to postojali svi uvjeti. Novembra 1991. god. u Orašcu se formira odjeljenje rezervne policije. Prvi komandir rezervnog sastava policije u Orašcu bio je Behrem Salko[31]. U sastavu rezervne policije bilo je i 8 policajaca srpske nacionalnosti iz Rajnovaca[32] koji su se posebno istakli u ubijanju i progonu Bošnjaka, a naročito septembra 1992. godine u Duljcima. Poslije dešavanja u Bijeljini, Sarajevu i drugim mjestima, kada je agresor pokazao svoje pravo lice i kada je bilo jasno šta se sprema Bošnjacima, jedina snaga u koju se mogao pouzdati narod Ljutočke doline bio je rezervni sastav policije. Rezervni sastav policije je imao automatsko naoružanje i donekle je ulijevao nekakvu sigurnost. Međutim, dešavanja koja su uslijedila u junu 1992. god. pokazuju da su ta nadanja bila pretjerana, s obzirom na snage koje su izvršile zločin nad Bošnjacima Ljutočke doline.

Poseban događaj koji će uznemiriti stanovništvo Ljutočke doline jeste pokušaj snaga JNA i paravojnih formacija da preko K. Vakufa krenu prema Bosanskoj Krupi i da se priključe snagama koje su 21. aprila napale Bos. Krupu.

Rezervni sastav policije iz K. Vakufa je na državnoj granici u rejonu Draga koji se nalazi na putu K. Vakuf -D. Lapac zaustavio kolonu vozila sa

---

[31] Behrem Salko je predratni policajac koji je radio u Bužimu i 1991. god. došao u PU Bihać, ekshumiran iz jame Tihotina

[32] Zoran Tomin, Berga Mićo, braća Đurići, Jovica Radak

vojnicima JNA i dobrovoljcima i spriječio im prolaz prema Bos. Krupi. Prema Bos. Krupi krenule su snage jednog bataljona. Ovdje posebno treba istaknuti činjenicu da su ove snage vraćene sa granice BiH i da je rezervni sastav policije štitio granicu međunarodno priznate države.

U pokušaju prolaska pored punkta policije čule su se dobro poznate fraze "pustite nas da idemo na B. Krupu, vama nećemo ništa", ali je rezervni sastav policije iskazao visok stupanj patriotizma i hrabrosti ne dozvoljavajući prolaz. Pripadnici rezervnog sastava policije su čitavo vrijeme bili uz narod i činili sve da ga zaštite.

Poslije dobijenog ultimatuma i odluke o evakuaciji u Orašac, policija iz K. Vakufa se povukla sa narodom u Orašac. Policajci iz rezervnog sastava policije su i 11. juna pokušali zaustaviti prodor paravojnih snaga u rejonu Dulibe. Tu je poginuo rezervni policajac Zajkić Muho.

Posebno što treba nagalasiti je da su srpske paravojne snage na mostu i u Orašcu tražile pripadnike rezervnog sastava policije i da su ih odvajali. Zarobljene pripadnike rezervnog sastava policije pripadnici srpske paravojske su posebno fizički i psihički maltretirali i mučili. Veoma mali broj pripadnika rezervnog sastava policije je uspio da pređe most i da preživi. Oni koji su završili u logorima, posebno su fizički maltretirani, a kasnije i ubijeni.

Blokada, izolacija i psihološko-propagandne aktivnosti agresora

Kakve će posljedice sarajevsko primirje[33] donijeti najbolje ilustruju ubrzane pripreme za potpunu blokadu i okupaciju "nesrpskih" prostora od strane JNA i srpskih paravojnih formacija. Ove pripreme odnosile su se na sve segmente društva. Pored naoružavanja Srba vršena je neviđena propagandna aktivnost od strane SDS i njihovih mentora JNA. Glavni zadatak ovih aktivnosti bio je da kod nesrpskog stanovništva stvori ubjeđenje da rata neće biti i da je rat nemoguć, a istovremeno kod Srba stvarati ubjeđenje da je život sa "turcima nemoguć", da "turci" žele rat i da se za njega spremaju. U službu podsticanja ovih aktivnosti stavljeni su svi instrumenti od medija do pojedinaca. Posebno mjesto zauzimaju mediji koji su bili pod kontrolom pobunjenih Srba u susjednoj državi Hrvatskoj. Najviše su Radio Korenica i Knin vršili ulogu "mobilizatora"[34] Srba u borbi za granice velike Srbije. U neviđenoj nacional-

[33] Sporazum o primjeni bezuslovnog prekida vatre između JNA i R. Hrvatske potpisan 2. januara 1992. u Sarajevu

[34] Pod pojmom mobilizator mislim u prvom redu na radiostanice koje su otvoreno bile u službi ratnohuškačke politike

-šovinističkoj atmosferi pokušavalo se stvoriti ubjeđenje da "turci"[35] žele rat, da se naoružavaju i da Srbima prijeti opasnost.

Propagandna mašinerija SDS je lansirala teze o postojanju stotina hiljada "zelenih beretki", mudžahedina, o velikom broju islamskih boraca iz Irana i dr.

Stalno potenciranje zelenih beretki u suštini je imalo za cilj da prikrije naoružavanje i formiranje paravojnih formacija SDS. Srpska propaganda je tzv. islamske ratnike prikazivala u najgorem svjetlu kao koljače, ubice, silovatelje i dr., a kasnije se pokazalo da će Srbi biti izvršitelji tih istih nedjela kao i zločina i genocida. Ovo je za cilj imalo da kod Srba koji su smatrali da je suživot moguć i koji su se kolebali otkloni sumnje u takve mogućnosti i da se i oni stave na stranu "pravih Srba". Smatralo se da su pravi Srbi oni koji slijede ubilačku politiku SDS.

Na prostorima Ljutočke doline nosioci propagandnih aktivnosti bili su čelnici SDS i to:

- **Stevan Đurić**
- **Cvetko Mandić**
- **Đuro Antunović**
- **Milanko Berga**
- **Jovo Vrućinić**
- **Toma Tadić**
- **Jovica Tadić**
- **Milan Zeljković Zele**
- **Krneta Žare**[36]
- **Đuro Ugarković -pezionisani pukovnik JNA**

Glavni nosioci i akteri političkih dešavanja upravo su bili čelnici SDS koji su prednjačili i u vojnoj organizaciji i naoružavanju, te i u odlascima na ratišta širom Hrvatske. Jedan od onih koji je često išao na ratišta bio je **Đuro Antunović**.

Glavni "štab" u kojem su se sakupljali čelnici SDS bila je kafana Spase Novakovića u K. Vakufu iz koje se koordiniralo sa pripremama za naoružavanje, obuku i formiranje paravojnih jedinica. Jedan interesantan detalj koji treba napomenuti jeste i uključivanje žena srpske nacionalnosti u "sistem zaštite".

---

[35] Termin turčin je najčešće korišten pogrdno i imao je zadatak da podsjeti Srbe na "zulum turaka"

[36] Prema dostupnim podacima i izjavama nekih svjedoka Krneta Žare je ubio Duška bolničara koji je 92. govorio: "Šta radite od ovih ljudi?" Pokazalo se da je zaštita nesrba "skupa", plaća se glavom.

Obuka Srpkinja u prvoj pomoći i rukovanju i služenju oružjem vršena je u selu Palučci i instruktor za obuku je bila **Mira Došenović**. Ova obuka je intenzivirana i bila je izvođena u martu 1992. godine. Koliko su čelnici SDS pokušali skrenuti pažnju sa priprema i organizacije napada na Ljutočku dolinu ilustruju podaci da se svugdje i na svakom mjestu govorilo o naoružavanju Bošnjaka i da se samo Bošnjaci naoružavaju. Jedno od glavnih pitanja koja su upućivana rukovodstvu i čelnicima političkih struktura Ljutočke doline od strane **Đure Ugarkovića** bilo je koliko ima automatskog naoružanja, minobacača. Srbi su znali da nema nikakvog oružja osim onog kojeg je imao rezervni sastav i nešto lovačkog oružja, a ipak su insistirali da im se kaže broj.

Čelnici SDS, kasnije se potvrdilo da su to ustvari osvjedočeni četnici, stalno su govorili da su Srbi i Bošnjaci na "istoj liniji", a da su Hrvati "ustaše", neprijatelji. Koliko je propaganda išla daleko ilustriraju činjenice da su Srbi u ovom predratnom periodu stalno potencirali pregovore, dogovore o zajedničkom životu, što je svoj demant doživjelo dešavanjima iz juna 92. Razgovori koje su potencirali čelnici SDS vođeni su o "miru, suživotu, o nenapadanju i neizazivanju jedni drugih", što je u suštini predstavljalo kupovinu vremena da bi se prikupili svi podaci o Bošnjacima, stepenu organizacije odbrane i da bi Srbi dovršili svoje planove i pripreme za napad na Bošnjake doline. Razgovori o "miru" vođeni su više puta od škole u Orašcu do motela u K. Vakufu. Posebno bih naglasio razgovore na koje su Bošnjaci pozvani u D. Lapac i na kojima su učestvovali i oficiri JNA. Ovim razgovorima trebalo je demonstrirati silu kojom Srbi raspolažu i da se izazove strah i panika kod čelnih ljudi doline. Koliko je uticaja imala ova propaganda i koje je zadatke imala na maskiranju stvarnih namjera govore činjenice o formiranju Građanskog foruma.

Naivnost i vjerovanje u iskrenost namjera Srba Bošnjaci su pokazivali i prilikom formiranja ovog građanskog odbora. Išlo se do te mjere da je Srbima govoreno da oni predlože Bošnjake koji će voditi razgovore o miru sa Srbima. Jedan dio Bošnjaka je prepoznao "iskrenost" srpskih razgovora i predvidio stvarne namjere "mirotvoraca".

Imajući pred sobom slike razorenih gradova širom Hrvatske, kolone izbjeglih, stradanja i ubijanja Hrvata, rukovodstvo SDA Ljutočke doline formiralo je Krizni štab koji je imao za cilj izvršiti najbolje pripreme za opstanak i očuvanje biološkog opstanka stanovništva Ljutočke doline. Znajući za namjere Srba da se ponovi ubijanje i zločini iz septembra 1941. god. Krizni štab je odlučio da se poduzmu zajedničke mjere na spašavanju života Bošnjaka čitave doline. Stvarne namjere brzo su razotkrivene, razotkrivena je podjela naoružanja Srbima, formiranje jedinica i postavljanje straža, razotkrivena je i pozadina "mirovnih pregovora".

Važno je napomenuti i jedan detalj koji će svakako odslikati sav obim propagandnih djelovanja. Pred samu agresiju na Bošnjake doline pukovnik **Đuro Ugarković** je rekao da je "završio svoj posao". U prvom redu to se odnosilo na pregovore koje je predvodio i inicirao i koji su imali cilj da skrenu pažnju sa dešavanja koja će uslijediti. Za Đuru Ugarkovića je interesantno napomenuti da se isticao kao zakleti mirotvorac i čuvar jugoslovenstva, što je bilo samo farsa i pokazalo se da je inicijator i kreator zločina. U tzv. pronalaženju mirnog rješenja Đuro Ugarković je sa Alom Handžićem jednom prilikom provjeravao postojanje položaja i linija zelenih beretki i minobacačkih položaja. Slučajno, ne znajući, u selu Kalati su naišli na istovaranje naoružanja Srbima. Kamion "zastava" je bio natovaren sanducima naoružanja i opreme što je dijeljeno Srbima, i na upit Ale Handžića "Šta je ovo, Đuro, jesu li ovo zelene beretke i ko se sprema za rat?" nije bilo odgovora.

Poslije provedenog referenduma o nezavisnosti i suverenosti BiH, koji su kao svugdje bojkotirali Srbi[37] iz doline, ubrzano su čelnici SDS privodili posljednje pripreme za napad na Ljutočku dolinu. Rezultati referenduma i priznavanje BiH kao suverene države pokrenuli su ratnu mašineriju JNA i paravojnih jedinica SDS na komadanju BiH. Ratna dešavanja u Sarajevu, Bijeljini, istočnoj i zapadnoj Bosni u Ljutočkoj dolini dočekanu su sa zebnjom i strahom. Strah je dodatno povećan blokadom puteva i nemogućnošću komunikacije ljudi i roba. Mjesecima prije otpočinjanja ratnih dešavanja, u Ljutočkoj dolini se osjetio nedostatak osnovnih životnih namirnica. Prodavnice su bile prazne, zaliha brašna, ulja, soli, nikako. Već odavno nije bilo goriva na benzinskoj pumpi u K. Vakufu, tako da je kretanje bilo ograničeno. Nešto rezervi nafte je bilo u spremnicima fabrike "Bebi-triko" i jednu količinu je Kadić Sead izmjestio i podijelio Bošnjacima koji su imali kamione ili auta. Kasnije se pokazalo da je taj potez pomogao kod evakuacije i prevoženja stanovništva K. Vakufa u Orašac. Posebno se osjetio nedostatak cigareta. Stare i otpisane cigarete su se pojavile i bile su upotrijebljene. Poznatim dešavanjima na benzinskoj pumpi u Ripču, kada je ubijen poštar - Srbin, počinju barikade i blokade Puta Avnoja[38] i time je smanjena mogućnost komunikacije. Poslije izlaska JNA iz Bihaća 18/19. maja 1992. god. prolaz za Bihać je zatvoren. Puno prije zatvaranja prolaska za Bihać, u Pritoci, kod kafane "Dva jelena", bio je punkt sa mitraljeskim gnijezdom. Interesantan detalj koji valja napomenuti jeste da su na tom punktu viđeni mitraljezi M-84, koji su u naoružanje JNA uvedeni kasno, tako da većina Bošnjaka nije imala prilike da ga vidi u bivšoj JNA. I ovaj detalj ukazuje na otvorenu saradnju i podršku JNA srpskim paravojnim formacijama. Zadnji

[37] Na referendum su izišli samo familija Vukobrat, Jovica Pilipović, Zec Branko i Tadić Duško

[38] Put AVNOJ-a danas nosi naziv Put 5.korpusa, posebno su se istaknuli kod blokade puta braća Zorići iz Ripča, čiji su kamioni bili zapreke na putu.

prolazi prema Bihaću autobusima bili su poslije izlaska JNA iz Bihaća. Jedan autobus koji je vozio Mešić Fazlija oteli su Srbi. Nekoliko stanovnika doline je uspjelo da prođe barikade i blokade i da dođe do Bihaća. Bilo je slučajeva kada su Srbi za novac vozili i prebacivali Bošnjake u Bihać. Već u maju mjesecu, kada su zadnji autobusi vozili iz K. Vakufa za Bihać, pored puta se moglo vidjeti uređenje artiljerijskih položaja i svakodnevni pokreti jedinica. Po izlasku JNA iz kasarni u Bihaću jedan dio jedinica se locirao na Lipi kod generalovih štala, a jedan dio na Medeno polje. Ovdje bih napomenuo da je već ranije jedan dio jedinica JNA iz kasarne Robert Domani napuštajući Karlovac 1991. god. premješten na Medeno polje. Artiljerija i ljudstvo ovih jedinica su davali podršku u napadu na Ljutočku dolinu juna 1992. god. Putnici koji su putovali Putem AVNOJ-a mogli su se i sami uvjeriti koliko je artiljerijskih cijevi bilo poredano na Medenom polju, koje su kasnije upotrijebljene na raznim dijelovima BiH. Zatvarajući i blokirajući prolaz prema Bihaću Srbi su već u maju otpočeli sa pojedinačnim granatiranjima Bihaća, što je samo bilo podešavanje i upucavanje ciljeva[39] za glavni plan napada koji će slijediti u junu. U maju mjesecu po uzoru i direktivi bihaćkog SDS i u selu Rajnovcima bilo je nekoliko puta vježbanje tihe evakuacije noću i ponovnog povratka u jutarnjim satima. Srpsko stanovništvo iz Rajnovaca najčešće je evakuirano na Prkose, Stjenjane, Očijevo.

Poslije dešavanja u Bosanskoj Krupi, Prijedoru, Omarskoj i ostalim mjestima gdje je došlo do masovnih progona i ubijanja Bošnjaka, strah, neizvjesnost još više su se uvukli među Bošnjake doline. Političko rukovodstvo Ljutočke doline je ranije donijelo odluku da se stanovništvo K. Vakufa, Klise, Ostrovice evakuiše u Orašac i tamo da se pokuša zaštititi. Ova odluka je donešena iz razloga što se računalo da velik broj ljudi na jednom mjestu neće biti izložen ubijanjima. Drugi razlog je što se cijenilo da snage rezervnog sastava policije i nešto naoružanih patriota ipak mogu koliko-toliko pružiti zaštitu. Ovaj potez rukovodstva Kriznog štaba i TO pokazao se kao sudbonosan i ispravan. Ovakvom odlukom bila je spriječena pojedinačna izolacija određenih naselja i kasnija likvidacija ljudi. Najveća zasluga za donošenje ovakvih odluka pripada čelnicima Kriznog štaba i Odredu TO. Međutim,bilo je i onih koji su smatrali i bili do kraja u zabludi da ne treba ići nikuda i da "komšije Srbi" nikada neće napasti Bošnjake. Nažalost, među onima koji su bili naivni bilo je i onih koji su "komšiluk" osjetili lično ili njihove porodice 1941. god. Najveći broj stanovnika je ipak prihvatio ovakvu odluku i 10. juna 1992. god. potražio spas u Orašcu. Svoje namjere i planove Srbi su prikrivali do posljednjeg dana napada na dolinu. Među Srbima nije

[39] Ciljevi koji su bili u Bihaću su uglavnom bili civilni objekti, bolnica, škole, stambene četvrti, džamije, o ovome postoji vjerodostojna dokumentacija sa precizno označenim ciljevima. Postoji zaplijenjena karta ciljeva koji su gađani i to nisu nikakvi vojni ciljevi i položaji.

bilo onih koji su ijednim gestom pokazivali šta se sprema, a kamoli da su upozorili svoje komšije. Svakodnevno je Boro Kecman koji je držao kafanu "Sedrica" pokušavao ubjeđivati Bošnjake kako im ne prijeti nikakva opasnost i da Srbi sigurno neće prvi napadati te da su oni za mir. Ta tvrdnja je bila potpuno apsurdna, viđajući braću Đuriće, Berge, Tadiće i druge Srbe iz Rajnovaca, K. Vakufa, Martinbroda i okolnih mjesta u uniformama SAO Krajine i sa četničkim obilježjima.

Komunikacijska izolovanost, a kasnije i nemogućnost prijema signala RTV Sarajevo, ovaj kraj je odsjekao od ostatka svijeta. Nekoliko hiljada Bošnjaka našlo se u potpunom okruženju sa minimalnim šansama za preživljavanje i goli opstanak. Dani koji su dolazili kod mnogih su budili sjećanje na stradanje i zločine nad Bošnjacima Ljutočke doline septembra 1941. god. Koliko god je političko rukovodstvo Ljutočke doline bilo svjesno teškoće situacije u kojem se narod ovog kraja nalazi, pokušavalo je uraditi sve kako bi se spasio taj narod. Potezi i pripreme koje su urađene sigurno su pomogli u danima napada da se spasi velik broj civila od ubijanja granatama i da se Srbima poremete mnogi planovi.

III.
NAPAD NA DOLINU

Ultimatum

Poznati scenarij za srpske zločine koji se odigravao na cijelom prostoru BiH nije izostavljen ni na prostoru Ljutočke doline. Taj scenarij svoju operacionalizaciju i krajnju pripremu za realizaciju zločinačkih planova dobiva kroz predaju ultimatuma za predaju "oružja" prethodno opkoljenim područjima.

Kako su JNA i srpske paravojne jedinice potpomognute Srbima iz okolnih sela oko Ljutočke doline u junskim danima počeli pripremu za konačno opkoljavanje[40] i progon nesrba, ostalo im je da po već viđenom scenariju predaju ultimatum.

Konačno su i taj zadnji čin-predaju ultimatuma za predaju naoružanja, koji je nedostajao u ukupnom scenariju, ostvarili 10. juna 1992. godine.

Ostvarili su ga tako da su preko **Hodžić Muhameda Zoginog**, kojeg su prethodno zarobili, predali taj ultimatum.

Taj isti ultimatum je svojom rukom morao pisati Hodžić Muhamed, a potpisao ga je pukovnik **Đuro Karailović**[41], koji je bio i glavnokomandujući, i koji je bio najodgovorniji za napad na dolinu.

Kako je ultimatum pripremljen i predat, prenosim dijelove sjećanja aktera tog događaja **Hodžić Muhameda Hame Zoginog**.

"Ja sam 8. juna. 1992. godine oko 9 sati svojim GOLF-om povezao jednu ženu u Bihać na porod. Sa mnom su krenuli Bilić Kemal, muž žene koju sam povezao, i Hodžić Halil. Kada smo stigli na Dubovsko, na punktu koji je držala srpska policija njih dvojica su vraćena, a meni i porodilji je dozvoljen prolaz. Njih dvojica su vraćena uz obrazloženje da nije potrebno da oni idu u pratnji.

Po dolasku u Ripač morao sam navratiti u Policijsku stanicu koja se nalazila u upravnoj zgradi IMT servisa. Tu sam morao svratiti kako bih dobio dozvolu za prolazak preko Golubića. Srpski policajci su mi dali dozvolu uz napomenu da se moram vratiti do 13.30 sati, jer u protivnom neću poslije moći proći. Kada sam došao na punkt u Golubiću, srpski policajci su mi pretresli vozilo i onda su me pustili dalje. Kada sam smjestio porodilju na odjelu bolnice u Bihaću, u gradu sam se zadržao do 13 sati. Tu sam popio par pića sa prijateljima. Pri povratku svratio sam do tvornice Krajinametal kako bih podignuo plaće za 4 (četvoricu) radnika koji su me zamolili, pošto niko nije mogao već odranije doći do Bihaća.

---

[40] Vidi str. 54, Plan napada na dolinu

[41] Vidi Plan blokade i razoružavanja zelenih beretki na kraju knjige

Putujući od Bihaća prema Ćukovima, niko me nije zaustavljao, pa čak ni na punktu na Dubovskom, što mi je bilo jako sumnjivo. Moje sumnje su se i opravdale, jer me je Vojna policija JNA čekala i zaustavila prije Idine strane (mjesto na putu Dubovsko - Kulen-Vakuf). Zaustavili su me oko 13.30. Bila su njih trojica, sa strane je bila parkirana ZASTAVA 101. Vojni policajci su bili naoružani PM-M-72.

Kada su me pretresli i uzeli dokumenta, ništa nisu našli što bi im bilo sumnjivo.

Potom su mi skinuli ručni sat SEIKO 5, uzeli sav novac koji sam imao kod sebe, a imao sam 1.500 (hiljadu i pet stotina) DM i YU dinara, u protivvrijednosti od oko 3.000 (tri hiljade) DM. Pitali su me za nadimak. Kada sam im rekao, pogledali su u neki spisak i rekli: 'Ti nam trebaš.' Tada su mi rekli: 'Moraćeš sa nama poći na mali informativni razgovor, a zatim će ti biti vraćeni sat, novac i auto.'

Skinuli su mi kožnu jaknu, zamotali su mi je oko glave kako ništa ne bih vidio, stavili su mi lisice na ruke i ugurali na zadnje sjedište policijskog auta. Sa mnom u autu su bila njih dvojica, dok je treći odvezao moga GOLF-a. Kada smo krenuli, u sebi sam mislio: 'Ako na raskrsnici Dubovsko krenu lijevo prema Ripču, biće dobro, jer sam ja poznavao sve Srbe policajce i bio sam prije u dobrim odnosima sa njima.'

Međutim, mi smo skrenuli desno. Odvezoše me za Knin odakle mi nema povratka, jer nakon ispitivanja i mučenja biću ubijen, mislio sam.

Putovali smo dugo i u toku vožnje niko mi ništa nije govorio. Kada smo stigli na odredište (mislim da je bio Drvar), čuo sam masu ljudi. Po izlasku iz auta prihvatila su me dvojica i povela. Iz mase sam čuo povike: 'Daj ga ovamo!', 'Vidi mu leđa, ima 15 noževa šta da radi!'. Uveli su me u neku prostoriju i smjestili na neku stolicu, skinuli su mi jaknu sa glave i preko očiju su mi zalijepili široku neprovidnu selotejp-traku. Selotejp- trakom su mi omotali cijelu glavu, zalijepili su traku više puta i stegnuli toliko da me je odmah zaboljela glava. Svezali su mi i noge, dok su lisice i dalje bile na rukama. Ja ništa nisam vidio niti sam znao gdje se nalazim.

U jednom trenutku trojica su mi izmaknula stolicu i počela je tuča. Tukli su me po čitavom tijelu, glavi, prsima, nogama, po licu. Udarali su me policijskim palicama, kundacima, nogama, šakama, udarali su me određeno vrijeme i zatim izišli iz prostorije i zaključali vrata. Ja sam ostao ležati na betonu. Ispred vrata četnici su dovikivali: 'Je li ono tvoj GOLF, ti si budžovan!', 'Koliko si četnika ubio?', 'Koliko si dao love za zelene beretke?', 'Koliko si kupio pušaka za zelene beretke?' i još puno drugog.

Postalo mi je hladno, beton na kojem sam ležao bio je hladan kao led, ja uskoro nisam osjećao tijelo.

Poslije određenog vremena čuo sam ključ u bravi i vrata su se otvorila. Pitali su me jesam li gladan. Odgovorio sam da nisam. Počeli su ponovo da me udaraju. Ja sam ležao bespomoćno, skupljen. Udarali su me po glavi, leđima, stomaku. Kada su se zamorili od udaranja, izišli su van. Ja sam ostao ležati bespomoćan. Razmišljao sam: 'O, Bože dragi, šta će biti sa mnom, zašto sam im stao, bolje bi bilo da su me odmah ubili, jer će me ionako ubiti poslije tuče i patnje!'

Razmišljao sam i u sjećanja su mi dolazile priče koje sam slušao o četnicima, šta su radili mom narodu u II svjetskom ratu. Slušao sam priče da su ljude u dolini nabijali na ražanj i ja sam se toga najviše bojao, pogotovo jer je u narednim danima dolazio Kurban -bajram. Tako ležeći i razmišljajući, u misli su mi dolazila moja djeca, žena, familija i prijatelji. Pitao sam se hoću li ih ikada više vidjeti.

Opet sam čuo kako se vrata otključavaju i otvaraju, isti glas me je pitao: 'Jesi li gladan, evo ima baklave za Bajram?' Ja sam ćutao. Opet su me počeli tući po čitavom tijelu. Ja od hladnoće i udaraca kao da nisam više osjećao tijelo. Mrak, strah i neizvjesnost. Lisice su mi se duboko usjekle u meso i ja ruke nisam uopće osjećao. Poslije tuče četnici su izišli i zaključali vrata. Ja sam pokušao ustati i malo sjediti. Sjedio sam vezan ne znajući da li je dan ili noć. Vrijeme kao da je stalo, imao sam osjećaj da ovo traje vječno. Poslije izvjesnog vremena došla su dvojica i držeći me ispod ruku izveli van. Uveli su me u jednu prostoriju i stavili na stolicu. Pitali su treću osobu trebaju li i oni ostati unutra. On im je rekao da ne trebaju, da će ih zvati kada bude trebalo.

Isljednik me je pitao da li su me tukli. Ja sam odgovorio da nisu. Krv mi je bila po licu, po cijelom tijelu, što je i on vidio. Htio je vidjeti šta ću ja reći.

Kada me je počeo ispitivati, glas mi je bio poznat, ali ga nisam mogao vidjeti. Ispitivao me je o svemu i svačemu, unaprijed je znao podatke o meni, mojoj djeci, ženi i dr. Poslije ispitivanja pozvao je onu dvojicu da me vrate odakle su me i doveli.

Kada su me vratili nazad, ja sam stojeći malo zadrijemao jer sam bio iscrpljen, pretučen. U svoj toj muci ja sam zaspao stojeći. Odjednom sam pao na betonski pod. Kako su mi bile vezane noge i ruke, dobro sam glavom udario u beton.

Ne znajući koji je dan, da li je dan ili noć, čuo sam kada su rekli: 'Povedite tog Hodžića!' Neka je došlo vrijeme da me ubiju! Samo da nije Bajram! Molio sam dragog Allaha da me poštedi nabijanja na kolac, metak je svetinja. Otvorili su vrata i mene stavili na neku klupu. Skinuli su traku sa očiju, skinuli lisice i odvezali ruke. Vidio sam da se nalazim u nekoj tvornici, jer sam vidio neke strojeve i mašine. Poveli su me vani i naredili da gledam ispred sebe. Ispod oka sam vidio nepreglednu kolonu tenkova, transportera, vojnih kamiona i velik broj četnika. Ukrcali su me u zadnji kamion sa još šestoricom četnika.

Čim smo sjeli u kamion, četnik koga su zvali 'vodnik' rekao im je da se ne zovu imenima nego nadimcima kako ja ne bih zapamtio imena. Meni su rekli da ne smijem podizati glavu, da moram gledati u pod, jer ako samo podignem glavu, mogla bi biti odsječena. Kolona je krenula. Išli smo polako uz neku stranu, a onda sve brže. Ja sam mislio da me vode ubiti. Odlučio sam pogledati gdje sam, pa šta bude da bude. Pogledao sam ispod oka i vidio u dolini Drvar. Poslije određenog vremena vodnik mi je rekao da podignem glavu i pitao me gdje se nalazimo. Ja sam rekao da ne znam, iako sam vidio da se nalazimo na Oštrelju. Naredio mi je da opet zatvorim oči i da glavu sagnem prema podu. Poslije vožnje po asfaltnom putu skrenuli smo na makadam i uzak put. Kada smo došli do Čovke, ja sam znao gdje se nalazimo. Kolona je stala i četnici su počeli da se iskrcavaju. Meni su naredili da i ja izađem, a dvojica četnika su me čuvala. Dvojica četnika su me odvela na neku čistinu na kojoj je bila vojska, odveli su me u sredinu. Okolo mene je bilo oko 500 (pet stotina) četnika, koji su bili naoružani, neki pijani.

Sigurno da je bilo još četnika okolo, jer je bio velik broj vozila u koloni koja je stajala.

U jednoj kući nedaleko odatle bio je četnički štab. Nakon izvjesnog vremena pozvali su me unutra i ova dvojica su me povela. Kada sam ušao u kuću, unutra sam vidio Jovu Bijelića, radnika SUP-a Bihać, bivšeg saobraćajnog policajca, i još šestoricu policajaca. Iako sam poznavao Jovu i on mene, okrenuo je glavu i pretvarao se da me ne poznaje. Pored Jove Bijelića sjedio je Cimeša Dušan, bivši načelnik SUP-a Bihać, zatim još njih petorica koje nisam poznavao. Na kraju stola sjedio je glavnokomandujući Đuro Karailović.

Naredili su mi da sjednem na stolicu, dali su mi papir i olovku i rekli da napišem ultimatum za Ljutočku dolinu.

Pukovnik Karailović mi je diktirao šta ću da pišem. U tom ultimatumu između ostalog je pisalo:

DA SE SAV NAROD PREDA I DA MU NEĆE FALITI DLAKA SA GLAVE; DA SRPSKI NAROD NE ŽELI RAT, DA SE ONI MORAJU BRANITI, DA RAT NAMEĆU MUSLIMANI I HRVATI; UKOLIKO PADNE I JEDNA KAP SRPSKE KRVI, LJUTOČKA DOLINA ĆE BITI ZAPALJENA, RAZORENA, UNIŠTENA TAKO DA SE NEĆE ZNATI DA JE TU BILO IKADA ŽIVOTA; DA DOĐE DELEGACIJA OVOG KRAJA KAKO BI SE DOGOVORILI DETALJI OKO PREDAJE; DA DELEGACIJA DOĐE 10.6.1992. U 17 SATI; AKO SE OVO NE ISPOŠTUJE, KRENUT ĆE NAPAD.

Tada sam ispod teksta toga ultimatuma stavio **KOMANDANT ĐURO KARAILOVIĆ**. Poslije pisanja ultimatuma rekli su mi da idem i da odnesem ultimatum, pa pošto ja imam uticaja kod naroda, da ga nagovorim na predaju jer je to najbolje rješenje za sve. Bilo je još nekih detalja, ali ih se ne sjećam. Rekli su mi da se ja obavezno moram vratiti sa delegacijom koja dođe da razgovara o predaji i ukoliko se ne vratim, stradaće mi cijela porodica.

Odredio je kamion i još trojicu čuvara da me odvezu na Ćojluk, a dalje da ja pješice odem u K. Vakuf.

Na Ćojluku sam vidio transporter JNA. Na njemu je sjedio Jovica Radak, policajac iz Rajnovaca. Kada je vidio ove pratioce koji su me vodili pitao je: 'Kuda će on?' Odgovorili su da nosim ultimatum do K. Vakufa i Ćukova. Jovica Radak mi je rekao da ultimatum odnesem do prvih kuća i da dam nekome da odnese do K. Vakufa, a da se ja vratim.

Rekao sam im da nema problema, a u sebi sam mislio samo da me puste, nikada se više ne vraćam. Taj ultimatum sam u K. Vakufu odnio u Policijsku stanicu, a ja sam otišao u Ćukove kući. Jedan interesantan detalj koji bih pomenuo je da su na Štrbačkom Buku bili isti oni policajci koji su me i odveli u Drvar. Rekli su mi da po sat, auto i novac trebam doći kod njih da mi to vrate."

Po dolasku ultimatuma u dolinu, a znajući šta se je dešavalo sa ostalim mjestima širom Bosne i Hercegovine, odlučeno je da se ne predaje ono malo oružja. Donešena je i odluka da cijelo rukovodstvo Ljutočke doline ne ide na Ćojluk na pregovore o predaji. Ovakva odluka donešena je iz razloga što su Srbi računali da cijelo rukovodstvo Ljutočke doline zarobi na jednom mjestu i da tako riješi problem.

Kasnije se pokazalo da je ovaj potez bio ispravan. Dolaskom ultimatuma u K. Vakuf jedna grupa od četiri čovjeka je iz K. Vakufa otišla do D. Lapca kako bi obavijestila snage UN kako je stigao ultimatum. Kako su političko rukovodstvo doline i Krizni štab već ranije donijeli odluku o evakuaciji u Orašac, postupilo se po tome. Među stanovništvom doline vijest o stizanju ultimatuma pronijela se brzo. Zebnjom i sa strahom čekalo se šta će se dalje dešavati. Ono malo patriota predvođenih Komandom Štaba TO činilo je sve kako bi zaštitili ljude, kako bi prevladali paniku među stanovništvom i kako bi što bolje organizirali evakuaciju u Orašac.

Plan napada na Ljutočku dolinu

U okviru ukupnog plana napada na Bihać i njegovog zauzimanja od strane srpskih paravojnih formacija potpomognutih jedinicama JNA, Ljutočka dolina imala je velik značaj.

Značaj zauzimanja Ljutočke doline je imao više razloga:

- Ljutočka dolina bila je jedini prostor koji se nalazio van linije okruženja Bihaća u maju 1992. godine
- Ljutočka dolina nastanjena je u najvećem broju Bošnjacima i kao takva bila je opasnost
- Ljutočka dolina brojala je više od hiljadu vojno sposobnih muškaraca
- Ljutočka dolina presijecala je kompaktnost zamišljenog srpskog teritorija od Bihaća do Knina

U okviru planova za zauzimanje teritorija i čišćenja od nesrpskog stanovništva čitavog prostora Bosanske krajine, pored paravojnih snaga SDS i jedinica JNA značajnu ulogu imale su i jedinice tzv. Vojske RSK, koje su dolazile sa prostora R. Hrvatske. Već ranije, po napadu i zauzimanju jednog dijela Bos. Krupe, srpske paravojne snage su uspostavile liniju: **B. Novi - B. Otoka -B. Krupa - Radić - Grabež** i sa dijela okupiranog teritorija R. Hrvatske vršili su blokadu i kontrolu duž državne granice.

Napadom na Bosansku Krupu JNA i paravojne snage zaposjedaju linije oko Bihaća i time zatvaraju prostor Bihaća linijom na potezu **Meljinovac - Lohovska brda -Pritoka - Tihotina- Pritočki i Zaloški grabež sa kasarnom Grabež, te zapadne padine Grmeča prema Grmuško - srbljanskom platou**[42].

U uslovima kada su JNA i paravojne snage u potpunosti zaposjeli položaje oko Bihaća i kada se bošnjačko stanovništvo iselilo iz Ripča, preostalo je još čišćenje Ljutočke doline.

S obzirom da su Srbi u planiranjima aktivnosti oko napada i zauzimanja prostora Bihaćke općine raspolagali obavještajnim podacima o postojanju oko 40.000 pripadnika zelenih beretki, zato su napadna dejstva započela relativno kasno u odnosu na ostale dijelove BiH.

Sa razmještanjem i zauzimanjem položaja oko Bihaća, počinje isto i na području Ljutočke doline. Grupisanje i izviđanje sa ciljem prikupljanja podataka o stanju, broju i opremljenosti "zelenih beretki" u Ljutočkoj dolini počinje prvih dana juna 1992. godine. Međutim, važno je napomenuti da su već u periodu mart - april Srbi iz Rajnovaca, Dubovskog, Martinbroda počeli da uspostavljaju straže, patrole i izviđanja. Ove straže i patrole imale su cilj da se pored prikupljaja podataka provjeri i stepen organizacije lokalnih paravojnih formacija SDS.

U periodu **5/6. juni** u rejonu Lipe (štale na Begovcu) vrši se grupisanje i dovoženje ljudstva i MTS, kao i uređenje vatrenih položaja. Bilo je vidljivo postavljanje minobacača i piketa za određivanje ciljeva.

Uređenje položaja i uspostavljanje linija u rejonu Ljutoča rađeno je planski i smišljeno. Cilj svih ovih planova bio je da se prostor Ljutočke doline u potpunosti okruži i da se onda izvrši napad[43]. Pripreme za napad na dolinu tekle su i na prostoru R. Hrvatske. Uređenje položaja i postavljanje oruđa za dejstvo počelo je 10. juna 1992. godine. Prenosim dio svjedočenja **Hadžić Ćamila**.

"**10. juna 1992. godine** ja i Hrnjica Muhamed Zajkin smo krenuli na Kestenovac kako bi kupili brašna. Nigdje u dolini nije bilo kupiti brašna, pa smo čuli da ima na Kestenovcu. Krenuli smo pješice i kod kuće Mane Glušice

---

[42] Bejdo Felić, Peti korpus 1992-1995, Ljiljan, Sarajevo, 2002, str. 67

[43] Vidi Plan blokade i razoružavanja zelenih beretki na kraju knjige

sreli vojsku. Bili su uniformisani i naoružani. Vidjeli smo da kod kuće Mane Glušice postavljaju top. Tu sam vidio Duška Glušicu. Vojska nas je zaustavila i rekli su nam da ne možemo dalje, da oni traže zelene beretke. Ti vojnici su mi bili nepoznati, osim nekolicine mještana koje sam poznavao. Mi smo se vratili nazad, jer nismo mogli dalje proći."

U okviru sveukupnih priprema JNA i paravojnih snaga za napad na prostor općine Bihać urađen je plan pod nazivom "Plan blokade i razoružavanja zelenih beretki u rejonu Orašac -K. Vakuf". Agresor je, cijeneći snage koje su bile u dolini, napravio namjerno ili iz neznanja krive procjene o broju i opremljenosti snaga koje su trebale braniti dolinu[44]. Procijenio je da ima preko hiljadu naoružanih, da imaju sredstva podrške (minobacači), mitraljeze. Uzimajući ove podatke i procjenu koju je prethodno napravio, agresor je angažovao i adekvatne snage i MTS.

Osnovna zamisao za napad bila je potpuno okružiti dolinu sa svih strana, uz vatrenu podršku i pješadijskim snagama slomiti otpor snaga koje ga brane i prisiliti na potpunu predaju. Pored toga planirao je dolinu presjeći i razdvojiti na četiri dijela, planirao je presijecanje komunikacije Dubovsko - Martinbrod u rejonima:

1. **Čovka - Sklop (kod ulaza na stari put za Čovku)**
2. **Strana - Lužine (kod kuće Slobodana Đurića)**
3. **Strana - Donji Mlin (na mjestu odvajanja starog makadamskog puta)**

Presijecajući komunikaciju razdvojio bi dolinu, što bi mu olakšalo protjerivanje stanovništva i onemogućilo pružanje bilo kakvog otpora. Presijecanje je imalo za cilj da se svi vojno sposobni muškarci pohvataju, strpaju u logore, a kasnije i likvidiraju.

Agresor je za izvršenje ovoga zadatka angažovao snage iz **15. lbr.**, dijelove snaga iz **1. br. Drvar**, dijelove snaga **3. br. Bos. Petrovac, vod Vojne policije, dvije čete lokalnih Srba, i to četu Kalati i četu Rajnovci**, dok je sa pravca R. Hrvatske angažovao snage **jednog bataljona**[45], jedinicu **MUP-a Stanice milicije Bihać** sa sjedištem u **Ripču**.

Kao sredstva podrške angažovao je jednu **bateriju haubica 122 mm i minobacače 120 i 82mm**, sa prostora R. Hrvatske angažovao je **bestrzajne topove** u rejonu Buševića.

Načelnik artiljerije **15. lbr. Bihać** bio je **Dunović Miloš**. On je rukovodio artiljerijskom vatrom, odabirao je ciljeve za gađanje i "zahvaljujući njemu" mnogi civili Ljutočke doline su ubijeni i ranjeni[46].

---

[44] Vidi Plan blokade i razoružavanja zelenih beretki na kraju knjige

[45] Vidi Plan blokade i razoružavanja zelenih beretki na kraju knjige

[46] Jedan od primjera je kada je granatom ubijena Kulaš Mujesira i njena trogodišnja kćerka Sunita.

Glavni pravac napada je predviđen na liniji: Dubovsko -Duliba -Orašac, Martinbrod -K. Vakuf - Rajnovci - Orašac.

Pomoćni pravac napada je: prostor R. Hrvatske - Demirovića Brdo -Klisa.

Glavni pravci napada bili su predviđeni glavnom komunikacijom **Dubovsko - K. Vakuf**, a dejstvo artiljerije trebalo je izazvati najveći strah, pometnju, paniku[47].

Zadaci za izvođenje dejstava jedinicama:

1. **1-1/br. Drvar** napada pravcem Martinbrod - K. Vakuf - Orašac
2. **1/3 br. (-1)** napada pravcem Vrtoče -Čovka - K. Vakuf
3. **2-1/15 lbr.** napada pravcem Dubovsko - Duliba - Ćukovi -Orašac
4. **1-1/15 lbr.** sprečava i blokira izvlačenje na potezu Dubovsko - Ljutoč - Štrbački Buk
5. **TG Lika** blokira prostor na potezu Bušević - Štrbački Buk
6. **pč Kalati** napada pravcem Kalati - Demirovića Brdo - Klisa
7. **pč Rajnovci** napada pravcem Rajnovci - Lužine -Orašac

Gotovost za napad 11. juni. 1992. godine u 10 sati.

Plan napada je **izradio pukovnik Đuro Karailović, a odobrio komandant pukovnik Borić Grujo.**

Mnogima Bošnjacima Ljutočke doline ostaće vječno pitanje i dilema zašto su četnici izabrali Kurban -bajram za početak napada i je li to bilo u sklopu onih prijetnji da će to biti krvavi Bajram.

Agresor je snage za napad iz rejona razmještaja počeo da dovodi na pravce napada 10. juna u prijepodnevnim satima i odmah otpočeo sa razmještanjem i izviđanjem. Prvi pokušaj nasilnog izviđanja počeo je u rejonu Dulibe 10. juna oko 10 sati[48], da bi to činio i tokom čitavog dana.

Planirajući napad četnici su koristili već oprobani recept o predaji naoružanja "zelenih beretki", što su učinili i ovaj put[49] kako bi unijeli paniku i strah među stanovništvom.

Srbi nisu imali procjene da će prvo narod K. Vakufa, Klise, Ostrovice, Demirovića Brda izvršiti evakuaciju u pravcu Orašca, a onda iz Orašca zajedno sa narodom Orašca, Ćukova krenuti u pravcu Radolja i dalje u susret snagama UN u rejonu Štrbačkog Buka.

---

[47] Izjave; prijepis originala nalazi se kod autora

[48] Vidi str. 61

[49] Vidi str. 49, zarobljavanje Hodžić Muhameda Zoginog i predaja ultimatuma o predaji naoružanja tkz. zelenih beretki

Ovakav razvoj situacije u prvi mah je poremetio planove.

Agresor je otpočeo sa dejstvom artiljerije već u popodnevnim satima na civilne ciljeve u Orašcu i prvi pogođeni objekt bila je kuća Mukanović Mahmuta.

Dejstvo artiljerije je nastavljeno tokom noći da bi intenzivirano tokom jutarnjih sati po ciljevima[50] koji su bili isključivo civilni, na potezu od Ćukova do Lužina.

Glavnina ciljeva je bila po centru Orašca i to : zgrada škole i džamija.

Artiljerijsku vatru pratila je istovremeno i podrška PAT-ovima i PAM-ovima iz pravca kule Vrnograč i Oraškog brda (Strane).

Komandna mjesta snaga koje su napadale bila su u rejonima : Vrtoča, desno od kule Vrnograč u rejonu Dulibe, Brkića glavice na Kestenovcu, Podovi iznad K. Vakufa i Ćojluk.

Kada su četnici vidjeli da se 10. juna u popodnevnim satima narod K. Vakufa, Klise, Ostrovice povlači i bježi prema Orašcu, izvršili su pregrupisavanje dijela snaga sa prostora R. Hrvatske.

Snage koje su pregrupisali usmjerili su sada na glavni pravac napada **Rajnovci - Lužine - Orašac**, a malim dijelom snaga ušli su u K. Vakuf, Ostrovicu i Klisu koje je narod potpuno napustio do večernjih sati 10. juna 1992. godine.

Početak kombinovanog oklopnomehanizovano -pješadijskog napada otpočinje istovremeno na pravcu:

- **Dubovsko -Duliba -Ćukovi**
- **K. Vakuf-Rajnovci -Lužine -Orašac**
- **frontalno Oraško brdo - Orašac**

Napad je otpočeo po planom predviđenom vremenu u **10 sati.**

Planiranom napadu je prethodila snažna artiljerijska priprema iz svih predviđenih oruđa i oružja, koja je trajala nekoliko sati. Ova priprema imala je za cilj da pokaže svu silinu i da slomi otpor kod šačice naoružanih patriota, a da kod naroda stvori paniku i strah.

Ova artiljerijska vatra je postigla pored ubijanja nedužnih civila[51] i puni efekat u stvaranju straha, panike, osjećaja beznađa. Kako je Orašac okružen sa svih strana, dolinom je posebno stvaran eho-efekat, što je pojačavalo strahovitu tutnjavu.

---

[50] Vidi Plan blokade i razoružavanja zelenih beretki na kraju knjige

[51] Vidi str. 143, Svjedočenje Dubravka Handžića

Oklopno-mehanizovane snage u sadejstvu sa pješadijom u rejonu Ćukova su naišle na improvizovanu barikadu, koju su malobrojni pripadnici rezervnog sastava policije i patriote postavili kako bi spriječili ili barem usporili napredovanje. Ta barikada je ustvari bila hrpa kamenja i stabala oborenog drveća i jedan kamion. Barikadu je branilo oko tridesetak slabo naoružanih momaka, bez ikakvih protivoklopnih sredstava, bez vojničkog iskustva i dr.

Paravojne snage su bez puno problema probile barikadu i u sadejstvu sa snagama koje su napadale frontom na liniji **Oraško brdo -Orašac, ušle u Ćukove**.

Pri pokušaju zaustavljanja agresorskih snaga u rejonu Dulibe bilo je poginulih i ranjenih[52], gdje su ranjeni izvučeni u Ćukove i pružena im je prva pomoć.

Istovremeno sa otpočinjanjem napada na pravcu **Duliba - Ćukovi - Orašac**, otpočinje i napad na pravcu **K. Vakuf - Rajnovci - Lužine - Orašac**.

Napad na ovom pravcu je takođe bio kombinovani, oklopno - mehanizovani u sadejstvu sa pješadijom.

Glavne snage na ovom pravcu napadale su u zahvatu komunikacije: **K. Vakuf - Rajnovci - Lužine - Orašac.**

Čitavo vrijeme napada nije izostajala ni podrška artiljerijske vatre, posebna pogodnost za dejstvo artiljerije bila je mogućnost navođenja i koordinacije vatre.

Ovo je bitno istaknuti zbog činjenice što se čitava dolina mogla pratiti vizuelno sa Oraškog brda i vršiti korekcija pogodaka.

Kako na ovom pravcu nije bilo posebnog otpora, agresor je nesmetano ušao u Lužine i bio mu je otvoren put za ulazak u Orašac.

Istovremeno i u koordinaciji snage sa prostora Oraškog brda počele su spuštanje niz Stranu i počele silaziti do prvih kuća.

Srpske paravojne snage su oko podneva ušle u Ćukove i Lužine, da bi oko 14 sati bile i u centru Orašca.

Ulazak u Ćukove, Orašac, Duljke praćen je pucnjavom iz pješadijskog i protivavionskog oružja koje je bilo na oklopnim vozilima. Pucali su zapaljivom municijom, tako da je velik broj kuća, štala, sijena planuo i počeo gorjeti. Dolinom je ubrzo zavladao dim i miris paljevine. Prilikom ulaska paravojnih snaga u dolinu bilo je poginulih, ubijenih i ranjenih[53].

---

[52] Vidi str. 68

[53] Vidi str. 174, pregled ubijenih civila 11.6.1992.

Kada su paravojne snage probile barikadu u Dulibi, narod je počeo da se u zbjegu povlači prema Basači i dalje prema Radolju, tako da je do kasnih noćnih sati velik broj ljudi uspio izići na Radolje.

Prvi poginuli Demirović Mustafa i Zajkić Muho

Proces etničkog čišćenja i ubijanja Bošnjaka širom BiH bio je strateški cilj i sredstvo za postizanje ratnih ciljeva agresora. Ubijanjem i protjerivanjem Bošnjaka sa njihovih ognjišta nastojalo se stvoriti čista "ekskluzivana" srpska područja. U ratu za teritorij i čista jednonacionalna područja, Bošnjaci su bili izloženi neviđenim zločinima. Snove o velikoj Srbiji u stvarnost Srbi su pokušali ostvariti koristeći se silom, ubijanjima, mučenjima, progonima i dr. Po istom scenariju i istim metodima genocid i zločin činjen je na prostoru cijele BiH, pa tako i prostor Ljutočke doline nije bio izuzetak.

U pokušaju da se suprotstave zločinu i genocidu mnoge bosanske gazije su dale svoj život braneći goli opstanak Bošnjka. Mnogi prostori i krajevi Bosne dali su puno heroja i branilaca Bosne. Kažu da se u ratu prvi poginuli pamte, a ostali broje, međutim bosanske šehide treba pamtiti sve i sjećati ih se stalno. Zbog pomena i sjećanja na sve šehide Ljutočke doline, a zbog nemogućnosti da se svi spomenu, ovaj put i na ovom mjestu ću spomenuti samo dvojicu prvih koji su dali živote da se pokuša spasiti bošnjački narod Ljutočke doline.

Demirović (Murat) Mustafa
Rođen 16.6.1967. god., Klisa
Bio pripadnik odreda TO od 15.5.1992. do 10.6.1992. godine
Poginuo 10.6.1992. godine u rejonu Demirovića brda

Jedan od onih koji je prepoznao stvarne namjere agresora i koji je shvatio šta se sprema Bošnjacima Ljutočke doline bio je i rahmetli Demirović Mustafa Mućo. Priključujući se onima koji su znali šta se sprema Bošnjacima, aprila mjeseca se uključuje u odred TO Orašac. S obzirom na specifičnost prostora Klise i Brda Demirovića, koju su bili sa lijeve strane rijeke Une i bili su granično područje RBiH, svakodnevno je stanovništvo moglo vidjeti šta se sprema. U pokušaju da se osujete prave namjere i preduzmu adekvatne mjere, jedan dio pripadnika rezervnog sastava policije i istinskih patriota svakodnevno je patrolirao duž državne granice. Kako se granična linija proteže kroz šumsko područje, to je predstavljalo dodatnu opasnost od zasjeda četnika. Valja napomenuti da su Srbi već duže vremena izviđali i prelazili državnu granicu BiH. 10. juna 1992. god. Demirović Mustafa je sa grupom pripadnika rezervnog sastava policije i TO primijetio da se jedna

veća grupa pripadnika paravojnih snaga nalazi u šumi Dubrava. Kada je ova grupa pokušala da vidi šta se dešava, naišli su na zasjedu i tu su zarobljeni. Mućo je po pričanju preživjelih svjedoka prvo mučen, da bi ga kasnije i ubili.

Zajkić (Muharem) Muho
Rođen 30.7.1964. god., Orašac
Bio pripadnik rezervnog sastava policije od 1.4.1992. do 11.6.1992. godine
Poginuo 11.6.1992. godine u rejonu Ćukovi -Duliba

Zajkić Muho je bio pripadnik rezervnog sastava policije od dana formiranja i aktivni je sudionik organizacije zaštite i pokušaja spašavanja stanovništva doline. Zajedno sa ostalim pripadnicima rezervnog sastava policije pokušao je zaustaviti agresore u rejonu Dulibe. Na dan Kurban--bajrama 11.6.1992. godine od ranih jutarnjih sati počeli su napadi iz svih pravaca i sa svim raspoloživim sredstvima. Rezervni sastav policije je pokušao spriječiti prolaz oklopnim vozilima i srpskim paravojnim snagama u rejonu Ćukovi- Duliba[54]. Oko podneva između 12 i 13 sati Srbi su uz podršku oklopnih vozila probili improvizovanu barikadu i krenuli prema Orašcu. Cijelo vrijeme granatiran je prostor čitave doline i praćen mitraljeskom vatrom iz svih pravaca. Prostor sa lijeve i desne strane asfaltnog puta Ćukovi - Dubovsko u rejonu improvizovane barikade neprekidno je bio pod vatrom mitraljeza i granata, a oni koji su pokušali da spriječe prolaz, bili su bez ikakvih zaklona. Nikakvi položaji ni zakloni za dejstvo nisu bili ni urađeni, jer se nije ni spremalo za rat. U pokušaju da dejstvuje i uništi oklopno vozilo, Rahmetli Muho Zajkić je potrčao iza zaklona prema velikoj kamenoj gromadi[55] koja se nalazi nekoliko metara iznad asfaltnog puta i tu je poginuo. Pogođen je mecima iz mitraljeza i tu je i ostao ležati. Poginuo je oko 13 sati 11. juna 1992. godine. Preživjeli svjedoci govore o neviđenoj hrabrosti i odlučnosti Muhe Zajkića[56] da pokuša zaštititi Bošnjake doline. Za svoje herojstvo rahmetli Muho Zajkić je posthumno odlikovan ratnim priznanjem **ZLATNA POLICIJSKA ZNAČKA**.

Jedan interesantan detalj koji govori o svom obimu zločina jeste da su agresori autobuse kojima su odvozili Bošnjake Ljutočke doline u logore zaustavljali i pokazivali gdje je ubijen "turčin". Zarobljeni Bošnjaci su iz autobusa gledali tijelo ubijenog rahmetli Muhe, koje je tu ležalo nekoliko dana.

---

[54] U rejonu Dulibe danas se na mjestu pogibije Muhe Zajkića nalazi spomen-ploča koju su podigli Ljutočani u znak sjećanja na ovog heroja

[55] Na kamenu iza kojeg je poginuo Muho Zajkić postavljena je spomen-ploča

[56] Svjedoci pogibije rahmetli Muhe Zajkića bili su: Huse Behrem, Tutić Halil, Mešić Fazlija, Behrem Hajrudin, Asmir Dizdarević, Mešić Zuhdija, Halilagić Šefik

10. juni 1992. godine

Početak stradanja i neizbrisivih rana stanovništva Ljutočke doline počinje 10. juna. 1992. godine, dan uoči najvećeg muslimanskog praznika Kurban-bajrama. Bošnjaci Ljutočke doline umjesto da u svojim kućama dočekuju komšije, prijatelje, rođake moraju napustiti svoja ognjišta u K. Vakufu, Ostrovici, Klisi, Brdu Demirovića i pokušati tražiti spas u Orašcu. Bajramski dani - dani mira, radosti, sreće postaće za većinu stanovnika Ljutočke doline dani bola, patnje, poniženja, užasa i stradanja. Bošnjaci Ljutočke doline iz naselja K. Vakuf, Ostrovica, Klisa, Brdo Demirovića su znali da u slučaju napada trebaju da se povuku u Orašac, ovakvu odluku već ranije je donijelo političko rukovodstvo doline[57], za takve planove stanovništvo je znalo. Za realizaciju plana evakuacije već ranije su poduzimane mjere kao što je obezbjeđenje određene količine goriva[58]. Ova nafta je poslužila za punjenje rezervoara kamiona koji su prevozili stanovništvo K. Vakufa, Klise prema Orašcu. Već od marta 92. godine goriva nije bilo na benzinskoj pumpi u K. Vakufu i stoga ovaj potez je imao veliku ulogu u evakuaciji stanovništva.

Početak realizacije planova agresora za ubijanja, mučenja i progon stanovništva počinje 10. juna 1992. godine oko 10 sati, kada su u rejonu Dulibe pokušali izvršiti napad uz podršku transportera JNA, koji je počeo pucati prema punktu rezervnog sastava policije, koji su uzvratili vatru. Transporter se okrenuo i vratio, ali grupa pripadnika paravojnih formacija sa šljemovima na glavi se rasporedila uz put lijevo i desno. Grupa sa Mehom Vojnikovićem, Fikrom Omanovićem i Mehmedom Halilagićem, Salkom Behremom je zapriječila put i na punkt poslala grupu od oko 30 naoružanih patriota. Prema sjećanju aktera dešavanja **Kadić Seada** početak tragedije počinje dan uoči Kurban-bajrama. Prenosim dio tih sjećanja.

"Dana 10.6.1992. godine došao sam u Ćukove u tvornicu Krajinametal da bih se čuo sa direktorom 'Bebi- trikoa' Zajkić Ibrahimom. Jedina veza koja se mogla uspostaviti sa Bihaćem bila je stanica instalirana u tvornici u Ćukovima. Ja sam u to vrijeme mijenjao direktora i kad smo uspostavili vezu, on mi je rekao da što hitnije napravim plan i da onesposobim strojeve jer očito da je rat tu.

Oko 10 sati dotrčali su momci koji su dežurali na krivini asfaltnog puta u blizini današnjih šehitluka. Rekli su da je prema njima krenuo transporter

---

[57] Političko rukovodstvo činili su predstavnici SDA i TO, a najznačajniji članovi su bili: Vojniković Meho, Omanović Fikret, Džafica Smail, Halilagić Mehmed, Kadić Sead, Bećiragić Ismet, Zulić Mustafa, Muharem Beganović,Kurtagić Muharem, Hodžić Muhamed, Bilić Husnija, Dedić Bajro, Hasanagić Rasim i dr.

[58] Jedna količina nafte je iz spremnika fabrike Bebi- triko izmještena u buradi i služila je za potrebe evakuacije, tu naftu je iz spremnika istankao Kadić Sead sa grupom ljudi i ovaj potez imao je velik značaj pri evakuaciji stanovništva.

JNA i da je otvorio vatru, na šta su oni uzvratili. Transporter se okrenuo i vratio nazad, ali Srbi sa šljemovima na glavama su se rasporedili duž puta. Tamo sam odmah otišao sa Mehom Vojnikovićem, Fikrom Omanovićem, Medom Halilagićem i taj put je zapriječen. Tu je ostalo oko tridesetak momaka, a mi smo se vratili u tvornicu i radiovezom izvijestili TO Bihać o pokušaju napada.

Oko 13 sati ja i Kemo Štrkljević smo krenuli za K. Vakuf Keminim vozilom. Napomenuo bih da ujutro kada smo kretali za Orašac nije bilo nikog na cesti, ali u povratku nas je dočekao punkt na kojem su bili naoružani ljudi. Zaustavili su nas **Pilipović Milan, Tadić Jovica, Tadić Zoran** i izvršili pretres vozila. Nevoljko su nas pustili i rekli da se ovuda više ne može prolaziti. Postupali su prema nama kao da nas uopšte ne poznaju, a znali su nas vrlo dobro. Oni su bili naoružani poluautomatskim puškama (PAP-ovke). Kod kuće Tadić Jovice sreo nas je Štrkljević Mehmed, stao je autom i kroz prozor nam je dodao papir na kojem je pisalo da do 15 sati moramo predati sve oružje. Sa njim je u autu bio Hodžić Muhamed Hamo Zogin, koji je bio pretučen i po kome je JNA poslala ultimatum. Ultimatum je bio potpisan od strane **pukovnika Đure Karailovića**. Jedna delegacija bila je otišla na Ćojluk gdje se nalazio imenovani pukovnik i gdje im je isto ponovljeno što je pisalo i u ultimatumu.

Oko 15 sati narod se počeo grupisati i u dogovoru sa rukovodstvom krenulo se put Klise i dalje preko Une za Orašac. Hiljade ljudi je prebačeno lađom prema Orašcu. Ja sam se prebacio oko 21 sat. Naši ljudi su vidjeli vojsku koja je dolazila iz pravca Martinroda, Dubovskog, Like, Prkosa. Već tada je počela pucnjava i čuo sam da je na Brdu Demirovića poginuo Demirović Mustafa. Navečer, kada sam stigao u Orašac, javio sam se u školu i sa Mehom Vojnikovićem sam krenuo prema Ćukovima. Kada sam prolazio kroz Orašac, vidio sam oštećene kuće od granatiranja. Noć sam proveo u Ćukovima."

10. juna 1992. godine Hodžić Muhamed Zogin, koji je prije nekoliko dana zarobljen od strane Srba, donio je ultimatum u Policijsku stanicu u K. Vakuf.

Agresor je u ultimatumu tražio predaju svog raspoloživog naoružanja do 20 sati. Kako se vijest o stizanju ultimatuma brzo proširila, to je izazvalo veliki strah, pometnju i paniku. Odlučeno je da se pokuša odugovlačiti sa predajom i da se oružje ne predaje ni po koju cijenu. Jedna grupa sa Memićem na čelu otišla je na Ćojluk, gdje je našla komandu agresorskih snaga sa Đurom Karajlićem na čelu. Isto što je napisano na ultimatumu je i ponovljeno Memiću koji se vratio u K. Vakuf i onda sa narodom u Orašac.

Početak evakuacije i napuštanja svojih ognjišta je jedan od najtužnijih dana u životu stanovništva doline. Sve ono što je čovjek gradio, sticao, sve uspomene i nadanja ostajali su iza ljudi koji su napuštali svoja ognjišta. Narod

je ponio iz kuća samo ono najnužnije u nekim kesama, torbama i zavežljajima. Ostajale su pune kuće, štale. Ostajale su okrečene kuće sa pripremljenim bajramskim jelima, baklavom i sa očekivanjem Kurban-bajrama. Neki su ponijeli samo ključeve nezaključanih kuća[59] i djecu.

U ranim popodnevnim satima narod počinje napuštati svoja ognjišta. Pravac kojim se vršila evakuacija za Orašac bio je K. Vakuf - most na Sklopu - Klisa - Kliške bare -Redžinicina lađa[60] i prve grupe na lađište počinju stizati oko 14 sati.

Narod je stizao kamionima, traktorima, autima i pješice u neprekidnim kolonama.

Strah, nevjerica, suze, plač bilo je ono što se moglo vidjeti na licima mnogih. Mnogo je bilo žena, djece starih, iznemoglih i bolesnih. Među onima koji su bili nepokretni bili su Hamzić Alija i Demirović Fikret (koji je bio vezan za invalidska kolica).

Sjećanje na 10. juni **Dedić Radmile**

"Sve je mirno do 12.30 sati. Tada u Stanicu milicije dolazi ultimatum o predaji oružja u obje MZ (oružje je uglavnom uz dozvolu lično-pištolji i lovačke puške). Slučajno sam imala priliku da vidim taj famozni papir. Po meni to uopšte nije bio službeni dokument, jer niti je bio protokolisan, niti je pored potpisa potpukovnika bio ikakav pečat, a zahtjev ili to naređenje se sastojalo od jedne rečenice da se preda naoružanje do 20 sati tog dana. Takva vijest je brzo prostrujala kroz mjesto. U svijet je ušla panika. Ljudi koji su imali oružje i rezervna milicija su otišli na položaje na brda iznad K. Vakufa (takav je bio prvi plan). U samoj stanici je zasjedao Štab i dogovorili su se šta da se radi sa stanovništvom.

Po mahalama su bila pripremljena skloništa i svijet se u njih sakupio do 15 sati. Članovi Građanskog foruma su odmah reagirali i išli kod vojske. Međutim, tamo su im rekli isto ono što je bilo i napisano. Oni su bili iznenađeni, a potom i ogorčeni, jer su vidjeli da su bili prevareni od prvih svojih komšija, najprije oni pa onda svi mi. Ni sami ne znamo kakav smo ishod čekali, ali je čvrsto riješeno da se oružje ne preda. Još uvijek se nije znalo da je vojska već raspoređena na Kalatima i od Martinbroda. Ponovo dvojica članova Građanskog foruma odlaze da sa vojskom dogovore da se prolongira predaja oružja i dogovori evakuacija stanovnštva u pratnji naših oružanih snaga i vojske. I oni su to nekako uspjeli, ali kada su se vratili, stanovništvo je već napustilo mjesto. U panici i isčekivanju njih trojica

[59] Prilikom ekshumacije u jami Bezdana kod ubijenih nalaženi su i ključevi njihovih kuća što je pomoglo u identifikaciji

[60] Redžinicina lađa je poznat termin jer dugo vremena lađa je bila u vlasništvu porodica Šahbazović Redže, a tradiciju su nastavili njegova supruga i djeca, koji su prevozili putnike za Klisu, Brdo Demirovića

odlaze u D. Lapac da izvijeste UNPROFOR. Ali već tada, a možda i ranije, ja ne znam na čiju inicijativu ili stihijski, stanovništvo počinje napuštati K. Vakuf. Ne idu preko Rajnovaca, jer ne dozvoljavaju, nego preko Une, u Klisu, prevozeći se u dva čamca idu u Orašac.

Oko 20 sati mjesto je bilo skoro prazno. A šta reći o ljudima koji su pošli sa svojih vjekovnih ognjišta, ne znajući zašto i kuda. To je bilo kada se kretalo za Orašac. Stajala sam i nijemo posmatrala. Nailazi traktor sa prikolicom, u prikolici oko tidesetak žena i djece, sjede na svojim zavežljajima. Samo se čuje motor traktora, a pozadi se vide lica izbezumljenih osoba, oči suzne. Riječi nema. A zar tu i trebaju? Iz svakog tog pogleda izbija nevjernica. A zašto? Kuda? Šta vam je, naše dojučerašnje komšije? Zar nema više ni ljudskog razgovora ni dogovora, samo valjda preko puščanih cijevi. A dalje malo od mene stoji dvadesetšestogodišnja mlada žena sa šestogodišnjim sinom i sedmomjesečnom kćerkicom u naručju i mnoštvom stvari oko nje. To je izbjeglica iz Sarajeva. I dalje bježi. Bježi od pušaka zlotvora da spasi svoju djecu. Ne govori ništa, vidi joj se u očima da pita kuda ide dalje i dokle tako. Dolazi grupa građana sa Ostrovice, među njima i jedna žena sa učenikom trećeg razreda kojeg nosi na ramenima. Ne zna ona za umor, samo da spasi to dijete, jer kćerka joj je u Bihaću. Mališan ćuti, gleda oko sebe ni sam ne znajući šta se to sa njim zbiva. Tako redom kamioni, traktori, osobna vozila dok skoro i posljednji žitelj nije otišao. Oko 20 sati mjesto je bilo skoro prazno. Ostalo nas je nekoliko. Mjesto je djelovalo sablasno za nekoliko sati. I rezervna milicija i drugi naoružani ljudi su otišli u Orašac. Oko 20.15 sati vratili su se ljudi koji su otišli do UNPROFOR- a, vratili su se rekavši nam da će oni sigurno doći. Na koncu se i naša grupa odlučuje da idemo u Orašac, jer sada ne vidimo svrhu ostajanja. Međutim, u K. Vakufu je ostalo ipak oko 10 ljudi Muslimana i, naravno, Srba koji nisu išli nikuda. Kakav je to scenarij, ne znam ni danas. Ali vidim da je to bilo svugdje tako, dakle isproban scenarij koji bez pogovora funkcioniše. Samo što smo se mi ovdje iselili prije ulaska vojske, što je njima ili dobro došlo, ili ih ovaj put iznenadilo. I bilo šta da srpska strana uzima za uzrok napada i osvajanja teritorija, može samo da se služi lažima i izmišljotinama da bi pred bilo kim sakrila svoje lude namjere etničkog čišćenja maltene 100% muslimanskog življa."

Prebacivanje preko rijeke Une vršeno je lađama. U početku su to bile tri lađe porodice Šahbazović (Sulejmanova, Derviševa, Salihova), da bi iz Klise ljudi doveslali još dvije ribarske lađe.

Ove lađe su bile drvene i bile su dužine od šest metara i manje. U lađe se moglo ukrcati malo ljudi. Tako, npr., u lađu Sulejmana Šahbazovića moglo je stati dvadesetak osoba, dok u male ribarske lađe je stajalo svega pet - šest ljudi. Posebnu poteškoću u prebacivanju ljudi lađama predstavljao je nepogodan i mali pristupni put za ukrcavanje i postojanje samo jedne sajle pomoću koje su vučene lađe.

Prvo su prebacivani stari, iznemogli i žene i djeca. Čitavo vrijeme dok su lađe prebacivale narod na drugu stranu, raznim prevoznim sredstvima ljudi su dovoženi do lađa, a isto tako i odvoženi u pravcu Orašca. Za Orašac je bilo organizirano prevoženje kamionima (Hasana Hamzića, Omanović Fikreta), minibusom (Hamzić Zijo), autobusom (Mešić Fazlija) i mnogim traktorima i autima.

Srbi su počeli pucati oko 16 sati sa pravca Buševića i šume Dubrava, i to pješadijskim naoružanjem, pucnjava je nastavljena i tokom noći.

Prebacivanje naroda preko Une trajalo je do kasno u noć sve do 22 sata.

Posebno treba istaknuti veliku solidarnost i spremnost naroda da se pritekne u pomoć i da se pomogne starim, bolesnim, nejakim. Prilikom prevoženja preko Une nije se desio niti jedan incident niti nesreća, bez obzira na uslove u kojima se ovo dešavalo.

Stanovništvo koje je evakuisano i koje je prebačeno u Orašac smještano je kod rodbine, prijatelja, a oni koji nisu imali kod koga, smješteni su u zgradu Osnovne škole. Nezaštićen i izložen čitavu noć granatiranjima, narod je dočekivao najveći muslimanski praznik Bajram.

Sjećanje na 10. juni **Hrnjica (Hamze) Muje**

"U srijedu 10. juna 1992. godine počinjalo je Evropsko prvenstvo u fudbalu koje se igralo u Švedskoj i napad na dolinu. U jutarnjim satima 10. juna iz Ćukova su javili da se spustio transporter niz Dulibu do velike strane nasuprot kuli Vrnograč i da vrši izviđanje. Nas nekoliko se okupilo u prostorijama rezervnog sastava policije i odlučili smo da idemo u Dulibu. Sa mnom je bio Fikro Omanović i još nekoliko ljudi. Sjeli smo u Fikrin kamion i krenuli prema punktu rezervnog sastava policije u Dulibi. Na punktu smo našli Muhu Zajkića, Kasima Omanovića i još neke rezervne policajce. Oni su već bili na cestu nagurali veliko kamenje i stali u zaklon iza njega. Tog dana Muhamed Hodžić Zogin donio je ultimatum u dolinu. Hamo Zogin je bio zarobljen prethodnog dana na Dubovskom. Oko podne u Orašac je stigao Memić i rekao da je bio na Ćojluku u četničkoj komandi i da je tamo vidio četnike sa bradama, maskirane i sa noževima. Rekao je da mu je četnički komandant Đuro Karailović rekao da dovede rukovodstvo MZ Orašac na pregovore o predaji oružja i da će narod pustiti za Bihać.

Memić, ja, Medo Halilagić i Fikro Omanović otišli smo do Mehe Vojnikovića u Ćukove da krene i on na pregovore. U Ćukovima smo našli Mehu i krenuli prema K. Vakufu. U putu sam razmišljao o pregovorima i shvatio da su oni samo zamka kako bi četnici zarobili nas koji smo bili rukovodstvo u MZ, stranci i u rezervnom sastavu policije. Razmišljajući o tome slika bradatih četnika nikako mi nije izlazila iz glave. Ja sam u jednom trenutku odlučio da ne idem četnicima u ruke. Uto smo stigli do Orašca.

Rekao sam Memiću da zaustavi auto kako bih uzeo neke papire i rokovnik iz kuće. Kada smo stali, rekao sam da ja neću ići četnicima živ u ruke, a da ne idu ni oni, jer će nas sve zarobiti i pobiti. Svi su to prihvatili. Memiću smo rekli da ide reći četnicima da dođu na granicu između Orašca i Rajnovaca na pregovore, ali bez oružja. Memić je otišao u K. Vakuf, pokupio svoju porodicu i došao u Orašac. Nije ni on otišao na pregovore jer se bojao za svoj život.

Oko 17 sati na Pađene je pala prva granata iz pravca Buševića (R. Hrvatska) i time je otpočeo napad na dolinu.

Oko 17.30 sati ja i Fikro Omanović krenuli smo njegovim kamionom do lađe kako bi stigli do Klise. Na lađu je već počeo pristizati narod iz K. Vakufa i Klise. Usput smo sretali narod kako bježi prema Orašcu. U Poljicu kod kuće Hadžić Ćamila već je počeo dolaziti narod sa Brda Demirovića i rekao da su četnici već napali i da su zarobili jednu grupu ljudi. Među zarobljenim je bio i maloljetni Šehić (Selim) Mehmed, koji je bio kod nane Demirović Rahime. Rekli su da ima i poginulih. Vratili smo se iz Poljica i već je velik broj žena, djece, staraca bio prešao lađama na drugu stranu Une.

Fikro Omanović je svojim kamionom počeo voziti narod prema Orašcu i smještati ga kod rodbine, poznanika, prijatelja. Ja sam uzeo traktor Derviša Šahbazovića, zakačio prikolicu, za prikolicu konjska kola i počeo voziti narod prema Orašcu. U Orašcu traktor je preuzeo Husnija Hamzić. Prevozio je narod dok i posljednji nisu došli u Orašac.

U četvrtak ujutro počeo je napad. Granate su padale po čitavoj dolini. Mitraljezi, PAM-ovi i PAT-ovi pucali su sa svih strana. Granate su dolazile iz pravca Lipe i Oraškog Brda, bestrzajni topovi tukli su sa Buševića. Ja i Omer Grozdanić smo poveli jednu grupu dobrovoljaca prema Uni (Zamašten), kako bi zamijenili ljude koji su tu bili prethodnu noć i koji su pokušali braniti da četnici ne pređu sa te strane.

Kada smo se vratili u Orašac, oko podne je stigao Huse Bilić i rekao da četnici ulaze u Ćukove. Tada je Fikro Omanović uzeo pušku i sa još nekoliko ljudi krenuo da pokuša zaustaviti četnike kod Donjeg Mlina kako bi narod mogao da se evakuiše prema Basači.

Granate su padale sa svih strana. Narod je krenuo prema Basači. Samo nekoliko trenutaka nakon što smo napustili moju kuću koja je bila puna ljudi iz Klise i K. Vakufa, vidio sam da su u kuću uletjele dvije granate koje su eksplodirale. Ja sam sa svojom porodicom uspio da dođem do Radolja, gdje smo i zanoćili.

Čitavu noć narod je stizao na Radolje iz više pravaca. Kiša je padala cijelo vrijeme, bilo je izuzetno teško, narod je bio iscrpljen, gladan, žedan, go i bos."

11. juni 1992.godine

Prvi dan Kurban-bajrama za Bošnjake Ljutočke doline započeo je granatiranjem od ranih jutarnjih sati. Granatiranje je trajalo i prethodnu noć ali je intenzivirano od ranih jutarnjih sati. Granatiranje je praćeno jakom pješadijskom pucnjavom. Granate su padale duž cijele doline, ali intenzitet i glavni ciljevi su bili prostor oko škole i džamije u centru Orašca, kao i komunikacija Ćukovi -Orašac. Granatiranje je vršeno sa svih strana: iz pravca R. Hrvatske, sa Prkosa, Lipe, Rajnovaca, Dulibe. Kako je izbjeglo stanovništvo K. Vakufa, Klise, Ostrovice bilo smješteno u zgradi škole koja je bila stalna meta granatiranja, prijetila je opasnost pogibije velikog broja stanovnika. Glavni ciljevi napada su bili civilni objekti, jer vojnih i nije ni bilo.

Prve kuće pogođene granatama bile su u Pađenima, i to kuća Mukanović Muharema.

U ranim jutarnjim satima, oko 5.30, počinje pješadijski napad sa pravca Ljutoč-Klišević.

Snage koje su pokušale pješadijski napad bile su jačine jedne pješadijske čete. Ovim snagama koje su napadale iz rejona Kliševića komandovao je major Vignjević Jovo, a ove snage su bile popunjene sa prostora Ćelija, Bosanskih Doljana, Gorjevca i okolnih mjesta. Kako je jedan dio rezervnog sastava policije i patriota iz TO bio raspoređen u tom rejonu, spriječili su proboj.

Položaji minobacača bili su u rejonu kule Kliševićke.

Uporedo sa napadima iz rejona Kliševića kordinirano i u sadejstvu agresor vrši napade i iz prostora R. Hrvatske, sa teritorija tkz. Republike Srpske Krajine. Sa prostora SAO Krajine vrši se intenzivno granatiranje bez pokušaja pješadijskih napada. Uporedo sa granatiranjem artiljeriskim oruđima svih kalibara, agresor intenzivno puca iz protivavionskih oruđa (PAM-ova i PAT-ova). Naročitu paniku i strah kod stanovništva stvarala je upotreba zabranjene rasprskavajuće municije[61], jer narod nije ni znao da ona i postoji. Upotreba rasprskavajuće municije stvarala je dojam da se puca sa svih strana i da se nemoguće sakriti.

Istovremeno agresor počinje sa napadima na pravcu **Dubovsko - Ćukovi**. Sa kule Vrnograč i prostora Oraškog brda čitava dolina se drži pod vatrom iz mitraljeza, PAM -ova i PAT-ova. Rukovodstvo TO i rezervnog sastava policije pokušava učiniti sve da se spasi civilno stanovništvo. Veza koja je postojala sa policijom i TO Bihać svakoga trenutka je bila prekidana i u frekvencije su

[61] Upotreba rasprskavajuće municije zabranjena je Pravilnikom o zakonima i običajima ratovanja i Petrogradskom konvencijom

se ubacivali pripadnici paravojnih formacija. U tom propagandnom ratu služili su se dezinformacijama o stizanju pomoći iz Bihaća.

Agresor je oklopnim vozilima, transporterima i pragama krenuo u napad iz dva pravca, i to: **Dubovsko - Ćukovi-Orašac i pravcem Rajnovci- Lužine - Orašac.**

Kako su već 10. juna agresori pokušali proboj oklopnim transporterom na pravcu Dubovsko - Duliba - Ćukovi - Orašac, u čemu su spriječeni, rezervni sastav policije i TO su taj pravac zapriječili rušenjem drveća i dovlačenjem kamenja, kao i postavljanjem kamiona.

Taj zapriječeni pravac su pokušali braniti pripadnici rezervnog sastava policije i TO. Njih tridesetak naoružanih lovačkim naoružanjem i sa nekoliko automatskih pušaka nije u tome uspjelo. Prostor oko barikade na putu je tučen svim oruđima i oružjima, a naročito je bio izložen vatri iz mitraljeza i PAM-ova. U toj pucnjavi i napadu u rejonu Dulibe ranjeni su Hrnjica Adem i Osman, a poginuo je Zajkić Muho.

Oko 13 sati paravojne snage su BOV-om (borbeno oklopno vozilo) i u sadejstvu sa pješadijom probile barikadu i krenule prema Ćukovima. Branioci su bili prisiljeni da se povuku u pravcu Ćukova i dalje prema Orašcu.

Cijelo vrijeme dok se vršio napad u rejonu Dulibe, vršeno je granatiranje čitave doline i posebno komunikacija, kako se ne bi moglo pomoći. Uporedo sa napadom iz pravca **Dubovsko- Duliba - Ćukovi - Orašac**, počinje i napad pravcem **Rajnovci - Lužine- Orašac**. Na ovom pravcu četnici napadaju sa nekoliko oklopnih transportera i PRAG-om, u sadejstvu sa pješadijom. Granatirajući i pucajući svim raspoloživim sredstvima četnioci oko 13 sati ulaze u Lužine. Pucajući iz PRAG-e, zapaljivom municijom pale kuće.

Istovremeno i u koordinaciji sa snagama koje su napadale iz ova dva pravca agresor pješadijom napada iz pravca **Oraškog brda** i polako se spušta u dolinu. Pripadnici paravojnih formacija su imali procjenu da se u Ljutočkoj dolini nalazi preko hiljadu naoružanih "zelenih beretki" sa minobacačima, protivoklopnim sredstvima i drugim oružjem. Kako su vidjeli da im je procjena bila kriva i da nema skoro nikakvog oružja niti nekog posebnog otpora, snage koje su bile raspoređene na prostoru R. Hrvatske u rejonu Bušević - Kestenovac prebacuju se da blokiraju zbjeg u Orašac.

Već ranije rukovodstvo TO i rezervni sastav policije donijeli su odluku da se u slučaju napada narod evakuiše u pravcu Radolja kako bi se tu spasio. Kako je bilo vidljivo da se ne može braniti dolina, komandant **TO Meho Vojniković** je donio odluku da se narod evakuiše u pravcu Radolja.

Plan je bio da se stanovništvo Ćukova evakuiše pravcem **Ćukovi - Duljci - Basača - Radolje i pravcem Ćukovi - Bukovac - Radolje**, a stanovništvo

Orašca pravcem **Jazmak - Grad - Basača - Radolje**. Kako je narod znao za postojanje ovog plana, odlučeno je oko 13 sati da se krene na taj put neizvjesnosti. Velik broj žena, djece, starih, bolesnih i iznemoglih stanovnika K. Vakufa, Klise, Ostrovice, koji je bio smješten u školi u Orašcu, počinje da se evakuiše prema Jazmaku i dalje prema Radolju. Čitavo vrijeme narod je bio pod vatrom granata i pucnjima mitraljeza, PAM-ova i PAT-ova.

U ovom opštem napadu i od posljedica granatiranja i pješadijske vatre dolazi do pogibije Vojić Pašage, Kulaš Mujesire, Kulaš Sunite, Omerdić Huse, Avdagić Avdage, Dedić Sefira, Tutić Šerifa, Dedić Saliha, Tutić Šabana, Kozlica Zajke, ranjavanje Derviša Selimovića, Behrem Behrudina, Lipovača Rifeta Gane, Hodžić Fikreta, Kasić Suada, Hamzić Mine, maloljetni sin Ćehić Ahmeta Almin, Hadžić Muharem Harić, Vajzović Sebihe, Ibro Kurtagić, Topić Tofik, Hafizović Asima, djeteta Kosović Safeta.

Jedan od događaja koji će ostati u sjećanju mnogim stanovnicima Ljutočke doline bio je prolazak kroz Jazmak. Jazmak je jedna velika vododerina koja je išla sa Grada i dolazila do Orašca. Bila je obrasla lozama, kupinama, trnjem i u njoj je bilo puno smeća i raznog otpada, tako da se jedva provlačilo kroz nju. Ova jaruga je bila toliko uska da se jedva jedan čovjek kretao kroz nju. Kupine,trnje,loze, kopriva nanosile su velike bolove, ko je izišao kroz Jazmak, ostao je u poderanoj odjeći sa krvavim rukama i nogama.

Starci, žene, djeca, bolesni jedva su se kretali. Tu je pokazana neviđena solidarnost i spremnost da se pomogne. O spremnosti da se pomogne i da se narod evakuiše govori i primjer pomoći Demirović Fikretu i drugim.

U cijelosti prenosim sjećanje na Jazmak **Hrnjica Smaila**.

"Kada sam sa svojom familijom krenuo od kuće prema Basači, u Jazmaku je bilo puno naroda, bilo je puno žena, djece, starijih. Kiša koja je padala prethodnu noć i voda koja je išla niz Jazmak otežavali su kretanje. Kupine, grane, loze udarale su nas po licu. Čitavo vrijeme dok smo prolazili granate su padale okolo, ali ni jedna nije direktno pala u Jazmak. Da je pala, bio bi masakr, jer tu se nalazilo više stotina ljudi. Kada sam išao kroz Jazmak, vidio sam scenu koja će mi ostati u sjećanju čitav život. Vidio sam četvoricu momaka kako nose u invalidskim kolicima Demirović Fikreta. Kako se teško prolazilo pojedinačno, nije mi bilo jasno kako su ovi momci iznijeli Fikreta.

Koliko je bio naporan prolazak govori i činjenica da je narod bacao torbe, kese, ćebad, zavežljaje što je nosio sa sobom. Vidio sam majke i očeve kako bacaju sve stvari, a nose samo djecu. Kako je moja sestra imala malo dijete od dvije godine i bilo mu je hladno, ja sam skinuo svoju bundu i dao da ga omotaju.

Pored grupe koja je išla kroz Jazmak, jedna velika grupa išla je i kroz šumicu zvanu Kukurik, a koja je vodila prema Gradu. Skoro sav narod koji se

11. juna našao u Orašcu krenuo je u pravcu Radolja tražeći spas. U pokušaju da se stupi u kontakt sa Štabom TO i rukovodstvom općine Bihać, uspostavljena je veza radiouređajem, koji se nalazio u kući Huseina Šehića. Radiostanica bila je instalirana još odranije i bila je u službi osmatranja i javljanja. 11.6.1992. godine oko 14 sati uspostavljena je veza. Memić se javio iz Orašca i opisao situaciju u kojoj se stanovništvo nalazilo. Pripadnici Centra za obavještavanje i osmatranje mogli su putem radiostanice čuti granate."

Stanovništvo se izvlačilo čitav dan i grupisalo u rejonu Radolja. Iscrpljenost, glad, hladnoća, kiša - sve je ovo pratilo zbjeg tokom čitavog dana. Ranjenici kojima je pružena pomoć su nošeni ili vođeni. Previjanje je izvršeno običnim zavojima. Narod nije znao za svoje najbliže. Roditelji su tražili djecu, žene muževe. Vladao je opšti haos pojačan ubijanjima, paljevinom, strahom. Mnogi članovi familija danima se nisu sastajali, a neki su se zadnji put u zbjegu i vidjeli. Po dolasku glavnine zbjega na Radolje, već je padala noć. Kiša je neprekidno padala. Narod je bio na otvorenom, pod bukvama, bez ikakve zaštite. Vrlo teško se mogla zapaliti vatra jer je sve bilo mokro. Rijetki su imali sreće da su imali komad najlona kako bi mogli napraviti malo nastrešnice za djecu. Najlon-vrećice su bile najbolja i jedina zaštita. Posebno je na Radolju bio izražen nedostak vode za piće. Jedina voda je bila jedna lokva koju je tokom ljetnih dana pila stoka. Imala je prečnik oko 5-6 metara, a bila je duboka oko jedan metar. U lokvi je bila stajaća voda puna žabokrečine, mutna, prljava. Međutim, narod nije imao drugog izbora. Tokom noći skoro sva lokva je popijena. Vidjevši šta narod pije, a posebno djeca, Kurtagić Esma, koja je bila ljekar stomatolog u K. Vakufu, djeci je davala antibiotik penbritin kako bi donekle spriječila infekcije. Tokom zbjega na Radolje dosta ljudi bilo je povrijeđeno. Jedna od njih je bila i Husak Hava koja je slomila nogu na dva mjesta. Uz pomoć ljeskovih štapova i zavoja Ahmet Hrnjić, Esma Kurtagić i Hrnjica Omer su imobilizirali nogu Husak Havi i takvu su je donijeli na Štrbački Buk. Vajzović Sebiha je bila ranjena u ruku. Ona je previjena i pružena joj pomoć. Među ranjenicima su se nalazili i teže ranjeni, i to: Hamzić Mine, maloljetni Ćehić Almin, Kasić Suad, Behrem Behrudin i dr. Medicinska pomoć ranjenima i oboljelim pružana je cijelim putem kojim je išao zbjeg. Pružali su je dr. Esma Kurtagić i medicinari Hrnjica Omer Tomo i Ramić Mahmut Caran, te drugi medicinari iz doline. Bez adekvatnih lijekova i sa vrlo malo zavojnog materijala oni su uspijevali donekle pomoći ovom narodu. Nije zabilježen niti jedan slučaj da je netko umro od posljedica krvarenja. Ovim herojima u bijelom bilo je vrlo teško pomagati narodu jer se zbjeg nalazio rasut na širem rejonu. Bilo je slučajeva da su bukvalno trčali od jednog do drugog oboljelog i ranjenog. Velik broj žena je nosio malu djecu, a bilo je i dosta trudnica. Žene nisu imale hranu za bebe, a one koje su dojile djecu, većinom su ostale bez mlijeka usljed gladi i straha. Glad, nespavanje, strah kod mnogih ljudi doveo je do potpunog kolapsa.

U vrijeme bijega naroda prema Radolju agresori ulaze u **Ćukove, Lužine, Duljke, Orašac.**

Po proboju barikade u Dulibi agresor podržan oklopnim vozilima ulazi u Ćukove pucajući zapaljivom municijom. Počinju goriti prve kuće i prva ubijanja civila. U Ćukovima počinju goriti kuće Tutić Hrustana, pale se mnoga sijena, dim je vidljiv sa svih strana. Srbi sa Oraškog brda silaze prema Donjem Mlinu i time Orašac razdvajaju na dva dijela. Zbog toga jedan dio civila se nije mogao prebaciti prema Radolju. Ulascima agresora u Orašac u popodnevnim satima počinje ubijanje civila[62].

Oko 15 sati Srbi su u potpunosti ušli u djelimično napušteni Orašac. Većina stanovništva je već bila na putu prema Radolju. Samo jedan manji dio je ostao kod svojih kuća što će se pokazati kobno po njih. Velik broj civila koji je ostao kod svojih kuća prošao je stravične torture i jedan broj je ubijen. Narod koji je bježao prema Radolju mogao je vidjeti kako gore kuće, kako počinje pljačka. Mogli su se čuti neprekidni pucnji koji su se razlijegali dolinom. Tokom čitave noći Orašac, Ćukovi, Duljci bili su obasjani vatrom zapaljenih kuća, štala, sijena. Miris paljevine se širio čitavom dolinom.

JNA i paravojne formacije koje su došle u Orašac, u školi uspostavljaju komandu i logor. Počinju sa pljačkom prodavnica, odvoženjem auta, klanjem stoke. Bradati i prljavi, sa noževima u rukama, mogli su se vidjeti uz cestu kako piju i slave "pobjedu".

Ulaskom u Orašac, počinje maltretiranje preostalih stanovnika, ali istovremeno i zarobljavanje i zatvaranje muškaraca u školu. U školu su zatvarali sve muškarce bez obzira na godine. Tako su zatvorili i ubili Kasić Omera koji je bio rođen 1920. godine. Tokom dana i naredne noći nastavlja se sakupljanje i dovođenje.

Kasić Safet je došao na Radolje i nagovarao narod da se vraća kućama, da im četnici neće ništa i da im se garantuje sigurnost. Oni koji su se vratili i vjerovali u sigurnost, završili su u logorima ili su pobijeni.

O stanju u kojem se narod Ljutočke doline našao i pomoći koja je pružana, svoja sjećanja opisuje **Hrnjica Omer Tomo.**

"U Kriznom štabu obavljao sam dužnost komandira CZ, koja je imala zadatak da pomogne narodu. Formirao sam grupu ljudi koji su mi pomagali u tom poslu. Sjedište te grupe bilo je u školi. Glavni zadatak nam je bio da pomognemo prilikom evakuacije i da zbrinjavamo povrijeđene i oboljele. Naša pomoć je otpočela već 10. juna kada je narod K. Vakufa, Klise, Ostrovice počeo da bježi prema Orašcu. Među onim koji su bježali bilo je bolesnih, iznemoglih, starih.

---

[62] Vidi pregled ubijenih civila na str. 174

Među njima je bilo i paraplegičara (Alija Hamzić), kojima smo pružali pomoć i zbrinjavali ih. U školi u Orašcu su nam se pridružili dr. Mustafa, dr. Esma i ostali medicinari iz K. Vakufa.

Nismo imali lijekova, zavojnog materijala vrlo malo, bez esmarhovih poveza, udlaga, ili lijekova protiv bolova. Cijelu noć smo pomagali, ja i Esma Đulkić obišli smo cijelu dolinu. U jutarnjim satima četnici su počeli svom silinom granatirati i pucati sa svih strana. Tada je došlo i do prvih ranjavanja i pogibija. Tačno u 15.05 sati obavijestili su me da ima poginulih na cesti kod kuće Mukanovića. Kada sam otišao tamo, vidio sam strašan prizor. Ljudi su bili bukvalno raskomadani. Tu su poginuli Kulaš Mujesira i kćerka Sunita i Huse Omerdić. Kada su četnici počeli ulaziti u Orašac, naređeno je da počne evakuacija stanovištva u pravcu Basače i Radolja. Kada sam bio na Gradu, počeli smo previjati i ukazivati prvu pomoć ranjenima. Previo sam Harića, Asima Hafizovića. Tu su pomagali svi, a u prvom redu medicinari Omanović Asima, Hadžić Merima, dr. Esma, Caran. Bilo je i teških ranjenika kao Hamzić Mine, dijete Ćehić Ahmeta, Ibro Kurtagić, Topić Tofik. Nikada se nismo susretali sa ovakvim vrstama rana bez adekvatnih sredstava i lijekova. Posebno bi istaknuo slučaj Husak Have koja je slomila nogu na dva dijela. Mi smo joj napravili improvizovanu imobilizaciju i dali narko - analgetik. Havu smo uspjeli evakuirati sa ostalim narodom. Bilo je povrijeđenih usljed detonacija, padova, i svima se nastojalo pomoći. Na Radolju posebnu teškoću predstavljao je nedostatak pitke vode. Ljudi su pili lokve, kišnicu. Dizenterija među narodom poprimila je oblike epidemije. Među stanovništvom je bilo dosta male djece koja su imala povišenu temperaturu, a mi nismo imali lijekova. Posebno je bilo dosta slučajeva da su ljudi padali u nesvijest od posljedica iscrpljenosti, umora, straha.

Do dolaska u D. Lapac narod, ranjeni, oboljeli bili su samo naša briga. UN je pomogao samo u najtežim slučajevima na Štrbačkom Buku.

Posebno bih naglasio da su četnici na Štrbačkom Buku odvajali sve one koji su ranjeni i da je mali broj odvojenih danas živ. Za sudbinu mnogih se i danas ne zna."

Sjećanje na prve pogibije i ranjavanja u dolini **Hadžić Muharema Harića**

"Od ranih jutarnjih sati prvog dana Kurban- bajrama počelo je strašno granatiranje i pucnjava sa okolnih brda po čitavoj dolini. Ja sam bio kod škole, u kojoj su bili smješteni ljudi koji su prethodnog dana izbjegli iz K. Vakufa, Klise, Ostrovice. Škola je bila puna žena, djece, staraca. Kada su četnici počeli direktno pogađati školu, naređeno je da se počne sa evakuacijom prema Basači i dalje prema Radolju. Ja sam stajao na cesti ispred škole i vidio sam da je iz jednog razreda kroz prozor iskočila Bika (Kulaš Mujesira). Prilikom iskakanja uganula je nogu i nije mogla ići.

Ja sam je poveo, a njenu malu djevojčicu je uzeo Omerdić Huse. Krenuli smo ispred škole da bježimo. Bika nije mogla da nosi cipelu na nozi koja je počela oticati pa je bacila jednu cipelu i išla bosa. Kada smo došli do kuća Mukanovića, ja sam rekao da idem tražiti svoju porodicu za koju nisam ništa znao. U tim trenucima sustigli smo Bikinog brata Jusufa. Ja sam odmakao od njih nekoliko metara. Tada je odjeknula snažna eksplozija. Detonacija me je bacila na zemlju, osjetio sam strašnu bol u predjelu butine i noge. Vidio sam da svi leže okolo. Pokušao sam dozivati Biku, nije se odazivala. Puzajući sam prišao bliže i vidio Biku da je sva raskomadana, jer joj je je granata pala pred noge. Njena maloljetna kćerkica koju je nosio Huse Omerdić također je bila mrtva. Husu je geler pogodio u leđa i izišao na prsa. Taj isti geler ubio je i malu Sunitu. Jusuf, Bikin brat, je rekao da su svi mrtvi. Krvavi komadi mesa ostali su po asfaltu. Ja nisam mogao ići nego sam puzao. Puzući sam se uspio izvući do kuća Huske Šahbazovića. Cijelo vrijeme granate su padale. Meci su zviždali na sve strane. Uspio sam doći do svoje kuće. Tu sam zatekao svoju porodicu. Četnici su već ulazili u selo. Došli su do kuće Ene Anadolca. Uzeo sam svoje dijete u naručje i sa ostatakom porodice krenuo prema Gradu. Bolovi su bili jaki, rana je krvarila. Na Gradu mi je prvi pomoć pružio Hrnjica Omer Tomo, koji me je previo. Pucnjava, granatiranje. Ispred mene je ranjena Hamzić Mine, supruga Juse Hamzića. Ranjena je teško u predjelu kuka. U takvom stanju smo se preko Basače izvukli do Radolja. Noć je već počela padati. Tu su me još jednom previli Tomo i dr. Esma Kurtagić. Ujutro, kada su počeli odvajati ljude na Kliševiću, tražili su da se jave ranjeni. Govorili su da će ranjenima pomoći. Međutim, ranjene muškarce odveli su u logore, a neke ubili. Za neke se i danas ne zna. Na Štrbačkom Buku su tražili i dalje ranjene. Kada sam htio da se javim, Caran me je vratio i rekao ako mislim ostati živ da se ne javljam. Mile Stupar me je izdvojio. Ja sam se nekoliko puta vraćao među narod, a oni su me iznova izdvajali. Odjednom su donijeli neki komadić papira i pročitali moje ime. Stupar me je odveo do nekog majora. Taj major me je pitao gdje sam i kada ranjen, kako sam ranjen, da li sam imao pušku. U društvu toga majora bio je i Kasić Safet. Ja sam odgovorio da me ranila granata i da su još troje ljudi poginuli, da nisam imao pušku. On je počeo da viče. Govorio je da niko nije poginuo, da nije bilo granatiranja i da ništa ne govorim. Ja sam mu rekao da me puste jer imam malu djecu. Poslije sašaptavanja sa Safetom rekao je da me vode i prebace preko mosta. Kada sam odlazio, major mi je rekao da kada dođem u Bihać prenesem Nenadu Ibrahimpašiću da će sa Bihaćem biti isto što i sa Orašcom. Na mostu me jedan četnik udario u predjelu rane. Bol je bila tolika da sam skoro pao u nesvijest. Rana je ponovo počela krvariti. Po odlasku u D. Lapac vojnici UN su mi pružili pomoć. Tako sam došao u Bihać."

12. juni 1992. godine

Tokom prethodne noći padala je kiša i bilo je strašno hladno. Narod u zbjegu je čitavu noć probdio na otvorenom, stajao uz jedine zaklone - drveće, sjedio i ležao na zemlji. Cijelu noć su pristizale nove izbjeglice. Kada je počelo svanjivati, narod je počeo da se raspituje i da traži svoje najbliže. Traženje i spajanje porodica, roditelja i djece, žena i muškaraca trajalo je sve do dolaska u D. Lapac.

Narod u zbjegu

Jutro na Radolju je osvanulo sunčano i toplo. I dalje je vladala opšta neizvjesnost, nevjerica i strah. Umor i iscrpljenost bili su prisutni kod svih. Narod iz K. Vakufa, Klise, Ostrovice, koji je krenuo 10. juna, nije spavao više dana i noći. Na licima se vidjela strašna iscrpljenost. Agresor u ranim jutarnjim satima nije bio još opkolio zbjeg, ali su se čuli pucnji i znali su se položaji.

Rukovodstvo i Komanda rezervnog sastava policije i TO su donijeli odluku da se stupi u kontakt sa Srbima kako bi se pokušao spasiti narod.

Grupu koja je određena da na Kliševiću stupi u kontakt sa Srbima sačinjavali su:

- Hrnjica (Hamze) Mujo- predsjednik Skupštine MZ Orašac
- Hrnjica (Smaje) Muharem Hare
- Šehić (Turse) Husnija

Grupa je krenula oko 12 sati prema Kliševiću. Nju je predvodio Hare, jer je on znao put. U cijelosti prenosim izjavu **Hrnjica Muje** o dešavanjima po stupanju u kontakt sa Srbima.

"Kada je poslije ubjeđivanja ko treba da ide na pregovore došlo do svađe i prepirki među pojedinim ljudima, ja sam odlučio da ću ja ići, pa šta bude da bude. Šušnjar Zahid mi je rekao da će sa mnom ići Ćibo Šehić. Rekao sam im da ga nađu, a ja sam se počeo spremati da krenem. Odlučio sam da sa sobom ne nosim lična dokumenta. Lična dokumenta i nešto para dao sam bratu Seadu i počeo sam razmišljati o pregovorima.

Odjednom u meni je nestalo straha. U meni se odjednom počela javljati nada da će se pronaći neko rješenje. Sa mnom je krenuo Hućo Šehić a ne Ćibo. Hare Hrnjica -Hašimović se javio da će nas odvesti, da zna put i gdje se nalaze četnici.

Oko 12 sati nas trojica smo krenuli prema Kliševiću. Kada smo ugledali kulu Kliševićku, Hare nam je rekao da su tamo četnici. Kako smo prilazili kuli Kliševićkoj, bilo mi je jasnije u kakvoj smo opasnosti. Bili smo na čistini. Četnici su nas već vidjeli i svakog trenutka mogli su pucati. Ti trenuci ostat će mi u sjećanju cijeli život. To su bili možda najduži trenuci u mom životu. Kada smo došli do kolskog puta, ugledali smo čovjeka u bijeloj košulji. U prvi trenutak smo mislili da je Srbin. Ovaj čovjek je bio uplašen. Kad smo ga upitali ko je, rekao je da se zove Ibrahim Hamzić, da je iz K. Vakufa i da radi na željeznici. Rekli smo mu da idemo na pregovore sa četnicima, a da on tu sačeka.

Kada smo došli do kule, dozivali smo: 'Ima li koga?' Pošto se niko nije javljao, krenuli smo okolo. Odjednom smo čuli: 'Stoj, ruke uvis!' Vidjeli smo četnike na 20 metara ispred nas, ležali su ispod međe. Naredili su nam da priđemo bliže, da legnemo na stomak i da ruke stavimo na potiljak. Tu su nas pretresli i odveli do njihovog komandanta.

Silazili smo niz put kad su nas zaustavili i rekli da sjednemo. Okružili su nas dvojicu sa svih strana. Bilo je oko 10. Komandant se zvao Rade Vignjević iz Donjeg Lapca -električar koji je radio u Visočici. Među njima je bio i jedan sa nadimkom Piksi i imao je masku na licu.

Prvo pitanje koje nam je Vignjević postavio bilo je: 'Gdje ste vi do sada, mi vas čekamo od 6 sati?' Pitanje mi je bilo čudno i o njemu sam dugo razmišljao. Počelo je unakrsno ispitivanje. Psovali su nas, prijetili, optuživali. Bajonete koje

su im bile na puškama gurali su nam pod vrat. Prvo su ispitivali Huću, optuživali su ga da je on spremao diverzije na Srbe iz Ćelija i Kestenovca.

Ja sam odlučio da im ne kažem svoje pravo ime, nego da se zovem Šušnjar Murat. To sam odlučio iz razloga što sam bio predsjednik Savjeta MZ i što sam računao da bi me odmah ubili.

Pitali su me koliko ima pušaka, boraca, naroda i gdje se nalaze. Ponovo su ispitivali Huću. Četnik koji mi je bio iza leđa i kojeg nisam vidio pitao me je jesam li ja sin Hamze poreznika. Ja sam rekao da jesam. Rekao mi je da se ne bojim, da nam neće biti ništa. Ponovo su počeli da ispituju mene. Pitali su me gdje se nalazi narod. Rekao sam: 'U šumi'. Četnik iza mene rekao je: 'Sigurno u Basači', što sam i ja potvrdio. Pitali su koliko ima ljudi i pušaka. Rekao sam da ne znam tačno, da je dosta ljudi sa oružjem poginulo kada su naletjeli na zasjedu u Dulibi. To sam rekao iz razloga što sam htio prikriti ljude koji su krenuli sa oružjem put Bihaća.

Među četnicima ova moja laž je izazvala veliko veselje, vrisku. U toku ispitivanja maltretirali su nas, tukli, vrijeđali. Huću su više tukli jer je bio obučen u željezničku uniformu i mislili su da je on glavni.

Rekli su Hući da ide po narod, a da ću ja ostati kao talac. Tog trenutka sam se dosta uplašio. Kasnije su rekli da će Hućo ostati, a da ja idem po narod.

Rekli su da dođemo na livadu, da će nas tu čekati, da tu predamo oružje i da ćemo odatle dalje kamionima za Bihać. Ja sam krenuo prema Radolju. Četnici su mi rekli da za sahat i po moram doći sa narodom. Kada sam krenuo uz brdo, noge su me boljele od iscrpljenosti tako da sam jednog trenutka pao i nisam mogao dalje. Počeo sam dozivati pomoć. Srećom naišli su neki momci iz Ćukova koji su mi pomogli.

Kada sam stigao među ljude, nestrpljivo su pitali šta ima. Ja sam pozvao određenu grupu ljudi na usamljeno mjesto da se dogovorimo o uvjetima koje smo dobili od četnika U toj grupi su bili Fikro Omanović, Medo Halilagić, Kemo Štrkljević, Memić, Sead Kadić i još nekoliko ljudi. Kazao sam im uslove:

- **da se moramo skinuti goli do pojasa,**
- **ko ima oružje nositi ga u desnoj ruci za vrh cijevi, robu u lijevoj ruci.**

Predložio sam da se ide dolje. Rekao sam da imam predosjećaj da ćemo ići dalje, da su tamo ljudi iz D. Lapca koji su vjerovatno imali zadatak da nas sprovedu za Bihać.

Prihvaćen je ovaj moj prijedlog i narod je obaviješten da se ide prema Kliševiću.

Prvi su išli muškarci, a za njima žene i djeca.

Prema Kliševiću se krenulo tačno u **13.45 sati 12. juna 1992. godine.**

Na čelu kolone, 10 m ispred svih, išao sam ja, a za mnom čitav zbjeg. Kada smo stigli na pola puta, ljudi su vikali da stanem, da je došao Safet Kasić, da vraća ljude za Orašac i da hoće sa mnom da razgovara. Ja sam se vratio nazad oko 50 m uz brdo i došao blizu njega. On je stajao iznad mene u bijeloj majici, plavoj trenirki i bijelim pumama.

Kazao mi je da vraćam narod za Orašac i da ću za sve biti kriv, da četnici neće narodu ništa. Rekao je da na čelu naroda bude Šušnjar Muharem. Šušnjar Muharem, koji je bio blizu, rekao je da živ neće četnicima u ruke. Ja sam Safeta oborio na zemlju, kleknuo mu koljenima na stomak i počeo mu prijetiti. Rekao sam mu da ide sa nama. On je rekao da su ga oni poslali i da se mora vratiti, familija mu je ostala dolje. Pustio sam ga i rekao da kaže četnicima da ne zna gdje je narod i da je narod već otišao dok je on došao na Radolje. Ja sam pozvao ljude da krenu sa mnom jer Orašac već gori, a ovako još postoji šansa da se nešto spasi.

Nažalost, Safet i Enes Anadolac su se vratili i sa njima 200-300 ljudi koji su došli u školu, gdje su muškarci odvajani i odvođeni u logore.

Kada smo stigli na livadu, četnici su poslali Huću Šehića da kaže gdje ćemo stati.

Na toj livadi je predano nešto oružja i krenuli smo putem za Štrbački Buk. Na Kliševiću zbjeg su četnici okružili sa svih strana. Tu smo mogli vidjeti poznata lica naših komšija iz Ćelija i Doljana. Neki od njih su bili Blanuša Milan Bijeli, Kovačević Miladin (radnik Krajinaputeva iz Bihaća), Kantar Slavko (vozač Unatransa), Brajtner sa Gorjevca i drugi.

Mene su četnici poslali da odem do kule Klišević, jer je tamo bila zarobljena jedna grupa. Trebalo je da ih dovedem do zbjega. Među tim ljudima bili su Šehić Sulejman, Demirović Derviš Deda i dr.

Zbjeg je krenuo prema Štrbačkom Buku. Vidio sam ogromnu kolonu ljudi, žena, djece, staraca. Iz kolone sam čuo plač djece, žena. Neke starije i iznemogle ljudi su nosili. Vidio sam dosta trudnih žena. Duž puta kojim je narod išao prema Štrbačkom Buku bili su naoružani četnici koji su vikali, vrijeđali, psovali i prijetili."

Kada se vratila grupa koja je otišla na Klišević, doneseni su uvjeti predaje i odvajanja muškaraca. Grupa patriota na čelu sa komandantom Odreda TO Orašac Vojniković Mehom odlučila je da se ne predaje nego da se pokuša probiti kroz Ljutoč do Bihaća. Tu grupu sačinjavali su:

- Vojniković Meho
- Vojniković Sulejman Sulja
- Vojniković Nasuf
- Zulić Muhamed Hamdo
- Zulić Mustafa Muća

- Zulić Đemal Đemo
- Kolaković Hamza
- Kolaković Irfan Ikan
- Kolaković Safet Sajo
- Dervišević Ahmet Ahmić
- Dedić Juso
- Vojić Asmir
- Topić Tofik
- Šušnjar Behrudin

Scene koje će ostati zauvijek u sjećanjima ljudi bio je rastanak porodica sa ljudima koji nisu htjeli da se predaju. Prenosim dijelove izjava aktera tih dešavanja.

Sjećanje **Dervišević Ahmeta** na najteže trenutke

"Kada smo izbjegli na Radolje, našao sam oca koji mi je rekao da ne zna ništa za familiju. Ja se nisam htio živ predati četnicima u ruke i odlučio sam da se sa ostalima pokušam probiti do Bihaća. U rejonu Bukovca sam se oprostio od oca i tu sam ga zadnji put vidio. Otac mi je rekao: 'Hajde, sine, nemoj uludo glavu izgubiti i nemoj da nam se sjeme zatre.' To su bile zadnje riječi moga oca i tu smo se zadnji put zagrlili i oprostili.

I do danas se za njegovu sudbinu ne zna.

U trenutku kada je Meho Vojniković krenuo sa svojom grupom put Ljutoča, tada je počela i predaja oružja i ljudi.

Četnici su preko grupe koja je išla na Klišević odredili uvjete, i to:

- da se odvoje muškarci
- da se skinu goli do pojasa i onaj ko ima ikakvo naoružanje da ga drži u desnoj ruci, a odjeću u lijevoj
- da se formira kolona i da se na jednu hrpu odvaja oružje

Žene i djeca su nijemo gledali kako se skidaju njihovi očevi, sinovi, muževi i u koloni kreću put kule Kliševićke. Četnici su bili duž kolone, bili su maskirani kapuljačama na glavi. Koliko god pokušavali da se skriju iza kapuljača, narod je prepoznavao četnike. Bilo je lako prepoznati komšije, jer mnogi su zajedno odrasli, družili se, kumovali i drugovali. Među onima koje je narod prepoznao bili su Piksi, Cija Bikin, Milan Blanuša -bivši fudbaler FK 'Ljutoč' i mnogi drugi. Oni koji su bili prepoznavani, skidali su kapuljače i nisu se ni krili.

Duž puta kojim je prolazila kolona mogla su se vidjeti mitraljeska gnijezda i naoružani četnici. Već pri prvom prilasku četnika zbjegu počinju maltretiranja i zastrašivanja. Četnici su psovali, vrijeđali i udarali ljude. Pojedine ljude koje su poznavali pitali su gdje je njihovo oružje, iako su znali

da ti ljudi nikada nisu imali nikakvo oružje. Kolona je formirana tako da su na čelu išli muškarci, a za njima žene, djeca, starci. U koloni je bilo dosta bolesnih, ranjenih, iznemoglih. Uskim putem se vrlo teško kretalo. Kako su muškarci išli naprijed, bolesne, iznemogle su nosili, vukli žene, djeca, starci. Mnogim muškarcima ostaće u sjećanju trenutak kada su se skidali do pojasa i poniženje kojem su bili podvrgnuti. Najteže je bilo rastajanje i razdvajanje porodica."

Odvajanja porodica, nekih i zauvijek, je bilo puno. U Ljutočkoj dolini ima dosta primjera da je iz jedne porodice nestalo ili ubijeno više članova. Ima primjera da su po tri sina nestala ili ubijena iz porodica Vojniković, Zulić, Alivuk, Seferović, Ramulić.

Sjećajući se rastanaka sa svojom trojicom braće na Radolju, **Zulić Džafer** govori:

"Kada su četnici ušli u Orašac, ja sam bio ostao u Strani. Pokušao sam oko 13.30 da pređem iz Strane u Basaču. Međutim, u rejonu Duljaka (kod Donjeg Mlina) već su bili četnici sa transporterom. Primijetili su me i pokušali me privesti. Ja sam uspio da pobjegnem i da se vratim u Stranu. Ponovo sam pokušao preći u Basaču, ali sada u Orašcu (na Šelištima). U tome sam i uspio. Cijelo vrijeme ništa nisam znao za svoju familiju. Već su tada počele da gore kuće, sijena, dim se vukao kroz čitavu dolinu.

Mogao sam jasno vidjeti i čuti četnike koji su već bili u Orašcu i koji su počeli pljačkati kuće, iznositi stvari iz njih. Pijani i pomahnitali četnici vrištali su, pjevali i pucali.

Već je bilo oko 16 sati kada sam bio u Basači. Tu sam sustizao narod koji je bio u zbjegu. Raspitivao sam one koje sam poznavao da li su vidjeli moju porodicu. Nermo Bilić mi je rekao da nije vidio nikog mog. Stigao sam na Radolje. Već je počeo padati suton. Na Radolju je već bilo izišlo dosta naroda. Ja sam tu našao svoju porodicu. Našao sam majku, ženu, djecu. Najmlađi sin mi je imao godinu i po. Kiša je padala, noć je dolazila. Ja sam sa svojom porodicom pokušao pronaći zaklon ispod jedne bukve. Skinuo sam bundu koju sam imao na sebi i napravio pod bukvom nastrešnicu kako kiša ne bi direktno padala na djecu. Pod tu nastrešnicu od bunde žena je zavukla djecu koju je držala na krilu. Ostali narod je činio isto. Bilo je dosta onih koji nisu imali nigdje ni glavu skloniti, ležali su u blatu, mokri, goli, neko sa kesom na glavi da bi imao ikakvu zaštitu od kiše. Bilo je dosta djece. Tokom noći nisam uspio pronaći svoja tri brata: Hamdu, Muću i Džemu. Tek ujutro kada je svanulo pronašao sam Muću i Džemu. Hamdo se javio tek oko 11 sati. Sva četvorica smo bili sa majkom i sa mojom djecom i ženom. Kada je došla vijest da se muškarci skidaju do pojasa i da se predajemo, moja braća su odlučila da se neće predati u ruke četnicima i da će u šumu. Muća mi je rekao da ja i Džemo vodimo našu majku i moju djecu, a da će on i Hamdo u šumu. Muća

mi je rekao ako četnici počnu odvajati muškarce od žena i djece, da će nas pobiti. Rekao je da pokušamo bježati, te da skinem vojne čizme koje sam imao na nogama i da ih bacim. Adem Vojniković dao mi je neke druge čizme, jer je imao dvoje. Tu smo se nas četvorica zadnji put zagrlili. Oprostio sam se svojom braćom. Jedva smo se razdvojili iz zagrljaja. Majka je bila srčani bolesnik. Skoro je pala u nesvijest. Gušila se od suza, lomila je ruke. Suze su nam bile u očima. Hamdo je hrabrio majku govoreći da će oni stići prije nas u Bihać, da dobro zna put. Zadnji put su mahnuli rukom. Majka ih je još jednom izljubila i jedva pustila. Suze su joj tekle niz lice. Hamdo je imao dugu plavu kosu. Ta duga kosa će mi ostati u sjećanju cijeli život. Taj rastanak je najteži trenutak u mom životu. I danas se sjećam svih detalja, pokreta, izraza lica. Do kraja života rastanak sa mojom braćom će mi ostati u sjećanju. Ja i Džemo smo poveli majku i familiju prema Kliševiću.

Kada smo bili na Kliševiću, Vignjević je naredio da se počnu muškarci odvajati i postrojavati. U tim trenucima u misli su mi došle Mućine riječi. Pokušao sam da nađem brata Džemu kako bi bili zajedno. Tada sam vidio Džemu i Sulju Vojnikovića kako zamiču u šumu. Mahnuo sam im zadnji put. Ljudi koji su bili tu, rekli su mi da se njih dvojica ne žele predati i da neće živi četnicima u ruke. Tu sam zadnji put vidio brata Džemu. Nisam se uspio sa njim ni oprostiti. Koliko god mi je teško što ga nema, toliko mi je teško što ga nisam uspio zadnji put zagrliti. Ja sam uspio sa svojom porodicom i majkom da pređem most. Na mostu na Štrbačkom Buku htio me je vratiti među ljude koje su zarobljavali Stupar Mile koji me je poznavao i koji je prije rata bio konobar kod Mutea. Insistirao je da me vrate. Vrijeđao me je, psovao. Rekao mi je da ćemo se za dva dana vidjeti pred 'Bondenom'. Mislio je valjda da će četnici ući u Bihać za dva dana. To je moje sjećanje na zadnji rastanak sa mojom trojicom braće kojih ni danas nema. Rastanak sa najbližima je sigurno nešto najteže u životu."

Most rastanka

Most na Štrbačkom buku koji je spajao obale dviju susjednih država, mnogim Bošnjacima ostaće u najtužnijim sjećanjima. Ovaj viseći most kojim su nekada dolazili mnogi da se dive ljepotama Štrbačkog buka, za Bošnjake Ljutočke doline je postao most rastanka, suza, bola, patnje. Na mostu i pored njega mnogi su zadnji put zagrlili svoju djecu, očeve, sinove, muževe. Most rastanka[63] je postao i simbolički i faktički. Na mostu su sudbine mnogih izmijenjene u trenucima. Prelazak preko mosta i prihvat od snaga UN bio je spas, a ostanak sa druge strane značio je patnju, logore, mučenja, ubijanja. Na mostu su odvajani muškarci. Odvojeno je **210** ljudi. Odvajanje su vršili u

[63] Mujo Demirović, Bosna i Bošnjaci u srpskoj politici, DES, Sarajevo, 1999, str.276

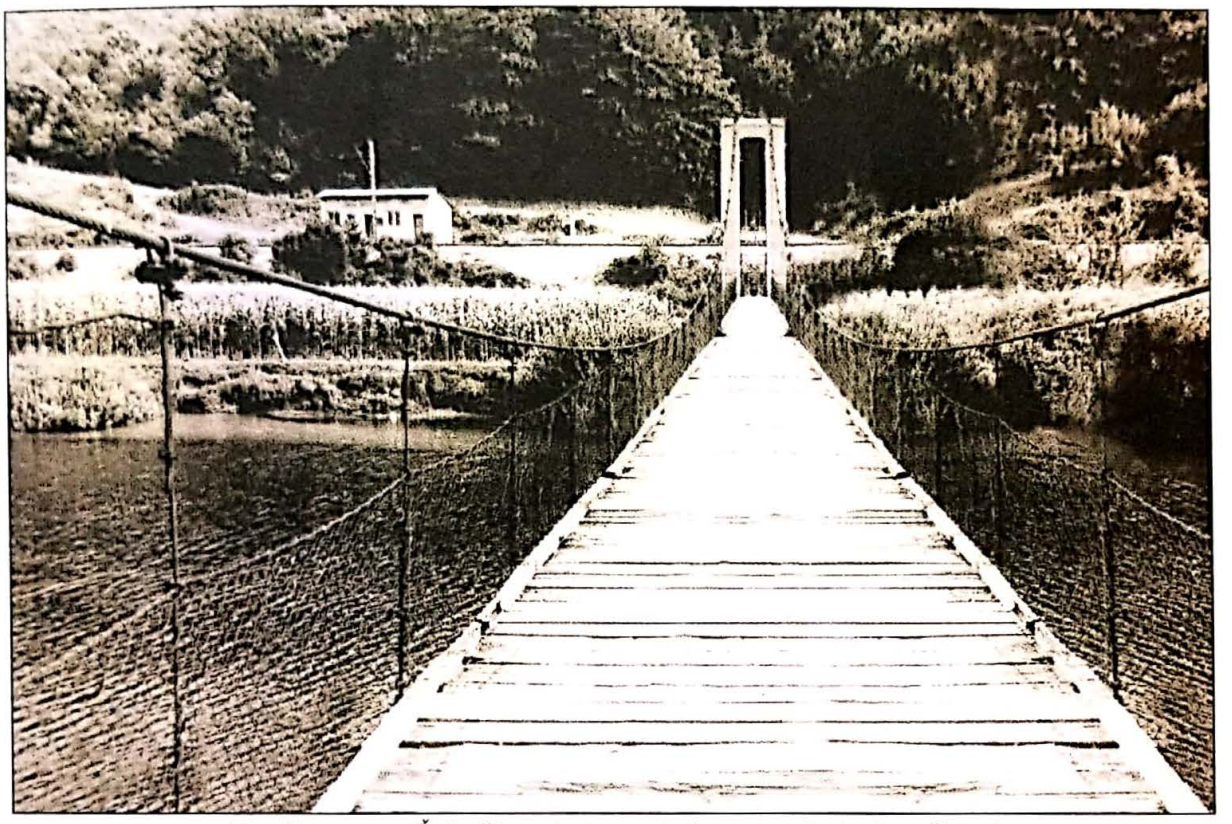

Viseći most na Štrbačkom buku na kojem su odvajani muškarci

nekoliko grupa. Jednu grupu ljudi koji su bili u političkom rukovodstvu i rezervnom sastavu policije odmah su odvajali i vezali na livadi. U toj grupi je bilo **48** Bošnjaka. Među njima su bili Fikret Omanović, Smail Džafica, Salko Behrem, Mumin Šehić, Kurtagić Muharem, Kozlica Hilmo i dr.

Drugu grupu zatvorili su u štalu koja se nalazila u neposrednoj blizini. Most na Štrbačkom buku u nekoliko sati je mnoge porodice rastavio. Jedni su prešli na drugu stranu i spašeni, a drugi su ostali i odvedeni u logore ili ubijeni.

Most rastanka je u pravom smislu riječi to i bio. Na njemu su mnogi zadnji put zagrlili svoje očeve, sinove, braću. Selekciju i odvajanje muškaraca četnici su vršili po unaprijed pripremljenim spiskovima, ali i po vlastitom nahođenju. Prelazak preko mosta i spas, često je ovisio od toga da li četnici koji su vršili odvajanje lično poznaju nekoga. Ako su znali da se neki Bošnjak nekada zamjerio nekom Srbinu ili bilo šta drugo uradio, odvajali bi ga i odveli u logor. Prelazak preko mosta isključivo je ovisio o volji onih koji su prelazak kontrolisali. Jedan od onih od kojih je ovisio prelazak preko mosta bio je **Lakić Mihajlo Bato**, komandir policije u Policijskoj stanici Ripač, koji je rukovodio policijom prilikom napada na Orašac. Odvajao je ljude na mostu, tukao ih i ispitivao[64]. Prilikom odvajanja i prelaska mosta Srbi su tražili novac, zlato,

[64] Izjave; prijepis originala nalazi se kod autora

dragocjenosti. Nasilu su čupali ženama zlato, lančiće, prstenje. Skidali su ljudima satove sa ruku. **Stupar Mile** se isticao takvim postupcima.[65]

Sjećajući se mosta, **Bećiragić Ismet** prenosi svoje impresije.

"Kada smo poslije mnogo muke i tortura stigli u rejon Štrbačkog Buka, počelo je odvajanje ljudi. Preći most muškarcima bio je jedan od najtežih trenutaka u životu. Ja sam radio u školi. Znao sam skoro sve ljude iz doline. Gledao sam kako na mostu odvajaju moje učenike. Među izdvojenim bilo je i tek svršenih osnovaca, golobradih dječaraca. Odvajanje na mostu podsjećalo me je na nekadašnje pijace robova gdje su birani po želji oni koji su odvođeni. Nažalost, iako je vrijeme robovlasništva davno prošlo, na Štrbačkom Buku u režiji četnika opet se ponavljalo. Četnici su preko mosta propuštali samo onoga koga su oni htjeli. U blizini mosta od icrpljenosti i malakasalosti u jednom trenutku pao je Ibrahim Hamzić. U pomoć sam priskočio ja i njegov sin Samir. Pokušali smo ga prebaciti preko mosta. Na samom mostu četnici su nas zaustavili i rekli da ja mogu prevesti Ibrahima, a da se Samir mora vratiti. Meni su naredili da po prenošenju Ibrahima moram da se vratim. U protivnom nekoga će strijeljati. Prelazeći most mojom glavom prolazile su svakojake misli. Pitao sam sam sebe da li da se vratim ili ne. Šta ako je istina da će ubiti nekoga ako se ja ne vratim? Da li ću ja biti taj koji će čitav život nositi nekoga na duši? Odlučio sam da se vratim. Po povratku izdvojili su me među ostale izdvojene muškace. Sjedili smo u nekoj njivi u kojoj je grah bio već velik. U tom grahu bio je odvojen velik broj mojih komšija, prijatelja, rođaka, mojih nekadašnjih učenika. Iz ove grupe svakoga trenutka su odvodili nekoga. Onoga koga su odvojili i odveli, ili je ubijen ili se ne zna za njegovu sudbinu. Odvajanje i odvođenje najviše je vršio Mile Stupar. Narod koji je bio udaljen nekoliko metara od nas gledao je kako četnici odvode njihove očeve, sinove, braću, muževe. Jedan starac koji je bio prešao most vrati se govoreći: 'Pustite moga sina, ja ću ostati umjesto njega.' Oni su i toga starca zadržali. Oko nas su hodali pijani. Psovkama i uvredama provocirali su nas kako bi iko išta rekao da bi imali razloga za udaranja. Zveket oružja, razdrljene košulje, noževi koji su bili zataknuti za pojaseve u meni su budili sjećanja na filmove u kojima sam gledao četnike. Sjedeći do mene Kadija je gledao kako odvode ljude i govori: 'Sigurno ih vode na slap da ih kolju.' Pitao sam ga: 'Da li je ovo kraj, Kadija?'

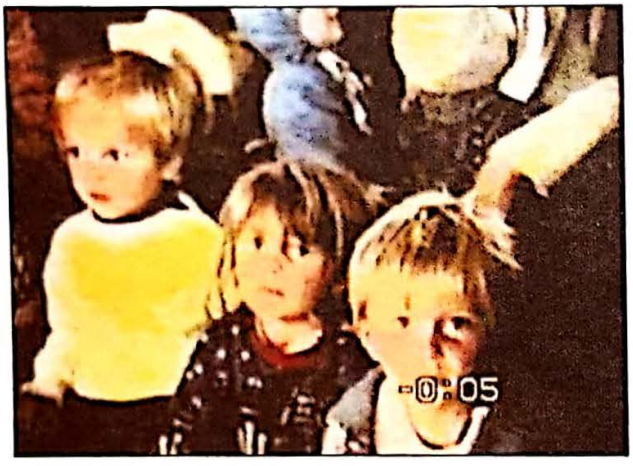

Djeca u zbjegu

[65] Izjave; prijepis originala nalazi se kod autora

Odgovorio mi je: 'Jeste, Brko.' Četnici, koji su bili u uniformama milicije SAO Krajine, udarali su pojedine ljude kundacima, nogama, gazili su po nama ne gledajući gdje staju. Cijelo vrijeme čitali su nekakave spiskove i odvodili ljude. Na tim spiskovima su uglavnom bili viđeniji ljudi. Pročitali su i moje prezime ali pogrešno ime i ja se nisam javljao. Pročitali su Bećiragić Mirzet, a ne moje pravo ime Ismet. Pošto sam imao ličnu kartu sa imenom Ismet, poslije dugo vremena prešao sam most. Po prelasku mosta mislio sam da sam spašen. Po dolasku u D. Lapac četnici su insistirali da se iz mase ljudi izdvoje Memić, Ale Handžić, Kemo Štrkljević, Ahmet Mehadžić i ja. Međutim, zahvaljujući Zuhri Vojniković, koja je pravila spiskove za evakuaciju zajedno sa vojnicima UN, ona je nama stavila sasvim druga imena, a naših na spiskovima nije bilo. Četnici su u D. Lapcu opet kontrolirali spiskove onih koji su trebali biti evakuirani. UN je to dozvolio bez obzira što smo bili pod njihovom zaštitom."

Sjećanje na prelazak mosta **Hrnjica Muje**

"Kada smo došli do visećeg mosta koji je vodio za Štrpce i prema D. Lapcu u R. Hrvatskoj, mislio sam samo da ne dođu četnici koji su već bili u Orašcu i ne vrate nas tamo. Vidio sam da se steže obruč oko naroda i da nas opkoljavaju.

Čuo sam da narod govori da je na drugu stranu stigao UNPROFOR i da će nas oni dalje prevoziti. Bila je velika vrućina, moglo je biti oko 16 sati po podne, petak 12.6.1992. godine. Odjednom sam čuo da su četnici počeli čitati imena ljudi koje traže da se predaju. Počeli su čitati redom ljude po spiskovima. Kod mene u blizini su bili Fikro Omanović, Džafica Smail, Behrem Salko. Fikro Omanović je tada rekao da će se predati da drugi ne ispaštaju, jer se više ništa nije moglo učiniti. Nedugo zatim Fikro se digao, a za njim Džafica Smail Hodža i Salko Behrem. Ja sam bio sa grupom koja je bila u putu 30 m udaljenom od mosta. Uzeo sam od sestre malo dijete. Kad smo došli blizu mosta, vidio sam Kasić Safeta kako stoji sa četnicima koji su prozivali po spiskovima i koji su odvajali ljude. Četnici nisu dozvoljavali prelazak muškima od 16 do 60 godina. Preko mosta su mogli samo žene, djeca i starci. Nas su držali desno od mosta. Ja sam našao jedno skrovito mjesto u žbunju i žari (koprivi). Malog Ibru dao sam ženi Husnije Bilića, a ja sam se sakrio. Ispred mene su stajali kao štit Kozlica Sakib Saja i Demirović Sead Sedo Brkin.

Na tom mjestu sam se zadržao oko 2-3 sata u sjedećem položaju, a kako sam bio blizu mosta, mogao sam sve pratiti. Odvajali su ljude koji su na sebi imali išta od opreme bivše JNA. Oni su odmah zarobljavani poput: Halilagić Husnije koji je imao vojnu bundu, Šehić Hasana, vojničke čizme, i mnogi drugi.

Detalj koji bih posebno izdvojio bio je kada četnik proziva Glumac Ramiza. Safet Kasić kaže: 'Eno mu oca Rame, njega zarobite i zovite Ramiza, on će doći.' Tako je i bilo. Ramiz je već bio prešao most i vratio se nazad četnicima u ruke da mu puste oca.

Jedan četnik pita Vojić Šabana Šajana da li poznaje Vojić Šabana zvanog Šajan, a Šajan kaže da zna i da je Šajan naoružan krenuo za Bihać. Ta Šajanova snalažljivost i sreća spasili su ga logora ili smrti.

Kada se supruga Vojić Avde Mubina sa dvoje male djece odvajala od muža plačući, pokušala je preći most noseći djecu u naramku. U jednom trenutku pala je u nesvijest, ispala su joj djeca iz naručja i najlon-vrećice koje je nosila. Četnik koji je to gledao, psujući je rekao da se pomogne toj ženi i djeci, a sve je to nijemo posmatrao jedan pripadnik UNPROFOR-a. Avdo je iz gomile priskočio, pokupio ženu i djecu sa kesama i pretrčao preko mosta. Četnici su tada povikali i zapsovali: 'Uteče nam ovaj!' Odvojili su otprilike oko 200 ljudi i odveli u pravcu Doljana.

Poslije su došla dva mlađa četnika i rekli ko se ne nalazi na spiskovima, a ima ličnu kartu, da će moći preći preko mosta. Ljudi su počeli prelaziti. Pogledao sam u džep i našao ličnu kartu. Počeo sam razmišljati da li i ja da krenem. Donio sam odluku da krenem. Vidio sam Mirsu Vojića i pitao ga da li ima i on ličnu kartu i da li ide. Krenuli smo zajedno na most. Mirso je išao prvi, ja za njim. Kada sam došao na most, dao sam ličnu kartu. Četnik je provjeravao po nekakvim spiskovima. Gledao je u mene. Drugi četnik je pitao: 'Je li na spisku?' 'Nije', rekao je onaj koji je imao moju ličnu kartu. 'Šta čekaš?' reče četnik i udari me nogom u leđa. Krenuli smo u koloni po jedan prema mostu. Kada sam došao na red da pređem most, jedan čovjek prije mene je posrnuo. Ja sam krenuo. Tada me je četnik udario nogom u prsa i rekao: 'Ođe ja komandujem.'

Bio sam toliko iscrpljen da sam jedva stajao na nogama. Skoro sam spavao. Četnik me ponovo udario po leđima. Kada sam krenuo preko mosta, vidio sam da na mostu leži žena Mehmeda Kozlice i njena snaha sa malim djetetom. Uzeo sam ženu za ruke i stavio je sebi na leđa da je prenesem. Ja sam bio toliko iscrpljen da sam jedva vukao sebe i tu ženu. Kako se viseći most ljuljao, snaha Mehmeda Kozlice nije smjela ići, strašno se bojala. Ja sam je glavom gurao da ide naprijed govoreći: 'Idi preko mosta, pobiće nas!' Kada smo prešli most, ja sam bio toliko iscrpljen da mi je žena koju sam nosio ispala iz ruku. Ja sam se sa njom zajedno srušio. Onesvijestio sam se i ležao sam tu 10-15 minuta. Podigao sam se i krenuo prema pruzi gdje je bio transporter UN, a malo dalje od njega kamioni UN. Kamioni su prevozili jedan dio naroda, a jedan dio je išao pješke prema Štrpcima. Ja sam pješke stigao u Štrpce oko ponoći. Tu na jednoj livadi bio je organizovan logor gdje je narod boravio pod vedrim nebom. Narod je ložio vatre, i tu smo prenoćili. Ujutro 13. juna kamionima UNPROFOR-a prebačeni smo za D. Lapac. Ja sam iz D. Lapca otišao u zadnjem kamionu. U Bihać sam stigao u petak 19.6.1992. godine u večernjim satima."

Loskunski most

Loskunski most je željezni most kojim prelazi željeznička pruga Bihać-Knin. Ovaj most se nalazi u rejonu Loskuna i njime se povezuje teritorij R. Hrvatske i BiH.

Predio oko mosta i sa jedne i sa druge strane je pošumljen. Most se nalazi između dva brda koje presijeca rijeka Una. Na ovom mjestu rijeka Una je duboka za razliku od ostalog dijela uzvodno koji je plići, ali sa dosta bukova i slapova. Ovaj most poznatiji kao Bisovački most prešla je grupa od tridesetak momaka koji si pokušali da pomognu napadnutoj dolini. Oni su taj most prešli u noći 11/12. juna 1992. godine. Prilikom prelaska grupa nije imala nikakvih problema.

Da bi se pokušala probiti prema Bihaću, grupa koju je predvodio Meho Vojniković, koja je otišla sa Radolja u Ljutoč, pokušala je preći preko Loskunskog mosta. Međutim, tu je grupa naišla na zasjedu gdje su nastradali. U prilog tome prenosim dijelove izjave **Ahmeta Derviševića Ahmića**, učesnika tog događanja koji je jedini danas preživjeli.

"Kada je počeo napad 11. juna. 1992. godine, u jutarnjim satima sam se nalazio na Bukovcu gdje smo držali stražu. Grupa četnika je u ranim jutarnjim satima pokušala da krene prema Ćukovima, ali smo ih mi spriječili u tome. Detonacije, granate i pucnjava odjekivali su čitavom dolinom. Moja grupa je i dalje ostala na Bukovcu. Oko podne vidio sam kako su počele goriti kuće, štale, sijena po cijeloj dolini. Tokom popodnevnih sati i noći narod iz Ćukova, Duljaka, Orašca počeo je stizati na Radolje. Nas trojica smo ostali u Ljutoču. Po nama je čitavu noć padala kiša i bilo je strašno hladano.

Ujutro 12. juna sa Ljutoča smo se spustili prema Radolju. Približavajući se zbjegu, čuli smo plač djece, žena.

Narod je bio u grupama, pokisnuo, premrznuo, gladan, uplašen. Ja sam tražio svoju porodicu. Nisam znao gdje se nalazi. Oko podneva smo saznali da se trebamo predati, da se skinemo goli do pojasa i takvi da idemo prema Kliševiću. Grupa od nas trinaest je odlučila da se ne predajemo nego da spas tražimo u Ljutoču. Meni su javili da me traži otac i da se nalazi na Bukovcu. Kada smo se sreli, pitao sam ga: 'Šta ima?' On mi je rekao da je izišla samo sestra Emira. Plakao je za mojim sinom. U džepu sam imao četiri cigarete. Mi smo zapalili svaki po dvije i tu se rastali. Ja sam krenuo sa grupom koju je predvodio Meho Vojniković u Ljutoč. Narod je već počeo da se predaje. Iz Ljutoča smo mogli vidjeti kako kolona kreće prema Kliševiću i dalje prema Štrbačkom Buku. Svima nama koji smo se odvojili bilo je izuzetno teško gledati kako nam odvode žene, djecu, roditelje, prijatelje i komšije. Nijemo smo stajali jedno vrijeme i posmatrali šta se dešava. U Ljutoč smo otišli bez hrane, vode, suhe odjeće. Imali smo nešto pušaka. Hamza Kolaković je nosio

lovačku pušku. U Ljutoču smo razmišljali kuda dalje, šta nam je raditi. Bilo je prijedloga da se ostane nekoliko dana u Ljutoču pa da se onda krene, a bilo je i da se odmah ide prema Bihaću.

Pošto smo bili bez hrane, vode, promrzli, Hamza je predložio da grupa ode do sela i donese nešto hrane i vode. Ikan, ja, Tofko Topić i Hamdo Zulić krenuli smo u selo.

U Duljcima smo uhvatili jagnje. U toku noći smo ga zaklali i oderali, spremili ga na ražanj. Tu smo našli nešto tople odjeće, kantu za vodu i krenuli nazad na Ljutoč. Po dolasku u Ljutoč pridružili smo se grupi. Tu smo ispekli jagnje i malo smo se odmarali. Kako je bilo ljudi koji nisu danima spavali, neki od nas su i zaspali. Ponestalo nam je vode. Hamza i Behro Šušnjar su otišli po vodu. Kada su silazili, naišli su na trojicu momaka koji su krenuli iz Bihaća da nam pomognu. Među njima su bili Behrem Esad, Osmankić Irfan i momak iz Ključa kojem ne znam ime. Njih trojica su nam rekli da su naletjeli na zasjedu, da je ta grupa razbijena i da za ostale ne znaju. Kada su nam se pridružili, odlučeno je da se krene prema Bihaću. Ja lično nisam bio da se odmah krene nego da se sačeka nekoliko dana. Preovladalo je mišljenje da se odmah krene.

Irfo je rekao da on zna kuda se može proći preko Une i stići u Bihać. Odlučeno je da se ide tim putem jer je rečeno da je Grabež pun mina i da se ne može proći. Hamdo Zulić je imao dugu plavu kosu i on nam je rekao da ga ošišamo jer se strašno znojio. Mi smo mu sa nožem odsjekli kosu. Tu njegovu kosu smo stavili pod jedan kamen i govorili smo da ćemo je naći kada se ponovo vratimo.

Kada smo 13. juna u popodnevnim satima krenuli, okrenuli smo se i dvogledom sam mogao vidjeti dolinu u plamenu. Gorjele su kuće. Vidjeli smo četnike kako hodaju i pljačkaju. Duž ceste su iznosili tehničku robu i druge stvari.

Pošto sam ja najbolje poznavao put, krenuo sam prvi. Išli smo pravcem Ljutoč-Baraćuša -Plavuša -Loskun. Usput smo nailazili na uređene položaje navrh Ljutoča. Vidjeli smo bunkere i čuli smo glasove četnika. U blizini bunkera smo naišli na pakete sa suhim obrocima koje je koristila bivša JNA. Kretali smo se šumom i tokom noći, negdje oko dva sata, stigli smo na Unu.

Ribarskom stazom koja je vodila uz Unu krenuli smo prema Loskunu. Prvi je išao Irfan Osmankić, a za njim mi ostali. Kada smo stigli blizu mosta, odlučeno je da ide prvo izvidnica kako bi se uvjerili da se može proći. Prvi je išao Meho Vojniković, Irfo, Hamza, a ja sam išao predzadnji.

Kada smo svi bili na mostu, počela je pucnjava sa obje strane mosta. Mi smo se našli u unakrsnoj vatri. Pucalo se iz mitraljeza. Tu su odmah mnogi bili pogođeni. Oko mene su padali momci. Iza mene je pao pogođen Tofko

Topić, vidio sam kako izdiše. Pucnjava je odjekivala u noći i imao sam osjećaj da je to nestvarno. Meci su se odbijali od željeznog mosta i zviždalo je na sve strane. Ja sam legao ispod neke rešetke i u prekidima pucnjave čuo kako krv kapa po Uni. To je stvaralo strašan utisak. Ja sam onda skočio u Unu. Uz obalu sam našao Ikana. Pitao me je jesam li živ. Dalje od nas na obalu je uspio skočiti Vojić Asmir, sin Hamze. I on je pobjegao u šumu. Kada smo se izvukli, ja nisam ni osjetio da sam bio ranjen. U noći sam čuo Mustafu Zulića kako zove braću Hamdu i Đemu, Mehu i Hamzu. Muća se rukama držao za ogradu mosta jer je, pretpostavljam, bio ranjen u noge ili kičmu. Muća je glasno psovao četnike i dozivao braću. Ja i Ikan smo krenuli nazad. Osjetio sam da mi nešto toplo klizi niz ruku. Kada sam opipao, osjetio sam ljepljivu krv. Bio sam ranjen u desnu ruku i nogu. Jedan metak koji se odbio, ostao mi je na rebrima jer je probio odjeću. Tih prvih trenutaka nisam ni bio svjestan da sam ranjen. Bježali smo dalje uz ribarsku stazu. Stali smo jedno vrijeme i čekali Asmira. Kako se on nije pojavio, odlučili smo da se istim putem vraćamo u Ljutoč, a onda dalje. Bili smo gladni, bilo je hladno. Jeli smo usput šumske jagode. Kada smo stigli u Ljutoč, dvogledom sam vidio četnike po dolini, žene i djecu. Kako sam počeo da osjećam bolove od rana i kako smo bili gladni, rekao sam Ikanu da idemo u Ćukove. Na ulazu u Ćukove osjetili smo neki zadah koji se širio. Kada smo prišli bliže, vidio sam muški leš kako leži na stomaku. Bio je pogođen u glavu i već se počeo raspadati. Iz glave su izlazili crvi. U prvi mah nisam poznao ko je, ali sam po odjeći znao da je to Šerif Bilić Šera. Krenuli smo prema prvim kućama i u nekoliko kuća nisam našao nikoga. Zvao sam poimenično, ali se niko nije odazivao. U centru Ćukova smo naišli na jednu staricu koja nam je rekla da bježimo. Pitao sam je za svoje i rekao joj da pozove moju majku. Poslije dvadesetak minuta pojavila se moja majka. Mahnuo sam joj rukom iza ćoška jedne kuće i ona je došla. Pitao sam je za familiju, za dijete, ženu, sestre i druge. Nisam joj rekao da sam ranjen, nego da nam donese hrane. Otišla je i donijela nam je hranu, koja je bila spremljena za Bajram. Rekli smo joj da nam ubuduće hranu ostavlja u mezarje. Po nju ćemo dolaziti noću, a mi idemo u šumu. Navečer smo noćili u Duljcima u jednoj napuštenoj kući. Ujutro smo pomuzli kravu, našli nešto hrane, šećera i kafe i krenuli u Basaču. Tu smo kuhali mlijeko i jeli. Puška koju sam nosio bila je pogođena u obaraču, što sam tek tad primijetio, tako da je bila beskorisna. Od ranih jutarnjih sati vidjeli smo kako četnici pljačkaju. Vidjeli smo kako pale i voze traktor Juse Hrnjice.

Oko podne primijetili smo kolonu vozila i transportera UN kako idu prema Ćukovima.

Odlučili smo da krenemo prema Ćukovima kako bi se predali UN. Kako sam bio ranjen u nogu, nisam se mogao brzo kretati, vukao sam nogu za sobom. Dok smo došli do Ćukova, UN je već strpao žene i djecu. Dvogledom smo pred tvornicom u Ćukovima vidjeli milicijsko vozilo. Ja sam prepoznao

Jovicu Radaka. Transporter UN je stao kod tvornice. Nismo silazili dok nije otišlo milicijsko vozilo. Tada sam vidio da njivama ide moja supruga koja je nosila moga sina i zove me po imenu. Razmišljao sam šta uraditi i odlučio sam se predati, jer nisam mogao nikuda. Rane su me boljele i počele da se upaljuju. Rekao sam Ikanu da idem dolje i da ću mu javiti šta ću dalje. Kada sam se sastao sa ženom, rekla mi je da ona i majka nisu htjele ići bez nas, da su rekle vojnicima UN da se nas dvojica krijemo u šumi. Vojnici UN su im rekli da će nas čekati do 20 sati i ako se predamo, da nam garantuju sigurnost. Tada sam zviznuo Ikanu da i on može doći. Vojnici UN su nas premetnuli i vidjeli su da sam ranjen. Smjestili su nas u transporter. Krenuli smo prema K. Vakufu. Tamo su Jovica Radak i ostali četnici zaustavili transporter UN i tražili da nas ispituju. Ispitivali su nas o svemu i svačemu. Poslije ispitivanja, vojnicima UN smo prebačeni u D. Lapac, a ja na operaciju u Gračac. Zadnjim konvojem sam iz D. Lapca prebačen u Bihać. To je bilo 17. juna 1992. godine."

Pljačka, uništavanje i devastacija

Kao po već utvrđenom redoslijedu agresor je počeo da vrši pljačku već od samog ulaska u dolinu 11. juna.

U ratu koji je prethodio u R. Hrvatskoj moglo se vidjeti kako četnici i JNA sistematski i planski vrše pljačku privatne i društvene imovine. Pljačku i devastaciju vršili su ne samo vojnici koji su učestvovali u progonu i ubijanju nego i srpski civili iz okolnih mjesta, jer je očito bilo dovoljno "plijena".

Poznata je činjenica da je jedan od motiva za odlaske na ratišta bio i plijen do kojeg se dolazilo pljačkom. Pripadnici JNA i paravojne snage Srba su pljačkali kako privatne objekte, tako i privredne kapacitete. Poznati su slučajevi gdje su postrojenja i uređaji privrednih subjekata odvoženi i u Srbiju. Sa prostora Ljutočke doline pljačku su vršili kako komšije, tako i Srbi iz Drvara, Bos. Petrovca, Bihaća, sa prostora R. Hrvatske. Opljačkanu robu iz kuća iznosili su duž ceste, a onda kamionima, traktorima, zaprežnim kolima odvozili svojim kućama. Vojska koja je učestvovala u napadu, organizirano je prikupljala tehničku robu (televizore, videorekordere, frižidere, veš--mašine, el. šporete i dr.) i onda odvozila dalje kako bi mogla dijeliti pljačkaški plijen.

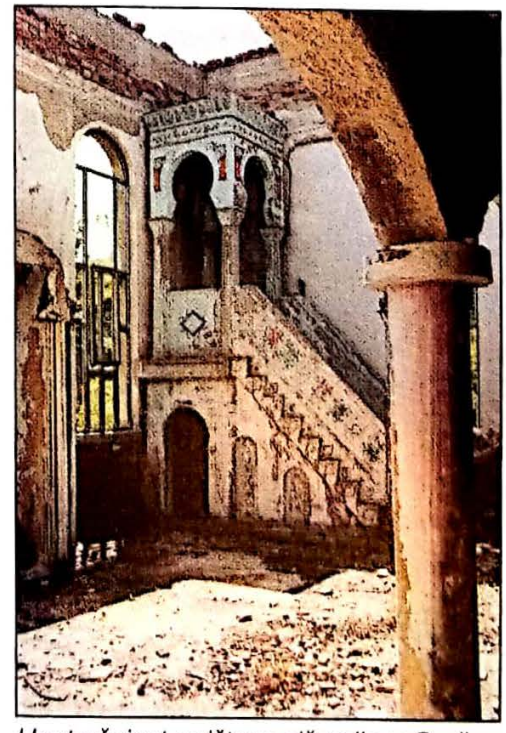

Unutrašnjost uništene džamije u Orašcu

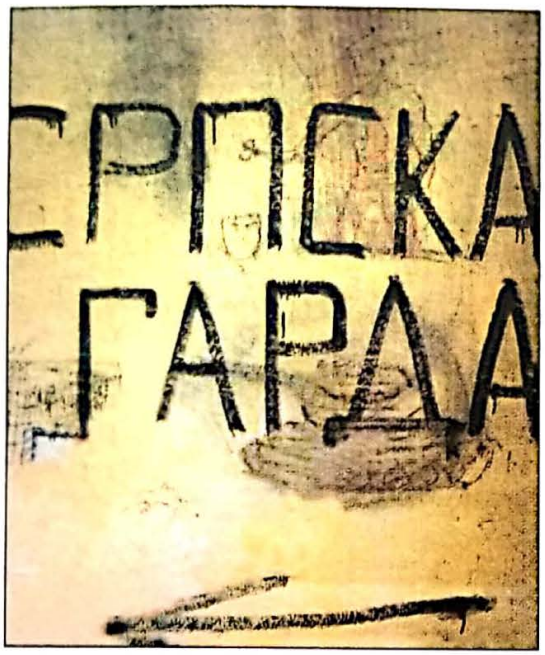

Jedan od grafita u Osnovnoj školi viđenih poslije oslobođenja Orašca

Tako su u Ćukovima na jednom mjestu kod kuće Bilić Nermina sakupljali traktore i odatle vozili dalje. Brojni stanovnici Ljutočke doline bili su svjedoci pljačke i uništavanja i o tome postoje brojna svjedočenja[66]. Pljačku bošnjačke imovine srpski vojnici počinju po samom ulasku u dolinu, pljačkali su naočigled preostalih stanovnika. Provaljivali su kuće, tražili i odnosili u prvi mah, novac, nakit, slike, tehničku robu. Provaljivali su u kuće u kojima je bilo preostalog stanovništva. Tražeći novac, dragocjenosti, razbijali su pokućstvo, uništavali ono što im nije bilo interesantno za pljačku. Pljačkaše koji su prvi počeli da provaljuju i pljačkaju kuće predvodio je major kojega su vojnici oslovljavali nadimkom Kec[67] i on je rukovodio cjelokupnom pljačkom. Poslije pretresa i pljačke novca, zlata i drugih vrijednosti, na red su došla motorna vozila. U prvi mah počinju odvoziti iz garaža i dvorišta motorna vozila. Prema kazivanjima preživjelih tih događaja Srbi su se utrkivali koji će prvi uzeti čije vozilo. Prema izjavama svjedoka samo u Pađenima odvezli su vozila Husak Bekira, Fadila Hadžića, Omera Hadžića, Rahmana Husaka, kamion Šušnjar Muharema i dr.

Srbi su naočigled mještana odvozili stoku. Ako bi neko nešto rekao ili se pobunio, bivao bi pretučen. Udarali su ljude kundacima, koji su nijemo gledali kako četnici odvoze imovinu koju su krvavo sticali godinama i najčešće zarađujući novac daleko od svojih kuća. Kamioni koji su odvozili opljačkane stvari bili su vojni, sa registarskim tablicama bivše JNA. Pljačkaši su bili organizirani tako da je Glušica Mladen Cija imao malu pljačkašku vojsku koja je za njega pljačkala. Prema izjavama očevidaca Cija i njegova braća Laci, Buco i ostali, opljačkali su i demontirali cjelokupan pogon tvornice KRAJINAMETAL u Ćukovima. Opljačkanu i demontiranu tvornicu vozili su danima kamionom bijele boje. Pored vojske pljačku su vršili i Đumić Dušan, Srbi iz okolnih naselja među kojima su prednjačili Slobodan Đurić sa svojim sinovima, Resan, Berga Ljubiša, Tadić Toma, Tadić Zoran, Zorić Stevo i dr. Interesantno je napomenuti da su u pljačku bošnjačke imovine dolazili Srbi iz Drvara, Bosanskog Petrovca, Krnjeuše, Donjeg Lapca. Pljačka doline trajala je nekoliko mjeseci, pljačkali su i odvozili sve.

---

[66] Vidi str. 87

[67] Major Kec je poginuo na bužimskom ratištu kao pripadnik vojske SAO Krajine u poznatoj četničkoj ofanzivi "BREZA 94"

Poslije temeljite pljačke, počinje devastacija i uništavanje bošnjačke imovine, paljenje i rušenje kuća, štala. Paljenje kuća svakog jutra bio im je kao neki ritual.

U Ćukovima, Duljcima, Orašcu, Klisi, Ostrovici skoro sve kuće su devastirane. Skidani su krovovi, prozori, vrata, čupane elektro i vodo-instalacije, uništavani tvornički pogoni u Ćukovima i K. Vakufu i dr. Zanimljivo je reći da su uništili i vodovodni sistem u Orašcu. U cijelosti je

Srušena džamija u Orašcu

Ostaci srušene džamije u Klisi

uništena niskonaponska mreža u čitavoj dolini izuzev K. Vakufa, demontirali i odnijeli su dalekovod K.Vakuf - Ćukovi. Koliko su bili sistematični u uništavanju i devastaciji najbolje govori podatak o **1.261** uništenom ili oštećenom objektu.

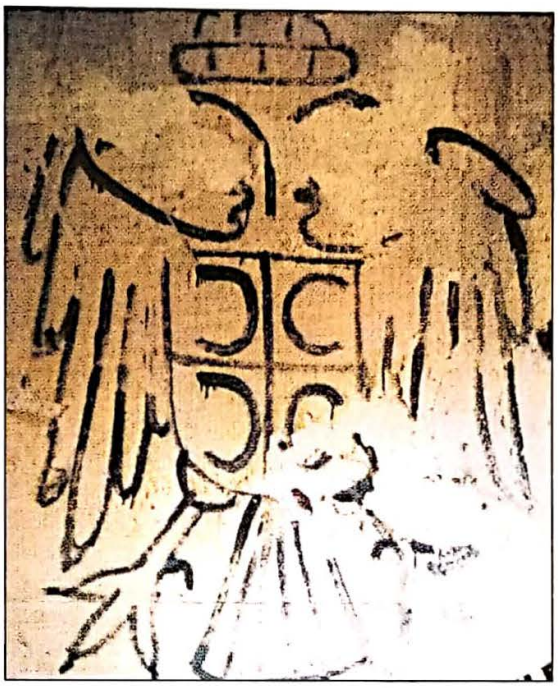

Jedan od grafita u Osnovnoj školi viđenih poslije oslobođenja Orašca

Pored uništavanja i devastacije privrednih i stambenih objekata, Srbi su uništavali i školske, vjerske i kulturne objekte.

Uništili su ili oštetili školske zgrade u Ćukovima, Orašcu, Klisi, K. Vakufu.

Posebna meta srpskih divljanja bile su džamije i mezarja. Sa ovim su željeli da u potpunosti zatru tragove življenja Muslimana-Bošnjaka u Ljutočkoj dolini. U nakanama da unište tragove muslimanskog življenja na ovim prostorima, minirali su i u potpunosti uništili džamije u Duljcima, Orašcu, Klisi, K. Vakufu, a džamiju u Ćukovima, koja je bila u izgradnji, opljačkali su. Sav pripremljeni građevinski materijal četnici su otjerali, mekteb na Gradu su zapalili.

Kako je džamija u K. Vakufu zadužbina sultan Ahmeda III, ona je ujedno i zaštićeni spomenik kulture, ali ni to nije bilo dovoljno nego su i temelje ove džamije izvadili kako ne bi ostali nikakvi tragovi. U rušenju džamija učestvovali su Srbi koji su bili komšije[68] i kojima ništa nije sveto. Rušenje i miniranje džamija u K. Vakufu, Orašcu i Duljcima izvršio je **Gogić Milorad** iz sela **Dubovsko**[69].

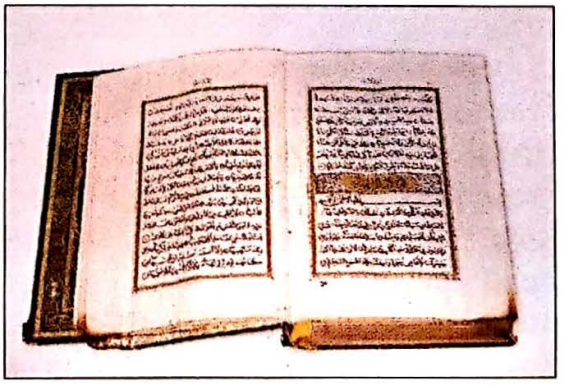

Jedini primjerak Kur'ana nađen u dolini 1994. u uništenoj džamiji Orašac

Džamiju u Ripču je minirao i srušio **Grbić Bogdan** sa Bijelog Brda. Radovima na odvoženju ostataka srušenih džamija rukovodila je **Pašić Radojka**, a **Lakić Ratko** je radio na utovarivaču prilikom čišćenja ostataka

[68] Vidi str. 148

[69] Izjave; prijepis originala se nalazi kod autora

džamija[70]. Skoro sva mezarja su oskrnavljena, uništavana i devastirana. Skidali su nišane i mermerne nadgrobne ploče i odnosili ih, skidali su ograde kojima su bila ograđena mezarja. Poznat je slučaj da je 1995. godine po oslobađanju ovih prostora, u rejonu Tarkovca (na Lipi) nađen određen broj mermernih ploča koje su bile bačene u šumu.

Pored ostalih nađena je ploča i Behrem Beće.

Pregled broja oštećenih ili uništenih porodičnih stambenih objekata[71]

R/b	MJESTO	Broj kuća po popisu iz 1991.godine	Broj oštećenih ili unišenih kuća
1.	Ćukovi	105	105
2.	Klisa	148	148
3.	K. Vakuf	348	348*
4.	Orašac	614	614
5.	Ostrovica	46	46
	Ukupno	1.261	1.261

* U K.Vakufu je ošetećeno ili devastirano i 20 stanova u stambenoj zgradi

UN-spasilac ili nešto drugo

Po dolasku snaga UN, po osnovu Sarajevskog sporazuma, i njihovog raspoređivanja u UNPA zone u Republici Hrvatskoj, jedan kontingent pripadnika Francuskog bataljona je raspoređen u Donji Lapac. Snage Francuskog bataljona su uspostavile i punkt na Sklopu i povremeno su patrolirale duž granice. Mandatom koji su dobile od Vijeća sigurnosti UN i rezolucijom 740, ove snage morale su razoružati sve paravojne snage u tkz. SAO Krajini i snage JNA su se morale povući iz R. Hrvatske. Međutim, one nisu ispunile svoju zadaću, pored snaga UN, pored njihovih punktova nesmetano su prolazile snage srbizirane JNA[72] i paravojne snage iz SAO Krajine. Takav primjer imamo kada su snage JNA i paravojne snage SAO Krajine sa prostora R. Hrvatske pored snaga UN, pokušale preko K. Vakufa da idu u napad na Bosansku Krupu. Snage Francuskog bataljona nisu ih sprečavale u toj nakani, nego rezervni sastav policije iz K. Vakufa.

Na nekoliko dana prije početka napada na Ljutočku dolinu, tačnije 8. juna 1992. godine, sa punkta na Sklopu povukli su se francuski mirovnjaci. Da li

[70] Izjave; prijepis originala se nalazi kod autora

[71] Podaci Službe za obnovu općine Bihać od 31.12.2002.godine

[72] Ternin srbizirana JNA koristim iz razloga što je već 1991. godine najveći broj nesrpskih oficira i podoficira bio napustio JNA, tako da su uglavnom ostali Srbi u njoj

Zbjeg u bazi UN u Donjem Lapcu

je ovo bio dio zajedničkog plana sa četnicima ili ne, to ostaje kao jedna od mnogobrojnih tajni. Ostaće i dalje pitanje zašto su to učinili, koji im je bio cilj, da li su četnici od njih tražili da ne budu posmatači "dešavanja" i dr.

Kada je većina stanovništva napustila K. Vakuf, Ostrovicu, Klisu, jedan transporter snaga UN je u noćnim satima došao na Ostrovicu[73], ostaće nerazjašnjeno zbog čega i za koga.

Zbjeg u bazi UN u Donjem Lapcu

[73] Transporter UN oko 20 sati na Ostrovici je zapazila grupa ljudi među kojima je i Šiljdedić Ibrahim

Među mnogima postoje oprečna mišljenja o ulozi snaga UN u stradanju i golgoti Bošnjaka Ljutočke doline u junskim danima 92. godine. Jedni smatraju da su snage UN spasilac, a drugi da su krivac za dešavanja Bošnjacima Ljutočke doline. Međutim, ako znamo koju su misiju i mandat ove snage imale i da su se ovi događaji odvijali pred njihovim očima, onda je jasno kakvu su ulogu imali.

Postavljaju se mnoga pitanja na koja je teško dati odgovor. Jedno od pitanja je zašto su na Štrbačkom Buku dozvolili odvajanje muškaraca.

Zašto nisu popisali imena odvojenih i obavijestili MKCK?

Zašto su dozvolili snagama iz UNPA područja da napadaju prostore Bosne i Hercegovine?

Zašto su Srbima dozvolili pristup stanovništvu u selu Štrpci i D. Lapcu kada je narod bio pod njihovom zaštitom?

Dolazak naroda iz Donjeg Lapca u Bihać

Da li su poštivali i provodili mandat koji su imali?

Da li su postupali po Ženevskim konvencijama i po drugim međunarodnopravnim aktima kojih su se dužni pridržavati?

Međutim, da bi se u punom obimu sagledala stvarna uloga snaga Francuskog bataljona, treba je gledati iz svih uglova. Ako se krene hronologijom, onda moramo posmatrati snage UN od Štrbačkog Buka do prevoženja naroda u Bihać.

Dolazak naroda iz Donjeg Lapca u Bihać

Dolaskom naroda na Štrbački Buk, oko 16 sati pojavili su se i vojnici UN. Pred vojnicima snaga UN i pred njihovim očima počinje odvajanje muškaraca i izostaje njihova reakcija. Oni nisu zabranili odvajanje. Međutim, u jednom trenutku paravojne snage su počele pucati iz obližnje šume, na šta je reagirao komandant snaga UN **major Gegan** i brzo je obustavljena pucnjava. Bilo je pojedinačnih slučajeva kad su pojedini pripadnici snaga UN prevodili preko mosta neke ljude, kao što je slučaj sa sinom Šahbazović Sulejmana. Dio izjave **Šahbazović Sulejmana** u potpunosti prenosim.

"Ja sam preko mosta prešao u grupi među prvima, jer mi je supruga bila bolesna. I nju sam preveo. Kako je sa druge strane mosta ostao moj sin Šahbazović Sefedin, ja sam prišao komandantu UNPROFOR-a i pitao ga da li govori njemački jezik. Ja sam znao nešto njemačkog, pošto sam duži niz godina radio u inostranstvu. Komandant UNPROFOR-a je rekao da ne zna, ali da ima jedan vojnik koji zna. Tog vojnika sam na njemačkom zamolio da mi prevede dijete sa druge strane i dao sam mu ime svoga sina. Otišao je na drugu stranu i doveo mi sina."

Uporedo sa prelaskom mosta koje je trajalo do iza ponoći, pripadnici snaga UN počinju evakuisati stanovništvo sa Štrbačkog Buka do sela Štrpci. To prevoženje je trajalo čitavu noć. Po dolasku u selo Štrpci UN smješta narod na jednu livadu i počinje mu dijeliti nešto pokrivača i hrane. Dijelili su gotove vojničke konzervirane obroke. Narod je noć proveo pod vedrim nebom. Pripadnici snaga Francuskog bataljona nisu sprečavali Srbe koji su izvršili ovaj progon da dolaze i da prilaze izbjeglom stanovništvu, da ga maltretiraju, ponižavaju, vrijeđaju. U jutarnjim satima kamionima UN počinje prebacivanje u Donji Lapac. Smještaju narod u objekat nekadašnje Betonare Građevinskog preduzeća "Visočica". Taj objekat ni u jednom segmentu nije zadovoljavao ni

Prihvat izbjeglica u dvorani "Luke" u Bihaću

minimun uvjeta za boravak. Polovina objekta je prokišnjavala, unutra je bio beton, nered, smeće. Narod je bio prisiljen da daskama i drugim materijalom improvizuje mjesta kako bi mogao sjesti ili leći.

San i odmor su bili najpotrebniji s obzirom da danima niko nije spavao niti se odmarao. Kiša, strah, neizvjesnost su potpuno iscrpili narod kako fizički tako i psihički. Mnogi su u Betonari spavali gdje su stigli, na betonu, bez ikakvih podmetača ili pokrivača.

Snage UN nisu odmah preduzele mjere zaštite stanovništva. Srbi su prilazili narodu kad su htjeli[74]. U Donjem Lapcu pripadnici UN dijelili su hranu i ćebad, kao i sredstva za ličnu higijenu.

Jedan događaj iz kojeg se vidi "dosljednost" provođenja mandata koji je povjeren rezolucijom 740 jeste, svakako, evakuacija preostalog stanovništva iz doline **14. i 15. juna** 1992. godine.

U potpunosti prenosim izjavu sudionika ovih dešavanja **Dizdarević Huske**.

"Ja sam u Bihać iz D. Lapca stigao prvim konvojem u jutarnjim satima 14. juna pred Sportsku dvoranu 'Luke'. Ispred dvorane nas je dočekalo dosta ljudi. Svi su tražili da im kažemo šta znamo o nihovoj familiji.

Nismo im mogli dati puno podataka s obzirom na sve ono što se dešavalo i na stanje u kojem smo se i mi nalazili. Mi smo mogli reći samo da smo vidjeli u zbjegu i u D. Lapcu nekoga koga smo znali i za one ljude koje su odvajali na mostu a čuli smo da čitaju njihova imena.

---

[74] Među četnicima su bili između ostalih Glušica Mladen Cija, Kresoja Staniša i dr.

Otišao sam u grad gdje sam se zadržao do poslijepodneva.

Odlučio sam se vratiti pred dvoranu 'Luke' kako bi vidio da nije stigla i moja porodica. Tu nisam nikoga našao, jer je narod već počeo da se smješta po gradu.

Oko 15 sati stigao je jedan auto. Iz njega su izišli vojnici UNPROFOR-a i jedan prevodilac. Pitali su me ko je stigao iz Orašca. Ja sam odgovorio da sam stigao jutros prvim konvojem. Oni su mi rekli da trebam sa njima ići u Orašca. Ja sam na to pristao. Otišli smo pred zgradu Općine Bihać i tamo sam zatekao Tutić Mustafu. On mi je rekao da trebam UNPROFOR-om ići po narod u Orašac. Krenuli smo prema Golubiću. Pošto su tamo već bile linije, zaustavili su nas četnici i nisu nam dali proći. Govorili su da nam ne garantuju živote i da idemo na Orljane, te da se u Ripču javimo Stevi Beslaću. Mi smo krenuli preko Orljana. Stigli smo do benzinske pumpe 'Maxima', a odatle preko mosta za D. Lapac. U tunelu iznad Lohova naišli smo na barikade i prošli bez nekih većih problema. U Ripču se nismo javljali Stevi Beslaću niti bilo kome drugom.

Predveče UNPROFOR-om sam stigao u D. Lapac. Otišli smo na sastanak u Stanicu policije. Pored vojnika UN i prevodioca bili su tu srpski policajci i neki vojnici. Pripadnici UNPROFOR-a su tražili da idemo kupiti zaostali narod iz Orašca, K. Vakufa, Klise. Pošto se bližila noć, odlučili su da se ide sutra. Mene su odvezli među narod u Betonaru, gdje sam i noćio.

Ujutro je sa nama krenuo i Sedić Nihad Nito. Išla su dva džipa i auto UNPROFOR-a.

Dolazak u Bihać Alije Bašića, jednog od najstarijih stanovnika doline

U K. Vakuf smo stigli oko 10 sati 15. juna 1992. godine. Stali smo pred Stanicom policije i rekli su da idemo po preostali narod.

Jedan džip je krenuo na Brdo Demirovića, drugi u Klisu. Meni su vojnici UN rekli da policijskim stojadinom iz K. Vakufa krenem u Orašac i da mi se neće ništa dogoditi. Trebao sam obavijestiti one koje nađem da budu oko 14 sati kod škole te da će po njih doći kamioni.

Sa mnom su krenuli Tadić Zoran i Berga Zoran. Cijelim putem su provocirali. Kada smo stigli u Orašac, zaustavili smo se pred školom u kojoj nije bilo nikoga, bila je potpuno prazna. Od Lužina do Orašca vidio sam kako se dime ostaci kuća, sijena, pojata, vidio sam i stoku koja je lutala. Duž asfaltnog puta od škole prema Pađenima[75] bile su poredane školske klupe i na njima ostaci kostiju i mesa. Svuda su bili vidljivi ostaci vatri na kojima su četnici pekli janjce, telad. Okolo su bile razbacane flaše. Prodavnice u centru Orašca su bile provaljene, izlozi porazbijani. Okolne kuće su bile otvorene, vrata i prozori porazbijani. Duž ceste su se vidjele stvari iz kuća koje su bile iznešene pa bačene. Naokolo smeće i staklo. Miris paljevine se osjećao u zraku. Duž ceste su se vidjeli drobovi zaklane stoke na kojima su bili rojevi muha.

Od škole iz Orašca krenuo sam prema Mešićima. Usput sam sreo Mešić Ramiza i grupu ljudi koja se krila po šumama. Rekao sam im da se skupe pred školu i da obavijeste i ostale. Oko 14 sati dolaze kamioni UN po njih. Mnogi nisu vjerovali da je to istina.

Iz Mešića sam otišao na Grad[76]. Tu sam našao Hrnjica Đemku i Šušnjar Fatu. I njih sam obavijestio. Oko 13 sati došlo je vozilo UN kojim sam krenuo prema Ćukovima. Usput se i dalje vidjelo da gore pojedine kuće. Nedaleko od sela susreli smo kolonu od desetak uglavnom civilnih četničkih kamiona, traktora i vozila koja su krenula u pljačku.

Mi smo se okrenuli na cesti i krenuli nazad u Ćukove. Tu smo sreli Dervišević Ismetu, suprugu Dervišević Ahmeta Ahmića, sa maloljetnim djetetom, koja nam je rekla da se u šumi nalaze Ahmić i Ikan i da se hoće predati.

U Ćukove je stigao i Radak Jovica. On je rekao da im garantuje bezbjednost, da se samo predaju. Oficir UN je rekao da se Ikan i Ahmić trebaju predati do 20 sati. Ako se ne predaju, neka se pokupe samo žene i djeca.

Iz Ćukova smo se vratili u Orašac. Narod je već počeo da se skuplja kod škole. Tu se skupilo oko 100 žena, djece, staraca. Iz pravca K. Vakufa je stiglo

---

[75] Pađeni su naselje u MZ Orašac i od škole se nalazi oko 1 km

[76] Grad nosi naziv po srednjovjekovnoj utvrdi i sastavni je dio MZ Orašac

pet kamiona UN i počelo je ukrcavanje. Iz Orašca se krenulo oko 15 sati. Kada smo bili kod kafane 'Sedrica', javljeno je da su se predali Ahmić i Ikan i džip sa vojnicima UN se vratio u Ćukove po njih. Ikan i Ahmić su sa transporterom prebačeni do K. Vakufa. Četnici nisu dali da prođemo prema D. Lapcu dok ne ispitaju Ahmića i Ikana. Ahmić je bio ranjen u nogu. Jovica Radak i Lazo policajac su tražili dva sata za ispitivanje kako bi pao mrak. Oficir UNPROFOR- a im je rekao da za to imaju jedan sat. Ispitivanje su vršili u Policijskoj stanici. Prvi je odveden Ikan. Ahmić je ostao u transporteru. Već prije narod je otišao kamionima za D. Lapac, a ja sam sa UNPROFOR-om čekao da se završi ispitivanje.

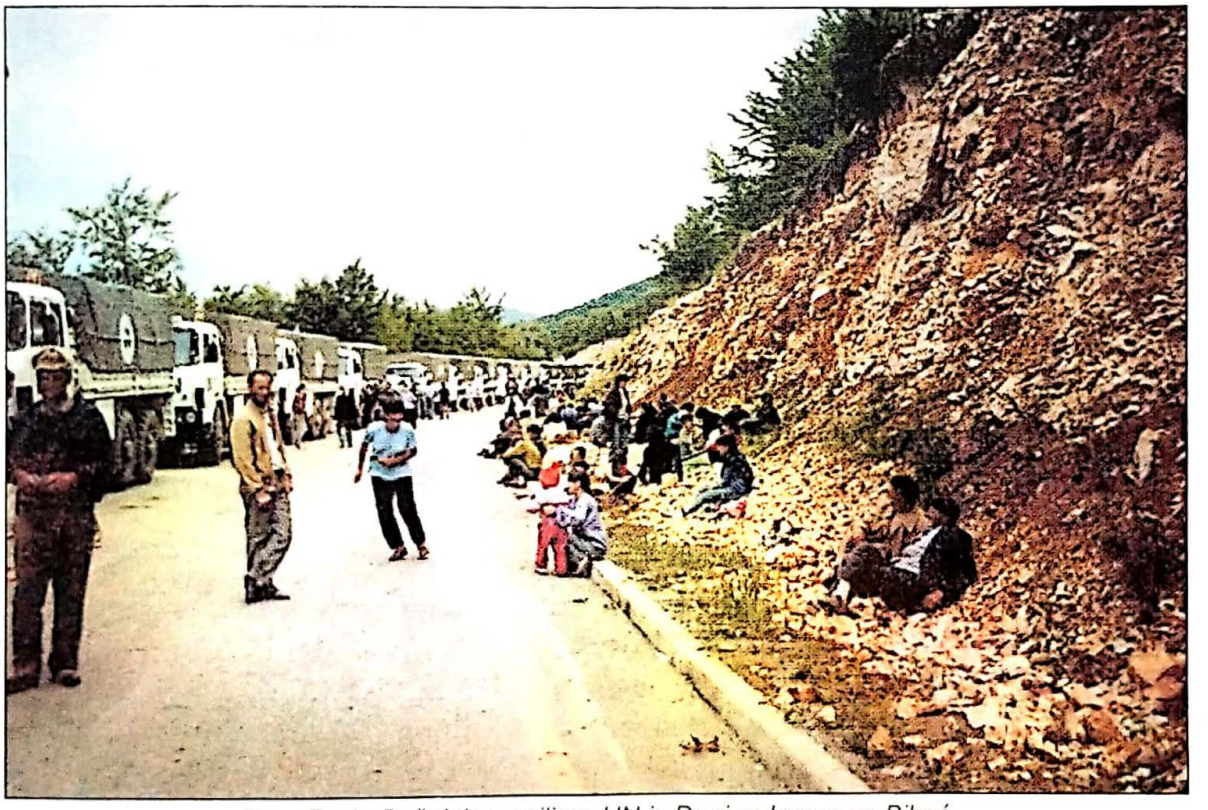

Prevoženje Bošnjaka vozilima UN iz Donjeg Lapca za Bihać

Poslije ispitivanja pušteni su sa nama Ikan i Ahmić. Krenuli smo za D. Lapac. Na mostu četnici nam nisu dali da prođemo dok ne dođe njihov šef. Po dolasku šefa mi smo pušteni i krenuli smo za D. Lapac. U D. Lapac smo stigli u noćnim satima. Umjesto mene narod je sada sakupljao Mešić Fazlija. Tokom dana sam bio sa narodom, a noću su me vojnici UN vodili da spavam u njihovim kancelarijama."

Kao zaključak gore iznesenom možemo reći da je uloga snaga UN u tragičnim dešavanjima na prostoru Ljutočke doline vrlo diskutabilna. Snage UN sigurno nisu postupile u skladu sa rezolucijama UN kojima se definiše njihov mandat, u prvom redu u skladu sa rezolucijom 740. Ove snage nisu izvršile razoružavanje paravojnih snaga tkz. SAO Krajine, dozvolile su

prelazak vojnicima tkz. Vojske RSK sa područja UNPA zona na teritoriju BiH, međunarodno priznate države i njihovo oružano djelovanje.

Ove snage nisu djelovale u skladu sa pravima i običajima rata.

Snage iz kontigenta Francuskog bataljona na čelu sa **majorom Geganom** dozvolile su pred njihovim očima odvođenje civila. Pred očima snaga UN na Štrbačkom Buku odvajani su i odvođeni ljudi. Vojnicima UN je rečeno da među ljudima koji su odvajani ima ranjenih i maloljetnih civila, a oni nisu reagirali da spriječe njihovo odvođenje. Pred očima vojnika UN u D. Lapcu, u objektu Betonare, koji je bio pod jurisdikcijom snaga UN, četnici su dolazili i pokušavali odvoditi ljude, a neke su i odveli.

Snage Francuskog bataljona nisu obavijestile MKCK kako bi odvojene muškarce popisao i evidentirao i time spriječio ubijanja koja su slijedila kasnije, a ni sami se nisu "sjetili" da to treba uraditi.

Snage UN umjesto da su zaštitile civile u dolini koji su ostali, oni su ih prevezli u Bihać i time pomogli samom procesu etničkog čišćenja.

Po zauzimanju i protjerivanju stanovništva iz doline jedan dio stanovništva koji je ostao u Orašcu i K. Vakufu bio je izložen strašnim torturama, zlostavljanjima. Vojnici UN koji su znali da je ostao jedan broj starijih osoba ništa nisu poduzeli.

Nisu ništa poduzeli kako bi spriječili pljačku i uništavanje kulturno-historijskih spomenika, vjerskih, privrednih i stambenih objekata.

Pored njihovog punkta u Boričevcu prolazili su kamioni sa opljačkanom imovinom Bošnjaka Ljutočke doline.

Uz sve rečeno bilo je pojedinačnih slučajeva da su pomagali, u prvom redu dajući nešto hrane, vode, ćebadi i pomažući u pojedinim slučajevima u prevoženju ranjenih.

Po mom sudu vojnici UN nisu generalno izvršili svoju misiju i pokazalo se na slučaju Ljutočke doline, ali i u ostalim slučajevima, da snage UN nisu bile na visini svoga mandata.

IV.
LOGORI

Odvajanje muškaraca i odvođenje u logore

Po ustaljenim i već oprobanim receptima i metodama srpske paravojne snage su širom BiH formirale logore za Bošnjake i Hrvate. Posebno su poznati logori širom Bosanske krajine[77] i stoga su po već uhodanom scenariju i po unaprijed pripremljenim planovima formirani i logori za Bošnjake Ljutočke doline. Početak stradanja i golgote počinje na Štrbačkom Buku. Po dolasku nekoliko hiljada Bošnjaka u rejon Štrbačkog Buka, grupa Bošnjaka je uspjela prijeći viseći most i naći se na drugoj strani. Srpske snage su vrlo brzo zabranile prelazak preko mosta i stavili su stražare kako niko ne bi prešao. U to vrijeme na Štrbački Buk stigle su snage UNPROFOR-a iz D. Lapca, koje su

Vapaj za sudbinom nestalih

se htjele uvjeriti šta se dešava. Snage UNPROFOR-a su bile iz Francuskog kontingenta UNPROFOR-a raspoređenog rezolucijom 740 Vijeća sigurnosti UN na UNPA područja. Na Štrbačkom Buku komandant **Vignjević Milana Jovo Vignjo** je bio glavnokomandujući i pod njegovim nadzorom i komandi sve su se stvari dešavale. **Vignjević Jovo Vignjo** naređivao je da u okruženju drže izbjeglo stanovništvo. Dolaskom snaga UN u rejon Štrbačkog Buka počinje pucanje iz okolnih šuma po uplašenom i izbezumljenom narodu. Pucalo se iz mitraljeza i najčešće iznad glava Bošnjaka. Kada je oficir snaga UN pitao srpskog komandanta što pucaju, Vignjević je odgovorio da to rade Muslimani, što je bila laž, što je uočio i francuski oficir. Naredio je da se odmah obustavi pucanje po zbjegu.

[77] Logori su bili formirani u Omarskoj, Keratermu, Manjači, Jesenici

Važno je napomenuti da je na Štrbačkom Buku bilo preko tri hiljade Bošnjaka[78], među kojima je bilo dosta djece, žena, staraca, iznemoglih, bolesnih. Stanovništvo koje se nalazilo na Štrbačkom Buku, nekoliko dana je bilo u šumama pod vedrim nebom, bez hrane, vode. Tih dana padala je kiša, bilo je neobično hladno za juni mjesec i najstariji stanovnici doline ne sjećaju se da je ikada bilo hladnije. Usljed ovakvog stanja i u kombinaciji sa strahom velik broj ljudi, žena, djece bio je dehidrirao, obolio, dobio proliv. Velika koncentracija ljudi na malom prostoru, bez ikakvih uvjeta za život prepušteno je na milost i nemilost pijanih i razularenih vojnika. Puno žena, starijih i bolesnih padali su u nesvijest. Među ovim stanovnicima bilo je i onih koji su ranjeni usljed neprekidnog granatiranja i pucanja po zbjegu. Prema već formiranim spiskovima koje su Srbi posjedovali počinje odvajanje muškaraca iz zbjega. Postojala su pravila po kojima su ti spiskovi rađeni. U prvom redu traženi su ljudi koji su u prijeratnom periodu bili nosioci političke i izvršne vlasti, pripadnici rezervnog sastava policije i drugi viđeniji ljudi. Posebno su tražili predsjednika i članove SDA. Najčešće prozivana imena bila su imena Fikreta Omanovića, Mehe Vojnikovića, Džafice Smaila, braće i oca Kolaković, Salke Behrema, Muhrema Kurtagića i dr. Često pominjana prezimena su prezimena Vojić, Zulić, Mašinović, Kurtagić, Kozlica, Hasanagić, Seferović, Dervišević, Demirović, Vojniković, Mešić i dr.

Na mostu su formirali punkt i jedino se preko njega moglo prijeći. Na punktu su bili naoružani vojnici koji su imali spiskove i bilo ko sa spiskova ako bi pokušao da prođe bio bi odvajan i vraćan. Prvo su na most propuštali one sa ličnim dokumentima, zatim žene, djecu i bolesne. Preko mosta su propuštali jedno po jedno i ti prelasci su bili kao vječnost, tako da se prelazak otegao čitavu noć.

Prilikom odvajanja traženi i odvajani su svi oni koji su imali bilo kakav dio od vojne opreme iz kompleta bivše JNA. Odvajani su i oni koji su imali dio odjeće koji je ličio na opremu JNA. Izdvajani su ljudi koji su na nogama imali npr. vojne čizme, džemper, jaknu ili bilo što drugo. Posebno se u izdvajanju ljudi isticao **Stupar Mile**.

Jedan detalj koji potkrepljuje činjenicu da su izdvajani i oni koji nisu imali ništa od vojnog jeste i slučaj Behrem Hajrudina. Cijelo vrijeme odvajanja muškaraca Srbi su neprekidno prolazili kroz narod. Psovkama, vrijeđanjem i stalnim prijetnjama oružjem ulijevali su dodatne doze straha. Behrem Hajrudin Hajro je na nogama imao zimske čizme sa pertlama. Pitao je jednog četnika: "Mogu li sa ovim proći?" Ovaj ga je odvojio[79]. Izdvajanje su prvo izvršili nad grupom koja je pročitana sa spiska i među njima su bili Omanović Fikret, Džafica Smail - imam u džematu Orašac, Behrem Salko i dr. Oni su izdvojeni na jednu livadu i oko njih su četnici postavili stražu. Morali su sjediti

[78] Vidi str. 33, Popis stanovništva doline po popisu iz 1991. godine

[79] Behrem Hajrudin Hajro je nađen u jami Tihotina, ukopan na mezarju Duliba

na zemlji pognutih glava. Bili su izloženi psovkama, pogrdnim nazivanjima, udarcima i stalnim povicima pijanih srpskih vojnika "Pobijte balije!"

U drugoj grupi odvojenih muškaraca koji su na sebi imali bilo kakav dio opreme bivše JNA bilo je njih četrdeset petorica, među kojima je bilo i maloljetnika.

Ovu grupu Srbi su odvojili i držali do dolaska "martićevaca"[80], kada su ih postrojili i morali su tako stajati. Tada počinje tuča, udaranje nogama, rukama, kundacima. Pitaju: "Koji su ovi, mater im.... balijsku, ovo treba pobiti!" Martićevci su im pod prijetnom oružja naredili da stave ruke na potiljak i da krenu. Zatvorili su ih u jednu pojatu u kojoj se nalazilo sijeno. Okolo pojate postavili su straže. Među onima koji su čuvali ove odvojene Bošnjake bili su **Ratko Stanarević** - policajac, **Žarko Bubalo** - rezervni kapetan, **Lakić Ilija**[81] i dr. Čitavu noć ova grupa je držana zatvorena u ovoj pojati, čitavu noć su mogli čuti repetiranje oružja, prijetnje i psovke. U jutarnjim satima pripadnici paravojnih snaga izvode jednog po jednog zarobljenog Bošnjaka na ispitivanja. Prvi je išao na ispitivanje Mešić Bekir. Po povratku blijed i uplašen rekao je da su policajci tražili da kaže ko je u SDA. Na upit zarobljenih i odvojenih Bošnjaka šta će biti s njima, Lakić Ilija je rekao: "Čekamo naredbu". Ta naredba je došla oko podneva 13. juna 1992. godine, kada su stigla dva kamiona JNA tipa TAM 110. Srpski čuvari su donijeli žicu i kliješta i naredili da počne vezivanje zarobljenih. Vezivanje je vršeno tako da su ruke bile na leđima. Prilikom vezivanja insistirali su da zavrtanje žice bude jako kako bi se žica usjekla u zglobove ruku. Poslije svakog vezivanja vršili su "kontrolu". Govorili su: "Zavrni još jednom!" Kada su svi povezani, potrpani su u vojne kamione TAM 110 i krenuli u pravcu Doljana. U Doljanima su kamioni stali i vojnici su izišli iz njih. Iz kuća su izlazili Srbi i častili ih. Stare babe su donosile rakiju "srpskim oslobodiocima" zbog dobro obavljenog posla.[82] Govorile su: "Kuda vodite balije, pobijte ih!" Niko nije mogao izići iz kamiona. Oko 14 sati su krenuli iz Doljana u pravcu Gorjevca i Puta AVNOJ-a. Po dolasku na asfaltni put kamioni su krenuli put Ripča, gdje su stali u Servisu IMT.

U odvajanju i odvođenju muškaraca sa Štrbačkog Buka te maltretiranju i šikaniranju izbjeglog stanovništva posebno su se izdvajali:

- **Vignjević Jovo**
- **Stanković Duško**
- **Stupar Mile**
- **Kokot Nedeljko**
- **Čučak Dragan**
- **Kantar Milan**
- **Grujić Željko Piksi**
- **Glušica Mane**
- **Cimeša Dušan**
- **Kovačević Miladin**

[80] Martićevci su bili u uniformama i sa oznakama SAO Krajina i došli su preko mosta iz pravca R. Hrvatske

[81] Lakić Ilija je bio učenik profesora Halilagić Husnije koji mu je predavao u srednjoj poljoprivrednoj školi i on je preopoznao "svog" profesora kojeg je deportovao sa Štrbačkog Buka u logor Ripač

[82] Izjave preživjelih svjedoka ovih dešavanja nalaze se kod autora ove knjige.

- Majstorović Ilija
- Karakašević Predrag
- Divjak Mile
- Divjak Đuro
- Đukić Rade
- Gogić Slavko
- Blanuša Milan
- Kantar Slavko
- Čanak Rajko
- Glušica Nikola
- Glušica Buco
- Glušica Mladen Cija
- Lakić Ilija
- Ratko Stanarević
- Žarko Bubalo

Moglo se osjetiti kod srpskih vojnika da im je UNPROFOR "pomrsio njihove planove" sa stanovništvom Ljutočke doline. Čule su se glasne psovke na vojnike Francuskog bataljona. Pitali su se: "Otkud su se ovi pojavili i šta će oni tu?"

O sistematičnom i planskom pohodu srpske vojske i paravojnih jedinica SDS na Orašac govore Lora Silber i Alan Litl koji su istraživali postojanje srpskih logora širom BiH.

U cijelosti citiram dijelove iz knjige **Lore Silber i Alana Litla**[83] koji se odnose na stradanja Bošnjaka Ljutočke doline juna 1992. godine.

"U sistematskom pohodu, srpske paravojne udarne grupe protutnjale su kroz severnu i istočnu Bosnu tokom proletnjih i letnjih meseci i zauzele region, mesto po mesto, ne naišavši uglavnom ni na kakav stvarni vojni otpor. Ponekad je čišćenje bilo metodično i ostvarivalo se bez pribegavanja otvorenom sukobu. Selo Orašac neposredno južno od Bihaća u severoistočnoj Bosni jedan je takav primer. Srpska paravojska prvo je opkolila selo, a zatim se ustremila na njega. Šačica naoružanih Muslimana pružila je simboličan otpor. Petorica su ubijena u puškaranju i selo je palo za manje od dvadeset i četiri sata. Dve stotine pripadnika srpskih paravojnih formacija ušlo je u selo dok su drugi blokirali ulaze i izlaze. Idući od kuće do kuće naređivali su ljudima da izađu na glavnu ulicu. Muškarci su razdvojeni od žena i dece, a žene i deca, nakon što im je opljačkan novac i nakit, pušteni su da slobodno idu na sever, prema gradu Bihaću, dok su im kuće pljačkane, dizane u vazduh ili spaljivane. Sto osamdeset muškaraca odveli su u seosku osnovnu školu i držali ih tamo dva dana. Drugog dana jedan srpski oficir, koga niko od seljana nije poznavao, došao je sa spiskom na kojem je bilo šest imena. Nasumice je odabran jedan čovek-Dubravko Handžić - i dat mu je spisak. Na njemu su bila imena viđenijih lokalnih Muslimana. Handžiću je naređeno da ih pokaže. Zatim su oni odvojeni od ostalih. Nikad se nije saznalo za njihovu sudbinu. Posle dva dana muškarci iz Orašca su razdvojeni u manje grupe. Oko sedamdesetak je internirano u nekadašnji pogon za remont traktora u susednom selu Ripač."

---

[83] Lora Silber, Alan Litl, Smrt Jugoslavije, Otokar Keršovani, Opatija,1996, str.241

Logor Ripač

Logor u Ripču nalazio se u Servisu IMT, koji je služio za opravku i prodaju traktora i drugih poljoprivrednih mašina. Od glavne komunikacije Puta AVNOJ-a udaljen je nekoliko stotina metara. Ovaj servis je bio ograđen visokom ogradom i on je imao nekoliko nastrešnica i hangara. Jedno mjesto koje će mnogim Bošnjacima Ljutočke doline ostati vječno urezano u sjećanje jeste boks za smještaj plina. Ovaj boks je bio veličine 30 x 10 metara i bio je pokriven limom[84], a sa strana ograđen armaturnim mrežama i vratima. Ovakav prostor je štitio od direktnog kišnjenja, a ne i od hladnoće. Logor nije pružao ni minimum uslova koji su bili predviđeni Ženevskim konvencijama[85] niti je bilo uslova za bilo kakav život.

Oko **16 sati 13.6.1992.** godine prva grupa Bošnjaka je stigla u logor i počelo je njihovo istovaranje iz kamiona. U tom logoru dočekali su ih **Cimeša Dušan** - načelnik policije srpske općine Bihać, **Lakić Mihajlo Bato** - komandir policije, policajci **Novaković Rade, Matijević Đuro, Lakić Đuro, Slavko Dotlić Tetin i dr.**

Skidanjem sa kamiona počinje najveća golgota i stradanje Bošnjaka Ljutočke doline, počinju mučenja, tuča, ubijanje. Prva grupa zarobljenih koja je direktno sa Štrbačkog Buka dovežena u logor Ripač bila je predviđena da pripremi logor za prihvat ostalih zarobljenih muškaraca Ljutočke doline. Logor u Servisu IMT je bio brižljivo i planski odabran jer je imao idealne uvjete za čuvanje zarobljenih. Kasnije će se pokazati da je ovakav izbor bio smišljen zbog blizine Hrgara i Tihotine, jer je poznata stvar da ovi lokaliteti raspolažu velikim brojem prirodnih jama i pećina idealnih za prikrivanje tragova zločina. Ova činjenica je svoju potvrdu dobila pronalaskom masovnih grobnica Bezdana i Tihotina u kojima su završili ubijeni Bošnjaci. Po izlasku iz kamiona zarobljeni su morali donijeti već pripremljene palete koje su stavili u prostor koji je bio ograđen i prije rata je služio kao spremište plina. Palete su služile za ležanje zarobljenih i bile su raspoređene u tri reda duž ovog ograđenog prostora. Cijelo vrijeme zarobljeni su bili vezani žicom koja im se usjekla duboko u meso i koja je stvarala nesnošljive bolove. Od Bošnjaka Ljutočke doline počinje oduzimanje ličnih dokumenata i ličnih stvari. Oduzimani su satovi, lančići, prstenovi, burme, kaiševi, pertle i sve ostale dragocjenosti.

Cijelo vrijeme dok su zarobljene Bošnjake dovozili i trpali u logor, okolo je bilo dosta Srba iz Ripča koji su došli kako bi Bošnjacima zaželjeli "dobrodošlicu" koja se sastojala od psovki i vrijeđanja. Uvečer 13. juna. 1992.

---

[84] CIT. djelo, str. 242

[85] Ženevske konvencije o zaštiti građanskih osoba za vrijeme rata i Ženevske konvencje o postupanju sa ratnim zarobljenicima

godine u logor su došli pijani srpski policajci. Jedan od njih je bio **Piksi**. Počelo je maltretiranje. Tukli su[86]. Posebno su tučeni oni koje je poznavao neko od pijanih policajaca. Nogama, rukama, puškama, tupim predmetima. Vojić Ekrema Ekru su divljački tukli[87]. Niko nije smio podići glavu. Moralo se klečati ili sjediti. Žica kojom su bili vezani nanosila je strašne bolove. Zarobljenim su najčešće upućivana pitanja: "Ko je klao, ko je silovao?" i dr. Jedan od zarobljenika kojeg bi odvezali sipao je vodu u usta zarobljenim pomoću jedne kutlače. Tako su jedino mogli piti vodu. Oni koji su morali ići na WC, obavljali su fiziološke potrebe zavezani. Mnogi su bili krvavi, pocijepani, loše obučeni i obuveni. Bez hrane, vode, sa malo odjeće i obuće, bez pokrivača. Bilo je nepodnošljivo.

Slijedećeg dana prvoj grupi od četrdeset tri[88] zarobljenika koji su odmah sa Štrbačkog Buka dovedeni u logor Ripač priključena je grupa koja je bila zarobljena u Orašcu. Ova grupa je u Ripač stigla oko podne 14. juna 1992. godine autobusom. Smješteni su u boks sa ranije dovedenom grupom. Taj isti dan Bošnjacima koji su dovedeni sa Štrbačkog Buka skinuta je žica sa ruku. Mnogima su ostali vidljivi tragovi žice koja se usjekla duboko u zglobove. Neki od njih nisu uopšte osjećali ruke. Zadnji koji su stigli u logor Ripač bili su Zulić Šerif i Alivuk Ibro, koji su bili zatvoreni u Vrtoču, pa prebačeni u logor koji se nalazio u kasarni Račić. Zarobljenima je u logor dotjerana jedna traktorska cisterna iz koje su mogli piti vodu.

Zarobljeni Bošnjaci su za jelo dobijali ujutro po krišku kruha namazanu paštetom, i to isto navečer. Jedan kruh od kilograma rezali su na petnaest kriški. Tim se nije mogla utoliti glad. Među zarobljenim Bošnjacima u logoru Ripač bio je i efendija Asim Hafizović iz džemata K. Vakuf. Nije mogao niti želio iz vjerskih razloga jesti svinjsku paštetu. On je to odbijao. To je primijetio jedan čuvar i sa pripremljenom puškom pitao šta se dešava. Halilagić Husnija je rekao da je blizu Asima pala granata i da on nije uredu, čime je sigurno izbjegao najgore. Da je Asim Hafizović efendija u džematu K. Vakuf, to čuvari nisu znali, što ga je spasilo sigurne smrti, za razliku od efendije iz Orašca Džafice Smaila. Bošnjaci Ljutočke doline svakodnevno su bili izloženi batinanju, vrijeđanjima, tuči, psovkama, zlostavljanjima. Čitavo vrijeme su morali biti pognutih glava. Policajci su razvili čitav sistem za premlaćivanje, tuče, zlostavljanje. U logoru su napravili samo jedan poljski WC koji je trebalo koristiti preko stotinu i pedeset ljudi. Navečer bi pijani čuvari dolazili i pitali da li ima neko da bi išao u WC. Ako bi se ko javio, bio bi divljački premlaćivan. Takav je bio slučaj sa braćom Alivuk[89]. Vrlo često u logor su dolazili, pored pijanih i uniformisanih vojnika, i civili koji su tražili

---

[86] Lora Silber, Alan Litl, Smrt Jugoslavije, Otokar Keršovani, Opatija 1996, str.242

[87] Vojić Ekrem se vodi kao nestao i za njega se i danas ne zna

[88] Vidi prilog izvještaja stalne dežurne službe Stanice milicije Bihać sa sjedištem u Ripču, str. 110

[89] Braća Alivuk pronađena su u jami Bezdana na Hrgaru i identifikovana, sahranjeni u Dulibi

određene ljude za vraćanje "starih dugova". Jedan od takvih slučajeva bio je i dolazak braće Zorić Dragana i Slobodana koji su tražili nekoga iz porodice Šušnjar[90], ali se niko nije javio.

Pored svakodnevnih premlaćivanja, maltretiranja i ponižavanja svake vrste, najteže je bilo što zarobljeni nisu znali šta će biti sa njima. Srpski vojnici bi dolazili u logor i govorili: "Alija vas ne želi, traži za vas brašna i ulja, neće vas niko, j...vas Alija." Događaj koji će preživjelim logorašima ostati u trajnom sjećanju jeste ubistvo Mušeta Jusufa i ranjavanje Husak Safeta.

20. juna 1992. godine u logor je došao **Dotlić Slavko zvani Tetin**, koji je bio rezervni policajac i jedan od čuvara u logoru. Dotlić taj dan nije bio na smjeni. Došao je pijan i tražio **Hamzagić Šefika** da se javi. Kako je Hamzagić Šefik znao da bi javljanje značilo smrt, on se nije javio. Pijan i razjaren Dotlić Slavko bio je naoružan bombama i kuburom. Pokušao je da baci bombu na zarobljene Bošnjake koji su se nalazili u boksu[91], ali ga je u tome spriječio drugi čuvar. Poslije oduzimanja bombe Dotlić prilazi zarobljenicima koji su sjedili i leđima bili naslonjeni na žicu. Pucao je u njih. Pogodio je **Mušeta Jusufa** u vrat i na licu mjesta ga ubio, a teško je ranio **Husak Safeta** u predio lijeve plećke. Čuvari su iznijeli tijelo Mušete Jusufa i odveli Husak Safeta na previjanje. Poslije određenog vremena previjenog Husak Safeta su vratili među zarobljene. Sutradan su ga ponovo odveli na previjanje. Nikad ga više nisu ni vratili. Za njegovu sudbinu se i danas ne zna. Pored svakodnevnih fizičkih tortura zarobljenih, redovito su vršena ispitivanja, gdje su jednog po jednog odvodili u upravnu zgradu ili u logor Račić. Sa ispitivanja bi se vraćali svi u krvi, isprebijani i slomljeni. Jednu grupu zarobljenih iz Ripča odveli su u Račić i to: Vojić Ekrema, Anadolac Enesa, Derviševića, Šehić Mumina, Mešić Džafera i dr. Jedino se ponovo u logor vratio Mešić Džafer, ali se za njega ni danas ne zna ništa. Po povratku iz logora Račić, Mešić Džafer Džafo Kedin je preživjelima iz logora Ripač pričao o strašnim torturama i mučenjima kojima su bili izloženi logoraši. Zlostavljanja, maltretiranja, tuča i iscrpljivanja glađu bila su nastavljena sve do razmjene grupe od sedamdeset zarobljenih muškaraca Ljutočke doline. Grupa zarobljenih koja je ostala u logoru Ripač završila je u masovnim grobnicama Bezdana i Tihotina.

---

[90] U komšiluku braće Zorić živio je Jusuf Šušnjar koji je sa njima prije rata bio u svađi i braća Zorić su došla tražiti nekog od Šušnjara kako bi poravnali račune

[91] Da je kojim slučajem Dotlić bacio bombu među Bošnjake, velik broj bi ih sigurno poginuo, s obzirom na radijus u kojem bomba ubija ili ranjava

Srpska Republika Bosna i Hercegovina
Ministarstvo za unutrašnje poslove
Centar službi bezbejednosti
B A N J A   L U K A
Stanica milicije
B I H A Ć

STALNA DEŽURNA SLUŽBA

I Z V J E Š T A J

o radu stalne dežurne službe za dan,13/14.06.1992 godine u vremenu od 07.00 do 07.00 časova:

1.- U 08.00 časova obavješteni smo od strane pripadnika Srpske vojske iz mjesta Gorjevac da je prethodnog dana u poslije podnevnim satima u mjestu Grabež-Volarice došlo do napada na vozilo TAM-110 u kojem se nalazilo 5 pripadnika milicije koji su smrtno stradali.
Provjerom na terenu ustanovljeno je da je dojava tačna te da su pripadnici zelenih beretki sačekali u zasjedi predmetno vozilo sa ljustvom i smrtno pogodili sljedeća lica: Vurdelja Stevo,Stanarević Darko,Kenjalo Miroslav, Novaković Anđelko i Beronja Goran. Leševi od poginulih su evakuisani.

2.- U 16.00 časova u krug ove Stanice milicije privedeni su sljedeći zarobljenici iz mjesta Bos. Doljani: Halilagić Husnija,Zulić Slulejman.Crnkić Fuad, Štrkljević Muharem,Kurtagić Muharem,Sehić Hasan, Zulić Sefik,Hadžić Husnija,Anadolac Asim, Salkić Rasim,Muharemović Mahmut, Hafizović Asim,Mešić Sefik,Handžić Sead,Dervišević Tulaga,Anadolac Muhamed ~~Buršić Adnan,Hamulić Nihad,Hamzić Damir,Kulenović Mahmut, Hamzagić Sefik,~~ Vojić Damir,Vaizović Jasmin,Hasanagić Ahmet,Dizdarević Sead,Mešić Dževad, Dragušić Himzo,Crnčević Hamdo,Behrem Asim, Hrnjić Husein, Mušeta Ismet, Husak Šafet, Eminović Husein, Mešić Bekir, Šeferović Hazim, Mešić Ismet, Hrnjica Danijel,Pehlivanović Fadil,Mešić Halid,Alivuk Asim, Alivuk Azem, Hrnjica Džafer, i Demirović Dego.

Za vrijeme ove službe drugih bezbednosnih događaja nije bilo.

Služba se odvijala po utvrđenom rasporedu.

Podnosilac izvještaja
Zorić Boško

podvučeni su razmijenjeni

Nađeni dokument u Stanici milicije u Ripču 1994. godine

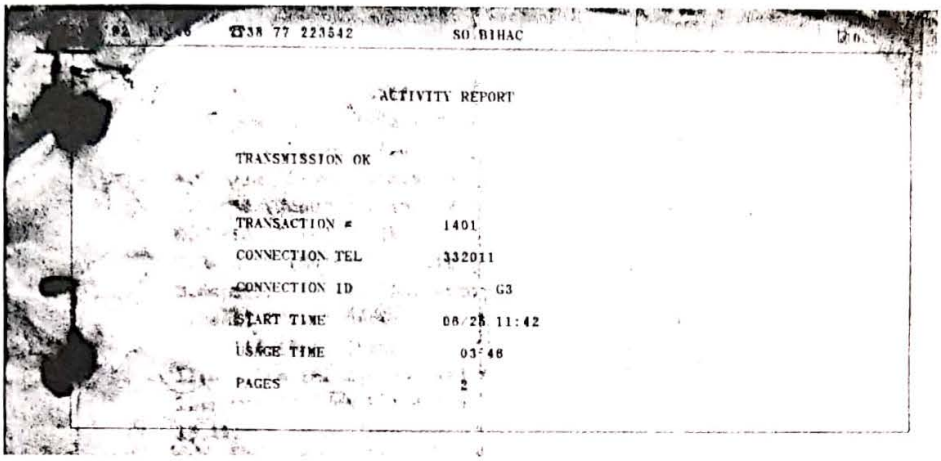

38 77 223542 SO BIHAC

ACTIVITY REPORT

TRANSMISSION OK

TRANSACTION # 1401

CONNECTION TEL 332011

CONNECTION ID G3

START TIME 08/28 11:42

USAGE TIME 03'48

PAGES 2

1.Zulić (Šaban) Ferif
2.Behrem (Muho) Asim
3.Kozlica(Kadrija)Fadil
4.Glumac (Osman)Mahmut
5.Dedić (Juso) Jasmin
6.Vojić (Huse) Halih
7.Handžić (Sefedin) Samir
8.Handžić (Sefedin)Dubravko
9.Mešić (Smail)
10.Zulić (Halil)Senad
11.Hrnjica (Muhamed)Dževad
12.Kurtagić (Hasib)Abdulah
13.Alivuk (Ramo)Ibro
14.Ramulić (Smajo)Ešref
15.Demirović (Ale)Bego
16.Mešić (Bećo)Rifet
17.Mušeta (Alija)Ismet
18.Mešić (Šaban)Šabo
19.Mešić (Bećo)Bekir
20.Behrem (Mustafa)Asim
21.Crnčević (Šaba)Hamdo
22.Kasić (Ramo)Husein
23.Šušnjar(Mehmed) Husein
24.Mešić (Omer)Dževad
25.Zulić (Šaban)Jasmin
26.Mešić (Muharem)Nedžad
27.Mešić (Omer)Nedžad
28.Dragušić (Avdo)Himzo
29.Mehadžić (Hasim)Smail
30.Pehlivanović (Dedo)Bećo
31.Burzić (Adem)Adnan
32.Hrnjić (Hamdija)Husein
33.Vojić (Halil)Samir
34.Mešić (Mehmed)Sead
35.Hrnjica (Serif)Danijel
36.Fehić (Smajo)Hasan
37.Halkić (Mujo)Mirzad
38.Vajzović(Vehbija)Jasmin
39.Labić (Bekir)Almir
40.Mešić (Meho)Šefik
41.Hamzić (Ibrahim) Samir
42.Hrnjić(Dedo) Esad

Spisak razmijenjenih Bošnjaka iz logora Ripač; original primjerak prijedloga koji su Srbi poslali Komisiji za razmjenu općine Bihać

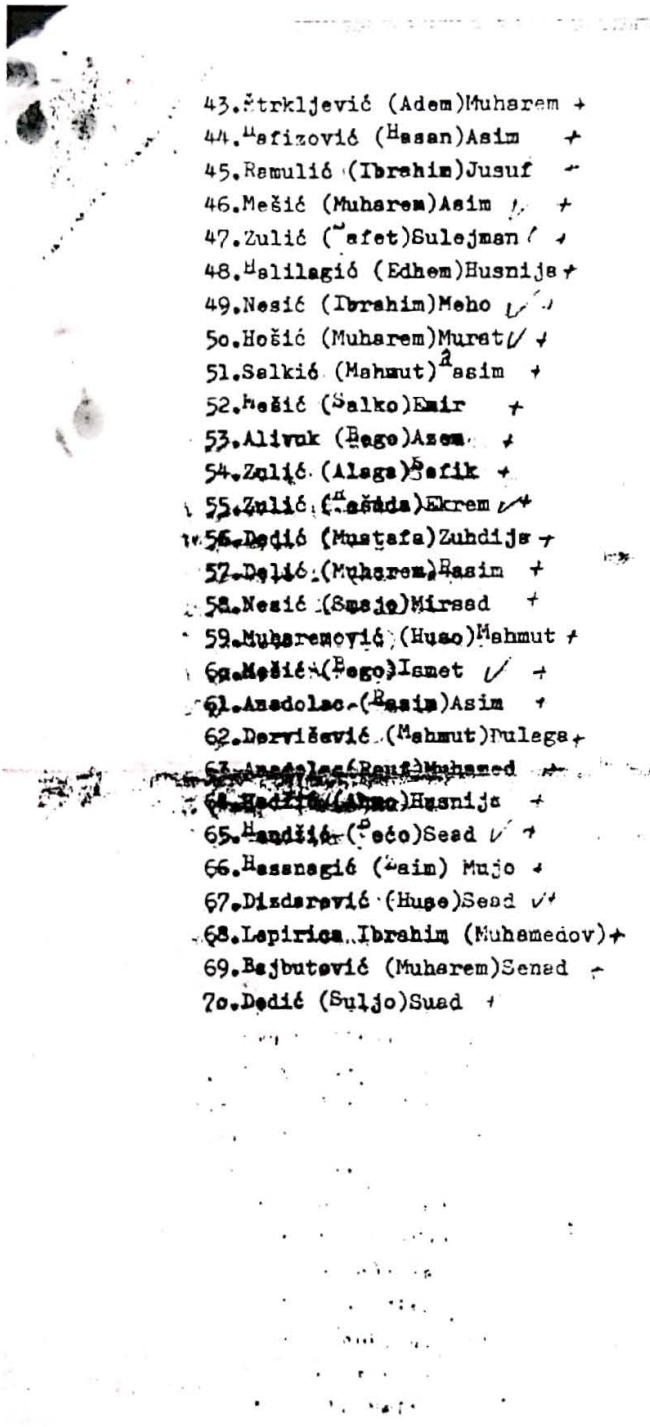

43. Strkljević (Adem)Muharem +
44. Mafizović (Hasan)Asim +
45. Ramulić (Ibrahim)Jusuf +
46. Mešić (Muharem)Asim +
47. Zulić (Mufet)Sulejman +
48. Halilagić (Edhem)Husnija +
49. Nesić (Ibrahim)Meho +
50. Hošić (Muharem)Murat +
51. Selkić (Mahmut)Asim +
52. Mešić (Salko)Emir +
53. Alivuk (Bego)Azem +
54. Zulić (Alaga)Bafik +
55. Zulić (Mašida)Ekrem +
56. Dedić (Mustafa)Zuhdija +
57. Delić (Muharem)Hasim +
58. Nesić (Smajo)Mirsad +
59. Muharemović (Huso)Mahmut +
60. Mešić (Bego)Ismet +
61. Anadolac (Hasim)Asim +
62. Derviševič (Mahmut)Rulega +
63. Anadolac (Rauf)Mahamed +
64. Hadžić (Ahmo)Husnija +
65. Handžić (Peco)Sead +
66. Hasanagić (Faim) Mujo +
67. Dizdarević (Huso)Sead +
68. Lepirica Ibrahim (Muhamedov) +
69. Bajbutović (Muharem)Senad +
70. Dedić (Suljo)Suad +

Spisak razmijenjenih Bošnjaka iz logora Ripač

24. juna. 1992. god. čuvari su prozvali sedamdesetoricu Bošnjaka i rekli su im da idu u razmjenu i da će biti prebačeni u Bihać. Zarobljeni su prozivani i postrojavani u krugu logora. Obratio im se **Stevo Beslać**. Niko od zarobljenih nije vjerovao, miješali su se osjećaji radosti i straha, nevjerice. Posebno je bio težak i dirljiv trenutak rastajanja i ostajanje jednog broja Bošnjaka u logoru. Tako je bilo slučajeva da su razdvajana braća, očevi i sinovi. Jedni su odlazili, a drugi ostajali. Takav primjer su braća Mešić. Bekir

i Rifet odlaze, a Ibro ostaje. Dedić Zuhdija odlazi, a Husein ostaje[92]. Jedni su ostajali i čekali smrt, a drugi odlazili u spas. Spiskove za razmjenu čitao je **Pašić Vid Vićo** koji je rekao: "Koga pročitam, taj ide u razmjenu." Pročitao je sedamdeset imena. Niko od zarobljenih nije znao ko je na spisku i ko ide u razmjenu, svi su isčekivali da pročitaju njegovo ime.

Vozač autobusa koji je vozio zarobljene Bošnjake u razmjenu bio je **Đuro Lakić**[93], prijeratni vozač autobusa u Unatransu i vozač koji je godinama vozio autobusnu liniju Bihać-K.Vakuf. On je poznavao najveći broj zarobljenih Bošnjaka. Zarobljeni Bošnjaci su nagurani u autobus i kako nije bilo dovoljno mjesta, jedan dio je sjedio na podu. U autobusu kao pratnja išao je i Pašić Vid. Pratila su ga policijska kola sa naoružanim četnicima. Zaprijećeno je ako iko pokuša bijeg, da će svi biti pobijeni. Pravac kojim se kretao autobus bio je Ripač - Nebljusi - Korenica - Ličko Petrovo Selo - Japanska krivina. Razmjeni su sa srpske strane prisustvovali:

- **Stevo Beslać**
- **Pilipović Jovo**
- **Budimir Srebrenka**
- **Batas Milan**

Pripadnici policije u Ripču i u logoru bili su:

- **Cimeša Dušan - načelnik Stanice policije i upravnik logora**
- **Lakić Mihajlo Bato, komandir Stanice policije Ripač**
- **Lakić Đuro**
- **Popović Đuro Đuka**
- **Kajtez Boško**
- **Atlagić**
- **Pašić Vid Vićo**
- **Romić Mihajlo**
- **Dotlić Slavko Tetin**
- **Grujić Željko Piksi**
- **Ivančević Milan Lijo**
- **Popović Milan Mića**
- **Vignjević Mile**
- **Pašić Stevo**
- **Zorić Boško**

---

[92] Dedić Husein pronađen u jami Bezdana i identifikovan, sahranjen u Dulibi

[93] Đuru Lakića je poznavala većina logoraša jer je godinama kao vozač Unatransa vozio za K.Vakuf

Čuvari u logoru Ripač bili su[94]:

- Novaković Rade
- Pilipović Ratko
- Pjević Kajo
- Stoisavljević Zdravko
- Stanarević Stevo
- Bubulj Rade Raca
- Mandić Ratko
- Šarac Tomislav
- Pilipović Ratko
- Stanarević Ratko
- Romić Dane
- Krtinić
- Zorić Duško
- Zorić Mane
- Balaban Pero
- Romić Mirko
- Krljić
- Popović Duško
- Krainović Aleksandar
- Lakić Branimir
- Slavko Dotlić Tetin
- Sekulić Žarko
- Lakić Rade
- Kužet Jovica
- Došenović Dražen
- Bubalo Rade
- Čanak Mirko

O tretmanu koji su zarobljeni imali i metodama maltretiranja, tuče i ubijanju najbolje govori svjedočenje **Dubravka Handžića**.

"Kada smo stigli u Ripač, autobusi su skrenuli sa Puta AVNOJ-a i četnici su nas dovezli pred Servis IMT-a. Tu su nas dočekali civili, mještani Ripča, koji su nas pogrdnim riječima i psovkama, uzvicima svake vrste vrijeđali i ponižavali. Govorili su nam: 'Za ovo ste vi krivi, balije'. U Servisu IMT već su bili napravljeni kavezi u koje će nas zatvoriti. Na samom ulazu u logor četnici su počeli tučom. Prije mene na nekoliko koraka četnik u uniformi bivše JNA je istrčao i kundakom u glavu udario **Seferovića**, čovjeka sa Ostrovice. Na ulazu nam oduzimaju lične dokumente, kaiševe, dugmad, pertle i druge stvari. U logoru je već bila jedna grupa ljudi koji su ranije doveženi sa Štrbačkog Buka. Na njima su bili vidljivi tragovi maltretiranja. Pitamo ih otkud oni. Kažu nam da su doveženi sa Štrbačkog buka i da su bili tučeni. U tom metalnom kavezu nas je bilo oko 150 iz K. Vakufa, Klise, Orašca, Ćukova. Četnici su sa nama mogli da rade šta hoće. Dnevno su nam davali po krišku kruha ujutro i uveče. Vode skoro da i nije bilo. Bili smo na paletama bez ikakve prostirke i pokrivača. Svakodnevno su nekoga izvodili i premlaćivali. U logoru je bilo i dječaka od sedamnaest - osamnaest godina. Bilo je sinova i očeva, braće i rođaka.

16. juna u jutarnjim satima vidjeli smo kolonu tenkova. Od ranih jutarnjih sati artiljerijom su pucali po Bihaću. Četnici su pucali i pjevali.

---

[94] Izjave; prijepis originala nalazi se kod autora

Slika srpskog policajca nađena u Ripču 1994.

Poslije određenog vremena prošlo je bolničko vozilo koje je sviralo i imalo upaljenu rotaciju. Mi nismo znali šta se dešava. Četnici su bili uskomešani, u panici i bijesni. Dolazili su u logor i tukli nas, maltretirali i odvodili ljude u nepoznatom pravcu. Oni koji su odvedeni, nisu se nikada više ni vratili i za njihovu sudbinu ne znam. Znam da su taj dan tri puta odvodili po dva čovjeka koje više nisam vidio.

Jedan dan u krug je došao **Slavko Dotlić** zvani Tetin. Nosio je bombu i kuburu sa jednom cijevi. Mi smo se stisnuli jedan uz drugog i čekali šta će se desiti. Slavko Dotlić je prišao i sa otprilike 20 centimetara pucao u glavu Jusufu Mušeti. Jusuf je odmah pao mrtav. Ranio je momka uz Jusufa u rame. Četnici su odstranili Slavka Dotlića. Teško je bilo to gledati. Komadi mesa i krvi su bili po Jusufu. Na limenom krovu su ostali komadi mozga, mesa i krvi. Čovjek je klonuo. Stražari su iznijeli obojicu. Poslije par sati vratili su ranjenog momka i rekli da je Jusuf u bolnici. To je bila očita laž. Svakodnevno su nas maltretirali. Jedne noći oko 2 sata ujutro upalili su traktor. Farove traktora su usmjerili na nas. Natjeravali su nas da ustajemo, čučnemo, legnemo i tako u beskonačnost. Od siline maltretiranja i od posljedica iscrpljenosti glađu jedan čovjek je pao u nesvijest.

Jedan dan su donijeli neku kuhanu hranu, 5 tanjira i 5 kašika. Mi smo išli ukrug i tako jeli. Ta hrana bila je strašno masna. Danima smo jeli samo po krišku kruha i bili smo nenaviknuti na takvo jelo. Četnici su to znali. Većina nas je dobila proliv. Morali smo ići vršiti nuždu. Oni koji su se prvi javili da odu u WC, bili su strašno i divljački pretučeni. Nismo smjeli da idemo u WC nego smo nuždu vršili na licu mjesta.

Uslovi u kojima smo boravili bili su ispod svakog ljudskog dostojanstva. Bili smo prljavi, mogućnost infekcije bila je na svakom koraku. Maltretiranje i zlostavljanje je nastavljeno. Jedno jutro su došli sa spiskovima i pročitali sedamdeset ljudi. Rekli su da idemo u razmjenu. Razmijenili su nas 24. juna 1992. godine."

U logoru u Ripču je ostalo oko osamdeset ljudi koji nikada nisu razmijenjeni.

Logor Prekaja

Logor Prekaja nalazio se u zgradi stare osnovne škole, u istoimenom selu Prekaja koje je bilo nastanjeno Srbima. Ovaj logor je pažljivo biran jer je bio sklonjen od očiju javnosti i okolina je bila nastanjena Srbima. Do Prekaje se teško dolazilo i komunikacijski je bila izolovana. Zbog toga je paravojnim snagama Srba i pogodovala da mogu činiti stravične zločine. Logor su držali i kontrolisali pripadnici **Drvarske brigade**. Pripadnici Drvarske brigade i lokalni policajci bili su i čuvari i isljednici. Povremeno u logor je dolazio **Jovica Radak** iz Policijske stanice u K. Vakufu. Jovica je bio taj koji je davao podatke o svakom pojedincu jer je on poznavao lično svakog zarobljenog.

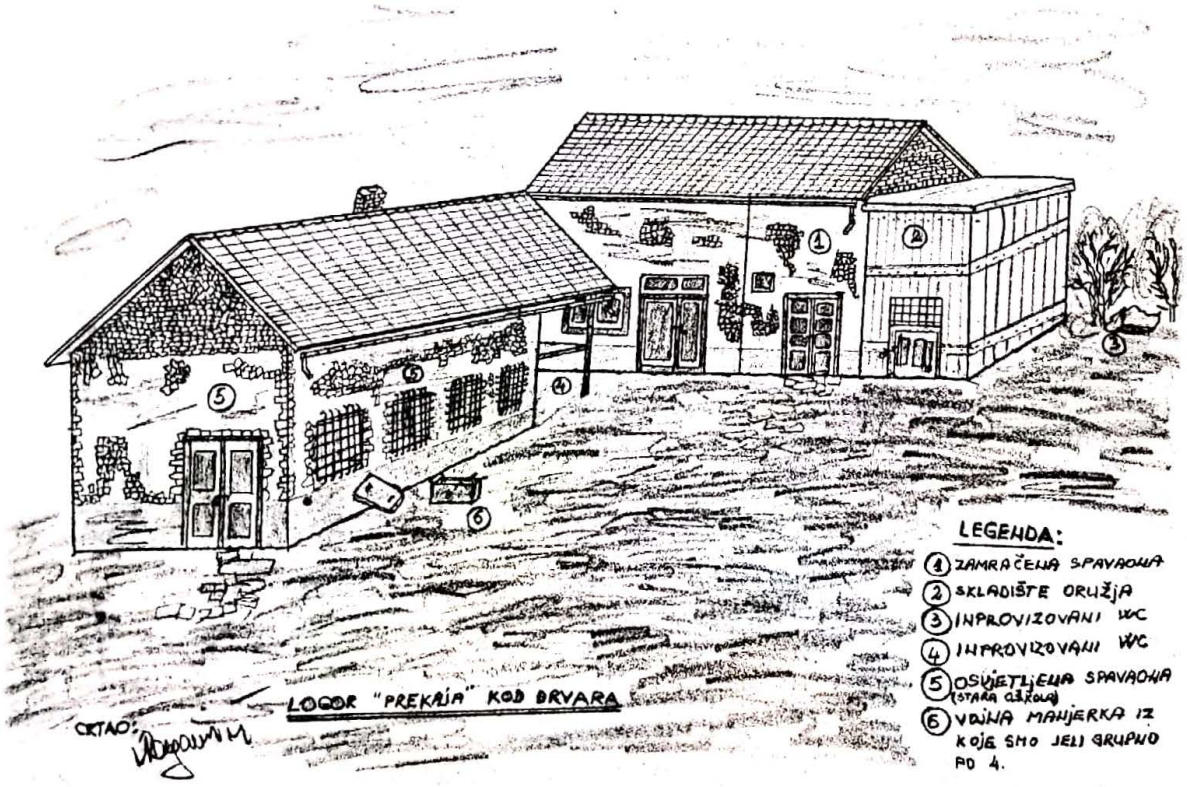

Crtež logora Prekaja kojeg je nacrtao Beganović Muharem Hare

Logor u Prekaj bio je u funkciji od 14. juna do 20. juna. 1992. godine. Kroz logor je prošlo **56 (pedeset šest) logoraša**, od kojih su bila 54 **(pedeset četiri)** logoraša sa prostora **Ljutočke doline**, a **dvojica** momaka bili su Bužimljani. Oni su bili odslužili vojni rok i pošli svojim kućama. Do njih nikada nisu stigli. Logoraše je ispitivao major **Mitrović**.

Sjećanje na logor Beganović Muharem Hare izrazio je izradom skice logora[95] po izlasku.

[95] Vidi str. 116, Skica logora Prekaja kod Drvara, izradio Beganović Muharem

O patnji, mučenjima, odvođenjima logoraša i njihovom nestajanju govore svjedočenja preživjelih. Prenosim sjećanja na dane provedene u logoru **Kozlica Hilme**, preživjelog tih dešavanja.

"Mene i još 45 ljudi, koji smo bili zatvoreni u školi u Orašcu, u noći 13/14. juna oko jedan sat strpali su u autobus i krenuli smo pravcem Orašac - Dubovsko - Bosanski Petrovac - Drvar. Stigli smo u Prekaju. Zaustavili smo se u Vrtoču i nama su u autobus ubacili još dvojicu momaka, koji su bili iz Bužima.

U Prekaju smo stigli u jutarnjim satima, bilo je oko 4 sata. Četnici su nas zatvorili u jednu prostoriju. Bila je mala, mračna, prozori su bili zakovani.

Ujutro dolaze četnici i izvode nas na ispitivanja. Prvi smo bili Fikro Omanović, Salko Behrem i ja. Glavna pitanja su bila:

- **Zašto ste glasali za SDA?**
- **Zašto ste ekstremisti?**
- **Zašto ste glasali za Aliju, a ne za Fikreta?**
- **Ko vam je dijelio oružje, ko je organizator?**

Ispitivanje je praćemo tučom, maltretiranjem, psovkama i vrijeđanjima svake vrste. Odgovarali smo samo potvrdno na unaprijed postavljena pitanja. Poslije ispitivanja smo razdvajani kako se ne bi susretali sa drugima. Četnici su odredili dvojicu logoraša da pod prijetnjom oružja čitaju pred kamerama da su zločinci, da su ubijali srpsku djecu, da su silovali devetogodišnju djevojčicu. Prisiljavali su ih da govore laži, da čitaju napisano. Ispitivanje je trajalo 2-3 dana. Hrane nije bilo dovoljno. Jeli smo iz jedne manjerke sa 5 kašika. Same splačine. Svakodneva tuča, maltretiranje, strah, neizvjesnost. Prvu grupu iz logora četnici su odveli. Među njima su bili:

- **Mumin Šehić**
- **Mahmut Glumac**
- **Ekrem Vojić**
- **Rasim Kosović**
- **Ismet Vojić**
- **Fadil Kozlica**
- **Asim Behrem Asko**
- **Vojić Halil**[96]

18. juna četnici odvode u nepoznatom pravcu dvojicu ljudi koji nikada nisu više vraćeni niti su bili sa nama u logorima. Odveli su:

- Ćemalović Esada
- Ramić Jasmina

[96] Od navedenih lica četvorica su preživjela i to: Glumac Mahmut, Vojić Halil, Behrem Asim, Kozlica Fadil, dok su Vojić Edhas, Vojić Ismet pronađeni u jami Bezdana, za Vojić Ekrema se ne zna ni danas, Šehić Mumin nađen u jami Tihotina i identifikovan u hali Šejkovača u S. Mostu.

Grupu od **16 (šesnaest) ljudi** iz logora su četnici odveli 19.6.1992. godine. Među njima su bili: **Rasim Delić Rako, Vajzović Mirsad Crni, Dedić Husein, Dedić Zuhdija, Kurtagić Abdulah, Mehadžić Smajo, Behrem Hajrudin, Džafica Selim, Bilić Muhamed Hamić, Vojić Mesud, Vojić Edhas, Seferović Fikret, Hasanagić Mujo, Lepirica Ibrahim Ibraga, Muratović Zijad.**

Nas je u logoru ostalo 22 (dvadeset dvojica). Svakodnevno su odvodili ljude i mučili, maltretirali, prebijali. Jedne noći oko dva sata četnici su došli i odveli Salku Behrema i Alivuk Aziza. Kada su vraćeni, Salko Behrem je bio strašno pretučen, bio je sav unakažen, nije mogao stajati na nogama od posljedica prebijanja. Po povratku ispričali su nam da su ih odveli u Orašac, na Grad. Po povratku, u Rajnovcima, kod gostinice **SEDRICA**, su ih divljački tukli **Jovica Radak i Boro Kecman,** vlasnik kafane. Tukla ih je i pratnja koja je bila u vojnom pincgaueru. Prebacili su ih preko metalne šipke. Oni su visili. Tukli su ih palicama, drvenim drškama, kundacima. Tjerali su ih da sami sebi kopaju mezar.

Po povratku Salke i Aziza, u popodnevnim satima četnici su došli i odveli Salku Behrema. U logoru nas je ostalo 19 (devetnaest).

22. juna 1992. godine oko 10 sati četnici su pročitali imena sedam logoraša i odveli ih u nepoznatom pravcu:

- **Omanović Fikreta Fikru**
- **Džafica Smaila Hodžu**
- **Glumac Ramiza**
- **Alivuk Aziza**
- **Behrem Behrudina Behru**
- **Mašinović Muhu**
- **Mašinović Senada Nenicu**

U logoru nas je ostalo 12 (dvanaest). I dalje je nastavljeno maltretiranje i tuča. Poslije 2-3 dana po odvođenju grupe od sedam Bošnjaka, u logor su dovedena 6 (šestorica) momaka iz Klise i K. Vakufa koji su zarobljeni na Demirovića Brdu:

- **Demirović Elvis**
- **Demirović Emir Kićo**
- **Demirović Ekrem**
- **Ćazimaj Šerif**
- **Mašinović Esad**
- **Mašinović Muho**

Zarobljenici koji su dovedeni bili su pretučeni, iscrpljeni, prestrašeni. Lica su im bila natečena, krvava, po čitavom tijelu bili su tragovi udaranja. U Prekaji je sada bilo nas 18. I dalje je svakodnevno bilo maltretiranje. I dalje smo bili smješteni u istoj prostoriji u koju smo i prvi put dovedeni. U posjete

je često dolazio Jovica Radak. Poslije svakog njegovog dolaska bili smo maltretirani.

30. juna oko podne stigao je jedan vojni kamion TAM 110 sa ceradom. Naredili su nam da izađemo van. Tu su nas povezali. Počeli su nas ubacivati u kamion. Onog koji nije mogao da uđe, bacali su na glavu. Tako su Haru Beganovića, koji se odmah nije mogao popeti na kamion, uboli nožem u nogu da se brže penje. Penjanje na visoki kamion sa rukama na leđima, sa ranama po cijelom tijelu bilo je vrlo teško. Ostat će mi cijeli život u sjećanju. U Prekaji niko nije ostao.

Posebno se sjećam tuče i maltretiranja koje nam je radio Boro sa Očijeva.

Preko Drvara smo stigli poslije sat vožnje na Oštrelj. Vojska koja se tu nalazila počela nas je tući, maltretirati, zastrašivati. Konopi kojima smo bili stegnuti usjekli su nam se duboko u meso, bolovi su bili nesnošljivi. **Asmir Vojić** je pao u nesvijest. Preko Bosanskog Petrovca došli smo do šumskog radilišta Kozila, novog logora u kojem ćemo boraviti od **30. juna do 8. augusta 1992. godine**."

Svjedočenje preživjelog logoraša iz logora Prekaja i Ripač o danima koji će čitav život ostati u sjećanju na dane pakla i smrti, ali i dane kada je zadnji put vidio svoje komšije, rođake, prijatelje koji su ostali u logorima i do danas se za njih ne zna.

Sjećanja na te dane prenosim od preživjelog **Behrem Asima Aske**.

"11. juna 1992. godine u jedan sat naveče već je počela pljačka kuća po Orašcu. U Brižinama naišao sam na Veljka Nikača, sina Simina iz Rajnovaca. Stajao je u dvorištu kuće Arifa Begovića. Ložili su vatru. Pitao sam: 'Gdje si, Hasane?' Mislio sam da je Arifov sin. Opsovao mi je majku i repetirao pušku na mene. Ja sam pobjegao prema Lužinama u šumu. Tu sam prenoćio. Ujutro oko pet sati vratio sam se ponovo u selo. Poslije sam išao u Orašac i vidio kako pljačkaju. To su bili Rajnovčani Slobodan sa sinovima, Veljkin sin i zet sa Prkosa. Pljačkali su sve moguće, od igle do traktora. Poslije sam otišao kroz selo do Mehe Kovača. Kod njega sam bio oko sahat vremena. Rekao sam mu da bježi među ovce, u tor, jer hodaju od kuće do kuće. Vratio sam se ponovo u selo. Tu sam našao Hasana Behrema. Rekao je da se vratio sa Radolja i da su se sa njim vratili Fazlija Mešić, Bećo Omanović, Tofik Topić i Šemsudin Behrem. Govorio sam mu da idemo i da te ljude pronađemo. Došli smo do Topića kuća. Zvali smo. Nismo nikoga dozvali. Išli smo tako redom. Nikog nismo našli, pa sam Hasanu postavio pitanje gdje je njih vidio. Rekao mi je da su bili skupa na Radolju. Pitao sam kako zna da su se vratili. Rekao mi je da je blago pušteno, da je po tome mislio da su se vratili. Odgovorio sam mu da sam ja blago pustio u toku noći. Treći dan govorio sam Hasanu da bi trebali mijenjati položaj, jer počeli su već tući blago. Planirali smo da se prebacimo prema Lužinama. Odustali smo. Čekali smo do 17 sati.

Vratile su se Begović Esma, Alivuk Đula i Mušeta Fadila. Rekle su da su ljude zarobili, a žene puštene kući. Tu noć skupa smo noćili u šumi. Ja sam ujutru oko 5 sati otišao kući da nam pripreme hranu. Poslije 9 sati vratili su se Safet Kasić, Asim Alivuk, Džafer Kasić, Hamdo Alivuk. Dolazili su po robu da nose u školu. Otišao sam kod Hamde i pitao ga šta ima. On mi je odgovorio da bježim, jer ide vojska, zarobljava ljude. Ja sam se sklonio u štalu Muhe Zajkića da bih dočekao noć. Oko 14 sati došao je Hasan Behrem sa četiri vojnika. Tražili su mene. Ja se nisam htio javiti. Hasan je jedan sahat vremena tražio gdje smo se krili. Poslije se vratio u moje dvorište. Poslije su provalili u kuću pa su izašli vani. Stavili su tromblonske mine na puške i pucali na kuću da je zapale. Druga dvojica su htjela da zapale štalu. Onda sam se javio, jer nisam imao drugog izbora. Štala je bila puna sijena. Nisam poznavao ove četnike. Predao sam se. Tada su me skinuli gola. Jedan mi je stao na noge, a drugi stavio pušku na potiljak i ispitivao me. Pitali su me gdje mi je naoružanje. Ja sam rekao da ga nemam. Oni kažu da lažem, da su komšije rekle da imam. Stavili su mi nož pod vrat. Nisam priznao. Pitali su me ko su vođe stranke i ko nam je dao naoružanje. Odgovorio sam da ne znam, pošto sam radio u Splitu, te da smo naoružanje dobili od milicionera Jovice. On mi je rekao da je Jovica ministar vlade. Tada sam krenuo s njima u Orašac. Pitali su me šta sam radio u policiji. Odgovorio sam da sam davao okolnu stražu. Poslije toga počeli su da me udaraju. Kada sam stigao u Orašac, četnici su bili od džamije do škole. Tu su me udarali sa svih strana govoreći: 'Evo najvećeg ustaše od svih.' Poznao sam Jovicu Radaka, Veljkinog i Ljubišinog sina. Svezali su me i odveli na ispitivanje. Tu sam našao naših četrdeset osam ljudi i skupa sa njima sam bio u jednoj prostoriji. Ispitivali su me jedan major i vojnik. Pitali su me zašto nisam pobjegao. Odgovorio sam da nisam htio bježati pošto nisam nikom ništa učinio. Zatim me je pitao gdje mi je kuća i koliko je daleko od Laze Matijevića. Ja sam odgovorio: 'Jedno tri kilometra.' On mi je rekao da lažem. Odgovorio sam da možemo provjeriti. Poslije toga on mi kaže da lažem i dalje, da on zna sve o meni, tako da počinje čitava istorija. Kad sam zadužio oružje, municiju, zaustavio auto, pretresao, da sam bio na radiovezi, tako da nije bilo potrebno pričati ništa jer je imao čist papir pred sobom. Samo mi je na kraju postavio pitanje da mu odgovorim tačnu daljinu kuće Lazine i svoje. Ja sam odgovorio isto, a on na kraju kaže da sam sam tu lagao, da je razlika 500 metara. Tada sam odgovorio da jest stara kuća Lazina. Poslije saslušanja rečeno mi je da ću biti vraćen kući. Poslije par sati došli su po nas da idemo u Drvar. Krenuli smo u 12 sati navečer. Stigli smo u Drvar oko 4 sata ujutro. Ustavljen je autobus u Drvaru i izišao je Smail Jukić, nastavnik. Vratio se poslije 10 minuta. Pitao sam gdje ćemo. Odgovorio je da ćemo vidjeti. Svih nas 48 je bilo iz Orašca, K. Vakufa. U autobusu nije bilo maltretiranja. Krenuli smo dalje. Stigli smo oko 5 sati ujutro u Prekaju. Tu smo utjerani u neku zidinu i zatvoreni. Bili smo do 12 sati popodne. Poslije su došli i otvorili nam da izađemo u WC.

Pitali su nas znamo li gdje smo došli. Odgovorili su nam da je ovo Prekaja. Tu su nam dali jesti. Pitali su nas ko nas je toliko tukao. Poslije su odvodili jednog po jednog na ispitivanje. Poslije ispitivanja nismo se skupa sastajali.

Ja sam ostao najzadnji. Poslije su i mene odveli na ispitivanje. Pitali su me:

'Znaš li ko su vođe stranke?'

'Ko je davao naoružanje?'

'Koliko je Lazina kuća daleko od tvoje?'

Ja sam odgovorio isto kao i u Orašcu. Zatim me odvode u istu prostoriju. Tu me pita ponovo. Ja sam isto odgovorio.

Poslije toga dolaze dvojica policajaca i kažu mi da idem na razmjenu. Vraćaju me u krug među naših četrdeset osam ljudi. Tu sam bio 20 minuta. Zatim je došla večera. Večerali smo i krenuli ponovo u taj zid. Poslije 15 minuta idu dva policajca i nose spisak. Čitaju mene za razmjenu i ostalih sedam. Ulazimo u kamion i krećemo prema Drvaru. Dolazimo u Ripač. Izlazimo iz kamiona, skidaju nas do pojasa, pretresaju i ulazimo u žicu. Tu sam našao naše civile iz K. Vakufa i Orašca. Zatim su iz kruga iznijeli dvojicu ljudi. Nisam znao ko je dok nismo ušli u krug. Onda su mi rekli da je ubijen Jusuf Mušeta i da je Husak Safet ranjen.

Dolazili su svaku večer od 12 sati do 2 sata i maltretirali nas.

'Diži se, ruke na potiljak, lezi ruke pod leđima!' Čišćenje naoružanja i izvođenje ljudi na tuču. Poslije to su ponavljali svaku veče. Zadnju veče oko jedan sahat po ponoći počinje ponovo maltretiranje: 'Ruke na potiljak, ruke pod leđima...!' Oko jedan sahat. Poslije toga ja sam pao u nesvijest, jer nisam mogao izdržati. Poslije pola sahata došao sam sebi. Čuo sam da četnici pitaju jesam li živ. Odgovorili su mu da sam živ. 'Lezite, on vas je spasio', rekao je četnik. Sutradan je došao spisak. Sedamdeset ljudi ide na razmjenu. Idemo u jedan sahat iz Ripča i mijenjamo se u Ličkom Petrovom Selu. Ondje su nas maltretirali četnici koje poznajem iz viđenja. Ne mogu se sjetiti njihovih imena, samo znam milicionera Romića."

Logor Kozila

Udaljen je od Bosanskog Petrovca 15 km. To je bivše radilište Šumskog preduzeća "**Oštrelj**". Nalazi se u borovoj šumi pod planinom Oštrelj, na putu koji prolazi kroz selo Drinić prema Srnetici. U ovom logoru bilo je 87 (osamdeset sedam) Bošnjaka sa područja Bosanskog Petrovca, Kulen-Vakufa i Orašca (općina Bihać), te Sanice i Pudinog Hana (općina Ključ).

Upravnik ovog logora je bio **Zdravko Kresoja** iz Vođenice kod Bosanskog Petrovca, dok je njegov zamjenik bio **Mišo Zorić zvani Cigo**, bivši čuvar zatvora u Bihaću.

Čuvari u logoru bili su:

- **Boro Babić**, iz Bravskog kod Bosanskog Petrovca
- **Neđo Latinović**, iz Vrtoča kod Bosanskog Petrovca
- **Janko Ćosić**, iz Rašinovca kod Bosanskog Petrovca
- **Nikola Čiča**, iz Lipe kod Bihaća, bivši čuvar zatvora u Bihaću
- **Dušan Glušica, zvani Dule**, iz Štrbaca kod Donjeg Lapca (R. Hrvatska), bivši čuvar zatvora u Bihaću
- **Milenko Knežević**, iz Vrtoča, bivši čuvar zatvora u Bihaću
- **Dragiša Barović**, iz Bihaća, bivši čuvar zatvora u Bihaću
- **Zoran Soleša**, iz Pritoke kod Bihaća, bivši čuvar zatvora u Bihaću
- **Milenko**, bivši trgovac u radnji "Kod Rudija", prodavnica autodijelova
- **Zdravko Stupar**, iz Vođenice kod Bosanskog Petrovca
- **Ivanić Milan**, iz Vođenice kod Bosanskog Petrovca

Svi gore navedeni su tukli i mučili logoraše, a posebno noću. Nakon što bi pretukli logoraša do besvijesti, bacali bi ga u korito puno hladne vode u kojem bi ga gušili. Posebno su maltretirali i tukli ugledne Bošnjake iz Petrovca i Sanice. U mučenju Bošnjaka posebno su se isticali **Mišo Zorić, Dušan Glušica, Zoran Soleša i Milenko, kojem ne znam prezime**[97].

U povodu boravka i strahota koje su zarobljeni Bošnjaci prošli u logoru Kozila prenosim dijelove sjećanja na te dane. Prenosim sjećanje **Kozlice Hilme.**

"Kada su nas iz Prekaje prebacili u logor Kozila, smjestili su nas u drvene barake, koje su nekada služile za smještaj šumskih radnika. Kada su nas dovodili u logor, vidio sam da je već ranije bio pripremljen za naš prihvat. Vidio sam da je bio ograđen bodljikavom žicom. Na svakom ćošku te ograde bila su postavljena mitraljeska gnijezda. Mitraljeske cijevi su bile okrenute prema barakama. Pored svakog mitaraljeskog gnijezda bila su po trojica čuvara. Barake u koje su nas smjestili imale su po šest soba koje su bile veličine otprilike 4x3 m. U tu jednu sobu smjestili su nas zarobljenike iz K. Vakufa, Klise, Orašca, Ćukova. Nas 18 jedva se naguralo u tu prostoriju.

1. jula. 1992. godine u logor su počeli dovoditi **Petrovčane, ljude iz Sanice i Pudina Hana**. Po njihovom dovođenju počinje tuča, maltretiranje. Posebno su odvodili ljude u noćnim satima i tukli ih do besvijesti. Vodili su viđenije Bošnjake i prebijali ih. Vodili su i prebijali **Ramić Zijada Ziku, Družić Midhada Midu, Ferizović Remzu, Fudu Bijelog, Miličević Muharema Haru, Šistek Dursuma, Pehadžić Aliju, Konjević Alena** i dr. Prebijali su ih, i kada bi neko od tučenih padao u nesvijest, bacali bi ga u korito sa hladnom vodom i tu ga gušili. Gušili su ljude u koritima tako da glavu čovjeku urone u vodu i kada je čovjek na ivici života i smrti, izranjali bi glavu iz vode. Prebijeni i

---

[97] Nihad Ključanin, "U šumama Grmeča umiru Bošnjaci!", Ljiljan, 2.3.1994. godine, str.35.

pretučeni ljudi su ponižavani na sve načine. Morali smo četvoronoške ulaziti u barake i lajati kao psi. Svaku noć smo mogli čuti jauke, krike pretučenih ljudi. Ti krici su se miješali sa zavijanjima pasa lutalica koji su dolazili u blizinu logora. Mi koji nismo te noći vođeni na tuču, bili smo u strahu i isčekivanju. Pitali smo se da li ovakva mučenja mogu raditi ljudi, da li su četnici ljudi, šta su oni. Svakodnevno smo odvođeni na prisilni rad. Taj rad se sastojao od najtežih poslova. Morali smo tovariti drva. Bili smo gladni, iscrpljeni i još smo morali raditi tako teške poslove. Odjeća i obuća nam je bila pocijepana, bili smo prljavi, zabradatili, neošišani. Svi smo dobili vaške po čitavom tijelu, nije bilo mjesta gdje ih nismo nalazili. Jedan logoraš je imao češalj i mi smo se svi sa njim češljali.

Hrana koju su nam davali sastojala se od korice kruha (kruh su dijelili na 18 komada) i vode sa malo krompira ili supe sa kukuruznim brašnom.

Fiziološke potrebe mogli smo vršiti dva puta dnevno, jednom ujutro, jednom uveče. Ako nismo izlazli na radove, fiziološke potrebe vršili smo u limenu kantu koja je bila u sobi. Kako nas je bilo puno u jednoj sobi, ta kanta brzo bi se napunila. Nisu davali da je izbacimo vani, nego je ostajala unutra, u sobi. Spavali smo na golom betonu. Na nama koji smo zarobljeni ranije je već bio istruhnuo veš (potkošulje, gaće), koji smo obukli još kod naših kuća. Svi smo bili užasno prljavi, smrdili smo, svakog trenutka mogla je izbiti epidemija.

Iz Kozila smo prebačeni u logor Kamenica. Prebačeni smo svi mi iz K. Vakufa, Orašca, Klise, Ćukova, jedan dio Petrovčana, Sanjana, Ključana."

Sjećanje na dane provedene u logoru Kozila prenosim iz zabilješke koju je napravio **Beganović Muharem**, zapisane na postavi bunde, a kasnije u potpunosti prepisane i prenešene na papir.

"U tom logoru smo zatekli dosta ljudi, pretežno iz Bosanskog Petrovca, Sanskog Mosta, a to su: **Družić Safet Pekar, Ramić Samir Softa, Redžić Ifet, Redžić Braco, Redžić Sudo, Ferizović Suad Beli, Ferizović Muhamed Medo, Terzić Safet Bendžo, Selimović Adem Sarma, Bolić Fadil Gospin, Hujić Nijaz Šulc, Hodžić Osman, Družić Semko, Ferizović Remzo, Miličević Teda, Kartal Husein, Spahić Šaban, Spahić Ale, Fazlić Đemil, Balić Nisvet, Terzić Ahmet, Miličević Hare, Hrkić Ibrahim, Družić Hamdija, Gutlić Rifet, Bolić Murfo, Spahić Maše Brico, Kavaz Jusuf, Krajišnik Husein, Spahić Rešid, Gredelj Safet Buba, Jaganjac Nijaz, Didović Mahmut Marizela, Kavaz Nijaz, Didović Mujaga, Hujić Rasim, Hujić Ahmo, Bolić Huse, Ibrišimović Enes,Terzić Tofik, Terzić Refik Pleks, Jaganjac Faruk, Hukić Rifo, Didović Edin, Linić Nihad - Zelena beretka, Družić Safet, Didović Ekrem, Družić Midhad, Ramić Zijad Zika, Hrnjić Fikret, Hidić Moamer, Kartal Edin,** svi su iz Bosanskog Petrovca, **Ćirić Jasmin** iz Ripča kod Bihaća, **Kučković Muhamed, Šistek Dursum, Pehadžić Alija, Konjević Alen, Mulaahmetović Raif, Subašić**

Teofik, svi iz Donjih Biljana, i još tri čovjeka iz Sane **(Burzić Ale, neki Šefik i još jedan čovjek sa drvenom nogom kojem nismo zapisali ime).**

Tu su bila maltretiranja, prozivke oko 2 sata poslije ponoći, a posebno su tučeni:

- Ferizović Fuad
- Ferizović Remzo
- Ramić Zijad Zika
- Kartal Husein
- Miličević Teda
- Spahić Šaban
- Družić Midhad Mido

Tučeni su do iznemoglosti. Natjeravani su da laju kao psi i da psuju predsjednika Aliju Izetbegovića, morali su pjevati četničke pjesme.

Izvršioci ovoga batinanja bili su **Zorić Mišo - Vojvoda iz Prkosa, Glušica Duško, Stupar Jovo, Kresoja Milan, Babić Boro,** svi iz Velikog Cvjetnića kod Martinbroda, **Ćosić Janko, Latinović Neđo** iz Bosanskog Petrovca, **Barović Dragiša** iz Srba (prije rata radio kao čuvar u zatvoru u Bihaću).

U tom logoru smo saznali od **Družić Safeta Pekara** da su naši zarobljenici koji su bili ranjeni i odvedeni na liječenje u Bos. Petrovac zaklani. Zaklani su:

- Selimović Derviš[98]
- Demirović Muhamed

Izvršioci tog masakra bili su **Topalović Željko i Radulović Mile** iz Bosanskog Petrovca. Ubijeni su tako da je **Topalović Željko** nožem napravio krst na čelu **Selimović Dervišu,** a zatim ga zaklao. Sve je to morao gledati mladić **Demirović Muhamed** kojeg su zatim ubili rafalom mitraljeza iz neposredne blizine.

Dok smo boravili u logoru Kozila, iz logora su odveli: **Terzić Safeta Bendžu** (poslije smo saznali da je ubijen na kućnom pragu), zatim su odveli **Burzić Alu i nekog čovjeka iz Sane sa drvenom nogom.** Kasnije smo saznali da su ih ubili.

Dana 5. augusta iz logora su odveli: Linić Nihada, Družić Safeta, Družić Ekrema, Družić Midhada, Ramić Zijada Ziku, Hrnjić Fikreta Piketa, Hidić Moamera, Kartal Huseina, Kartal Fadila, Kučković Muhameda, Šistek Dursuma, Konjević Alena, Pehadžić Aliju, Mulaahmetović Raifa, Subašić Teofika.

Nas koji smo ostali, **8. augusta** su potrpali u kamion i odvezli u logor Kamenica."

---

[98] Gore navedena dvojica ubijenih su razmijenjeni mrtvi i sahranjeni na Humcima

Svoje sjećanje na dane provedene u logoru Kozila opisuje **Fazlić Đemil**

"Dana 1.7.1992. godine priveden sam u policiju u Bosanski Petrovac. Moje ispitivanje sastojalo se od pitanja: ime, prezime, datum i mjesto rođenja, nacionalnost, ko od Muslimana ima naoružanje. Sutradan nas trideset (30) je prevezeno u logor Kozila, bivše šumsko radilište udaljeno od Bosanskog Petrovca oko 15 km. Kad smo tamo došli, bili su već večernji sati, spuštao se suton. Objekti su već bili preuređeni za zatvor. Bili su ograđeni bodljikavom žicom. Sa prednje strane objekta bila su postavljena dva mitraljeska gnijezda. Oko nas je bilo raspoređeno oko tridesetak čuvara i pratnja od dva policijska auta. Dovezao nas je autobusom Kerkez Jovica Toronja. Usput nas je vrijeđao pogrdnim riječima. Poslije prozivke i pretresa svi smo prebačeni u jednu sobu i tu smo prespavali. Ujutro smo preraspoređeni u dvije sobe. Po podu tih soba koje su bile veličine 4x3 m bili su poredani neki dušeci. Tu smo spavali. Tu u sobi je bila naša obuća. U istoj sobi je bila i kanta za nuždu. Tek sutradan smo saznali da se tu pored nas nalazi još jedna grupa Bošnjaka iz Bosanskog Petrovca i grupa od 18 zarobljenika iz Orašca. Uslovi u zatvoru su bili užasni. Dva puta dnevno smo puštani u WC -ujutro i navečer. Dva puta smo dobijali hranu, ujutro i poslije podne. Hrana je bila nekvalitetna i u malim količinama. Konzerva ribe ili paštete dijeljena je na dvojicu, a na sobu u kojoj je bilo 18 zatvorenika davali su tri kruha. Vrlo često hrana je bila presoljena ili neslana. Upravnik logora je bio **Zdravko Kresoja** iz Bosanskog Petrovca, a njegov zamjenik **Zorić Mišo zvani Cigo**, bivši čuvar zatvora u Bihaću.

Poslije nekoliko dana boravka u zatvoru počela su maltretiranja. Naime, čuvari zatvora po cijeli dan su pili, slavili, a onda su do kasno u noć tukli i maltretirali zatvorenike. Od nas zatvorenih najviše su zlostavljali i mučili sljedeće:

- **Ramić Zijada Ziku**
- **Družić Midhu Midana**
- **Hidić Moamera**
- **Ferizović Fuada Belog**
- **Kartal Huseina**
- **Miličević Esada Tedu**
- **Ferizović Remzu**

Maltretiranje i zlostavljanje sastojalo se od toga što su odvođeni, tučeni, mrcvareni, a nakon toga su bacani u korita hladne vode koja su korištena za napajanje konja. Nakon toga su morali do spavaone puzati i lajati kao psi. Poslije toga su ostavljani u samici do jutra. Jednog dana u logor su dovedena trojica dječaka iz okoline Ključa, koji su pokušali da se prebace do Bihaća, do slobodne teritorije. Jedne noći su te dječake izveli da ih maltretiraju. Djeca su plakala i molila da ih ne tuku. Pored barake su bili privezani lovački psi

četnika koji su nas čuvali. Uz krike, zapomaganja djece, psi su počeli da zavijaju. Ovu noć nikada neću zaboraviti. Djeca su bila stara između 10 i 15 godina. Maltretiranja su se obično događala poslije četničkih pijanki. Najekstremniji od svih čuvara koji su se isticali u maltretiranju bili su:

- **Zorić Mišo - zamjenik upravnika**
- **Glušica Dušan**
- **Ivanić Milan**
- **Ćosić Janko**
- **Puzigaća Nikola-zvani Nina**
- **izvjesni Crnogorac -bivši čuvar zatvora u Bihaću**
- **Ademović Radivoj**

Govorili su nam kako smo mi sigurniji u logoru i kako je ova izolacija radi naše sigurnosti.

Čuvari u logoru bili su:

- **Babić Boro**
- **Neđo Latinović**
- **Janko Ćosić**
- **Glušica Dušan**
- **Ivanić Milan**
- **Švakić Milan Gegalo**
- **Stupar Zdravko**

Najteže radove oko zatvora, nasipanje puteva, utovar drva, pripreme za njihovu gozbu radili smo mi zatvorenici. Bili smo izmučeni glađu, prljavi, pošto nismo imali garderobu za presvlačenje. Naše porodice slale su nam čistu garderobu, ali ona nikada nije stizala do nas, pošto su je čuvari uzimali za sebe.

Od svih čuvara logora kao najokorjelije i najekstremnije koji su mi ostali u sjećanju izdvojio bih **Zorić Mišu zvanog Cigo**, bivšeg čuvara zatvora u Bihaću, i **Puzigaću Ninu zvanog Nine Šmrljo,** koji nije bio čuvar nego je bio komandir policije u MZ Drinić i samo je dolazio iživljavati se na nama zatvorenicima. Dok sam bio u zatvoru u Bosanskom Petrovcu, najekstremniji čuvar u policiji je bio **Dragić Mirko**, harmonikaš orkestra u Bosanskom Petrovcu. Polovinom osmog mjeseca zatvorenici iz Orašca i grupa Bošnjaka iz Bosanskog Petrovca prebačeni su u novi logor Kamenica kod Drvara.

Ja sam sa ostalima pušten 21.8.1992. godine kada je logor i rasformiran."

Logor Kamenica

Nalazio se nedaleko od Drvara. Upravnik logora bio je **Ratko Dronjak** (1960) iz Drvara, dok mu je zamjenik bio **Dragiša Barović** koji je prešao iz logora Kozila u logor Kamenica, nakon što je dio logoraša također prebačen iz jednog u drugi logor.

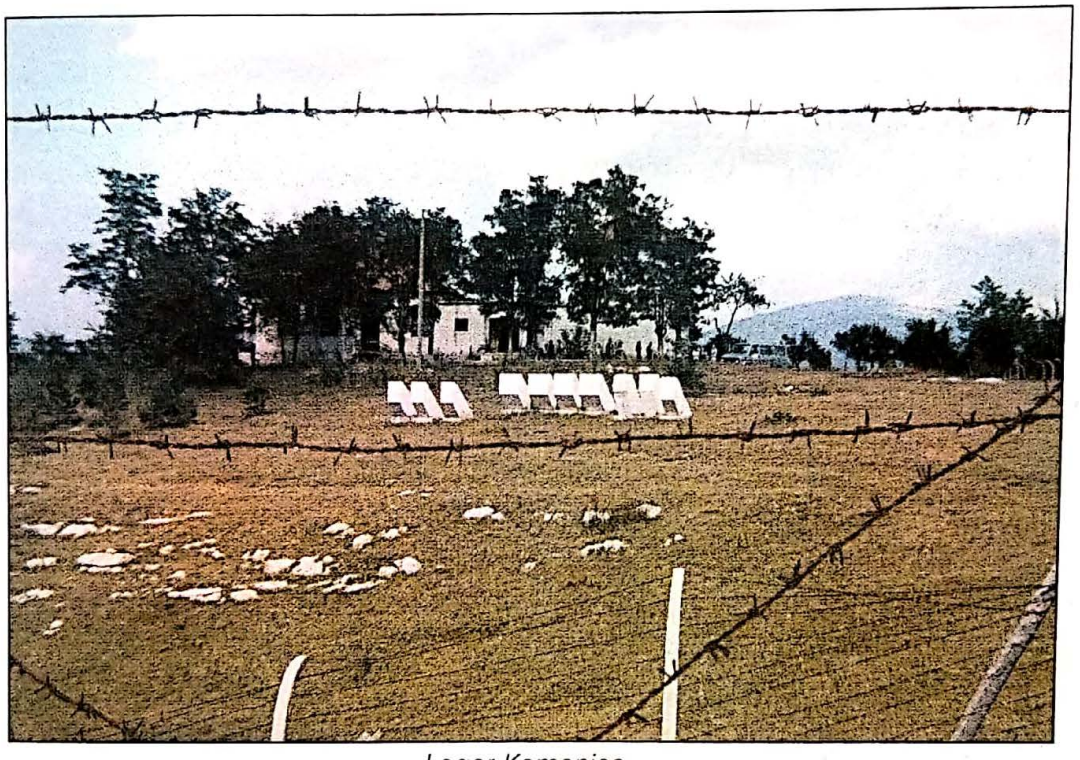

Logor Kamenica

Isljednik u logoru Kamenica je bio **Slobodan Šobota** iz Drvara.

Čuvari u logoru bili su:

- **Vjekoslav Bašić iz Drvara**
- **Dragan Šaula iz Drvara**
- **Boro iz Prekaje kod Drvara**
- **Nešo iz Drvara**
- **Bajić iz Drvara**
- **Kukić iz Drvara**
- **Čedo iz Prkosa kod Bihaća**

Pored gore pomenutih, u ovome logoru su čuvari bili i čuvari koji su prešli iz logora Kozila :

- **Zdravko Kresoja**
- **Mišo Zorić**
- **Neđo Latinović**
- **Zoran Soleša**
- **Janko Ćosić**

- **Dušan Glušica**
- **Milenko Knežević**
- **Milenko (čije prezime ne znam)**

Čuvari logora su radili u smjenama (sedmična smjena). U logoru Kamenica najviše se isticao **Mišo Zorić** tukući logoraše svim i svačim što mu je dolazilo do ruke. Posebno su uživali mlateći logoraše noću. Upravnik logora Kamenica **Dronjak Ratko** u Osnovnoj školi "Slavko Rodić" u Drvaru izvršio je više ubistava. Ubio je **Rasima Zulića**, profesora iz Orašca kod Kulen-Vakufa (općina Bihać), i jednog Hrvata, ne znam mu ime, iz Jazvenika kod Bugojna. Ubio je sedmoricu ljudi iz Vojića kod Ključa za jednu noć, te odveo u nepoznatom pravcu iz logora Kamenica i najvjerovatnije ih likvidirao, logoraše sa područja Sanice, Bosanske Krupe i Sanskog Mosta.

To su: **Subašić Jasmin, Subašić Fuad, Omanović Šaćir i Ćehić Enver (Sanica), Kadić Feho, Malkoč Nusret zvani Nuno, Šepić Kemal i Velagić Ferid (Bosanska Krupa) i Kalić Kalmin (Sanski Most)**.

O ovim ljudima, nakon što ih je odveo Dronjak, ne zna se ništa. Kada smo pušteni iz logora Kamenica 3.11.1992. bilo nas je 62 (šezdeset dva), dakle bez gore navedenih. U logor Kamenica dovođeni su ljudi iz logora u Osnovnoj školi "Petar Kočić" u Bosanskoj Krupi, iz logora Kozila, iz Drvara, itd.[99]

Zgrada OŠ Kamenica koja je služila kao logor

[99] Nihad Ključanin, "U šumama Grmeča umiru Bošnjaci!", Ljiljan, 2.3.1994. godine, str.35.

28.8.92.g

1. COMITÉ INTERNATIONAL GENÈVE

MESSAGE CROIX-ROUGE
PORUKA CRVENOG KRSTA
PORUKA CRVENOG KRIZA

---

2. EXPEDITEUR / POSILJALAC / POŠILJALAC

No. CICR .....

Nom complet (selon l'usage local)
Puno ime i prezime .....
Puno ime i prezime
Kozlica Goisa

Date de naissance
Datum rodjenja 20.2.1967
Datum rodjenja

Sexe : M / F
Pol : M / Ž
Spol : M / Ž

Nom complet du père Glumac Rama
Puno ime i prezime oca / Puno ime i prezime oca

Adresse postale complète PORODICE ODIĆ
Puna poštanska adresa / Puna adresa stanovanja
BIHAĆ

Code postal 7700
Poštanski broj
Poštanski broj

Téléphone .....
Telefon / Telefon

---

3. DESTINATAIRE/PRIMALAC/PRIMATELJ

No. CICR 012702

Nom complet (selon l'usage local)
Puno ime i prezime Kozlica HILMO
Puno ime i prezime

Date de naissance
Datum rodjenja 25.4.1961
Datum rodjenja

Sexe : M / F
Pol : M / Ž
Spol : M / Ž

Nom complet du père Kozlica JAKOB
Puno ime i prezime oca / Puno ime i prezime oca

Adresse postale complète .....
Puna poštanska adresa/Puna adresa stanovanja
ZATVOR

Code postal .....
Postanski broj
Poštanski broj

DRVAR ARISON

Téléphone .....
Telefon / Telefon

4.

COMITE INTERNATIONAL DE LA CROIX-ROUGE
NEĐUNARODNI KOMITET CRVENOG KRSTA

19, av. de la Paix - CH - 1202 GENEVE

2/MCR/Fr.Se.Cr/09.91/YU

Prva primljena poruka MKCK u logoru Kamenica 28.8.1992. godine

5.

M E S S A G E / P O R U K A / P O R U K A

(Nouvelles de caractère personnel et/ou familial)
(Vesti licne i/ili porodicne prirode)
(Poruka osobne i/ili porodicne prirode)

DA SE JAVI DALI JE ŽIV
I ZDRAV.

VOLI TE TVOJA PORODICA

6. Date / Datum / Datum 8 7 Signature / Potpis / Potpis Kozlicen Gvitej

Le destinataire est mon/ma .....
Primalac je moj/moja (naznaciti rodbinsku vezu)
Primatelj je moj/moja (naznačiti srodstvo)

Prva primljena poruka MKCK u logoru Kamenica 28.8.1992. godine

Prenosim dijelove svjedočenja o dešavanjima u logoru Kamenica **Kozlica Hilme**.

"Ja sam iz logora Kozila sa grupom logoraša prebačen u logor Kamenica kod Drvara. Sa mnom su prebačeni i svi logoraši iz Ljutočke doline (nas 18) i jedna grupa Petrovčana.

U Kamenicu smo stigli 8. augusta 1992. godine. Smješteni smo u zgradu škole. Ispred te zgrade bio je spomenik Mariji Bursać i još šestorici partizana.

U logor nas je doveo Dronjak Ratko, koji je bio i upravnik logora. Kada smo mi smješteni, u logor su počele pristizati grupe logoraša. Sjećam se kada je dovedena grupa logoraša iz Drvara, iz Osnovne škole 'Slavko Rodić'. Među dovedenim bili su:

- **Žulj Pavo**
- **Omanović Šaćir**
- **Kalić Kalmin**
- **Subašić Jasmin**
- **Subašić Fuad**
- **Ćehić Enver**
- **Crnalić Rufad**

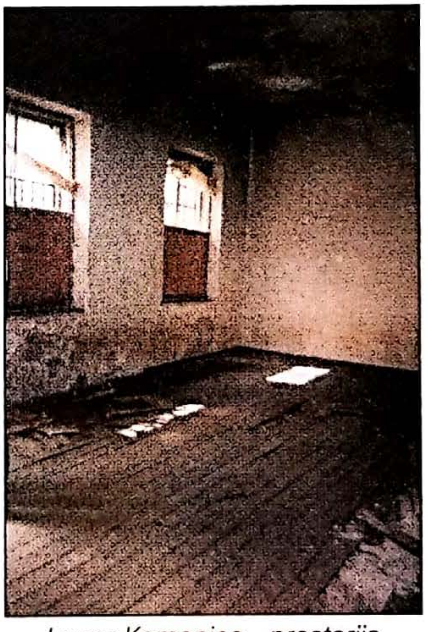

Logor Kamenica - prostorija za smještaj zarobljenika

Dovedeni logoraši bili su svezani žicom, pretučeni. Nisu se mogli kretati bez tuđe pomoći. Bili su toliko izmučeni da je to bilo strašno. Po čitavom tijelu su im bile otvorene rane. Rane su već bile ucrvane. Strašno su zaudarali. Prema njihovim pričama sa njima je u logoru u školi bio i Zulić Rasim iz Orašca koji je ubijen. Njega je po riječima Kalić Kalmira ubio Ratko Dronjak. Ubio ga je batinama. Tukao ga je nogama po glavi, po čitavom tijelu[100].

Svakodnevno su nas tukli, maltetirali. Bili smo izloženi strašnim mučenjima.

Mi smo sami morali uređivati logor. Vršili smo čišćenje grmlja, sječu šiblja. Logor smo morali ograditi visokom ogradom i sa dva reda stubova i bodljikave žice. Međuprostor između žica bio je miniran, tako da je pokušaj bilo kakvog bijega bio samoubistvo. I sama pomisao na bijeg bila je nemoguća jer smo bili i fizički i psihički iscrpljeni, premlaćeni.

[100] Opaska autora: I do danas se ne zna za sudbinu profesora Zulić Rasima, jer nije pronađeno njegovo tijelo

20. augusta u logor je stigla jedna grupa logoraša iz logora Bosanska Krupa. Kako je bila noć, mi nismo znali o kome se radi. Kada su ih smjestili u odvojenu prostoriju, kroz pukotine dasaka Muharem Beganović je pitao ko su, odakle su. Oni su rekli da ih ima iz Bosanske Krupe, Orašca.

Među ljudima koji su došli u logor Kamenica bili su iz Orašca:

- **Dedić Muharem**
- **Selimović Miralem**
- **Vojić Asmir**
- **Dedić Omer**
- **Tutić Smail**
- **Kozlica Šefkija**

Poslije nekoliko dana smo vidjeli pristigle logoraše i među njima sam prepoznao i svoga brata Kozlicu Šefkiju.

25. augusta je došla grupa poljskih novinara koji su snimili logor. Poslije njih, nakon nekoliko dana, tačnije 28.8.1992. godine, prvi put dolazi Crveni križ. Tu smo prvi put popisani. Donijeli su nam cigareta i nešto hrane. Tu sam prvi put dobio poruku od svoje porodice i javio se da sam živ[101]. Crveni križ je čitao poruke za ljude koji su sa mnom bili u logoru Prekaja i koji su odvedeni. Mi smo tada znali da odvedeni nisu među živima jer nisu dobili poruke od svojih porodica. Nama sa prostora K. Vakufa, Orašca, Ćukova, Klise, koji smo sa njima bili zajedno zarobljeni, to je teško palo. Ljudi su počeli da plaču. Bol, suze, grč na licu kod svih. Bilo je ljudi koji su prvi put zaplakali otkada smo u logoru. Četnici su po dolasku Crvenog križa sakrili šestoricu ljudi u samicu, tako da ih nije registrirao Crveni križ. Nama je iz Crvenog križa dolazila gospođa **Donata**.

Prevodilac Crvenom križu bila je **Jelena** iz Knina. Poslije prvih razgovora sa gospođom Donatom, pojedinci koji su nešto govorili vođeni su kod isljednika. Isljednici su znali svaku riječ koju bi logoraši rekli. Nismo smjeli više ništa govoriti.

Tuča, maltretiranje i poslije dolaska Crvenog križa nisu izostajali. Čuvari su nas više tukli po dijelovima tijela koji su bili prekriveni odjećom. Ljudi na kojima su bili vidljivi tragovi udaranja, mučenja, zlostavljanja bili bi sklanjani. Crvenom križu je govoreno da su u bolnici. Ljudi koji nisu bili popisani i koji su smješteni u samicu (njih šestorica), poslije petnaestak dana odvedeni su i više se nisu ni vratili.

Crveni križ je nekoliko puta dolazio i donosio nam poruke od porodica. Jednom su došli i donijeli nam formulare koje smo popunili. 3. novembra razmijenjeni smo u Karlovcu."

---

[101] Vidi str. 129, poruka MKCK koju je Kozlica Hilmo prvi put primio

U logore su odvođeni Bošnjaci bez obzira na godine, vodili su dječake od 17 godina (Šehić Selima Mehmed) i starce od 76 godina (Dedić Huse Muharem).

Kao potvrdu ovoga prenosim sjećanja na dane provedene u srpskim logorima starca **Dedić Muharema**.

"Kad su Ćukovi planuli, pobjegao sam u šumu i našao se sa društvom: Tutić Smailom, Selimović Miralimom, Vojić Asmirom i Kozlica Šefkijom. Noćili smo prvu noć u Ljutoču. Krenuli smo preko Ljutoča šumom u Dulibu. Prešli smo preko asfalta, preko Crnog vrha i izišli na Tarkovac. Noćili smo na Jadoviku iznad Gorjevca. Namjeravali smo izaći na Spahiće. Ušli smo u dubinu šume. Lutali smo tri dana i ništa nismo jeli.

Jeli smo crijemušu. U ova tri dana nismo ništa primijetili niti smo vidjeli ni jednog četnika. Izišli smo na cestu kojom se voze balvani za Bosansku Krupu. Rekao sam da ću ja ići ovom cestom pa gdje izišla da izišla. 'Ljudi, ako hoćete sa mnom, idite, ja idem.' Krenuli smo skupa. Naišli smo na jednu čobanicu. Čuvala je blago. Šefkija ju je pitao koje je ovo mjesto i gdje se nalazimo. Odgovorila je: 'Idite kuda ste pošli.' Krenuli smo istim pravcem. U jednom trenutku primijetili smo dva milicionera četnika kako idu za nama. Produžili smo ne obraćajući pažnju na njih. Sustigli su nas i rekli: 'Stanite, ljudi!' Premetnuli su nas i pitali imamo li kakvo oružje. Rekli smo da nemamo. Kod Smaje su našli prazan šanžer od pištolja. 'Gdje ti je pištolj?' pitali su. Objasnio im je da vindjaka u kojoj su našli šanžer nije njegova već jednog njegovog komšije koji ima pištolj. Vindjake su slučajno zamijenili. Sutradan su na Grmuši uhvaćeni Dedić Omer i Vojić Asmir. Omer je priznao da šanžer pripada njemu. Odveli su nas u Radić. U Radiću su tukli njih trojicu, a mene nisu. Bilo je dosta četnika. Najviše od naoružanja su imali PAP-ovke. Išli smo na ispitivanje tokom noći. Psovali su Aliju Izetbegovića: 'Jebo vas Alija', 'Kako vas je navukao na tanak led'. Dali su nam večeru, sutradan doručak. Otišli smo u salu slagati nekakav veš. Ujutro su nam rekli da brzinom izađemo. Kamionom su nas odvezli u Jasenicu, a zatim smo otišli u Bosansku Krupu. Strpali su nas u školu. Bilo je još zatvorenika koji su zarobljeni u Bosanskoj Krupi, bilo ih je sedam. Ležali smo na jednoj strani, a oni na drugoj. Donijeli su nam večeru, večerali smo. Donijeli su spužve i ćebad. Legli smo. Nakon desetak minuta došla su njih četvorica i odveli našu četvoricu da vuku top na neko brdo. Mi smo ostali ležeći. Nedugo vremena iza toga čuje se pomaganje kod škole. Kad su završili sa tučom, vratili su ih u salu kod nas. Vidjeli smo da su dobro ubijeni, bili su krvavi po licu, legli su.

Isljednik je došao i pitao nas da li ima slučajno vojske sa nama u šumi, za oružje. Taj isljednik je rekao da tuče više neće biti. Kada je bila smjena iz Jasenice, bilo je tuče. Uglavnom mene nije tukao niko. U Krupi smo bili oko dva i po mjeseca. Mlađi su išli na rad, čistili kuće, ulice. Poslije smo otišli u Kamenicu. U kamionu smo bili svi tučeni. Tukli su nas kundacima pušaka. To

su bili Drvarčani. Bili smo povezani dok nismo došli u Kamenicu. Oči su nam bile zavezane ljepljivom trakom. U Kamenici su nam je skinuli sa očiju i odvezali su nas. Tu smo našli naših ljudi Vakufčana, Oraščana, Klišana, Ćukovljana. Bilo nas je ukupno šezdeset dva (62). Poznao sam Kadić Muharema, Beganović Muharema, Palić Džafera, Jukić Smaila, Jasmina Ćemalovića, Mašinović Muhu i Esu. Jedno veče su tukli Palić Džafera i Kozlica Hilmu. To je bilo kada je došao Jovica Radak. I dalje su nas ispitivali. Pitali su me za koga sam glasao. Rekao sam da ne znam ništa, ne razumijem se.

UNPROFOR je dolazi u Kamenicu. Molio sam UNPROFOR, pošto sam star, da me puste. Učinili su mi uslugu i dovezli me u Bihać."

Sjećanje na dane provedene u srpskim logorima **Beganović Muharema Hare**

"Od dana kada su nas odvojili i smjestili u školu u Orašcu počele su muke. Nikada nisam ni zamišljao da ih čovjek može činiti a kamoli preživjeti. Dani provedeni u srpskim logorima ostaće u mojim sjećanjima i nikada neću moći zaboraviti patnje kroz koje sam prošao ja i ostali logoraši. Poslije logora Prekaje i Kozila, u kojima smo preživeli strašne torture, tuče, zlostavljanja i bili svjedoci brojnih zvjerstava čuvara i mučitelja, 8. augusta prebačeni smo u logor Kamenica. Taj logor se nalazio u blizini Drvara.

U logor smo stigli oko 14 sati i u njemu smo već zatekli logoraše iz logora Kozila koji su bili odvedeni prije nekoliko dana. Tu nas je dočekao četnik koji se zvao **Barović Dragiša, iz Srba**. Prije rata je radio kao čuvar u bihaćkom zatvoru Luke. Rekao je da je on zamjenik komandanta logora, a da je komandant - **upravnik Dronjak Ratko iz Drvara**. Prostorija u kojoj smo mi bili zatvoreni bila je i samica, koju su četnici koristili da bi u njoj krili određen broj ljudi. U logoru su nas svakodnevno tukli velikim drvenim palicama koje su služile za rastjeravanje demonstranata. Tukli su nas nogama, rukama, kundacima pušaka. Natjeravali su nas da četveronoške pužemo, da lajemo kao psi. To su radili uglavnom noću ili u predvečerje. Posebno su nas tjerali da lajemo kao psi pred spavanje. Ulazeći četveronoške u spavaonu tukli su nas pendrecima do iznemoglosti. Tukli su nas svake noći. Tuče bi uglavnom počinjale oko ponoći, a završavale su u zoru. Sjećam se da su dana 11. augusta 1992. godine u logor doveli:

- **Kalić Kalmina iz Sanskog Mosta**
- **Žulj Pavu iz Jazvenika kod Bugojna**
- **Ćehić Envera iz Gornjih Vojića kod Ključa**
- **Subašić Jasmina iz Biljana**
- **Subašić Fuada iz Biljana**
- **Omanović Šaćira iz Biljana**
- **Crnalić Rufada iz Sanice**

Dovedeni su bili u užasnom stanju. Bili su pretučeni, sa ranama po čitavom tijelu. Tu nas je **Ćehić Enver** zamolio da ako ikako izađemo u razmjenu, da kažemo istinu koju je on preživio. Bio je na strijeljanju **26. maja 1992. godine** u **Velagićima** kod Osnovne škole. Tu je postrojen zajedno sa još stotinu trideset osam (138) ljudi. Od njih 138, četvorica su preživjela kolektivno strijeljanje. Preživjeli su tako što su bili ranjeni, a pretvarali su se da su mrtvi. Tako su ležali do 5 sati ujutro. Četnici su mislili da nema preživjelih. On se sa još trojicom preživjelih izvukao ispod tijela pobijenih i krio se u kući 20 dana. Poslije toga su ga četnici pronašli jer ga je izdala komšinica.

U logor Kamenica je stigao sa tri rane u ruci.

Vrlo važno što bih napomenuo je postojanje izdvojene samice koja je služila za skrivanje ljudi od registracije od strane Crvenog križa. U ovu samicu su krili ljude koji su dovedeni iz škole u Drvaru. To su šestorica koje sam nabrojao. Kasnije će iz samice biti odvedeni svi osim Žulj Pave kojeg je registrirao MKCK i koji je kasnije razmijenjen. Za sudbinu ostale petorice nismo ništa znali.

Svojim očima sam lično vidio kada su iz samice iznosili mrtvoga **Crnalić Rufada**.

Prema pričanju ove šestorice ljudi koji su dovedeni u logor, dva dana prije nego će oni doći u logor u zgradi Osnovne škole u Drvaru, **Dronjak Ratko**, koji se predstavljao kao upravnik logora, usmrtio je našeg zemljaka **profesora Zulić Rasima** iz Orašca. Usmrtio ga je udarcima nogu. Udarao ga je čizmama u predjelu srca dok mu srce nije otpalo. Udarao ga je dok je bio svezanih ruku i nogu i sa povezom na očima. Na isti način ubijen je i **Žulj Dragan**, rođak Žulj Pave, i isti je zakopan na obali izvorišta rijeke Unca.

Četnici su u logor, koji smo mi prethodno ogradili visokom ogradom i bodljikavom žicom, dovodili grupe ljudi. Tako su iz Bosanskog Petrovca doveli: **Spahić Rešida, Redžić Ismeta, Družić Alu, Družić Fikreta, Družić Samira, Družić Beću**.

21. augusta 1992. godine u logor su doveli iz Bosanske Krupe: **Bijedić Enesa, Malkoč Ekrema** iz Jasenice, **Tutić Smaila, Dedić Muharema, Dedić Omera, Selimović Miralima** iz Ćukova, **Vojić Asmira i Kozlicu Šefkiju** iz Orašca, **Hasanagić Fadila, Harbaš Refika, Međedović Redžepa, Grošić Zijada, Kulauzović Hasu, Alijagić Samira, Sejfić Jusufa**, svi iz Bosanske Krupe, i još **Velagić Ferida, Šepić Kemala, Malkoč Nusreta i Kadić Fehima**. Četvoricu zadnje nabrojanih četnici su smjestili u samicu.

Svakodnevno su ih mučili. Lično smo svi vidjeli kada iz samice iznose tijelo **mrtvoga Šepić Kemala**. Za sudbinu ostale trojice ne znamo. Svi navedeni su tražili da se zapiše da se ne bi zaboravilo da su lično svi vidjeli, dok su bili u logoru u Osnovnoj školi 'Petar Kočić' u Bosanskoj Krupi, da je

dana 28. juna 1992. godine u školu ušao **Plavanjac Joja iz Velikog Dubovika -Jasenica** i tu na licu mjesta ubio: **Sedić Tofika** (1969) iz Velike Jasenice, **Nasić Rasima Raku** (1969), iz Velike Jasenice, **Alijagić Fadila** (1967) iz sela Zalin, **Alijagić Edina** (1967) iz sela Zalin i još **sedmoricu ljudi iz sela Okreč**, općina Sanski Most. Mi sa prostora Ljutočke doline u logorima smo proveli od **12. juna do 3. novembra 1992. godine**.

Ja sam boraveći u logorima, da bi sačuvao od zaborava i da bi evidentirao ljude koji su prolazili kroz logor, pisao na postavi bunde imena i datume kada su ljudi dovođeni i odvođeni u logore. Pored toga pisao sam imena čuvara, ubica i mučitelja. Tu postavu sam uspio iznijeti iz logora Kamenica i donijeti je u Karlovac. Postavu sa imenima žrtava i počinioca zločina predao sam istražiteljima Haškog tribunala kao dokaz za počinjene zločine nad Bošnjacima."

Sjećanja **Selimović Miralema** koji je preživio i logor u Bosanskoj Krupi, da bi poslije bio doveden u logor Kamenica

"Oko mjesec dana po našem dolasku u logor, u školu u Krupi dovedena je grupa ljudi iz Kamengrada. Zatvoreni su u učionicu do naše. Čuo sam glasove četnika: 'Vidi ga, najmlađi 14 godina, a najstariji 22.' Počela je tuča, matretiranje. Kroz zidove učionice čuli smo udarce, pomaganje, krike ljudi koje su mučili. Četnici nisu birali vrijeme kada su tukli i mučili ljude. Zarobljeni su bili goli do pojasa i bez obuće. Vidjeli smo ih izmučene, izudarane, kako su ležali po podu učionice. Po tijelu zarobljenih su bile rane, leđa su im bila krvava i sva u modricama. Mučenje i maltretiranje ove grupe trajalo je oko mjesec dana.

Jednog dana mene su četnici izveli u fiskulturnu salu i naredili mi da čistim krv sa poda i zidova. U jednom ćošku dvorane na zidu bili su tragovi metaka i krvi sa dijelovima mozga. Po podu su bili vidljivi tragovi vučenja tijela ubijenog. Ubili su momka iz grupe koja je dovedena iz Kamengrada i koji je bio najstariji među njima.

Isti dan četnici su ušli u spavaonu sa ljudima iz Kamengrada i čuli smo pucnje. Znali smo da je počelo ubijanje. Ubijanje ovih ljudi izvršio je Plavanjac Joja. Mi smo nijemo sjedili u susjednoj učionici. Jasno smo čuli pozivanje u pomoć i izdisanje ljudi. Čuo sam jasno glas jednog od ranjenih: 'Dajte mi vode, pošaljite doktora, spas, doktore!' Poslije nekoliko trenutaka čuli smo glas četnika: 'Ja sam ti doktor i daću ti spas.' Uslijedila su dva-tri pucnja i zavladala je tišina i muk.

Čekali smo da dođu i po nas jer smo mislili da smo mi na redu. Čuvar u logoru Narandžić Zdravko posebno me je tukao. Tukao me je nogama, šakama, kundakom, kablom za struju, drvenim letvama i sa svim što je imao pri ruci. Doveo je pijane četnike koji su ubili ove ljude. Desnica Luka je svaki trenutak koristio kako bi nas tukao. Mene je tukao svakog časa. U predvečerje

pred školu su došla dva vojna kamiona TAM 110. Utovarili su tijela ubijenih i odvezli ih u nepoznatom pravcu. Meni će u sjećanju posebno ostati trenutak kada su četnici vukli tijela ubijenih kroz hodnik. Čuo sam jasno zvukove škripe i kako glava udara u beton. Bacali su ih u kamion kao cjepanice. Meni je taj zvuk koji je tupo odzvanjao ostao urezan duboko u sjećanje. Gledao sam lično kada Narandžić Zdravko, Mile Kotur i Vaso, kome ne znam prezime, držalom krampa tuku Budimlić Mirsada. Svu držalu su iscijepali tukući Mirsada koji je tu i umro.

Mene su pozvali da donesem kantu vode u fiskulturnu salu. Tamo sam vidio na podu da leži Mirsad. Glava mu je bila pukla. Jasno se vidjela pukotina kroz koju je mogao ući prst. Mirso je još davao znake života, da bi nakon 10 -15 minuta izdahnuo. Mene su natjerali da potpišem papir u kojem je pisalo da je Mirsad umro prirodnom smrću jer je bio bolestan. Papir sam morao potpisati pod prijetnjom oružjem.

Najčešće su iz logora izvodili mene i Vojić Asmira Hamzinog. Naređivali su nam da zakopavamo tijela ubijenih Bošnjaka iz logora i onih koje su ubijali po grada. Posebno mi je bilo teško kada smo zakopali ubijenu nanu koja je bila već u fazi raspadanja. Nanu smo zakopali na gradskom mezarju. Sa nama u pratnji je bio Narandžić Zdravko. Poslije patnji koje smo preživjeli u logoru u Bosanskoj Krupi, prebačeni smo u logor Kamenica. Tu sam sreo grupu ljudi iz Orašca i K. Vakufa. Tuča, maltretiranja i sve ostalo nastavljeno je. Razmijenjen sam novembra 1992. godine sa ostalim logorašima iz doline."

Logor Račić

Logor Račić nalazio se u kasarni JNA u Račiću, koja se nalazila u istoimenom selu. Ova kasarna je služila kao skladište JNA[102], a kasnije kao najveće mučilište zarobljenih Bošnjaka Ljutočke doline. Poslije izlaska jedinica JNA u maju 1992. godine jedan dio ljudstva i tehnike prebačen je u kasarnu Račić. Ovaj logor, kao i drugi logori, nije nasumice i bez plana odabran.

Logor u Račiću je itekako pažljivo biran, prije svega zbog:

- činjenice da je Račić bio naseljen 100% Srbima
- bio je udaljen od glavne komunikacije Bihać -Bosanski Petrovac
- bijeg iz kasarne bio je nemoguć
- lokalno stanovništvo Račića bilo je naklonjeno SDS i sami su učestvovali u napadu na Bošnjake Ljutočke doline

[102] Kasarna Račić na početku agresije na Bihaćki okrug služila je za naoružavanje Srba i 1994. godine prilikom oslobađanja Ripča od strane jedinica 5. korpusa četnici su je minirali i u potpunosti uništili

Zarobljeni Bošnjaci koji su bili odvedeni u logor Račić nikada se nisu više vraćali[103]. Izuzetak je Mešić Džafer Džafo koji je ispričao zarobljenim u logoru Ripač kroz kakve su torture i mučenja prolazili oni koji su dospjeli u logor Račić.

U Račić su uglavnom odvodili viđenije ljude, rukovodioce i članove SDA i rezervnog sastava policije. Među njima su bili Anadolac Enes, Šehić Mumin, Omanović Fikret, Džafica Smail, Vojić Ekrem, Kurtagić Muharem Muhica, Behrem Bahrudin, Kasić Suad i dr.

U logor Račić iz Vrtoča su prebačeni Zulić Šerif i Alivuk Ibro. Prema izjavi Zulić Šerifa tu ih je ispitivao jedan major JNA. U logoru Račić zatekao je Delić Hazima i Mešić M. Nedžada koji su bili pretučeni i koji su ležali u lokvama krvi. Poslije su sva četvorica prebačena u logor Ripač i razmijenjeni su osim Delić Hazima[104].

Zločinci koji su u logoru u Račiću bili zaduženi za "ispitivanja" odnosno za mučenja i ubijanja bili su[105]:

- **Mihajlović Ratko**
- **Cvjetičanin Branko**
- **Divjak Tajo**
- **Špirić iz Lohova**
- **Marjanović Nešo**
- **Mandić Stevo**
- **Bubalo Nenad**
- **Knežević Dušan**
- **Vignjević Branko** -bezbjednjak u 15. lbr. Bihać
- **Ćurguz (Zdravko) Saša** iz Bihaća, komandir izviđača 15. lbr Bihać, učestvovao u napadu na Orašac, K. Vakuf, Ćukove, gdje se posebno isticao u paljenju kuća i pljačkanju. Muslimane koji su bili u logoru Ripač i Račić odvodio je po grupama i ubijao u šumama Grmeča. Prije ubijanja zatvorenike je mučio. U novembru 1994. godine u Ripču je pred više svjedoka ubio jednog zarobljenog Muslimana iz Autonomne pokrajine.
- **Piksi**, zajedno sa Ćurguzom učestvovao u ubijanjima i mučenjima u novembru 1994. godine. U Ripču objesio jednog zarobljenika o stub od rasvjete. Hvalio se da je prilikom napada na Orašac iz pištolja ubio dvojicu Muslimana koji su se sakrili u zamrzivač, a potom zamrzivač ponovo zatvorio.

---

[103] Samo se iz Račića u logor Ripač vratio Mešić Džafer Džafo za čiju se sudbinu ni do danas ne zna

[104] Delić Hazim je ubijen i bačen u jamu Bezdana i ekshumiran i identifikovan je 1997. godine, sahranjen je na mezarju Duliba

[105] Izjave; prijepis originala nalazi se kod autora

- **Popović Nenad**, bio u izviđačima, u Orašcu ubio jednu staricu kada mu je predala lovačku pušku. Učestvovao u maltretiranjima i mučenjima zarobljenika.
- **Dopuđa Dragan Pirgo**, bio zajedno sa Ćurguz Sašom i zajedno sa njim učestvovao u svim radnjama.
- **Kenjalo Pero**, učestvovao u maltretiranju zarobljenika i jednom je odsjekao uho.
- **Kalinić Mile**, učestvovao u tuči, mučenjima zarobljenika i ubijanju u kasarni Račić i zarobljenike svojim kombijem vozio do mjesta ubijanja.
- **Vukmirica Pero**, vozač TAM 110 kod izviđača. I on je vozio zarobljenike iz logora do mjesta za ubijanje.
- **Matijević Milorad** iz Zlopoljca, tukao i mučio zarobljene Muslimane u logoru, udarao ih komadom debelog kabla i držalom za lopatu.
- **Grbić Đuro** iz Vrela, učestvovao u mučenjima i ubijanjima.
- **Spasojević**, zvani **Sis**, učestvovao u ubijanju desetorice zarobljenih pripadnika TO koji su bili zarobljeni u septembru 1992. godine, a sa njim su još bili Saša Ćurguz, Kenjalo Pero, Đuro Grbić.
- **Roki** -pripadnik Vojne policije u logoru Račić, mučio zarobljenike.
- **Zastavnik Stole** bivše AVL, u kasarni Račić mučio zarobljenike i kod ubijanja zarobljenika Mili Kaliniću je rekao da ostave i njemu jednog da ga ubije.
- **Tanković Miroslav** iz Martinbroda, hvalio se da je ubijao Muslimane, na kraju se liječio na psihičkoj bazi.

Čuvari u logororu Račić bili su:
- **Pašić Čedo** -upravnik logora, prijeratni čuvar u Okružnom zatvoru Luke[106]
- **Počuč Milenko**
- **Počuč Milan**
- **Divjak Boro**
- **Ćurguz Zdravko**
- **Pemac Drago**
- **Žigić Stevo**
- **Radulović Željko**
- **Knežević Mirko**
- **Divjak Milenko**
- **Malešević Boro**, rodom iz Praščijaka, svojim plavim kombijem marke TAM vozio je zarobljene Muslimane do mjesta zvanog "slovenski majdan "na Tihotini, gdje su isti pobijeni.

Logoraši u logoru Račić su mučeni, prebijani i maltretirani na najsvirepiji način, mnogi su umrli pod batinama i u najvećim mukama.

---

[106] Izjave; prijepis originala nalazi se kod autora

Prema pričanjima Srba koji su znali da se u logoru nalaze neki Bošnjaci koje su oni znali i koje se htjeli posjetiti, takve posjete je zabranjivao Ratko Mihajlović govoreći da je bolje da ih ne vide, s obzirom na stanje u kojem su se oni nalazili. Preživjelim logorašima iz logora Ripač Mešić Džafer je pričao o grozotama i strahotama mučenja. Govorio je kakve je čuo krike i jezive glasove zarobljenika koji su ispitivani. Prostorija u kojoj su bili ispitivani sva je bila u krvi. Zidovi su bili krvavi, plafon također. Po podu su bile lokve zgrušane krvi. Ispitivanja su vršili na metalnoj stolici. Zarobljeni su se morali skidati. Kada bi od udaraca izgubili svijest, onda bi ih polijevali vodom i nastavljali dalje. Najčešće su za udaranja i mučenja koristili drvene držale, metalne šipke, palice, lance i puno drugih priručnih sprava.

Jedna od karakteristika logora Račić bila je ta što nema preživjelih. Svi koji su odvedeni, tamo su i ubijeni. Prema preliminarnim rezultatima identifikacije ekshumiranih iz masovne grobnice Tihotina većina ekshumiranih su Bošnjaci Ljutočke doline koji su bili u logoru Račić. Porodice su najvećim dijelom prepoznale tijela ubijenih i čeka se samo potvrda nalaza DNK analize za uzete uzorke preliminarno identificiranih. Ovom ekshumacijom i identifikacijom tijela iz masovne grobnice Tihotina konačno će se saznati za sudbine Bošnjka odvedenih u logor Račić.

Logori Orašac i Kulen-Vakuf

Po ulasku paravojnih snaga u Orašac dio snaga je došao u centar ovog naselja i u zgradi škole je smjestio komandu snaga koje su napadale na dolinu. Pored komande u školi je uspostavljen i logor u koji su dovođeni muškarci. Škola je ujedno bila i mjesto gdje su ispitivali zarobljene muškarce. Zarobljene muškarce su zatvarali u učionice, bez ikakvih uvjeta za boravak.

Kulen-Vakuf, mjesto na kojem je bila sultan-Ahmedova džamija

Među onima koji su vršili ispitivanja i koji su učestvovali u napadu i deportaciji zarobljenih u druge logore bili su između ostalih :

- **Jovanović Boban** - major iz Kninskog korpusa i glavnokomandujući
- **Šipovac** - oficir Kninskog korpusa
- **Tijanović** - oficir Kninskog korpusa
- **Ivančević Milan**
- **Majstorović Ilija**
- **Latinović Slobodan Bobo**
- **Majstorović Stevo-profesor**
- **Mandić Svetko**
- **Kužet Jovica**
- **Došenović Milorad Mićo**
- **Smrzlić Rajko**
- **Radak Jovica**
- **Uroš Jojić**

Pored navedenih lica aktivni sudionici zločina i etničkog čisćenja bili su i pripadnici rezervnog sastava policije srpske nacionalnosti i vojnici koji su učestvovali u napadu na dolinu. Po ulasku u Orašac počinje istjerivanje preostalog naroda iz kuća i njihovo odvođenje i grupisanje kod škole u Orašcu. Srpska paravojska je poslije par dana pustila žene i djecu da mogu ići svojim kućama, ali da im je kretanje ograničeno. Čitava dolina je do večernjih sati 11. juna bila preplavljena srpskom vojskom. Počeli su sa pretraživanjima i pljačkom kuća. Išli su od kuće do kuće i sve muškarce odvodili do škole. Odvodili su muškarce bez obzira na godine. Pucnjava pijanih vojnika, ulasci u kuće, razbijanje i devastacija unosilo je strah i nesigurnost. Pijani četnici sa kokardama i bradama dodatno su pojačavali dozu straha. Jedan broj četnika pored pušaka nosio je noževe, što je posebno imalo zastrašujući efekat. To je kod nekih starijih ljudi budilo sjećanje na klanja Bošnjaka Ljutočke doline iz septembra 1941. godine.

U školi su vršili ispitivanja i odvajanja. Posebno su izdvajali pripadnike rezervnog sastava policije i rukovodstvo SDA, kao i viđenije ljudi doline. U školi je odmah počela tuča, maltretiranje, zastrašivanje.

U školi je naočigled velikog broja ljudi ubijen Omer Kasić, starac koji je imao oko 80 godina. Prema izjavama svjedoka iz škole, **Uroš Jojić**, srpski komandant, je rekao: "Ubijte jednoga, ostali će biti mirni, pokorni." Dosljedno shvaćajući i izvršavajući naređenje, vojnici su izvršili zločin nad nedužnim starcem. Muškarce su zatvorili u učionice na spratu. Ljudi su sjedili i ležali na podovima. Strah, neizvjesnost i isčekivanje bilo je prisutno kod svih. Srbi su imali nekakve spiskove i čitali i odvodili prozvane. Prozvani bi bili odvođeni u prizemlje na ispitivanje i vraćani bi pretučeni sa vidljivim tragovima krvi po čitavom tijelu. Iz škole su izvodili zarobljenike kako bi išli

da pokopaju ubijene. Takav slučaj se desio kada su ubijene **Omerdić Husu, Kulaš Mujesiru i njenu maloljetnu kćerku Sunitu** morali ići pokopati zarobljenici[107] iz škole. Staricu **Zulić Almazu** su ubili na putu metkom u leđa. Ubijenu staricu su pokopali **Begić Fikret, Mešić Šabo, Alivuk Ramiz i Mešić Derviše**. Ukopali su je u blizini kuće pod orah. Zarobljeni muškarci su u Orašcu zadržani do **14. juna**, kada su prebacivani jedni u Ripač, a drugi u Kamenicu. Preostale žene i djecu, koji su pušteni kućama ili su se krili po šumama, vojnici UN su prebacili **15. juna 1992.** godine za D. Lapac i dalje za Bihać. Kakav je tretman bio sa zarobljenim Bošnjacima do prebacivanja u logore najbolje govori svjedočenje **Dubravka Handžića**, preživjelog svjedoka dešavanja u Orašcu. Prenosim dijelove sjećanja Dubravka na ta dešavanja.

"Poslije stizanja ultimatuma u K. Vakuf o predaji naoružanja i donošenja odluke o evakuaciji stanovnika K. Vakufa, Klise, Ostrovice u Orašac, i ja sam se zajedno sa narodom našao u Orašcu. Smješten sam u zgradu škole. U Orašac sam stigao u toku noći 10. juna 1992. godine. Tokom noći dolinom su odjekivale granate i čula se sporadična pucnjava. U ranim jutarnjim satima počelo je strašno granatiranje i pješadijska pucnjava. Četnici su pucali sa svih strana. Granate su padale po cijeloj dolini, od Ćukova do Lužina. Granate su pogađale kuće i padale su svuda. U zgradi škole u trenutku granatiranja bio je smješten narod. Škola je bila puna žena, djece, staraca. Nekoliko granata je pogodilo školu. Krhotine stakla i geleri letjeli su svuda. Najjači intenzitet granatiranja je bio oko podne.

Oko podne narod je počeo da napušta školu jer se tu više nije moglo biti. Imao sam osjećaj da su imali za cilj pogoditi samu školu. Četnici su ušli u Orašac i počelo je zarobljavanje. Mene su zarobili nedaleko od škole. Naišla je PRAGA na kojoj su bili naoružani četnici i ja nisam imao kuda. Kada su me zarobili, četnici su PRAGOM nastavili dejstvovati po džamiji kako bi je zapalili. Odveli su me u školu i tu je počelo sakupljanje i ostalih zarobljenih. Stavljali su nas u školske učionice. Zarobljavali su sve redom, žene, djecu, starce, bez obzira na godine i spol. U donjem spratu u dvije učionice su bili žene i djeca, u jednoj muškarci, na spratu samo muškarci. U učionicama je bilo oko 80 muškaraca bez obzira na godine. Učionice su bile pune krhotina stakla. Staklo je bilo svuda po podu. U popodnevnim satima skoro da je bila puna škola zarobljenih civila. Kako su na prozorima bili ostaci stakla, jedan stari čovjek koji se zvao **Kasić Omer** pokušao je da skine jedan komadić koji je bio razbijen, da ne bi nekoga povrijedio. Kada se nagnuo, jedan pijani četnik je pucao kroz prozor i smrtno ga pogodio prvim hicem. Mi zarobljeni boravili smo na drvenim klupama, bez ikakvih ćebadi ili bilo čega. Prenoćili smo tu i ujutro 12. juna četnici su počeli sa selekcijom. Izdvojili su mlađe i

[107] Vidi str. 143, Izjava Dubravka Handžića

sposobnije muškarce, a starce, žene i djecu su počeli da puštaju kućama. Ja sam stajao u jednoj učionici. Tada su ušli četnici i prstom pokazali na nas četvoricu, na mene, moga brata, Nihada iz Klise i jednog momka iz Orašca. Rekli su nam da izađemo. Pred školom nas je čekao jedan kamion i mi smo ušli u njega. Dali su nam krampove i lopate, i kamion je krenuo. Poslije otprilike oko 500 metara naređeno nam je da izađemo. Kada smo izišli, vidjeli smo tijela ubijenih **Huse Omerdića** iz Klise i **Kulaš Mujesire i njenog djeteta od dvije -tri godine**. Tijela su bila raskomadana. Četnici su nam dali ćebe kakao bi pokupili raskomadana tijela. Zamotali smo ih i odnijeli u najbliže mezarje koje je bilo pored asfaltnog puta.

Tu smo nas četvorica iskopali zajednički mezar i položili sva tri tijela. Dobro se sjećam da smo mezar iskopali ispod jednog oraha. Četnici su cijelo vrijeme bili oko nas sa puškama u rukama.

Kada smo zakopali ubijene, vraćaju nas nazad u školu. Iz kamiona smo mogli vidjeti da je već počela pljačka. Četnici su hodali po Orašcu, bili su pijani, bradati. Usput smo mogli vidjet da peku janjce. Četnici su bili ili u policijskim uniformama milicije SAO Krajina, ili u uniformama JNA. Praga je bila u centru Orašca.

Kada su nas vratili nazad, opet smo bili smješteni u učionice. Predveče su počeli praviti nekakve spiskove i odvajati nas.

Ujutro 13. juna 1992. godine nas izvode iz škole i trpaju u autobuse. Mi nismo znali ni kuda ćemo ni šta će biti s nama. Čitavo vrijeme dok smo boravili u školi četnici bi nekoga od nas odvodili na ispitivanja. Vraćani bi pretučeni, krvavi. Među zarobljenima posebno su tražili rezervne policajce, rukovodioce i funkcionere SDA i viđenije ljude. Jedan autobus sa tim ljudima su odvezli. Ne znam gdje.

Autobusima smo krenuli prema Ćukovima i dalje prema Gorjevcu. Na Gorjevcu su nas zaustavili i major bivše JNA koji je predvodio kolonu dovezao nas je kod stare škole. Tu je vozilom pincgauer došao jedan pukovnik. U njegovoj pratnji je bio moj profesor iz srednje škole **Đuro Zmijanac**. Đuro je bio obučen u maskirnu policijsku uniformu i bio je vojvoda. Nosio je bradu. Pored svog bivšeg profesora prepoznao sam još neke ljude iz grada. Mi nismo znali ni kuda idemo ni gdje ćemo završiti.

Pukovnik je tada izdao naređenje da nas vode u Ripač."

Jedan dio starijih i bolesnih, kao i onih koji nisu ni po koju cijenu htjeli napustiti ognjišta, ostao je u svojim kućama. Ovi preostali stanovnici[108] doline bili su svjedoci dešavanja koja će slijediti.

---

[108] Spisak civila koji su ostali u Orašcu i Ćukovima na dan 18.8.1992. godine, a koji su napravili srpski policajci iz rezervnog sastava policije u K.Vakufu, vidi str. 153

Poslije deportacije muškaraca u logore počinje pljačka i uništavanje imovine Bošnjaka Ljutočke doline.

Preostali Bošnjaci koji su se nalazili u svojim kućama svakodnevno su maltretirani i tučeni od strane pripadnika rezervnog sastava policije. Narod koji je ostao u dolini svakodnevno je vođen na prisilni rad. Morali su ići po čitavoj dolini brati luk, grah i ostalo povrće. Sabranu ljetinu su morali stavljati na mjesta uz cestu koja su bila za to predviđena. Srbi su kamionima odvozili tu ubranu ljetinu dalje. Tako je prostor čitave Ljutočke doline postao jedan veliki logor. Preostalo stanovništvo nije moglo da se kreće. Nisu smjeli da se udaljavaju od svojih kuća, nisu se smjeli sastajati međusobno. Srpski policajci i vojnici su često upadali u njihove kuće i vršili fizička zlostavljanja i zastrašivanja.

Predvodnici ovih dešavanja bile su dojučerašnje komšije i ljudi koji su poznavali svakog od preostalih stanovnika Ljutočke doline. Najbrutalniji i najviše zapamćeni po zlu bili su: **Đurić Slobodan sa sinovima Zoranom, Gojkom, Zdravkom i unukom Mišom, Berga Resan, Berga Zoran, Tadić Toma i Zoran, Radak Jovica** i dr.

Život preostalih stanovnika doline svakodnevno je visio o koncu. Pijani četnici su vršili maltretiranja i pljačku imovine Bošnjaka.

Narod koji je ostao u dolini morao je svakodnevno utovarati kamione sa opljačkanom imovinom Bošnjaka. Neki su morali i iz svojih kuća iznositi i tovariti stvari četnicima. Kada je "pljačkaški val "prošao kroz dolinu i kada se poslije višemjesečne pljačke nije imalo šta pljačkati, počinje uništavanje i devastacija privrednih i stambenih objekata.

Poslije pogibije velikog broja vojnika iz rajnovačke čete na Grabežu, počinje masova osveta i ubijanje preostalih Bošnjaka.

Duljci i 23. septembar ostaće upamćeni mnogim Bošnjacima Ljutočke doline i Ripča, jer taj dan je izvršen stravičan zločin nad nedužnim starcima, ženama i djecom. Ubijali su Bošnjake koji su bili na prisilnom radu i koji su brali šljive. U pokušaju skrivanja tragova zločina ubice su tijela ubijenih izmjestili sa mjesta zločina. I danas se traga za posmrtnim ostacima ubijenih. Najvjerovatnije da su tijela spalili, jer na to ukazuju svjedočenja pojedinih ljudi koji su preživjeli masakr.

Kao prilog ovim dešavanjima prenosim u cjelini izjave sudionika i preživjelih iz Duljaka. Prenosim zapažanja Vojić Izeta i Mešić Mirsada.

Svjedočenje preživjelog Vojić (Hasan) Izeta

"Od samog početka okupatorska vojska je na arogantan način istjerala oko 6.000 građana iz dvije MZ, Orašac i K. Vakuf. Jedan od njih sam bio i ja koji sam pretrpio vrlo teške trenutke od 11.6.1992. do 23.9.1992. godine.

Bili smo na prisilnom radu: čupanje graha od Ćukova do Rajnovaca, kopanje krompira, tresenje i kupljenje šljiva, branje kukuruza, masirača, jabuka, krušaka, šljiva. To je sve išlo za Kupres, jedino krompir je išao na drugu stranu. U grupi sa mnom su bili zarobljeni civili iz Ripča, Orašca, K. Vakufa, Ostrovice. Na ovom mukotrpnom radu bilo nas je od 70 do 100 ljudi, žena, djece i staraca.

Nas je nadgledala grupa četnika, i to:

- **Berga Resan**
- **sin Miće Kecmana**
- **Tadić (Tome) Zoran**
- **Berga (Ljubiše) Zoran**
- **Stupar (Jove) Mile**
- **Berga (Duje)**
- **Đurić (Dušan) Slobodan**
- **Đurić (Slobodan) Zoran**
- **Đurić (Slobodan) Gojko**
- **Đurić (Slobodan) Zdravko**
- **Đurić Mišo**
- **Babić Mirko**
- **Blanuša Mile**

Bilo ih je još oko 20 i ja im ne znam imena. **Berga Resan**, jedan od najvećih ekstremista, učestvovao je u ubijanju 23. septembra 1992. godine u Duljcima zarobljenih koji su radili na ubiranju ljetine. Maltretirao je sve koji su radili. Mene je odvodio od kuće 500 metara i tukao kundakom puške, nogama, šakama, krvnički se ponašao. Govorio je: 'J.... vam muslimansku majku, gdje vam je Alija, gdje je Salko Behrem, Ahmet Topčić Peki, Fikro Omanović, Džafica Smail Hodža?' Spominjao je moju kuću jer je na njoj bilo najviše plakata SDA.

Odvodio je Šaćira Mešića na tuču, Šahinović Rešida Rešu je ubio. To je vidjela njegova supruga Fate. U toku rada, kada smo skupljali ljetinu, maltretirao je i tukao nas, posebno je tukao Ripčane.

Tog kobnoga dana 23.9.1992. godine došli su maskirani četnici. Bili su sa najlon-čarapama na glavama, samo su im oči virile. Došlo ih je osam, a poslije još četvorica. Otišli su prema tvornici u Ćukovima. To je primijetio Uzeir Rakić. Bijelim mercedesom je prošao **Đumić** koji je bio jedno vrijeme šef voznog parka u UNATRANS-u. Poslije se bavio trgovinom i imao pilanu.

Kod prodavnice '27. juli', pred Begovom kućom (nastavnik Muhamed Vojić Beg), pobili su šesnaest ljudi iz Ripča i ljude iz Orašca -Duljci. Iz Ripča su pobili ljude koje ja znam:

- **Šarić Meho**
- **Šarić Zejna**
- **Mujić Sadeta**
- **Nasufović Hase**
- **Šehić Hasnija, medicinska sestra**
- **Džaferagić Ismeta**

Iz Duljaka su pobili :

- **Sabiru Kolaković**
- **Senku Vojić**
- **Vojić Aldinu**
- **Vojić Fatimu**
- **Šehić Safiju**
- **Vojić Vahidu**
- **Vojić Begu**
- **Kolaković Ibru**
- **Vojić Hamzu**

Tada smo uspjeli pobjeći ja, moja žena Mejase, Rakić Meho, Rakić Uzeir, Nijemi, ne znam mu ime, Ismet Barba, šeba na jednu nogu, Bego Dupanović koji se vratio u Ripač, njegov sin kojem ne znam ime, dvoje djece Vojić Muhameda Bega (sin Asim koji je imao 5 godina i kćerka Šeherzada koja je imala 17 godina). Njima su bili ubijeni i otac i mati. Pobjegli smo u Štrpce kod Ice Raiča, trgovca, i rekao sam mu da tražimo spas. Primio nas je i dao nam ručak, kafu. Djeci je dao da se obuku jer su bila gola i bosa.

Raič nam je rekao da nas mora prijaviti njihovim vlastima i odveo nas je u Stanicu milicije u D. Lapac.

Tu nas nisu puno maltretirali. Komandir Mrkalo je rekao Ici Raiču: 'Zašto ih toliko sakupljaš, j.... ti svetu neđelju!' Ico Raič je rekao: 'Red je pomoći svakom čovjeku.' Poslije toga su nas predali UNPROFOR-u u Sveti Rok. Tu smo se zadržali oko mjesec dana. Bili smo dobro obezbijeđeni hranom, voćem i svakom njegom.

Svaki drugi dan smo se kupali jer smo bili dobili vaške. Svakodnevno smo dobijali po kutiju cigara. U Svetom Roku bilo je još oko trideset žena, djece, staraca iz Bos. Petrovca, K. Vakufa, Orašca, Ripča. Jedni su odlazili a jedni dolazili. Znam da su Kartal Aziz, Kartal Osme i njihova majka Ajša otišli za Šibenik. Djeca Vojić Muhameda, Asim i Šeherzada, otišli su u Fužine kod Rijeke jer su tamo imali strica

Ja i moja supruga Mejase, Kozlica Bego, njegova supruga Katka, Vojić Huse, njegova supruga Melva, Mešić Mirsad, Mešić Adem, Vojić Jusuf,Vojić Zlate, Šahinović Fate, Hrnjica Ibrahim sa ženom i djecom, Rakić Meho, Rakić Šero, Hrnjica Šero, smo sa UNPROFOR-om došli u Bihać dana 25. 10. 1992. godine.

U maltretiranju stanovništva koje je bilo u Orašcu isticali su se: sin Miće Kecmana, Tadić Kajo, Tadić Zoran, Berga Ljubiše sin, sin Berga Duje. Oni su tukli narod, pljačkali kuće, odvozili i odnosili iz kuća. Psovali su muslimansku majku.

Stupar Jove Mile iz Bosanskih Doljana je bio jedan od najgorih i pravio se inspektor. Tukao je Mešić Mirsada, Adema Mešića, Grozdanić Sitnu - staricu. Grozdanić Sitnu je jednom uzeo za bradu i tražio marke, vrijeđao je na sve načine i psovao različitim psovkama.

Đurić Slobodan i negovi sinovi Zoran, Gojko i Zdravko i unuk Mišo, Berga Resan, Stupar, Tadići, Jovica Radak pljačkali su, palili i ubijali.

Ubili su Mešić Mehu, Mešić Ibrahima, Mešić Havu, Mešić Safu, Šaćira Mešića, Ibrahima Mešića Banju, Mešić Fatu, Šahinović Rešu, Muhić Hanku, Redžić Hanku Šućurovu, Omera Zulića, Zajku Kozlicu, Aliju Hamzića.

Pored pljački palili su kuće, štale i sijena. Znam da su zapalili kuće: Bilić Zuhdije, Tutić Atifa, Tutić Smaje, Dedić Ibrahima, Dedić Muhe, Hodžić Nazifa, Hrnjica Lutfe, Vojić Ibrahima, Vojić Hase, Vojić Huse, Vojić Fatime Pime, Vojić Munira, štala Vojić Halila, kuće Vojić Izeta, Kolaković Zulfe, Hrnjica Muje, Hrnjica Muharema, Kolaković Hamze, Vojić Džafera, Vojić Husnije, Zulić Sulejmana, Alivuk Hasana, Alivuk Rame, Džafica Selima, Džafica Juse, Alivuk Mahmuta, Hrnjica Muje, Sulejmana Vojića, Mešić Smaila, Omanović Fikreta, Begović Mehe, Zulić Šabana, Alivuk Alije, Alivuk Mumina i Selima, Kasić Nazifa, Kulenović Šefke, Šehić Hasana, Hrnjica Derviša, kuće porodice Hamzić Bege, Hrnjica Bege, Stupac Jusufa, Mehmeda i Dede, Husak Alije, Šahbazović Huske i dr."

Svjedočenje preživjelog **Mešić (Adem) Mirsada**

"Sa grupom od trideset dobrovoljca, koja je formirana u Bihaću sa ciljem da se pomogne u izvlačenju naroda, pokušao sam se probiti u Orašac. Poslije nekoliko dana u tome sam i uspio. Sa mnom je bilo još nekoliko ljudi. Međutim, u toku pokušaja proboja grupa je naletjela na zasjedu, tako da je razbijena. Dio ljudstva se vratio u Bihać, a dio poginuo ili zarobljen. Ja sam po dolasku u Orašac ostao kod svoje kuće, jer nisam mogao hodati zbog plikova koje sam imao na nogama.

Radi bezbjednosti sam u potkrovlju napravio od dasaka smještaj iz kojeg nisam izlazio pet dana. Familija je i dalje bila u donjem spratu dok se vojska nije povukla iz sela. Zasigurno znam da je vojska bila iz Kninskog korpusa. Bili su još iz Lipe, Vrtoča, Bosanskog Petrovca, Drvara, dok su Rajnovčani bili u

donjem dijelu Orašca, oko škole. Po danu sam gore spavao, a navečer silazio dolje. Prvi put sam izišao kada je prošlo vozilo UNPROFOR-a. Već su taj dan vozili u Bihać mještane koji su htjeli ići, što mi još nismo znali. Taj isti dan su Rajnovčani tjerali stoku prema K. Vakufu. Tada sam prvi put vidio **Boru Kecmana, Branu Kecmana** i ostale koji su dolazili minibusom. Bilo ih je oko tridesetak. Pozdravio sam se sa Borom Kecmanom. Rekao mi je: 'Šta je ovo bilo, nije trebalo doći do ovoga.' Nastupila je velika pljačka. Mi se nismo smjeli kretati nikud od kuće, jer su četnici bili većinom u pijanom stanju, pucali su. Dvije naše kuće su opljačkali. **Zulić Rasim** oko mjesec dana se krio od četnika u kući Huse Vojića ispod šume. Maskiran je bio u dimijama, marama na glavi, u torbi je bio automat. Ispričao mi je svoj doživljaj, a ja njemu svoj. Inače, on je profesor matematike i fizike. Rekao mi je da je na kraju Ćukova vidio kako dovode žene u tamiću i kako ih siluju, ali ih nije mogao prepoznati. Nije mogao više izdržati, već je bio poprilično rastrešen, tako da je došao u situaciju da se preda. Ja sam ga savjetovao da se ne predaje. Uzeo je bicikl od Šere Hrnjice i otišao u K. Vakuf. Od tada su nastale komplikacije za mještane. Od tada je počeo Berga Resan provocirati. Nas nije tukao, samo nas je provocirao. Izeta Vojića je tukao dva-triput. Mene i moga oca je tukao Mile Stupar iz Bosanskih Doljana. Tražio je od mene nož i Kuran. Našao je u mojoj kući glasačke listiće i to mu je bio povod što me počeo tući. Udarao me po tijelu šakama. Oca je tukao oko pola sahata šakama i balčakom od noža sa automatske puške. Izbio mu je dva zuba, razbio arkadu i dva puta ga bacao u nesvijest. Dizao mu je glavu i na vratu crtao krst i četiri S. Govorio je: 'Ovako mi četnici koljemo.' Mene je istjerao van, a oca nastavio tući. Bilo ih je sedam--osam. To su: Resan, Mile Stupar, Lazin sin. Ne mogu se sjetiti ostalih imena, ali ih poznajem izviđenja. Sjećam se da je jednom bilo ime Goran. Rekao mi je za Titovu sliku da je bacim, da je ne držim tu. Našli su mi vojnu uniformu koju sam dužio kad sam bio u bivšoj JNA. On me maltretirao. Tad smo već počeli ići na prisilni rad. Brali smo grah, krompir, luk, šljive. Grah smo stavljali uz asfalt, odakle su ga poslije odvozili prema Dubovskom.

1. jula 1992. godine srušena je džamija u Orašcu. U rušenju džamije učestvovali su Kužet Jovica, Resan i ostali koje znam izviđenja. Poslije sahat vremena čula se detonacija i u Klisi. I tamo je srušena džamija. Cija, sin Vlade buregdžije iz Bihaća, i njih četiri - pet i jedna ženska, sa dva kamiona su došli i repetirali puške na nas. Natjerali su nas da idemo tovariti ciglu, cement, kreč, blokove, montu, većinom građevinski materijal. Poznao sam **Romić Danu** iz Bihaća koji je bio električar u 'Izgradnji' i koji je učestvovao u pljački. Od komšija je odvezao kosačicu, motokultivator i ostale stvari. To su vukli konjima. Cija, sin Bikin, sa svojom ekipom je dolazio oko osam puta. Najviše ga je interesovao građevinski materijal.

Najviše su tukli Ripčane. **Kasić Huseina** su tukli kocem. Resan se od njih najviše isticao, provocirao je najviše.

Kada su četnici nastradali na Grabežu, došlo je pet leševa kamionom. Trojica su bili Rajnovčani, a dvojica izbjeglice iz Zlopoljca. Rajnovčani su bili dvojica Berga i Toma Tadić.

To je bilo **22. septembra 1992.** godine. Nakon sahrane poginulih četnika počinje ubijanje po Orašcu. Prvi je ubijen Mešić Meho, kojeg je ubio Slobodan Ćirić[109]. Zatim su krenuli prema Šeri, nadimkom Bager. Ubili su mu **oca Deliju**, a ranili **majku Minu**. Šero se spasio bježeći kroz prozor. Zatim su došli kod moje kuće, bilo ih je otprilike sedam - osam. Došli su oko **20 sati**. Rasporedili su se ispod prozora i repetirali puške. Dvojica su provalili vrata i ušli unutra. Po glasovima smatram da su to bili: **Slobodan, sin mu Gojko, Resan, Tomin sin Zoran, brat Kajo, Ljubišin sin**. Mi smo se sakrili iza paravana. Ja sam bio na jednom kraju, a otac na drugom. Kad je Slobodan razgrnuo paravan, nije nas primijetio jer je bio pijan. Imali smo ludu sreću. Ostali dio kuće su pretresli. Čak i one dvije kuće pored ceste. Tu smo se zadržali izvjesno vrijeme. Kada smo primijetili da gore dvije -tri kuće kod Šaćira Mešića, odlučili smo da bježimo van. Prenoćili smo iznad kuće u živici. Ujutro kada smo prišli kući, bila je sva izrešetana, razbijeni prozori, razbacane stvari. Poslije sam otišao kod djedove kuće. **Njega** sam našao ubijenog na pragu, a **nanu** ubijenu nasred kuhinje. Ponovo sam izišao van. Pored **djeda** je bila velika lokva krvi. Mislio sam da je zaklan, ali sam vidio da nije. Tek tad sam vidio da su mu odsječene uši. Vratio sam se ponovo kući, uzeo čaršaf i prekrio ga. Zatim sam prešao u kuću u kojoj su bili Safet Zulić i Zulić Ćamka. Zvao sam ih i oni se nisu smjeli javiti. Provalio sam vrata i našao ih žive. Tada sam im rekao da bježe sa nama. Pošto su bili stari, rekli su da ne mogu ići. Otišli smo do Rame Alivuka i njegove žene. Našli smo ih žive. I oni su nam rekli da ne mogu bježati: 'Ako je sudbina poginuti, mi ćemo ostati.' Ja i otac smo pokušali da sahranimo djeda i nanu ali nismo uspjeli jer su nas primijetili i zapucali za nama. Pobjegli smo prema Basači, prema Vojićima. Tada sam otišao javiti Husinom ocu Husi šta se desilo, te da ide javiti narodu u Vojićima da bježi. U kući kod Ibrahima Mešića ubijeni su: Mešić Ibrahim, Mešić Hava, Šaćir Mešić, Mešić Safa, Šerina mati Mine i Rešo Šahinović.

Taj isti dan **23. septembra** oko 16 sati na red su došli Ripčani. Došla su tri auta puna četnika: bijeli stojadin, crveni jugo i mercedes od Đumića metalik boje. Bili su maskirani. Imali su najlon-čarape. Jedino nije bio maskiran Gojko. Njega je prepoznala Safeta iz Ripča. Ubijeno je petnaest Ripčana, a od naših **Begova žena, kćerka od 12 godina, Safija Šehić, Vahida Vojić, Fate Vojić, Kolaković Sabira, Kolaković Ibro, Hamza Vojić, Vojić Bego. Zaklani su Hrnjica Muharem, Hrnjica Bećir, Hamza Vojić i Ibro Kolaković. Još su ubijeni Bilić Salih i Šaban Crnkić -zvani Mirišljivi**. Bježali smo preko mosta u Kestenovcu i išli prema Nebljusima. Tu nam je pomogao Mile iz Kestenovca koji ima

[109] Opaska autora: Slobodan Ćirić se zove Slobodan Đurić, ali je u Orašcu porodica Đurić odvajkad nazivana Ćirić

trgovinu. Prvo nam je dao kruha, slanine, cigareta, rakije, kafu i uputio nas je do milicionera koji nas je sproveo do Nebljusa u Stanicu milicije. Tu su nas maltretirali. Jedan je ugasio dvije cigarete Šeri Bageru na sljepoočnici. Tu nas je preuzeo UNPROFOR. Bili smo mjesec dana u Svetom Roku i onda smo prebačeni u Bihać."

Sjećanje **Uzeira Rakića** koji je preživio septembarski masakr u Duljcima

"Kada je krajem maja narod istjeran iz Ripča, ja sam mislio da se meni ništa neće dogoditi, da nisam ništa kriv i da se mogu vratiti iz Bihaća gdje sam pobjegao. U Ripač sam se vratio 3. juna. Tu je bilo malo naroda. Na Mahali, gdje je i moja kuća, bilo nas je nekoliko: ja, Rakić Rifet, Rakić Meho, Rakić Šero, Hajrulahović Smajl i njegova supruga Zulejha i Ćirić Reska. Već tada je počela pljačka. Srbi su zaposjeli većinu kuća i počeli sa odvoženjem stvari i stoke. Nismo se smjeli kretati. Srpska policija nas je obilazila i zabranjivala bilo kakvo kretanje. 10. i 11. juna smo čuli i vidjeli pokrete kamiona i vojske prema Orašcu. Od ranih jutarnjih sati čuli smo detonacije granata iz pravca Orašca i znali smo da je počeo napad.

11. juna poslije podne, negdje oko 17 sati, došla mi je Markanovce i rekla da bježim jer je vidjela da su u Mile poštara putu ubijena četiri Oraščana i da su ležali mrtvi uz živicu.

Ja sam odmah sa komšijama Šerom, Mehom i Rifetom krenuo u centar Ripča. Naišli smo na srpsku patrolu koja nas je ustavila i rekla da idemo na Otoku. Mi smo preko slapa kod pilane prešli Unu i smjestili se kod Šere Dupanovića.

Kod Šere u kući smo ostali 6 sedmica. Dolazili su srpski policajci i prijetili nam. Govorili su da ne smijemo da se krećemo.

Najčešće nas je obilazio policajac Stoisavljević.

Jednog junskog dana, ne mogu se sjetiti datuma, čuli smo eksploziju. Vidjeli smo dim i prašinu od ripačke džamije koja je minirana.

Srbi koji su bili blizu govorili su nam da u Servis dovoze Oraščane i da su zatvoreni. Čuli smo da je Dotlić -zvani Tetin ubio Jusufa Mušetu i ranio Husaka. Dok smo bili kod kuće Šere Dupanovića, došla su četiri mladića sa oružjem i odveli Šeru koji se nikada nije vratio.

U Ripču je bio Krizni štab na čijem su čelu bili Mirko Mandić i Jovo Pilipović, a glavni je bio Stevo Beslać. Od policajaca viđao sam Duška Bubulja, Duška Milisavljevića, Mirka Romića. Dok smo bili u kući Šere Dupanovića, u više navrata vidjeli smo kako niz Unu plutaju tijela ubijenih Oraščana. Tijela su preko slapa išla nizvodno. Čuli smo da su izvađena u Pritoci kako ne bi došla u Bihać. Također smo vidjeli kako četnici vode vezane ljude i kako im drže upereno oružje u glavu. Poslije 6 sedmica prebacili su

nas u centar Ripča i rasporedili u kuće kako bi mogli lakše vršiti kontrolu i kako niko ne bi mogao pobjeći.

Tada smo počeli ići na prisilne radove. Radili smo sve od kopanja kanala za telefon, kopanja krompira, čupanja graha do skupljanja sijena idr. Svakodnevno su nas odvozili traktorima. Najčešće smo išli u Orašac. Traktor u kojem sam ja išao najčešće je vozio Popović Brane iz Pritoke.

U našoj pratnji je bila policija. Najčešće nas je pratio policajac Maksić Dragan koji nas je tukao i maltretirao. Radovima koje smo obavljali rukovodio je Željko Šobot. Sva sakupljena ljetina vožena je u Lipu u generalove štale.

Na radove su najčešće išli: Šero Rakić, Barba, Smajl Hajrulahović, Smajlova snaha Tahira, Rifet i Meho Rakić, Bekir Šahinović i njegova žena,Bećo Dupanović i njegova žena, Muho i Ago Dupanović, Ismeta Džaferagić i njen sin, Safeta Balić, Tale, Huse Šarić i njegova sestra Safa, Jusufa Šarića kćerka, Hasnija Šehić, Bahra Ibrahimpašić, Muho Ibrahimpašić, Sada Šarić, Mujić Nimac, Hase Nasufović. Svakodnevno odvođenje na radove trajalo je čitavo ljeto. Mi smo sakupljali ljetinu od Ćukova do Rajnovaca. U Duljcima je bio policijski punkt i tu sam viđavao brata Mirka Romića.

U voćarima Ćukova,Duljaka, Orašca, šljive su bile dobro rodile. Mi smo ih morali ići brati i predavati Srbima.

22. sepembra smo otišli u Duljke na branje.

Jedna grupa je kupila šljive u voću Huse Vojića koje je bilo uz cestu, a druga grupa u voćaru iznad ceste. Ja sam bio sa grupom od nas 9 u voćaru pored ceste.

Taj dan je bilo vruće, bila je srijeda, toga se dobro sjećam. Tog dana nismo dobili ručak i počeli smo se pitati šta je. Dok smo bili na radovima, dobijali smo jedan obrok, i to kruh na troje.

Negdje oko 15.30 sati ugledali smo mercedes i jedan crveni auto kada su došli do punkta. Iz auta je izišlo osam policajca. Mi smo mislili da nose hranu. Kada smo vidjeli da nose samo automatske puške, bilo nam je sumnjivo. Na punktu su razgovarali sa Željkom Šobotom i Pepić Milom. Sadržaj razgovora nismo čuli. Poslije razgovora repetirali su oružje. Izvadili su kapuljače i stavili ih na glave tako da su im samo oči virile. Krenuli su prema gornjem voćaru. Poslije par minuta počela je pucnjava i pomaganje žena, djece i ljudi. Pucnjava je odzvanjala čitavim Duljcima. Ja sam potrčao prema cesti. Iz gornjeg voćara trčala je Safeta i njeno dijete. Ja sam utrčao u jednu srušenu kuću od koje su ostale samo zidine. I dalje se čula vriska, pomagljevina i poneki pucanj. Znao sam da ubijaju preživjele i ranjene. Ja sam iskočio iz te ruševine i počeo bježati prema Basači. Na ulazu u šumu čuo sam zvižduk i ugledao neke koji su se spasili sigurne smrti. Iz šume smo

vidjeli voćar koji je bio udaljen 400-500m. Vidjeli smo kako četnici vuku i nose tijela ubijenih i bacaju ih na jednu hrpu. Tu u voćaru ubijeni su: Hase Nasufović, Huse Šarić, Sadeta Šarić, Meho Dupanović, Muho Dupanović, Ago Dupanović, Ismeta Džaferagić, Bekir Šahinović, Šahinović Safija, Hasnija Šehić, Šarić Zejna.

Ranjena je Tahira Hajrulahović.

Kada su četnici krenuli da pobiju i grupu u voćaru Huse Vojića u kojoj sam ja bio, dio nas je, videći šta se dešava, već pobjegao. Šero Rakić, Bećo Dupanović i Muho Ibrahimpašić sakrili su se u Halilovu štalu. Tu su ušli četnici i ubili Šeru Rakića. Muho i Bećo su ostali živi jer su bili sakriveni u jaslama tako da ih četnici nisu vidjeli. Poslije ubistva Šere četnici su zapalili štalu i tijelo Šere Rakića. Muho i Bećo uspjeli su se spasiti iz vatre i pobjeći. Mi smo iz šume vidjeli vatru i dim iz pravca mjesta gdje su bila tijela ubijenih. Pretpostavljali smo da su zapalili ta tijela. Odlučili smo da krenemo prema Hrvatskoj. Mislili smo preći Unu na mostu Kestenovac. Vidjeli smo da je to opasno. Zanoćili smo u jednoj hrastovoj šumi. Ujutro smo krenuli u pravacu Doljana. Lutajući šumom naišli smo na Begu Dupanovića sa sinom i Amira Jazinog. Drugu noć smo noćili u nekoj zidini. Čuli smo pse kako laju u Nebljusima. Ujutro smo krenuli prema Uni kako bismo je prešli. Iznad Loskuna smo odlučili da je preplivamo. Voda je bila brza i matica je išla prema drugoj obali. Mi smo računali da ćemo tako najlakše preći na drugu stranu. Prvi je preplivao Nimac, pa Amir, a onda i ja.

Na stanici u Loskunu vidjeli smo mnogo praznih vagona. Mi smo se kretali šumon kako nas ne bi primijetili. Bili smo strašno gladni jer ništa nismo jeli tri dana. Tu je Nimca uhvatilo srce. Mi ga nismo htjeli ostaviti nego smo čekali da mu bude bolje. Kada smo krenuli kroz šumu dalje, Amir nam se izgubio. Mi smo odlučili da se držimo pravca dalekovoda jer sa njime možemo doći do D. Lapca. Idući, stigli smo do neke uzvisine. Sa nje smo vidjeli zastavu UNPROFOR-a kako se vijori. Uz neku živicu smo stigli do kontrolne tačke. Stražar koji je bio crnac, kasnije smo saznali da je iz Ugande, bio je iznenađen.

Tu su nas prihvatili vojnici UN, nahranili nas i smjestili. Nedugo poslije toga stigla je srpska policija koja je tražila da nas predaju njima. Vojnici UN nisu to dozvolili. Prebacili su nas u D. Lapac, a odatle u Sveti Rok.

U Svetom Roku sam sreo veći broj ljudi iz Orašca, K. Vakufa, Bos. Petrovca, Ključa. Odatle sam prebačen u Bihać 25. novembra 1992. godine."

STANICA JAVNE BEZBJEDNOSTI BIHAĆ
R S M KULEN VAKUF

SPISAK LICA MUSLIMANSKE NACIONALNOSTI KOJI SE NALAZE U ĆUKOVIMA I ORAŠCU

1. Mešić Mirsad, rodjen 1963. godine
2. Mešić Ibrahim, rodjen 1915. godine
3. Mešić Adem, rodjen 1940. godine,
4. Mešić Fete, rodjene 1920. godine - žive u jednoj porodici zaseok Šelište
5. Alivuk Remo, rodjen 1924. godine
6. Alivuk Kada, rodjene 1924. godine, - žive zajedno - Šelište
7. Zulić Sefet, rodjen 1933. godine,
8. Zulić Ćamka, rodjene 1934. god. - teži bolesnici Orašac
9. Kolaković Ibrahim rodj.1956.god - invalid
10. Kolaković Sabira, rodj.1962.god.
11. Kolaković Kadira, rodj.1933. god.
12. Kolaković Zulfo, rodj.1930. god. - bolesten
13. Kolakovi Selma stara 10 god.
14. Kolaković Adnan star 10 god. - 10 do 14 jedne porodice - Duljci
15. Vojić Izet, rodj.1935. god.
16. Vojić Mejasa, rodj.1934. god.
17. Sehić Sefije, rodj.1928. god.
18. Vojić Vahida, rodj.1929. god. - bolesna
19. Vojić Bego, rodj.1928. god. - bolesten - od 15-19 zajedno u Duljcima
20. Bilić Salih rodj.1907. god. - bolesten
21. Crnkić Šeban rodj.1915. god. - bolesten - od 20-21 zajedno u Ćukovima
22. Vojić Fatima, rodj.1920. god.
23. Vojić Senka rodjena 1948. god.
24. Vojić Meherzeda rodjena 1920.god.
25. Vojić Aldina rodj.1979. god.
26. Vojić Asim, rodj.1985.god. - od 22 do 26 porodica zajedno u Duljcima
27. Vojić Hamza rodj.1935. god. - bolesten
28. Vojić Juso rodj.1920. god. - bolesten
29. Voj ić Huse rodj.1920. god.
30. Vojić Halva rodjena 1920. god. od 27 do 30 porodica u ukovima
31. Vojić Zlata, živi sa 28

Nađeni dokument u Policijskoj stanici u K. Vakufu 1994. god.

32. Vojić Mejra rodj.1923.god. živi sama,
33. Hrnjica Muharem, rodj.1925.god. - nepokretan
34. Hrnjica Bećir, rodj.1930. god. nema noge, žive u Orašcu
35. Mešić Šećir, rodj.1953.god. - bolestan ima pedevicu
36. Mešić Safija, rodjena 1954. god. od 35-36 zajedno u Mešićima
37. [illegible]
38. Šehinović Rešo, rodj.1929. god.
39. Šehinović Fata rod.1928. god. - zaseok Kula,
40. Kasić Ahmet, rodjen 1927. god.
41. Kasić Fatima, rodjena 1928. god.
42. Kasić Safet, rodjen 1952. god.
43. Kasić Enisa, rodjena 1953. god.
44. Kasić Kemal, rodjen 1974. god.
45. Kasić Armin, rodj.1978. god.
46. Kasić Irnes rodjn.1974. god. od 40 - 46 porodica u Orašcu
47. Hrnjica Delija, rodj.1906. god.
48. Hrnjica Mina, rodj.910. god.
49. Hrnjica Šerif rodj,1939. god. od 47 - 49 bolesni žive u Orašcu,
50. Kozlica Bego, rodjen 1910. god.
51. Kozlica Katka, rodjena 1910. žive u Duljcima
52. Mešić Ibrahim (Ahmetov) rodj.1923. god.
53. Mešić Hafa rodj.1924. god.
54. Grozdenić Sitma, rodjena 1926. god.
55. Dervišević Fata, rodjena 1910. god. od 54 do 55 bolesna nepokretna,
56. Anadolac Mehmut, rodjen 1930. god.
57. Anadolac Bejza, rodjena 1939. god. - žive u Padjanima
58. Demirović Fadila, rodjena 1953. god.
59. Demirović Jasmin, rodj.1956. god. - Padjani
60. Muhić Hanka, rodjena 1910. god. živi sama
61. Redžić Hanka, rodjena 1910. god. - gluva bolesna
62. Husak Mina, rodj. 1929. god. živi sama
63. Harbica Smail, rodjen 1906. god.živi sam

Spisak napravljen dana 18.08.1992. godine.
Zaključeno sa rednim brojem 63.- / 62

Nađeni dokument u Policijskoj stanici 1994. god.

V.

MASOVNE I POJEDINAČNE GROBNICE

Masovna grobnica Bezdana

Rat i ratna dešavanja na prostoru Bosne i Hercegovine karakteristični su po svom razmjeru, obliku, i načinu na koji su izvršavani, a prije svega po načinima na koji su se pokušali prikriti tragovi zločina. Zločinci su zločine od očiju javnosti najčešće pokušavali skrivati u prirodnim jamama, bezdanama, napuštenim rudnicina, smetlištima i dr. Na prostoru Bosne i Hercegovine većina izvršenih zločina pokušala se skriti na ovaj način. Za ovu tvrdnju postoji bezbroj primjera koji to potvrđuju, od rudnika Ljubija, Bezdane, Tihotine do jama u istočnoj Bosni i dr.

Konop kojim su vezani zarobljeni u logoru Ripač, nađen u jami Hrgar

Jedna karakteristika u genezi zločina prema Bošnjacima Ljutočke doline jesu mjesta izvršenja zločina. Tako se za zločine počinjene nad Bošnjacima Ljutočke doline iz septembra 1941. godine vezuje jama Golubnjača[110], da bi se nastavilo 1992. godine sa jamama Bezdana i Tihotina. Danas se može postaviti pitanje da li ima neke veze među načinima na koje su pokušavani da se prikriju tragovi zločina počinjenih 1941.godine i zločina iz 1992.godine. Odgovor bi bio potvrdan iz razloga što su izvršioci zločina nad Bošnjacima iz 1992. godine mislili da istina neće izići na vidjelo, jer nije ni u slučaju 1941. godine[111], kada su zločine činili njihovi djedovi, kao slučaj sa četnikom Babićem[112] koji je učestvovao u zločinima juna 1992. godine nad Bošnjacima Ljutočke doline.

---

[110] Mujo Demirović, Bosna i Bošnjaci u srpskoj politici,DES, Sarajevo, 1999, str. 272

[111] Do danas nije izvršena ekshumacija ubijenih na Golubnjači, nije utvrđen identitet niti stvarni broj ubijenih.Zločini iz septembra 1941. godine su sistematski zataškivani, a samo na nekoliko mjesta u literaturi su bojažljivo i stidljivo spomenuti.

[112] Mujo Demirović, Bosna i Bošnjaci u srpskoj politici,DES, Sarajevo, 1999, str. 276

Ekshumirano tijelo ubijenog Bošnjaka iz jame Hrgar

Jedno od mjesta stradanja Bošnjaka Ljutočke doline koji su bili zatočeni u logoru IMT servis Ripač jeste prirodna jama Bezdana na Hrgaru.

Jama Bezdana nalazi se na prostoru Hrgara koji je od putne komunikacije Bihać -Bosanski Petrovac udaljen više kilometara i do koje vodi veoma loš makadamski put. Bezdana je bila u potpunosti okružena šumom, nije bila vidljiva sa puta koji je prolazio nekoliko metra od nje, što nas navodi na zaključak da je pažljivo birana i da je ubijanje zarobljenih iz logora u Ripču unaprijed planirano.

Jama Bezdana nalazi se na 744 metra nadmorske visine, dubina sa koje su vađena tijela dostizala je i 85 metara.

Zahvaljujući operativcima iz Kriminalističke službe Kantonalnog ministarstva unutrašnjih poslova Bihać otkriveni su tragovi strašnog zločina i time zločinački pokušaj prikrivanja zločina i genocida nad Bošnjacima Ljutočke doline.

Sva ubistva su izvršili tkz. brigadni izviđači 15.lbr., pripadnici voda Vojne policije i pripadnici milicije tkz.srpske opštine Bihać.Zatvorenici su dovođeni u malim grupama i ubijani. Ubijani su klanjem, vatrenim oružjem, a bilo je i slučajeva kada su zatvorenici živi bacani u prirodne vrtače i pećine. Prije toga zarobljenici su bili sakaćeni, mučeni[113].

Ubijanja zarobljenih koji su bili u logorima Ripač i Račić[114] vršili su isti ljudi u oba logora, a pokazaće se da su isti tokom čitavog rata vršili zločine.

Ekshumacijom i identifikacijom tijela ubijenih potvrđuju se izjave zarobljenih četnika o mučenjima, ubijanjima i bacanjima živih u jamu Bezdana.

---

[113] Izjave; prijepis originala nalazi se kod autora

[114] Vidi str. 114, 139, čuvari u logorima Ripač i Račić

O oblicima mučenja najbolje pokazuje veliki ekser koji je nađen u koljenu jednog od ubijenih Bošnjaka. Položaj pojedinih tijela nađenih u jami Bezdana koja su zatečena prilikom silaska u jamu i vidljivi tragovi pokušaja živo bačenih Bošnjaka da izađu iz 85 metra duboke jame potvrđuju sve ove izjave.

Važno je napomenuti da je prije otpočinjanja agresije na Bosnu i Hercegovinu ova jama služila za bacanje izuzetih nedozvoljenih predmeta od strane milicije i nevažećih ili uništenih ličnih dokumenata. S obzirom da je dio izvršilaca ovog zločina prije rata radio u miliciji i da su znali za ovu jamu, iskoristili su to svoje "saznanje" za neviđeni zločin i pokušaj prikrivanja istog.

Da bi se počelo sa procesom ekshumacije i vađenja tijela ubijenih Bošnjaka bilo je potrebno izvršiti dobre pripreme, u kojima je učestvovalo niz državnih institucija, pripadnici 5.korpusa Vojske Federacije, Međunarodnog haškog tribunala i dr.

Prostor oko masovne grobnice Bezdana je u potpunosti očišćen od drveća i ostalog rastinja i na sami otvor je postavljena platforma sa koje se moglo pristupiti procesu ekshumacije.

Prilikom pripreme terena za ekshumaciju na licu mjesta nađeni su ostaci čahura od pješadijskog naoružanja, kao i ostaci eksplozivnih naprava, što neminovno ukazuje na načine ubijanja.

Prvi se spustio u jamu Bezdana **Lipović Nermin** - speleolog i pripadnik Kantonalnog ministarstva unutrašnjih poslova Bihać, koji je utvrdio postojanje tijela ubijenih i fotografisao ista.

Početak ekshumacije tijela iz masovne grobnice Bezdana započeo je **1.9.1997. godine.**

Posmrtni ostaci iz jame Bezdana

Posmrtni ostaci iz jame Bezdana

Početak i tok procesa ekshumacije tijela ubijenih Bošnjaka Ljutočke doline pratile su brojne TV i novinske ekipe iz zemlje i inostranstva.

Koliko interesovanje za ovu ekshumaciju pokazuju mediji govori podatak da su najpoznatije TV i novinske kuće kao CNN, ZDF, ROJTER, Asošiejted pres i dr. bile na Hrgaru, zabilježile i prenijele svjetskoj javnosti užase i stravičnost ovog zločina.

Procesu ekshumacije ubijenih Bošnjaka prisustvovali su i predstavnici Međunarodnog haškog tribunala:

- **Ole Bronhum** - sudac istražitelj
- **Kathrxu Peace** - analitičar
- **Sonija Konikova** - analitičar
- **Snimatelj Tribunala koji je u Bezdani snimio tijela ubijenih Bošnjaka**

Dženaza ubijenih ekshumiranih iz jame Bezdana

Ukop ubijenih na mezarju Duliba

Proces ekshumacije, obdukcije i identifikacije vodio je sudija Kantonalnog suda **Jakupović Adem**.

Proces ekshumacije, obdukcije i identifikacije pratio je i pomagao tim ljekara -patologa:

- **Samira Mešić** - ljekar -patolog iz Kantonalne bolnice Bihać
- **Tal Simons, Ann Ross, Onder Ozkalpci, Page Hudson** - patolozi iz ekipe ljekara za ljudska prava

Ispred Državne komisije za traženje nestalih, ekshumaciji, obdukciji i identifikaciji prisustvovali su:

- **Amor Mašović**, predsjednik Državne komisije
- **Esad Bajramović**, predsjednik Kantonalne komisije

Predstavnici Kantonalnog ministarstva unutrašnjih poslova bili su:

- **Dervišević Besim**, šef Ekspertnog tima KMUP-a za istraživanje genocida i ratnog zločina
- **Šahbazović Enver**, inspektor
- **Šehić Refik**, inspektor
- **Hadžiabdić Amir**, inspektor
- **Turan Jasmin**, inspektor
- **Skalić Meho**, inspektor

Proces ekshumacije, obdukcije i identifikacije trajao je do **3.10.1997.** godine.

U toku samog procesa najteži posao je bilo vađenje posmrtnih ostataka iz jame s obzirom na dubinu od **85 metara**. U toku procesa ekshumacije, prilikom vađenja tijela, teške povrede glave zadobio je inspektor

Ukop ubijenih na mezarju Duliba

Kantonalnog ministarstva unutrašnjih poslova **Dervišević (Adem) Besim**, koji i danas ima posljedice[115].

Proces ekshumacije svakodnevno je praćen od strane porodica nestalih koje su tražile svoje najbliže. Svakodnevno se mogao vidjeti plač, uplakana lica roditelja, djece, supruga, braće, sestara i druge rodbine.

Posebno su bile dirljive i dojmljive scene kada su najbliži prepoznavali dijelove odjeće i obuće ubijenih Bošnjaka Ljutočke doline.

Bol i tugu najbližih dodatno su pojačavala saznanja o načinima ubijanja njihove djece,očeva, braće, sestara.

Mnogima koji su tih dana dolazili na jamu Bezdanu do kraja života u sjećanju će ostati posmrtni ostaci djeteta starosti od **3 do 5 godina**.

Mnogi su se pitali i danas pitaju koji je to monstrum mogao uraditi, da li je to mogao uraditi čovjek, zašto i kome je malo dijete smetalo. Da li ćemo doći do odgovora teško je reći, ali hvatanje i suđenje počiniteljima i naredbodavcima ovih zločina bila bi utjeha i umanjenje boli porodicama ubijenih.

Oni koji su vršili proces ekshumacije, obdukcije i identifikacije, kao svi koji su dolazili na jamu Bezdana, mogli su vidjeti ostatke žice kojom su vezani ubijeni, razbijene lobanje, eksere u koljenu, što ukazuje na načine na koje su ubijeni.

Iz jame Bezdana izvađeno je 6 (šest) metalnih buradi u kojima su bili ostaci kiseline i pretpostavlja se da su tom kiselinom posuta tijela ubijenih.

---

[115] Besim Dervišević proveo je višemjesečno liječenje i kao posljedica nesreće u jami Bezdana jeste gubitak vida na jedno oko.

Dženaza ubijenih iz masovne grobnice BEZDANA

S obzirom na položaj tijela ubijenih u jami Bezdana, postoji vjerovatnoća da su pojedinci bacani živi, jer bilo je tijela u sjedećem položaju.

Jedna pojedinost koja je mnogima zapele za oko jeste da je prilikom vađenja i identifikacije tijela najčešće bilo tijelo uz tijelo oca i sina ili rođaka i komšija[116], što govori da su najbliži bili zajedno i u posljednjim trenucima.

Iz masovne grobnice Bezdana ekshumirana su **81** posmrtna ostatka ubijenih Bošnjaka Ljutočke doline.

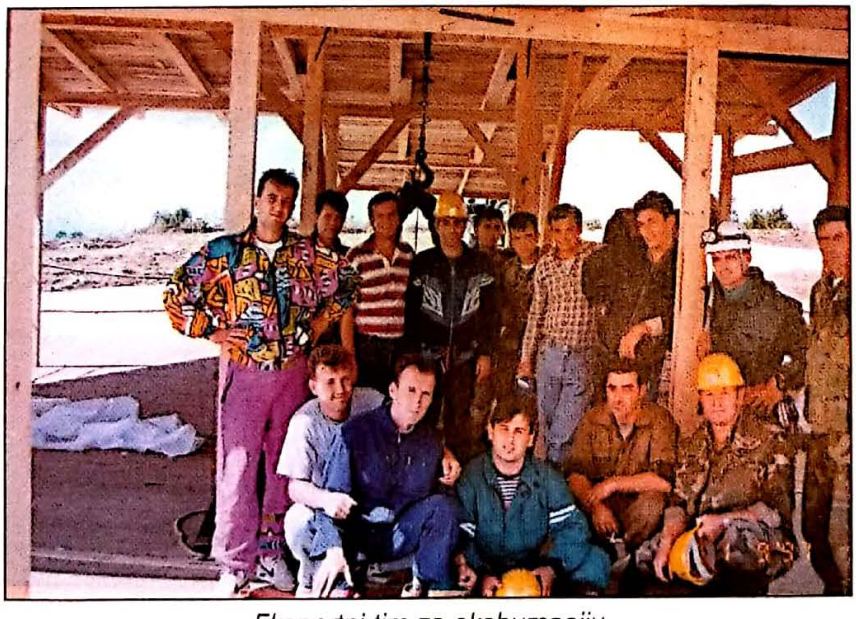

Ekspertni tim za ekshumaciju

[116] Tako su npr. ekshumirana tijela oca i sina Džafica Hasana i Ermina, jer su tijela vađena i obilježavana brojevima i najčešće je bio broj do broja (npr. 12, pa 13 i ubijeni su bili u nekom srodstvu).

U toku procesa identifikacije ubijenih iz masovne grobnice Bezdana identifikovana su **47** tragično nastradala Bošnjaka od ukupno izvađenih 81. Prosječne godine starosti ubijenih a identifikovanih iznosi **32** godine. Ostala tijela nisu identifikovana i kod njih će se raditi DNA analiza, što će u svakom slučaju pomoći da bi se konačno mogao utvrditi identitet svih ubijenih.

Dženaza-namaz za ubijene klanjana je **5.10.1997.** godine u 10 sahata na Trgu slobode u Bihaću. Nju je predvodio reisul-ulema IZBiH **prof.dr. Mustafa ef. Cerić**.

Dženazi je prisustvovalo nekoliko hiljada građana Unsko-sanskog kantona, kao i predstavnici najviših državnih organa i institucija, Rijaseta IZ BiH, Vojske Federacije i dr. institucija.

Dženazi je prisustvovao predsjednik Federacije BiH prof.dr. Ejup Ganić, komandant Vojske Federacije armijski general Rasim Delić, ambasadori i dr. visoki zvaničnici.

Ubijeni su ukopani na šehidskom mezarju Duliba koje se nalazi na putu Orašac - Kulen-Vakuf[117], a koje je blizini mjesta pogibije prve žrtve Ljutočke doline rahmetli Zajkić Muhe.

[117] Parcelu za ukop ubijenih Bošnjaka Ljutočke doline uvakufio je Bilić Husnija, koji je u Bezdani pronašao tijelo svoga sina Muhameda.

Pregled ekshumiranih i identifikovanih iz jame Bezdana

Red. broj	Prezime, ime oca, ime	Mjesto rođenja	Godine starosti	Zadnji put viđen	Način izvršenja zločina
1.	Alivuk (Mahmut) Asim	Orašac	30	Logor Ripač	Vatrenim oružjem povreda glave
2.	Alivuk (Ibrahim) Ramiz	Orašac	20	Logor Ripač	Vatrenim oružjem povreda glave
3.	Alivuk (Mumin) Emir	Orašac	20	Logor Ripač	Vatr.oružjem povreda desn. dijela mandibule
4.	Begić (Mustafa) Fikret	Orašac	23	Logor Ripač	Vatrenim oružjem povreda glave
5.	Bilić (Husnija) Muhamed	Ćukovi	19	Logor Ripač	Tupotvrdim predmetom prelom kostiju glave
6.	Crnkić (Fejzo) Fuad	Ćukovi	20	Logor Ripač	Vatrenim oružjem povreda grudne duplje
7.	Dedić (Muho) Esad	Ćukovi	31	Logor Ripač	Vatr. oružjem povreda des.lopatične kosti
8.	Dedić (Mustafa) Husein	Ćukovi	30	Logor Ripač	Vatrenim oružjem povreda lijeve tibije
9.	Delić (Alija) Hazim	Orašac	41	Logor Ripač	Oštrim predm. povreda nadkoljenične kosti
10.	Demirović (Mujo) Dedo	Klisa	41	Logor Ripač	Vatrenim oružjem povreda grudnog dijela
11.	Demirović (Alaga) Mujo	Klisa	24	Logor Ripač	Vatrenim oružjem povreda glave
12.	Dervišević (Ibrahim) Muharem	Klisa	50	Logor Ripač	Povreda glave
13.	Dizdarević (Derviš) Edham	Orašac	51	Logor Ripač	Vatrenim oružjem povreda IX, X, XI pršljena
14.	Džafica (Ibro) Hasan	Orašac	42	Logor Ripač	Tupim predmetom povreda glave
15.	Džafica (Hasan) Ermin	Orašac	18	Logor Ripač	Tupim predmetom povreda glave
16.	Eminović (Jusuf) Husein	Orašac	24	Logor Ripač	Nepoznat uzrok smrti
17.	Hasanagić (Zaim) Ahmet	K.Vakuf	32	Logor Ripač	Vatrenim oružjem povreda glave
18.	Kadić (Avdo) Ahmet	K.Vakuf	44	Logor Ripač	Vatrenim oružjem fraktura lobanje
19.	Kasić (Nazif) Ale	Orašac	21	Logor Ripač	Fraktura VI rebra
20.	Kasić (Nazif) Avdo	Orašac	30	Logor Ripač	Vatrenim oružjem povreda na lubanji
21.	Kosović (Osman) Rasim	K.Vakuf	43	Logor Ripač	Vatrenim oružjem povreda glave
22.	Kulenović (Maše) Mahmut	K.Vakuf	36	Logor Ripač	Vatrenim oružjem povreda grudnog pršljena
23.	Kurtagić (Smajo) Sead	K.Vakuf	38	Logor Ripač	Vatr. oružjem povreda I, II grudnog pršljena
24.	Mešić (Ibrahim) Salih	Orašac	45	Logor Ripač	Vatrenim oružjem povreda glave
25.	Mešić (Bego) Halid	Orašac	20	Logor Ripač	Vatrenim oružjem fraktura desnog radijusa
26.	Mešić (Bećo) Ibro	Orašac	34	Logor Ripač	Prelom karlične kosti

Red. broj	Prezime, ime oca, ime	Mjesto rođenja	Godine starosti	Zadnji put viđen	Način izvršenja zločina
27.	Pehlivanović (Avdo) Fadil	K.Vakuf	30	Logor Ripač	Vatr.oružjem povreda lijeve nadlaktične kosti
28.	Pehlivanović (Smail) Jusuf	K.Vakuf	46	Logor Ripač	Vatrenim oružjem povreda glave
29.	Ramulić (Huse) Muhamed	Orašac	33	Logor Ripač	Vatrenim oružjem povreda glave
30.	Ramulić (Huse) Nihad	K.Vakuf	25	Logor Ripač	Vatrenim oružjem povreda karlične kosti
31.	Ružnić (Ramo) Ibrahim	Ripač	55	Logor Ripač	Eksplozivno sredstvo, povreda karlične kosti
32.	Seferović (Mahmut) Smajo	K.Vakuf	38	Logor Ripač	Vatrenim oružjem prelom desne maksize
33.	Seferović (Mahmut) Fikret	K.Vakuf	30	Logor Ripač	Vatrenim oružjem prelom sekruma
34.	Seferović (Mujaga) Fuad	K.Vakuf	32	Logor Ripač	Vatrenim oružjem povreda glave
35.	Šiljdedić (Mahmut) Husein	K.Vakuf	49	Logor Ripač	Tupotvrdim predmetom povreda glave
36.	Šušnjar (Meho) Zijad	Orašac	19	Logor Ripač	Eksplozivno sredstvo, prelom kostiju glave
37.	Tutić (Smajo) Ale	Ćukovi	41	Logor Ripač	Vatrenim oružjem povreda grudne duplje
38.	Tutić (Smajo) Smail	Ćukovi	27	Logor Ripač	Vatrenim oružjem prelom desnog humerusa
39.	Tralješić (Muharem) Ismet	Vrnograč	19	Golubić	Povreda obje karlične kosti
40.	Vojić (Muhamed) Asmir	Orašac	19	Logor Ripač	Vatrenim oružjem prelom lijeve karlice
41.	Vojić (Izet) Ismet	Orašac	37	Logor Ripač	Uzrok smrti nepoznat
42.	Vojić (Osme) Mesud	Orašac	28	Logor Ripač	Tupotvrdim predmetom povreda glave
43.	Zajkić (Ibrahim) Almir	Orašac	21	Logor Ripač	Vatrenim oružjem prelom desnog femura
44.	Vojić (Edham) Edhas	Orašac	34	Logor Ripač	Vatrenim oružjem povreda desne nadlaktične kosti
45.	Seferović (Mujaga) Meša	K.Vakuf	35	Logor Ripač	
46.	Demirović (Alija) Ekrem	Klisa	33	Logor Ripač	
47.	Handžić (Jusuf) Ibrahim	K.Vakuf	36	Logor Ripač	
48.	NN muško		Između 25 i 30 god.		
49.	NN muško		Između 30 i 40 god.		
50.	NN muško		Preko 20 god.		
51.	NN muško		Između 18 i 23 god.		
52.	NN muško		Između 18 i 23 god.		
53.	NN muško		Između 25 i 30 god.		
54.	NN muško		Između 35 i 40 god.		

Red. broj	Prezime, ime oca, ime	Mjesto rođenja	Godine starosti	Zadnji put viđen	Način izvršenja zločina
55.	NN muško		Preko 21 god.		
56.	NN muško		Između 25 i 35 god.		
57.	NN muško		Preko 40 god.		
58.	NN muško		Oko 48 god.		
59.	NN muško		Između 16 i 21 god.		
60.	NN muško		Između 35 i 45 god.		
61.	NN muško		Između 30 i 40 god.		
62.	NN muško		Između 40 i 56 god.		
63.	NN muško		Između 17 i 21 god.		
64.	NN muško		Između 16 i 18 god.		
65.	NN muško		Između 25 i 45 god.		
66.	NN muško		Između 18 i 21 god.		
67.	NN muško		Između 14 i 17 god.		
68.	NN muško		30 god.		
69.	NN muško		Između 20 i 27 god.		
70.	NN muško		Između 17 i 20 god.		
71.	NN muško		Između 35 i 40 god.		
72.	NN muško		25 god.		
73.	NN muško		Između 20 i 25 god.		
74.	NN muško		Između 30 i 35 god.		
75.	NN muško		Između 25 i 35 god.		
76.	NN muško		Između 16 i 19 god.		
77.	NN muško		Između 45 i 60 god.		
78.	NN muško		Između 3 i 5 god.		
79.	NN muško		Između 30 i 55 god.		
80.	Nepoznato				
81.	NN muško		Između 25 i 35 god.		

Masovna grobnica Tihotina

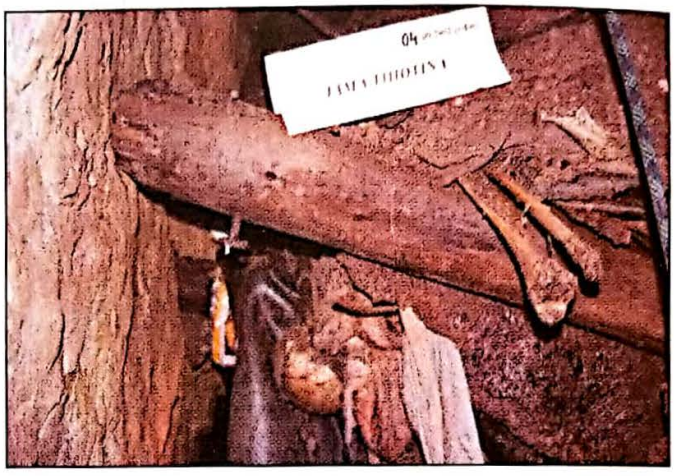

Posmrtni ostaci iz jame Tihotina

Jama Tihotina je druga masovna grobnica u kojoj se nalaze tijela ubijenih Bošnjaka Ljutočke doline. Ona se nalazi u rejonu Tihotine, svega nekoliko stotina metara od majdana Pritoka. Ovaj rejon kod lokalnog stanovništva je poznat pod imenom "slovenski majdan".

Masovna grobnica Tihotina u potpunosti je bila okružena šumom i gustim rastinjem. Ovu masovnu grobnicu otkrili su pripadnici KMUP-a i članovi Državne komisije za traženje nestalih. Otkrivena je 2002. godine. Ova masovna grobnica bila je tako skrivena i maskirana da je vrlo teško otkrivena, pored nje su prolazili mnogi lovci ali je nisu mogli otkriti. Zahvaljujući operativnim saznanjima pripadnika Kantonalnog ministarstva unutrašnjih poslova na vidjelo je izišao i ovaj neviđeni zločin.

Jama Tihotina ne razlikuje se od Bezdane po načinu na koji su se pokušali prikriti tragovi zločina. Prikrivanje tragova zločina pokušalo se izvesti pod već viđenim scenarijem, bacanjem ogromnih količina smeća i drugog otpada.

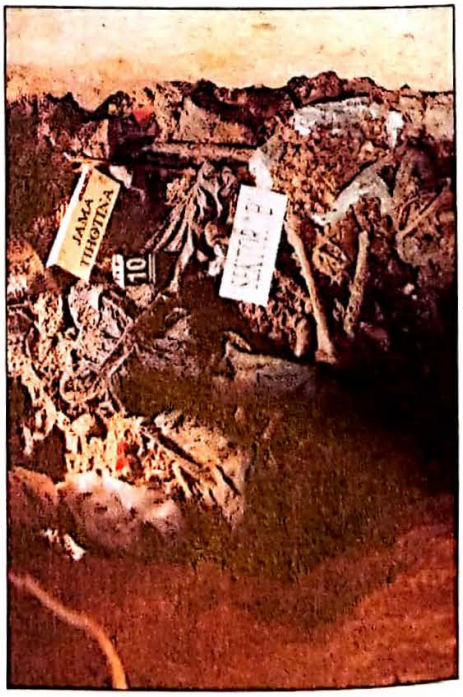

Posmrtni ostaci iz jame Tihotina

Masovna grobnica Tihotina nalazi se na **2-3 km** od naselja **Pritoka**. Ova jama je prirodna pukotina dužine desetak metara, a širine oko **1,5** metara u svom najširem dijelu. Duboka je nekoliko desetina metara. Iz ove jame vadila se nekada ruda boksita jer je širi rejon Tihotine poznat kao nalazište rude boksita. I danas su vidljive poprečne drvene grede koje su koristili rudari, a nalaze se u jami. Priprema i sam proces ekshumacije ubijenih iz jame Tihotina otpočeo je **2. septembra** 2002. godine.

Vođa tima za ekshumaciju ispred Kantonalnog suda Bihać bio je sudija **Abdulmedžid Mušić**.

Zbog dubine od nekoliko desetina metara morali su učestvovati speleolozi iz Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova.

JAMA TIHOTINA - Ostaci tijela ubijenih Bošnjaka doline

Predstavnici Državne komisije **Odobašić Jasmin i Esad Bajramović** povremeno su bili prisutni toku ekshumacije.

Procesu ekshumacije prisustvovali su mnogi članovi nestalih, kao i predstavnici opštinskih i kantonalnih organa vlasti.

Karakteristika ove ekshumacije je u tome što je dio bačenih tijela visio na poprečnim gredama jame i velik broj kostiju tijela je bio rasut i na dno jame.

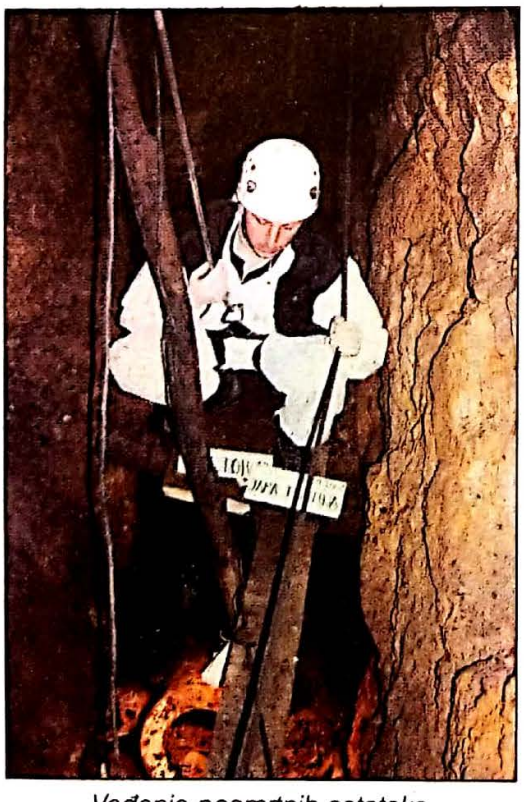

Vađenje posmrtnih ostataka iz jame Tihotina

Ova jama ima prirodno strujanje zraka, što je pospješilo proces raspadanja tijela i uveliko otežavalo identifikaciju.

U jami Tihotina pored nekih tijela i u ostacima odjeće našlo se i nekoliko ličnih dokumenata, što ukazuje na identitet ubijenih, zatim prstenje, satovi i očuvani dijelovi odjeće i obuće.

Ekshumirana su ukupno **62 tijela**.

Sva ekshumirana tijela prebačena su u Sanski Most u halu Šejkovača, gdje se nalaze posmrtni ostaci ubijenih sa čitavog USK i gdje se vrši daljnji proces obdukcije i identifikacije.

Prema saznanjima do kojih se došlo u toku operativnih radova KMUP i Komisije za traženje nestalih, u jami Tihotina najvjerovatnije su tijela ubijenih Bošnjaka koji su bili u logoru Račić.

Likvidaciju jedne grupe zarobljenih Muslimana na mjestu zvanom "slovenski majdan "izvršili su[118]:

- **Ćurguz Zdravko**
- **Kenjalo Pero**
- **Krljić Ganjo**
- **Bubara Đuro**
- **Popović Ratko**

Prema prvim preliminarnim rezultatima identifikacije velik broj Bošnjaka Ljutočke doline nalazi se među ubijenim koji su bačeni u jamu Tihotina.

U toku ekshumacije pripadnici FMUP-a i KMUP-a, kao i članovi Državne komisije za traženje nestalih, nailazili su na velike poteškoće. Posebni problemi bili su prilikom samog vađenja tijela ubijenih. Jama Tihotina, koja je ustvari jedna velika pukotina, je vrlo uska, tako da je bilo kakva pomoć mašinama nemoguća. Pored ovoga dodatne poteškoće stvarale su i poprečne grede koje su onemogućavale nesmetano vađenje.

Za svako ekshumirano tijelo moralo se nekoliko puta silaziti u jamu i vađenje tijela moralo se raditi u etapama.

Dženaza ubijenim iz jame Tihotina

[118] Izjave; prijepis originala nalazi se kod autora

Spisak identifikovanih iz masovne grobnice Tihotina

Prezime, ime oca, ime	Mjesto rođenja	Godine	Zadnji put viđen
Aganović (Ibrahim) Ekrem	Orašac	23	D. Lapac
Alivuk (Šaban) Aziz	Orašac	28	Logor Prekaja
Anadolac (Mahmut) Enes	Orašac	33	Logor Račić
Behrem (Mujaga) Behrudin	Orašac	23	Logor Prekaja
Behrem (Mumin) Hajrudin	Orašac	22	Logor Ripač
Behrem (Bećo) Salko	Orašac	40	Logor Prekaja
Bilić (Ibrahim) Šerif	Orašac	28	Ćukovi
Crnkić (Mujo) Šaban	Orašac	77	Ćukovi
Dervišević (Zarif) Bećo	Klisa	29	Bos. Petrovac
Dervišević (Osman) Suad	Klisa	24	Logor Ripač
Glumac (Ramo) Ramiz	Orašac	30	Logor Račić
Hamzagić (Mahmut) Šefik	K. Vakuf	40	Logor Ripač
Hamzić (Redžo) Alija	K. Vakuf	64	Orašac
Hrnjica (Smajo) Muhamed	Orašac	46	D.Lapac
Hrnjica (Bećir) Osman	Orašac	20	Orašac
Husak (Mehmed) Safet	Orašac	27	Logor Ripač
Kasić (Fejzo) Suad	Orašac	22	Logor Prekaja
Kolaković (Osme) Hamza	Orašac	57	Loskunski most
Muharemović (Fejzo) Esad	K.Vakuf	32	
Mušeta (Huse) Jusuf	Orašac	43	Logor Ripač
Omanović (Ibro) Fikret	Orašac	35	Logor Prekaja
Šehić (Selim) Mehmed	Ripač	17	Logor Ripač
Šehić (Hamza) Mumin	Orašac	45	Logor Ripač
Zajkić (Huse) Muharem	Orašac	31	Rejon Dubovska
Šahinović (Turse) Asim	Orašac	32	Logor Ripač
Ramić (Mehmed) Jasim	K. Vakuf	35	K. Vakuf
Mašinović (Mujo) Senad	K. Vakuf	32	Logor Prekaja
Mašinović (Mujo) Mehmed	K. Vakuf	39	Logor Prekaja
Ćemalović (Husein) Esad	K. Vakuf	37	K. Vakuf
Findrik (Nikola) Slavko	Golubić	36	Golubić
Adžemović (Redžo) Senad	Ključ	20	Orašac
Baručić (Ahmet) Emir	Ključ	24	Orašac
Draganović (Smajl) Edin	Ključ	22	Orašac
Draganović (Smajl) Zlatan	Ključ	21	Orašac
Draganović (Adem) Teufik	Ključ	33	Orašac
Huskić (Sulejman) Edin	Ključ	25	Orašac
Pobrić (Meho) Fadil	Ključ	37	Orašac
Tičević (Jusuf) Azemir	Ključ	21	Orašac
Tičević (Muharem) Emir	Ključ	37	Orašac

Pojedinačne grobnice i pojedinačna ubijanja

Prve pogibije i ubijanja Bošnjaka Ljutočke doline počinju početkom napada na dolinu.Prvi poginuli bili su **Demirović Mustafa Mućo i Zajkić Muho**. Poginuli su na dva različita i suprotna kraja doline. Prve pogibije od posljedica granatiranja počinju 11. juna 1992. godine na sami Kurban-bajram. Kako je granatiranje Orašca počelo već 10. juna 1992.godine, nastavljeno tokom noći i narednog dana, tako je dolazilo i do pogibije civila u samom zbjegu. Granatiranje i pucanje sa svih strana svim oruđima i oružjem je prestalo tek po ulasku srpske paravojske u Orašac. Kako se Orašac nalazi u dolini koja je okružena brdima i planinom Ljutoč, Srbi su prethodno zauzeli ove važne topografske i taktičke objekte. Mogli su sa Oraškog brda osmatrati i vršiti korekciju artiljerijske vatre, što su i činili. Oni su tu "korekciju vršili gađajući narod" koji je tražio utočište u školi. Cijelo vrijeme dok se narod izvlačio prema Radolju intenzitet granatiranja nije smanjivan. Posebno se granatirao rejon Jazmaka kojim se narod izvlačio prema Gradu i dalje prema Radolju. Od posljedica granatiranja dolazilo je do pogibija i ranjavanja civila. Po ulasku u Ćukove i Orašac pripadnici paravojnih snaga su ubijali i pojedine civile. Ubijanja su vršena bez obzira na godine starosti i na spol. Tako imamo slučajeve ubijanja staraca **Harbica Smaila**, koji je imao **89 godina**, ili **Zulić Almaze**, koja je imala **87 godina**, **Kulaš Sunite** rođene **1989. godine**. Zulić Almazu su ubili četnici 11. juna 1992.godine na putu kod škole i nju su sahranili zarobljeni muškarci iz škole. Njena ekshumacija i identifikacija izvršena je 30. jula. 1997.godine.

Ubijanje civila nastavljeno je i u školi. Tu je ubijen starac **Kasić Omer** koji je imao preko **sedamdeset godina**. Ubijen je da bi ostalim koji su bili zarobljeni četnici pokazali kako će postupati ukoliko bi neko pokušao bijeg.

Posebno ubijanje nevinih civila, među kojima je najveći broj staraca, žena i djece, slijedio je septembarskih dana 1992. godine[119].

Paravojne jedinice Srba su ubijale civile bez obzira na godine starosti, pol.

Tako su 22. septembra 1992.godine, u predvečerje, počeli krvavi pir po Orašcu, ubijajući redom preostalo stanovništvo. Rijetki su imali sreću da izbjegnu sigurnu smrt.

[119] Vidi str. 149, svjedočenje Mešić Mirsada

Preživjeli **svjedok D.F.** sjeća se tog septembarskog predvečerja.

"Sa svojim maloljetnim sinom boravila sam u Pađenima u kući Muhić Hanke. Sa nama je bila i Muhić Hanka, starica koja je ostala u Orašcu. Poslije sahrane u Rajnovcima, predveče, već je padao suton, pred kuću su došla trojica ljudi: Đurić Slobodan, Đurić Gojko i Klepo. Počeli su da lupaju na vrata i viču da otvorimo. Ta vrata smo svake noći podbačali drvenim kocem kako se ne bi moglo lako provaliti. To smo radile jer smo se bojale. Strah me je obuzeo. Mislila sam da su došli po mene i da je tu kraj. Sa druge strane kuće se nalazi prozor sa balkonskim vratima. Njega nisu mogli vidjeti sa ulaznih vrata. Ja sam odlučila da bježim iz kuće. Uzela sam svoga maloljetnog sina Jasmina i izbacila ga kroz prozor, da bih i ja za njim iskočila. Njih trojica su pokušavali provaliti kuću u kojoj je ostala Hanka. Kako je bio sumrak, ja sam sa svojim djetetom uspjela da se sakrijem i da dođem do Osolja i šume. Iza mojih leđa su se čuli rafali. Znala sam da ubijaju.Nedugo iza toga planule su kuće Muhić Hanke, Redžić Hanke i stara kuća Šušnjar Selima. Sa djetetom sam noćila u šumi, da bih sljedećeg dana otišla kod Mahmuta i Bejze Anadolac i ispričala im šta se desilo. Od tada se gubi svaki trag Hanki Muhić i Hanki Redžić."

Pregled ubijenih civila u K. Vakufu i Orašcu 1992. godine

Red. broj	Prezime, ime oca, ime	Datum rođenja	Mjesto pogibije	Datum pogibije	Način ubijanja
1.	Mešić Ibro Ibrahim	1920.	Orašac	23.9.1992.	Vatrenim oružjem
2.	Mešić Ibrahim Fate	1923.	Orašac	23.9.1992.	Vatrenim oružjem
3.	Kolaković Zulfo Ibrahim	1957.	Duljci	23.9.1992.	Vatrenim oružjem
4.	Kolaković Smail Sabira	1961.	Duljci	23.9.1992.	Vatrenim oružjem
5.	Crnkić Šaban	1915.	Ćukovi	23.9.1992.	Vatrenim oružjem
6.	Vojić Mumin Fatima	1920.	Duljci	23.9.1992.	Vatrenim oružjem
7.	Vojić Senka	1950.	Duljci	23.9.1992.	Vatrenim oružjem
8.	Vojić Muhamed Aldina	1979.	Duljci	23.9.1992.	Vatrenim oružjem
9.	Vojić Huska Vahida	1914.	Duljci	23.9.1992.	Vatrenim oružjem
10.	Vojić Maše Bego	1931.	Duljci	23.9.1992.	Vatrenim oružjem
11.	Vojić Hasan Hamza	1936.	Duljci	23.9.1992.	Vatrenim oružjem
12.	Hrnjica Džafer Muharem	1927.	Orašac	23.9.1992.	Vatrenim oružjem
13.	Hrnjica Bećo Bećir	1934.	Orašac	23.9.1992.	Vatrenim oružjem
14.	Mešić Meho Šaćir	1953.	Orašac	23.9.1992.	Vatrenim oružjem
15.	Mešić Meho Safija	1948.	Orašac	23.9.1992.	Vatrenim oružjem
16.	Mešić Ahmet Ibrahim	1921.	Orašac	23.9.1992.	Vatrenim oružjem
17.	Šahinović Muharem Rešid	1929.	Orašac	23.9.1992.	Vatrenim oružjem
18.	Mešić Džafer Hava	1922.	Orašac	23.9.1992.	Vatrenim oružjem
19.	Hrnjica Sulejman Delija	1905.	Orašac	23.9.1992.	Vatrenim oružjem
20.	Hrnjica Alija Mine	1910.	Orašac	23.9.1992.	Vatrenim oružjem
21.	Muhić Hanka	1915.	Orašac	23.9.1992.	Vatrenim oružjem
22.	Redžić Mehmed Hanka	1910.	Orašac	23.9.1992.	Vatrenim oružjem
23.	Bašić Konija	1910.			
24.	Šehić Safija	1923.	Duljci	23.9.1992.	Vatrenim oružjem
25.	Behrem Katka	1915.	Orašac		Vatrenim oružjem

Red. broj	Prezime, ime oca, ime	Datum rođenja	Mjesto pogibije	Datum pogibije	Način ubijanja
26.	Zajkić Ćamka	1920.	Bjelaj		
27.	Kasić Redžo Fatime	1928.	Orašac	23.9.1992.	Vatrenim oružjem
28.	Harbica Smail	1903.	Orašac	23.9.1992.	
29.	Bilić Muho Salih	1905.	Ćukovi	23.9.1992.	Vatrenim oružjem
30.	Mešić Šaćir Meho	1915.	Orašac	23.9.1992.	Vatrenim oružjem
31.	Hrnjica Šaban Ćamka	1918.	Orašac .	11.6.1992.	Vatrenim oružjem povreda obje podlaktice
32.	Zulić Halil Omer	1944.	Orašac	11.6.1992.	
33.	Dedić Meho Salih	1936.	Ćukovi	11.6.1992.	Vatrenim oružjem
34.	Kozlica Jusuf Zajko	1908.	Orašac	11.6.1992.	Vatrenim oružjem
35.	Zulić Hase Almaze	1907.	Orašac	11.6.1992.	Vatrenim oružjem
36.	Dedić Muharem Sefir	1969.	Ćukovi	11.6.1992.	Vatrenim oružjem povreda glave
37.	Vojić Sulejman Pašaga	1932.	Orašac	11.6.1992.	Geler granate
38.	Avdagić Avdaga	1920.	Orašac	11.6.1992.	Geler granate
39.	Kasić Omer	1920.	Orašac	11.6.1992.	Vatrenim oružjem
40.	Kulaš Smail Mujesira	1962.	Orašac	11.6.1992.	Geler granate
41.	Kulaš Nihad Sunita	1989.	Orašac	11.6.1992.	Geler granate
42.	Hamzić Redžo Alija	1929.	Orašac	11.6.1992.	Geler granate
43.	Čeliković Mujo	1936.	K. Vakuf	11.6.1992.	Prostrijelna rana grudnog koša
44.	Čeliković Fata	1914.	K. Vakuf	11.6.1992.	Prostrijelna rana grudnog koša
45.	Zajkić Muharem Muho	1961.	Orašac	11.6.1992.	Vatrenim oružjem
46.	Demirović Murat Mustafa	1967.	Klisa	11.6.1992.	Vatrenim oružjem
47.	Omerdić Mehmed Huse	1962.	Klisa	11.6.1992.	Geler granate
48.	Mašinović Huse Hase		K. Vakuf	11.6.1992.	

Jedan dio ubijenih civila poslije oslobađanja Ljutočke doline je ekshumiran i identifikovan, dok se za tijelima ostalih ubijenih i dalje traga i do danas nije izvršena njihova identifikacija. Kantonalna komisija za traženje nestalih i Kantonalno ministarstvo unutrašnjih poslova su uspjeli ekshumirati i identifikovati jedan dio lica koja su ubijena 1992. godine.

Ekshumirano je **sedam NN** tijela u rejonu Dulibe, za koje se smatra da se radi o tijelima civila ubijenih u Duljcima 23.septembra prilikom berbe šljiva. Postoje živi svjedoci ubijanja civila u septembru 1992. godine, ali i do danas tijela ubijenih nisu identifikovana niti pronađena. Postoje dokazi koji ukazuju da su zločinci pokušali skriti tragove zločina spaljujući tijela ubijenih, zbog čega je otežana ekshumacija i identifikacija.

17. aprila 1998. godine na lokalitetu Orašac -Grad pronađeni su ostaci dijelova tri tijela koja ni do danas nisu identifikovana. Pojedinačna ubijanja civila najčešće su četnici pokušavali skriti, odvozeći tijela ubijenih na lokacije dalje od mjesta na kojima su vršili zločine. Iako se pouzdano zna da su pojedini ljudi ubijeni i za to postoje živi svjedoci, tijela ni do danas nisu pronađena.

Prema podacima kojima se raspolaže, postoje osnovane sumnje da u rejonu Dulibe postoje posmrtni ostaci civila ubijenih u Orašcu i već su neke predradnje urađene kako bi počela ekshumacija.

Spisak Bošnjaka Ljutočke doline koji su preživjeli srpske logore 1992. godine i koji su razmijenjeni

Red. broj	Prezime, ime oca, ime	Logor
1.	Alivuk (Bego) Azem	Ripač-IMT
2.	Alivuk (Ramo) Ibro	Ripač-IMT, Račić
3.	Anadolac (Rasim) Asim	Ripač-IMT
4.	Anadolac (Reuf) Muhamed	Ripač-IMT
5.	Bajbutović (Muharem) Sead	Ripač-IMT
6.	Beganović (Nurija) Muharem	Prekaja, Kozila, Kamenica
7.	Behrem (Muho) Asim	Ripač-IMT
8.	Behrem (Mustafa) Asim	Ripač-IMT, Prekaja
9.	Burzić (Adem) Adnan	Ripač-IMT
10.	Crnčević(Meho) Hamdo	Ripač-IMT
11.	Ćazimaj ( ) Šerif	Prekaja, Kozila, Kamenica
12.	Ćehić (Rasim) Asim	Manjača
13.	Ćemalović (Ismet) Jasmin	Prekaja,Kozila, Kamenica
14.	Dedić (Delija) Omer	Bos.Krupa, Kamenica
15.	Dedić (Huse) Muharem	Bos.Krupa, Kamenica
16.	Dedić (Juso) Jasmin	Ripač-IMT
17.	Dedić (Mustafa) Zuhdija	Ripač-IMT, Prekaja
18.	Dedić (Suljo) Sead	Ripač-IMT
19.	Delić (Muharem) Rasim	Ripač-IMT, Prekaja
20.	Demirović (Rifet) Ekrem	Prekaja,Kozila, Kamenica
21.	Demirović (Ismet) Emir	Prekaja,Kozila, Kamenica
22.	Demirović (Ibrahim) Elvis	Prekaja,Kozila, Kamenica
23.	Demirović (Ale) Bego	Ripač-IMT
24.	Dervišević (Mahmut) Đulaga	Ripač-IMT
25.	Dervišević (Muharem) Ibro	Prekaja,Kozila, Kamenica
26.	Dizdarević (Huse) Sead	Ripač-IMT
27.	Dragušić (Avdo) Himzo	Ripač-IMT
28.	Glumac (Osman) Mahmut	Ripač-IMT, Prekaja
29.	Hadžić (Ahmo) Husnija	Ripač-IMT
30.	Hafizović (Hasan) Asim	Ripač-IMT
31.	Halilagić (Edham) Husnija	Ripač-IMT

Red. broj	Prezime, ime oca, ime	Logor
32.	Hamzić (Ibrahim) Samir	Ripač-IMT
33.	Handžić (Bećo) Sead	Ripač-IMT
34.	Handžić (Sefedin) Damir	Ripač-IMT
35.	Handžić (Sefedin) Dubravko	Ripač-IMT
36.	Hasanagić (Zaim) Mujo	Ripač-IMT
37.	Hošić (Muharem) Murat	Ripač-IMT
38.	Hrnjica (Muhamed) Dževad	Ripač-IMT
39.	Hrnjica (Juso) Jusedin	Manjača
40.	Hrnjica (Mujo) Ćamil	Manjača
41.	Hrnjica (Šerif) Denijal	Ripač-IMT
42.	Hrnjić (Dedo) Esad	Ripač-IMT
43.	Hrnjić (Hamdija) Husein	Ripač-IMT
44.	Jukić (Ibrahim) Smail	Prekaja, Kozila, Kamenica
45.	Kadić (Mehmed) Muharem	Prekaja, Kozila, Kamenica
46.	Kasić (Ramo) Džafer	Prekaja, Kozila, Kamenica
47.	Kasić (Ramo) Husein	Ripač-IMT
48.	Kozlica (Jakub) Šefkija	Bos. Krupa, Kamenica
49.	Kozlica ( ) Halid	Prekaja, Kozila, Kamenica
50.	Kozlica (Jakub) Hilmo	Prekaja, Kozila, Kamenica
51.	Kozlica (Kadrija) Fadil	Ripač-IMT, Prekaja
52.	Kurtagić (Hasib) Abdulah	Ripač-IMT, Prekaja
53.	Lepirica (Muhamed) Ibrahim	Ripač-IMT
54.	Mašinović (Asim) Esad	Prekaja, Kozila, Kamenica
55.	Mašinović ( ) Muho	Prekaja, Kozila, Kamenica
56.	Mehadžić (Rasim) Smail	Ripač-IMT, Prekaja
57.	Mešić (Bećo) Rifet	Ripač-IMT
58.	Mešić (Bego) Ismet	Ripač-IMT
59.	Mešić (Smail) Rifet	Ripač-IMT
60.	Mešić (Meho) Šefik	Ripač-IMT
61.	Mešić (Muharem) Asim	Ripač-IMT
62.	Mešić (Salko) Emir	Ripač-IMT
63.	Mešić (Bećo) Bekir	Ripač-IMT
64.	Mešić (Mehmed) Sead	Ripač-IMT

Red. broj	Prezime, ime oca, ime	Logor
65.	Mešić (Muharem) Nedžad	Ripač-IMT, Račić
66.	Mešić (Omer) Dževad	Ripač-IMT
67.	Mešić (Omer) Nedžad	Ripač-IMT
68.	Mešić (Šaban) Šabo	Ripač-IMT
69.	Muharemović (Huso) Mahmut	Ripač-IMT
70.	Mušeta (Alija) Ismet	Ripač-IMT
71.	Nesić (Ibrahim) Meho	Ripač-IMT
72.	Nesić (Smajo) Mirsad	Ripač-IMT
73.	Palić (Huse) Džafer	Prekaja, Kozila, Kamenica
74.	Pehlivanović (Dedo) Bećo	Ripač-IMT
75.	Ramulić (Ibrahim) Jusuf	Ripač-IMT
76.	Ramulić (Smajo) Ešref	Ripač-IMT
77.	Salkić (Mahmut) Rasim	Ripač-IMT
78.	Salkić (Mujo) Mirsad	Ripač-IMT
79.	Selimović (Alija) Miralem	Bos. Krupa, Kamenica
80.	Šabić (Bekir) Almir	Ripač-IMT
81.	Šehić (Smajo) Hasan	Ripač-IMT
82.	Štrkljević (Adem) Muharem	Ripač-IMT
83.	Šušnjar (Mehmed) Husein	Ripač-IMT
84.	Šušnjar (Hamdija) Selam	Batković
85.	Tutić (Mumin) Smajo	Bos. Krupa, Kamenica
86.	Vajzović (Vehbija) Jasmin	Ripač-IMT
87.	Vojić (Hamza) Asmir	Bos.Krupa, Kamenica
88.	Vojić (Hasan) Asim	Prekaja, Kozila, Kamenica
89.	Vojić (Huse) Halil	Ripač-IMT, Prekaja
90.	Vojić (Halil) Samir	Ripač-IMT
91.	Vojniković (Mehmed) Adem	Prekaja, Kozila, Kamenica
92.	Zulić (Rešid) Ekrem	Ripač-IMT
93.	Zulić (Šaban) Šerif	Ripač-IMT, Račić
94.	Zulić (Safet) Sulejman	Ripač-IMT
95.	Zulić (Alaga) Šefik	Ripač-IMT
96.	Zulić (Halil) Senad	Ripač-IMT
97.	Zulić (Šaban) Jasmin	Ripač-IMT

VI.

POGINULI I NESTALI LJUTOČKE DOLINE

Spisak poginulih Bošnjaka Ljutočke doline

Prezime, ime oca, ime	Datum rođenja	Datum smrti	Mjesto smrti
Aganović (Ibrahim) Ekrem	29.10.1969.	1992.	Ubijen na Tihotini
Alić (Atif) Ibrahim	8.9.1960.	25.1.1994.	Preminuo u RMC
Alivuk (Šaban) Aziz		1992.	Ubijen na Tihotini
Alivuk (Ramo) Murat	1.1.1952.	11.8.1995.	Podlegao u RMC Bihać
Alivuk (Mumin) Emir	10.9.1972.	11.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Alivuk (Mahmut) Asim	12.4.1962.	11.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Alivuk (Ibrahim) Ramiz	26.11.1969.	12.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Alivuk (Hamza) Mehmed	10.5.1949.	5.11.1995.	Tržac
Alivuk (Dedo) Ramiz	14.10.1972.	31.3.1993.	Poginuo
Alivuk ( ) Ramo		9.1992.	Ubijen u Orašcu
Alivuk ( ) Kada		9.1992.	Ubijena u Orašcu
Anadolac (Mahmut) Enes	22.10.1959.	1992.	Ubijen na Tihotini
Avdagić ( ) Avdaga	1920.	11.6.1992.	Ubijen u Orašcu
Bajbutović (Muharem) Malić	13.7.1937.	25.9.1992.	Golubić
Bašić ( ) Konija	1910.	23.9.1992.	Ubijena u Orašcu
Bećiragić (Osman) Edin	13.9.1963.	26.2.1994.	Podlegao u RMC
Beganović (Muho) Munib	7.11.1960.	6.9.1995.	Podlegao u RMC
Bęgić (Mustafa) Fikret	4.10.1969.	12.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Begović (Arif) Hasan	13.9.1967.	6.5.1993.	Grabež
Behrem (Mujaga) Behrudin	1.9.1969.	1992.	Ubijen na Tihotini
Behrem (Mumin) Hajrudin	1.10.1970.	1992.	Ubijen na Tihotini
Behrem (Bećo) Salko	12.10.1952.	1992.	Ubijen na Tihotini
Behrem (Muharem) Esad	5.2.1953.	16.8.1995.	Loskunski most
Behrem (Muho) Hazim	28.9.1964.	27.10.1992.	Golubić
Behrem (Muharem) Adem	20.8.1967.	31.7.1994.	Zenica
Behrem (Mahmut) Adem	18.9.1962.	31.8.1994.	Spahića glavica
Behrem (Alija) Šemsudin	2.5.1971.	12.6.1992.	Ubijen u Orašcu
Behrem ( ) Katka	1915.	23.9.1992.	Ubijena u Orašcu
Bilić (Ibrahim) Šerif	5.10.1964.	11.6.1992.	Ćukovi
Bilić (Husnija) Muhamed	6.5.1973.	12.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Bilić (Muho) Salih	1905.	11.6.1992.	Ubijen u Ćukovima
Burzić (Džafer) Fikret	26.8.1970.	21.2.1993.	Golubić
Burzić (Mehmed) Senad	4.7.1970.	13.6.1994.	Gorjevac
Crnkić (Fejzo) Fuad	23.5.1972.	11.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Crnkić (Husein) Enver	11.8.1950.	11.12.1994.	Jasika
Crnkić (Mujo) Šaban	1915.	23.9.1992.	Ubijen u Orašcu

Prezime, ime oca, ime	Datum rođenja	Datum smrti	Mjesto smrti
Čeliković ( ) Mujo	25.3.1936.	11.6.1992.	Ubijen u Orašcu
Čeliković ( ) Fate	1914.	11.6.1992.	Ubijena u Orašcu
Ćehajić (Muhamed) Murat	28.4.1957.	26.6.1992.	Golubić
Ćemalović (Ismet) Samir	17.4.1969.	6.4.1995.	Pršine uvale
Ćemalović (Emin) Emir	18.4.1967.	31.8.1994.	Spahića glavica
Dedić (Mustafa) Husein	16.1.1962.	12.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Dedić (Mustafa) Halil	7.10.1952.	22.12.1994.	U gradu od granate
Dedić (Muho) Esad	2.1.1961.	12.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Dedić (Muharem) Sefir	20.8.1969.	11.6.1992.	Ubijen u Ćukovima
Dedić (Meho) Salih	5.6.1937.	11.6.1992.	Ubijen u Ćukovima
Delić (Mašo) Safet	12.7.1953.	10.7.1992.	Bihać
Delić (Alija) Hazim	10.2.1951.	13.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Demirović (Alaga) Mujo	8.4.1968.	11.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Demirović (Sulejman) Sead	1.1.1956.	20.8.1993.	Greben –Grabež
Demirović (Osme) Hazim	10.3.1957.	4.12.1994.	Razmijenjen mrtav
Demirović (Murat) Mustafa	16.6.1967.	10.6.1992.	Brdo Demirovića
Demirović (Mujo) Dedo	19.1.1951.	11.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Demirović (Muharem) Muhamed	5.5.1963.	15.6.1992.	Poginuo
Demirović (Jusuf) Izet	5.12.1964.	14.9.1994.	Alibegovića kosa
Demirović (Demir) Mustafa	21.4.1953.	5.6.1995.	Hrgar
Demirović (Alija) Ekrem	25.11.1959.	11.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Dervišević (Adem) Elisadet	15.4.1967.	6.9.1994.	Spahića glavica
Dervišević (Zarif) Bećo	5.2.1963.	1992.	Ubijen na Tihotini
Dervišević (Osman) Suad	2.7.1968.	1992.	Ubijen na Tihotini
Dervišević (Ibrahim) Muharem	1934.	11.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Dizdarević (Husein) Derviš	26.8.1962.	29.5.1995.	Podlegao u RMC
Dizdarević (Derviš) Edhem	23.1.1941.	12.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Dizdarević (Dedo) Mirsad	23.10.1963.	21.3.1994.	Ćulumak-Sololac
Dragušić (Avdo) Fikret	26.1.1968.	20.2.1994.	Ćulumak
Džafica (Ibrahim) Hasan	5.3.1950.	12.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Džafica (Hasan) Ermin	2.1.1974.	12.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Eminović (Ibrahim) Emir	26.10.1973.	17.3.1994.	Dobrenica
Eminović (Jusuf) Husein	20.4.1968.	12.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Glumac (Ramo) Ramiz		1992.	Ubijen na Tihotini
Glumac (Jusuf) Rasim	22.4.1951.	13.11.1993.	Umro
Glumac (Mahmut) Jasmin	19.12.1962.	16.10.1993.	Johovica
Grozdanić (Husein) Ekrem	15.6.1961.	25.11.1994.	Pritočki grabež
Gutlić (Muhamed) Husein	4.6.1958.	30.6.1994.	Purići

Prezime, ime oca, ime	Datum rođenja	Datum smrti	Mjesto smrti
Hadžić (Omer) Refik	13.11.1970.	11.12.1994.	Bihać
Hodžić (Husein) Almir	20.5.1973.	3.6.1994.	Podlegao u RMC
Hamzagić (Mahmut) Šefik	20.9.1952.	1992.	Ubijen na Tihotini
Hamzić (Ibrahim) Ahmet	17.10.1967.	16.9.1992.	Golubić
Husak (Mehmed) Safet	28.8.1965.	1992.	Ubijen na Tihotini
Hamzić (Meho) Ibrahim	4.10.1964.	19.9.1994.	Bihać
Hamzić (Redžo) Alija	1929.	11.6.1992.	Ubijen u Orašcu
Handžić (Jusuf) Ibrahim	21.2.1956.	11.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Harbica ( ) Smail	1903.		Ubijen u Orašcu
Hasanagić (Zajim) Ahmet	4.9.1960.	11.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Hodžić (Mehmed) Džafer	15.11.1972.	15.11.1994.	Volarica
Hrnjica (Šaban) Smail	30.7.1962.	30.6.1994.	Donja Lučka
Hrnjica (Mujo) Fadil	15.9.1961.	20.7.1994.	Spahići
Hrnjica (Smajo) Muhamed	1.1.1946.	1992.	Ubijen na Tihotini
Hrnjica (Bećir) Osman	10.4.1972.	1992.	Ubijen na Tihotini
Hrnjica (Mahmut) Omer	11.7.1967.	28.9.1995.	Čađavica
Hrnjica (Hamza) Sead	10.11.1970.	11.2.1994.	Ćulumak
Hrnjica (Džafer) Muharem	12.5.1926.	23.9.1992.	Ubijen u Orašcu
Hrnjica (Bećo) Bećir	1934.	23.9.1992.	Ubijen u Orašcu
Hrnjica (Šaban) Ćamka	1918.	11.6.1992.	Ubijena u Orašcu
Hrnjica (Alija) Mine	1915.	23.9.1992.	Ubijena u Orašcu
Hrnjica (Sulejman) Delija	1905.	23.9.1992.	Ubijen u Orašcu
Hrnjić (Meho) Muharem	8.5.1953.	14.1.1994.	T. Platnica
Hrnjić (Revasija) Samir	22.11.1969.	15.5.1993.	Golubić
Kadić (Abdo) Ahmet	1.1.1948.	11.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Kadić (Osman) Mirsad	28.8.1962.	14.1.1993.	Grabež
Kasić (Meho) Nazif	27.1.1941.	30.10.1995.	Podlegao
Kasić (Nazif) Ale	9.12.1971.	11.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Kasić (Nazif) Avdo	21.8.1962.	12.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Kasić (Fejzo) Suad		1992.	Ubijen na Tihotini
Kasić ( ) Omer	1920.	11.6.1992.	Ubijen u Orašcu
Kasić (Redžo) Fatime	1928.		Ubijena u Orašcu
Kolaković (Osman) Hamza	13.10.1935.	1992.	Loskunski most
Kolaković (Hamza) Irfan	1.10.1962.	18.4.1994.	Dobrenica
Kolaković (Derviš) Fikret	1.1.1973.	18.6.1996.	Podlegao u RMC od rana
Kolaković (Zulfo) Ibro	1957.	23.9.1992.	Ubijen u Orašcu
Kolaković (Smail) Sabira	1961.	23.9.1992.	Ubijena u Orašcu

Prezime, ime oca, ime	Datum rođenja	Datum smrti	Mjesto smrti
Kosović (Osman) Rasim	26.6.1949.	12.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Kozlica (Muharem) Šefik	17.4.1954.	10.2.1994.	Grabež Greben
Kozlica (Kadrija) Bego	7.1.1969.	6.11.1994.	Hrgar
Kozlica (Ibrahim) Latif	12.4.1960.	14.9.1995.	Lipa
Kozlica (Husein) Zajko	1908.	11.6.1992.	Ubijen u Orašcu
Kulaš (Smail) Mujesira	1962.	11.6.1992.	Ubijena u Orašcu
Kulaš (Nihad) Sunita	1989.	11.6.1992.	Ubijena u Orašcu
Kulenović (Maše) Mahmut	10.9.1956.	11.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Kulenović (Muho) Ahmet	21.11.1957.	23.11.1994.	RMC
Kurtagić (Muhamed) Mirsad	10.10.1964.	12.7.1994.	Grabež
Kurtagić (Smajo) Sead	26.5.1954.	11.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Lipovača (Osmo) Bećir	11.6.1956.	29.11.1994.	Grabež
Mašinović (Huse) Hase		11.6.1992.	Grabež
Mehadžić (Avdo) Nihad	30.5.1957.	1.7.1994.	Todorovo
Mehadžić (Rasim) Mahmut	23.6.1962.	24.11.1994.	Grabež
Mešić (Smajil) Muhamed	12.4.1954.	30.4.1994.	Grabež
Mešić (Redžo) Hamdo	10.6.1970.	21.12.1994.	Gorjevac
Mešić (Omer) Dževad	1.10.1968.	13.9.1992.	Golubić
Mešić (Vehbija) Avdo	2.4.1952.	6.4.1995.	Poginuo
Mešić (Sulejman) Himzo	10.3.1941.	11.6.1992.	Poginuo
Mešić (Ibrahim) Salih	28.8.1947.	12.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Mešić (Fejzo) Enver	27.9.1969.	21.12.1994.	Gorjevac
Mešić (Bego) Halid	11.3.1972.	11.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Mešić (Bećo) Ibro	4.1.1958.	11.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Mešić (Meho) Šaćir	1.5.1953.	23.9.1992.	Ubijen u Orašcu
Mešić (Meho) Šefik	24.9.1961.	28.9.1995.	Čađavica
Mešić (Bećo) Smail	1.1.1966.	30.4.1992.	Orljani
Mešić (Smail) Rifet	5.11.1958.	23.8.1994.	Spahići
Mešić (Meho) Safija	1949.	23.9.1992.	Ubijena u Orašcu
Mešić (Osme) Hava	1923.	23.9.1992.	Ubijena u Orašcu
Mešić (Ibro) Ibrahim	1920.	23.9.1992.	Ubijen u Orašcu
Mešić (Ibrahim) Fate	1923.	23.9.1992.	Ubijena u Orašcu
Mešić (Ahmet) Ibrahim	1921.	23.9.1992.	Ubijen u Orašcu
Mešić (Šaćir) Meho	1915.	23.9.1992.	Ubijen u Orašcu
Muhić ( ) Hanka	1915.	23.9.1992.	Ubijena u Orašcu
Muharemović (Fejzo) Esad	30.11.1960.	1992.	Ubijen na Tihotini
Muranović (Mehmed) Alija	15.8.1964.	26.10.1992.	Golubić
Mušeta (Huse) Jusuf	1.1.1949.	15.6.1992.	Ubijen na Tihotini

Prezime, ime oca, ime	Datum rođenja	Datum smrti	Mjesto smrti
Nuhagić (Osmo) Safet	10.2.1961.	15.9.1992.	Golubić
Omanović (Muharem) Asim	8.8.1962.	5.1.1994.	Sokolac
Omanović (Ibro) Fikret		1992.	Ubijen na Tihotini
Omerdić (Mehmed) Huse	17.1.1962.	11.6.1992.	Ubijen u Orašcu
Osmankić (Mehmed) Mirsad	24.9.1956.	13.9.1995.	Pašića brdo
Pehlivanović (Avdo) Fadil	25.1.1962.	11.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Pehlivanović (Smajo) Jusuf	22.9.1946.		Ubijen na Hrgaru
Ramić (Mahmut) Admir	27.11.1974.	11.10.1995.	RMC Bihać
Ramulić (Smajo) Adem	25.9.1963.	5.8.1995.	Priboj
Ramulić (Adem) Safet	23.10.1968.	25.11.1994.	Klokot
Ramulić (Huse) Muhamed	19.5.1959.	11.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Ramulić (Huse) Nihad	7.12.1967.	11.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Ramulić (Mehmed) Dževad	20.10.1975.	22.12.1993.	Đogići
Redžić (Muharem) Fadil	12.9.1965.	8.9.1995.	Turski kozjen
Redžić (Mehmed) Hanka	1910.	23.9.1992.	Ubijena u Orašcu
Seferović (Mujaga) Meša	10.3.1957.	11.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Seferović (Mahmut) Fikret	1.12.1962.	11.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Seferović (Mahmut) Smajo	1.5.1954.	11.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Seferović (Mujaga) Fuad	1.9.1960.	11.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Selimović (Osmo) Adem	20.5.1956.	14.1.1993.	Grabež
Selimović (Omer) Husein	17.10.1967.	19.3.1994.	Grabež
Selimović (Omer) Derviš	1.1.1938.	15.6.1992.	Ubijen u B. Petrovcu
Selimović (Alija) Fikret	1.1.1969.	12.7.1994.	Grabež
Stupac (Muharem) Muhamed	16.1.1940.	1.11.1995.	Vrhpolje
Šahbazović (Sulejman) Sefedin	28.4.1974.	12.2.1995.	Zavalje
Šahbazović (Huse) Alija	28.10.1948.	2.3.1994.	Grabež
Šahbazović (Osman) Sead	30.9.1965.	12.2.1995.	Zavalje
Šahbazović (Osman) Muhamed	6.1.1954.	9.8.1995.	Bugar
Šahinović (Smail) Jusuf	16.10.1969.	23.12.1992.	Golubić
Šahinović (Muharem) Rešid	1929.	23.9.1992.	Ubijen u Orašcu
Šehić (Mustafa) Asmir	2.10.1967.	27.11.1994.	Pritočki grabež
Šehić (Smajo) Hasan	10.3.1963.	24.11.1993.	Sokolac
Šehić ( ) Safija	1923.	23.9.1992.	Ubijena u Orašcu
Šehić (Mehmed) Meho	23.3.1973.	11.11.1995.	Sanski Most
Šehić (Derviš) Šaban	1.1.1951.	2.12.1992.	Grabež
Šehić (Turso) Huse	7.1.1958.	30.11.1994.	Pritočki grabež
Šehić (Hamdija) Senad	22.8.1968.	6.4.1995.	Pršine uvale
Šehić (Hamza) Mumin	6.1.1947.	1992.	Ubijen na Tihotini

Prezime, ime oca, ime	Datum rođenja	Datum smrti	Mjesto smrti
Šehić (Selim) Mehmed		1992.	Ubijen na Tihotini
Šiljdedić (Ale) Ahmo	5.9.1937.	18.4.1995.	Plješevica
Šiljdedić (Mahmut) Husein	18.6.1943.	11.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Šušnjar (Smajil) Rifet	22.9.1951.	20.4.1993.	Grabež
Šušnjar (Meho) Zijad	3.12.1973.	12.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Topić (Mujo) Sabid	11.4.1969.	18.4.1994.	Dobrenica
Tutić (Mehmed) Huse	7.6.1967.	5.12.1992.	Grabež
Tutić (Hasan) Mustafa	10.12.1958.	29.9.1992.	Kamenica
Tutić (Derviš) Halil	16.2.1950.	18.7.1992.	Orljani
Tutić (Muharem) Enver	9.9.1964.	11.6.1992.	Ćukovi
Tutić (Smajo) Ale	12.6.1951.	11.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Tutić (Smajo) Smajil	17.8.1965.	12.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Vojić (Rasim) Nijaz	20.4.1968.	2.12.1993.	Šturlićka Platnica
Vojić (Osmo) Mesud	26.10.1964.	12.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Vojić (Muhamed) Asmir	12.8.1973.	12.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Vojić (Izet) Ismet	20.3.1955.	12.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Vojić (Hase) Samir	27.7.1971.	27.7.1992.	Bihać
Vojić (Derviš) Adem	7.8.1962.	29.7.1994.	Rošići
Vojić (Edham) Edhas	7.11.1958.	12.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Vojić (Hasan) Hamza	15.2.1935.	23.9.1992.	Ubijen u ORAŠCU
Vojić (Sulejman) Pašaga	15.8.1932.	11.6.1992.	Ubijen u ORAŠCU
Vojić (Mumin) Fate	1915.	23.9.1992.	Ubijena u Orašcu
Vojić ( ) Senka	1950.	23.9.1992.	Ubijena u Orašcu
Vojić (Huska) Vahida	1914.	23.9.1992.	Ubijena u Orašcu
Vojić (Maše) Bego	1931.	23.9.1992.	Ubijen u ORAŠCU
Vojić (Muhamed) Aldina	1979.	23.9.1992.	Ubijena u Orašcu
Zajkić (Ibrahim) Almir	1.10.1971.	11.6.1992.	Ubijen na Hrgaru
Zajkić (Huse) Muharem	6.11.1961.	1992.	Ubijen na Tihotini
Zajkić (Muharem) Muho	30.7.1964.	11.6.1992.	Ćukovi
Zajkić ( ) Ćamka	1920.		Ubijena u Bjelaju
Zulić (Omer) Zaim	18.6.1969.	7.11.1994.	Gorjevac
Zulić (Rešid) Ćamil	3.8.1961.	20.9.1992.	Grabež
Zulić (Nazif) Refik	4.6.1966.	29.7.1994.	Pećka brda
Zulić (Halil) Omer	25.5.1944.	12.6.1992.	Orašac
Zulić (Ejub) Muharem	1.6.1957.	17.11.1993.	Johovica
Zulić (Muho) Dedo	19.1.1966.	15.9.1992.	Golubić
Zulić (Hase) Almaze	1907.	11.6.1992.	Ubijena u Orašcu

Spisak Bošnjaka Ljutočke doline koji se vode kao nestali

Prezime, ime oca, ime	Dan, mjesc i godina rođenja	Mjesto rođenja	Mjesto zadnjeg viđenja
Alivuk (Mumin) Almir	25.5.1971.	Orašac	IMT Ripač
Alivuk (Mumin) Samir	24.8.1969.	Orašac	IMT Ripač
Behrem (Muharem) Esed	1.1.1953.	Orašac	Loskunski most
Dedić (Delija) Denijal	1.5.1962.	Ćukovi	Donji Lapac
Dedić (Tale) Juso	10.1.1941.	Ćukovi	Loskunski most
Dedić (Muharem) Munir	1.1.1965.	Ćukovi	Rejon Pritoke
Demirović (Mujaga) Emir	1974.	Klisa	Štrbački Buk
Dervišević (Smajo) Amir	22.3.1965.	Klisa	Rejon Gorjevca
Dervišević (Ibro) Ibrahim	1942.	Ćukovi	Rejon Grabeža
Dervišević (Muharem) Muše	1.1.1964.	Klisa	
Dizdarević (Adem) Azem	2.1.1968.	Orašac	Loskunski most
Džafica (Džafo) Selim	9.12.1958.	Orašac	IMT Ripač
Džafica (Bekir) Smajo	25.9.1958.	Orašac	Prekaja
Hrnjica (Bećir) Adem	13.8.1963.	Orašac	Orašac – Bos Petrovac
Hrnjica (Juso) Mujo	11.1.1967.	Orašac	Poginuo 11.6.1992. u Lohovu
Hrnjica (Mujo) Zahid	16.1.1965.	Orašac	Loskunski most
Kolaković (Derviš) Safet	5.7.1966.	Orašac	Loskunski most
Kurtagić (Hilmija) Muharem	25.7.1949.	K.Vakuf	Štrbački Buk- IMT Ripač
Lipovača (Bahto) Rifet	20.3.1953.	Orašac	IMT Ripač
Mašinović (Huse) Hasan	13.11.1960.	K. Vakuf	Oraški Grad
Mašinović (Mujo) Mehmed	19.12.1953.	K. Vakuf	Prekaja, Drvar
Mašinović (Mujo) Senad	1.1.1960.	K. Vakuf	Prekaja, Drvar
Mehanović (Muharem) Mehmed	16.12.1965.	K. Vakuf	Orašac- IMT Ripač

Prezime, ime oca, ime	Dan, mjesc i godina rođenja	Mjesto rođenja	Mjesto zadnjeg viđenja
Mešić (Husein) Džafer	6.4.1941.	Orašac	IMT Ripač
Muharemović (Huse) Mehmed	13.4.1963.	Klisa	Rejon Grabeža
Osmankić (Mehmed) Irfan	1.5.1960.	K. Vakuf	Loskunski most
Ramulić (Ahmet) Huse	13.4.1940.	Orašac	Oraški Grad
Seferović (Esad) Hazim	9.9.1963.	Ostrovica	Štrbčki Buk – IMT Ripač
Seferović (Mujaga) Hase	6.2.1964.	Ostrovica	IMT Ripač
Šahbazović (Huse) Ibrahim	20.9.1958.	Orašac	Donji Lapac
Šahbazović (Huse) Mehmed	18.6.1961.	Orašac	Donji Lapac
Šušnjar (Omer) Behrudin	28.8.1971.	Orašac	Loskunski most
Topić (Mujo) Tofik	14.10.1971.	Orašac	Loskunski most
Tutić (Muharem) Enver	9.9.1964.	Ćukovi	Loskunski most
Tutić (Atif) Enver	23.3.1965.	Ćukovi	Bos. Doljani
Vajzović (Mahmut) Mirsad	4.8.1955.	K. Vakuf	
Vojić (Mahmut) Ekrem	12.9.1961.	Orašac	Račić – IMT Ripač
Vojić (Sulejman) Hamdija	17.3.1959.	Orašac	IMT Ripač
Vojić (Alaga) Mehmed	19.9.1949.	Orašac	Klišević- Kula
Vojić (Alaga) Muhamed	4.8.1955.	Orašac	IMT Ripač
Vojniković (Mehmed) Meho	14.6.1963.	Orašac	Loskunski most
Vojniković (Mehmed) Nazif	30.4.1969.	Orašac	Loskunski most
Vojniković (Mehmed) Sulejman	11.11.1965.	Orašac	Loskunski most
Zulić (Hamdija) Džemal	1.1.1969.	Orašac	Loskunski most
Zulić (Hamdija) Muhamed	10.2.1960.	Orašac	Loskunski most
Zulić (Hamdija) Mustafa	19.9.1966.	Orašac	Loskunski most
Zulić (Hasib) Rasim	16.10.1957.	Orašac	Ubijen 9.8.1992. od strane Dronjak Ratka u Drvaru

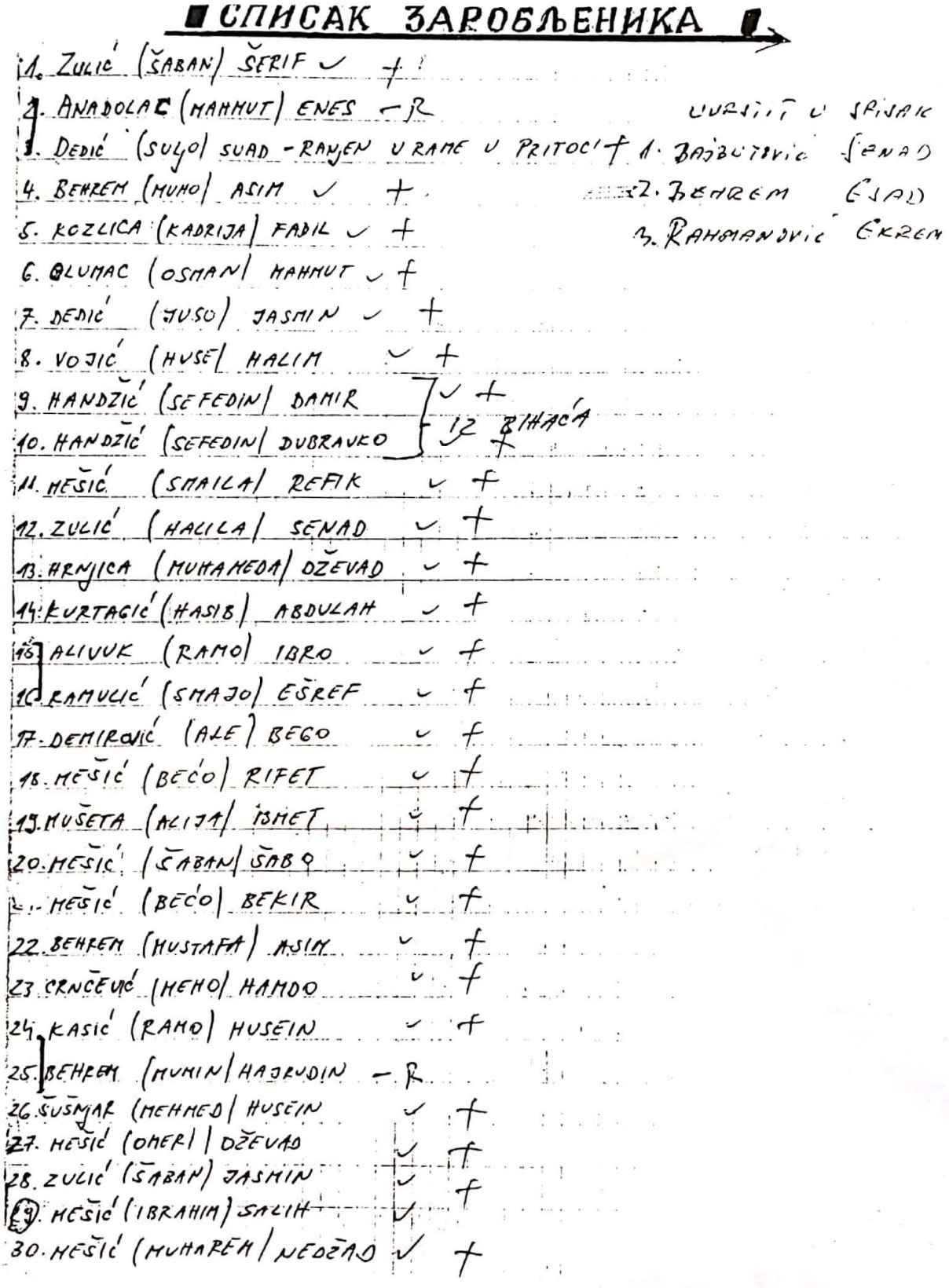

СПИСАК ЗАРОБЉЕНИКА

1. ZULIĆ (ŠABAN) ŠERIF ✓ +
2. ANADOLAC (MAHMUT) ENES – R
3. DEDIĆ (SULO) SUAD – RANJEN U RAME U PRITOCI + 1. BAJRUTOVIĆ SENAD
4. BEHREM (MUHO) ASIM ✓ + 2. BEHREM ESAD
5. KOZLICA (KADRIJA) FADIL ✓ + 3. RAHMANOVIĆ EKREM
6. OLUMAC (OSMAN) MAHMUT ✓ +
7. DEDIĆ (JUSO) JASMIN ✓ +
8. VOJIĆ (HUSE) HALIM ✓ +
9. HANDŽIĆ (SEFEDIN) DAMIR ✓ +
10. HANDŽIĆ (SEFEDIN) DUBRAVKO ✓ + } 12 BIHAĆA
11. HEŠIĆ (SMAILA) REFIK ✓ +
12. ZULIĆ (HALILA) SENAD ✓ +
13. HRNJICA (MUHAMEDA) DŽEVAD ✓ +
14. KURTAGIĆ (HASIB) ABDULAH ✓ +
15. ALIVUK (RAMO) IBRO ✓ +
16. RAMULIĆ (SMAJO) EŠREF ✓ +
17. DEMIROVIĆ (ALE) BEGO ✓ +
18. HEŠIĆ (BEĆO) RIFET ✓ +
19. MUŠETA (ALIJA) ISMET ✓ +
20. HEŠIĆ (ŠABAN) ŠABO ✓ +
21. HEŠIĆ (BEĆO) BEKIR ✓ +
22. BEHREM (MUSTAFA) ASIM ✓ +
23. CRNČEVIĆ (MEHO) HAMDO ✓ +
24. KASIĆ (RAMO) HUSEIN ✓ +
25. BEHREM (MUMIN) HAJRUDIN – R
26. ŠUŠMAR (MEHMED) HUSEIN ✓ +
27. HEŠIĆ (OMER) DŽEVAD ✓ +
28. ZULIĆ (ŠABAN) JASMIN ✓ +
29. HEŠIĆ (IBRAHIM) SALIH ✓ +
30. HEŠIĆ (MUHAREM) NEDŽAD ✓ +

UVRSITI U SPISAK

Original spisak zarobljenika iz logora Ripač nađen u Ripču 1994.

31. MEŠIĆ (ZOHER/ [illegible]
32. DRAGUŠIĆ (AVDO) HIMZO ✓ +
33. MEHADŽIĆ (RASIM/ SMAIL ✓ f
34. PEHLIVANOVIĆ (DEDO/ BEĆO ✓ f
35. BURZIĆ (ADEM/ ADNAN ✓ f
36. HRNJIĆ (HAMDIJA/ HUSEIN ✓ f
37. VOJIĆ (HALIL/ SAMIR ✓ f
38. MEŠIĆ (MEHMED/ SEAD ✓ f
39. HRNJIĆA (ŠERIF/ DANIJEL ✓ f
40. ŠEHIĆ (SMAJO/ HASAN ✓ f
41. SALKIĆ (MUJO/ MIRZAD ✓ f
42. VAJZOVIĆ (VEHBIJA/ JASMIN ✓ f
43. ŠABIĆ (BEKIR/ ALMIR ✓ f
44. MEŠIĆ (MEHO/ ŠEFIK ✓ f
45. HAMZIĆ/ IBRAHIM/ SAMIR ✓ f
46. HRNJIĆ (DEDO/ ESAD ✓ f
47. ŠTRKLJEVIĆ (ADEM/ MUHAREM ✓ f
48. HAMZAGIĆ (MAHMUT/ ŠEFIK – R
49. HAFIZOVIĆ (HASAN/ ASIM ✓ f
50. KURTAGIĆ (HILMIJA/ MUHAREM ✓ – R
51. RAMULIĆ (IBRAHIM/ JUSUF ✓ f
52. MEŠIĆ (MUHAREM/ ASIM ✓ f
53. ZULIĆ (SAFET/ SULEJMAN ✓ f
54. HALILAGIĆ (EDHEM/ HUSNIJA ✓ f
55. NESIĆ (IBRAHIM/ MEHO ✓ f
56. HOŠIĆ (MUHAREM/ MURAT ✓ f
57. SALKIĆ (MAHMUT/ RASIM ✓ f

85. Lipovača (Zahte) Rifet
86 Dizdarević (Derviš) Edhem
87 Demirović (Mujo) Dedo
88 Seferović (Mujo) Meša
89 Pehlivanović (Smajić) Jusuf
90. Seferović (Mujaga) Fuad
91 Seferović (Mujaga) Ale
92. Dedić (Mustafa) Husein
93. Tutić (Smajo) Ale
94. Tutić (Smajo) Ismail
95 Bilić (Husnija) Muhamed
96 Dervišević (Ibrahim) Muharem
97. Dedić (Muho) Esad
98 Alivuk (Ibrahim) Ramiz
99 Seferović (Mahmut) Fikret
100. Alivuk (Mahmut) Asim
101 Seferović (Esad) Hasim
102 Seferović (Mahmut) Smajo
103. Pehlivanović (Avdo) Fadil
104 Šiljedić (Mahmut) Husein
105. Kulenović (Meše) Mahmut
106 Vojić (Osmo) Mesud
107 Vojić (Edhema) Edhad
108 Džafić (Džafe) Selim

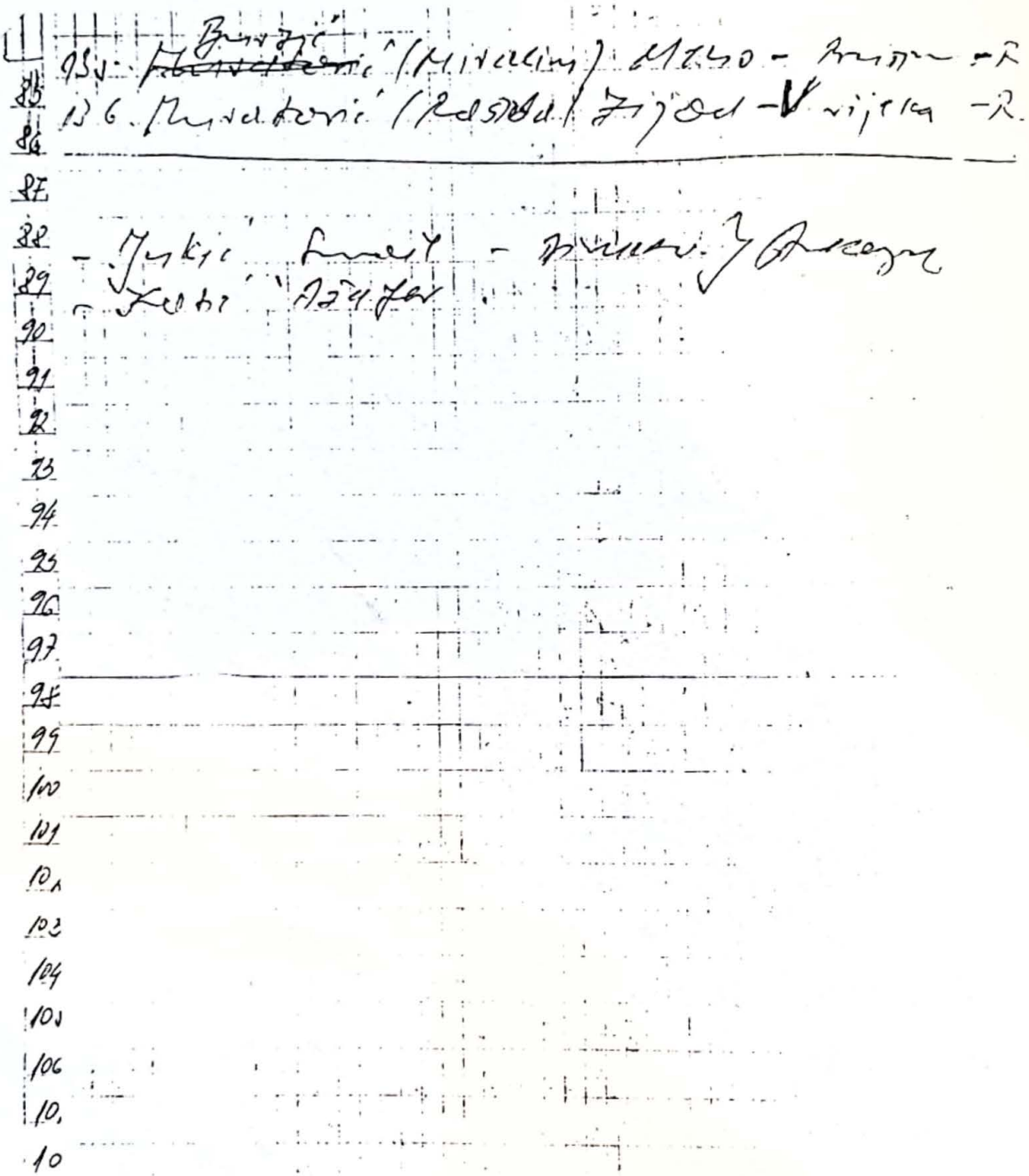

DIONIČKO DRUŠTVO

MS – PRIMATRADE

78418 NOVA TOPOLA
Tel. (078) 792-642, 792-684
Telefax (078) 792-283

MJESTO Bihać

DATUM 24.6.92

1. Kadić (Avdo) Ahmet 1948 K. Vakuf
2. Kurtagić (Senad) Sead 1953 -//-
3. Ramulić (Huse) Muhamed 1959 -//-
4. Ramulić (Huse) Hijaz 1962 -//-
5. Bilić (Husnija) Muhamed 1973 Bihać
6. Mešić (Ibrahim) Salih 1947 Orovac
7. Zlatica (Hasan) Ekrem 1974 Orovac
8. Zlatica (Ibro) Hasan 1950 Orovac
9. Mešić (Husein) Zlata 1941 Orovac
10. Zedrovac (Dervišo) Edhem 1941 Orovac
11. Alivuk (Hamza) Emir 1972 -//-
12. Alivuk (Hamza) Samir 1969 -//-
13. Alivuk (Hamza) Almir 1971 -//-
14. Kasić (Nazif) Avdo 1962 -//-
15. Kasić (Nazif) Ale 1971 -//-
16. Alivuk (Mehmed) Asim 1962 -//-
17. Alivuk (Ibrahim) Ramiz 1969 -//-
18. Zlatica (Zlata) Selim 1978 -//-
19. Delić (Alija) Hasim 1951 -//-
20. Eminović (Jusuf) Husein 1968 -//-

Original spisak zarobljenika iz logora Ripač nađen u Ripču 1994.

DIONIČKO DRUŠTVO
MS – PRIMATRADE
78418 NOVA TOPOLA
Tel. (078) 792-642, 792-684
Telefax (078) 792-283

MJESTO ....

DATUM ....

21	Šušnjar	(Mehe)	Rijad	1923	Orovac
22	Crnkić	(Fojke)	Fuad	1972	Ćukovi
23	Demirović	(Alije)	Ervin	1959	Kliza
24	Tutić	(Smajo)	Ale	1971	Ćukovi
25	Tutić	(Smajo)	Suad	1965	Ćukovi
26	Lipovača	(Bahde)	Rifet	1953	Ćukovi
27	Begić	(Mustafa)	Fikret	1969	Orovac
28	Vojić	(Sulejman)	Hamdija	1959	-//-
29	Vojić	(Aloge)	Muhamed	1945	-//-
30	Vojić	(Muhamed)	Asmir	1973	-//-
31	Besić	(Bego)	Halid	1972	-//-
32	Sejkić	(Ibrahim)	Almir	1971	-//-
33	Mesić	(Bedo)	Ibro	1958	-//-
34	Seferović	(Mahmut)	Smajo	1954	Ostrovica
35	Seferović	(Esad)	Azem	1963	-//-
36	Seferović	(Mahmut)	Fikret	1962	-//-
37	Pehlivanović	(Arde)	Fadil	1962	-//-
38	Dervišević	(Ibrahim)	Muharem	1934	Kliza
39	Šiljedžić	(Mahmut)	Mustafa	1943	K. Vakuf
40	Demirović	(Aloge)	Mujo	1968	Kliza

DIONIČKO DRUŠTVO
MS — PRIMATRADE
78418 NOVA TOPOLA
Tel. (078) 792-642, 792-684
Telefax (078) 792-283

MJESTO ....

DATUM ....

41 Kulenović (~~Mot~~ Mose) Mehmed 1956 K. Vareš
42 Handžić (Jusuf) Ibrahim 1956 -"-
43 Vojinović (Mehmed) Mirsad 1955 -"-
44 Hasanagić (Fajima) Ahmed 1960 -"-
45 Demirović (Mujo) Dedo 1951 K. Cikov
46 Seferović (Mujaga) Mevo 1957 Ostrvica
47 -"- -"- Fuad 1960 -"-
48 -"- -"- Hasim 1964 -"-
49 Pehlivanović (Smail) Jusuf 1946 Ostrvica
50 Kasović (Osman) Rasim 1949 K. Vareš
51 Dedić (Muho) Esad 1961 Čukovi
52 Dedić (Mustafa) Husein 1962 Čukovi
53 Vojić (Izeta) Ismet 1955 Duljci. Ostr.
54 Vojić (Osme) Mesud 1964 -"-
55 Vojić (Edhema) Edhem 1958 -"-
56
57
58
59
60

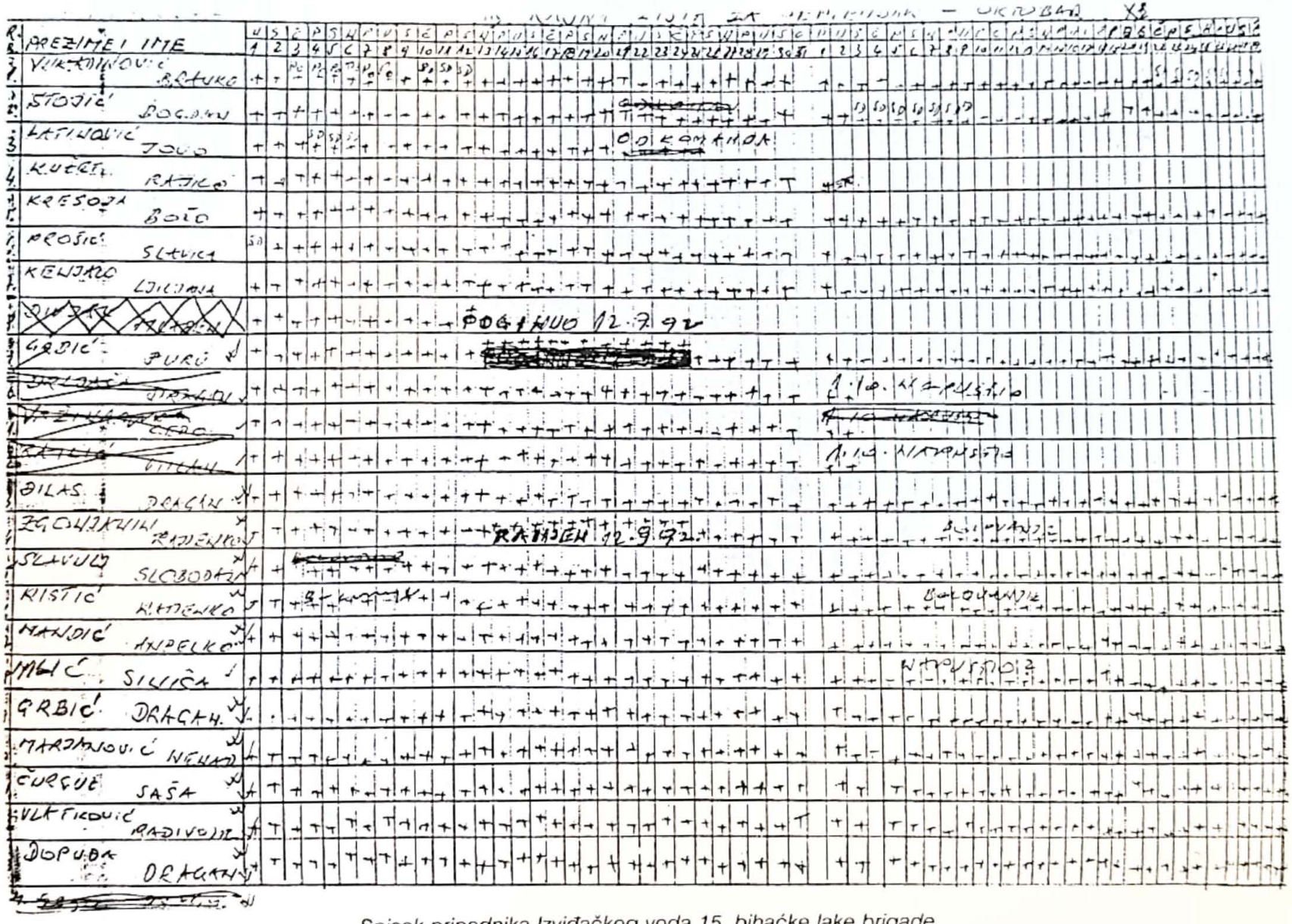

Spisak pripadnika Izviđačkog voda 15. bihaćke lake brigade

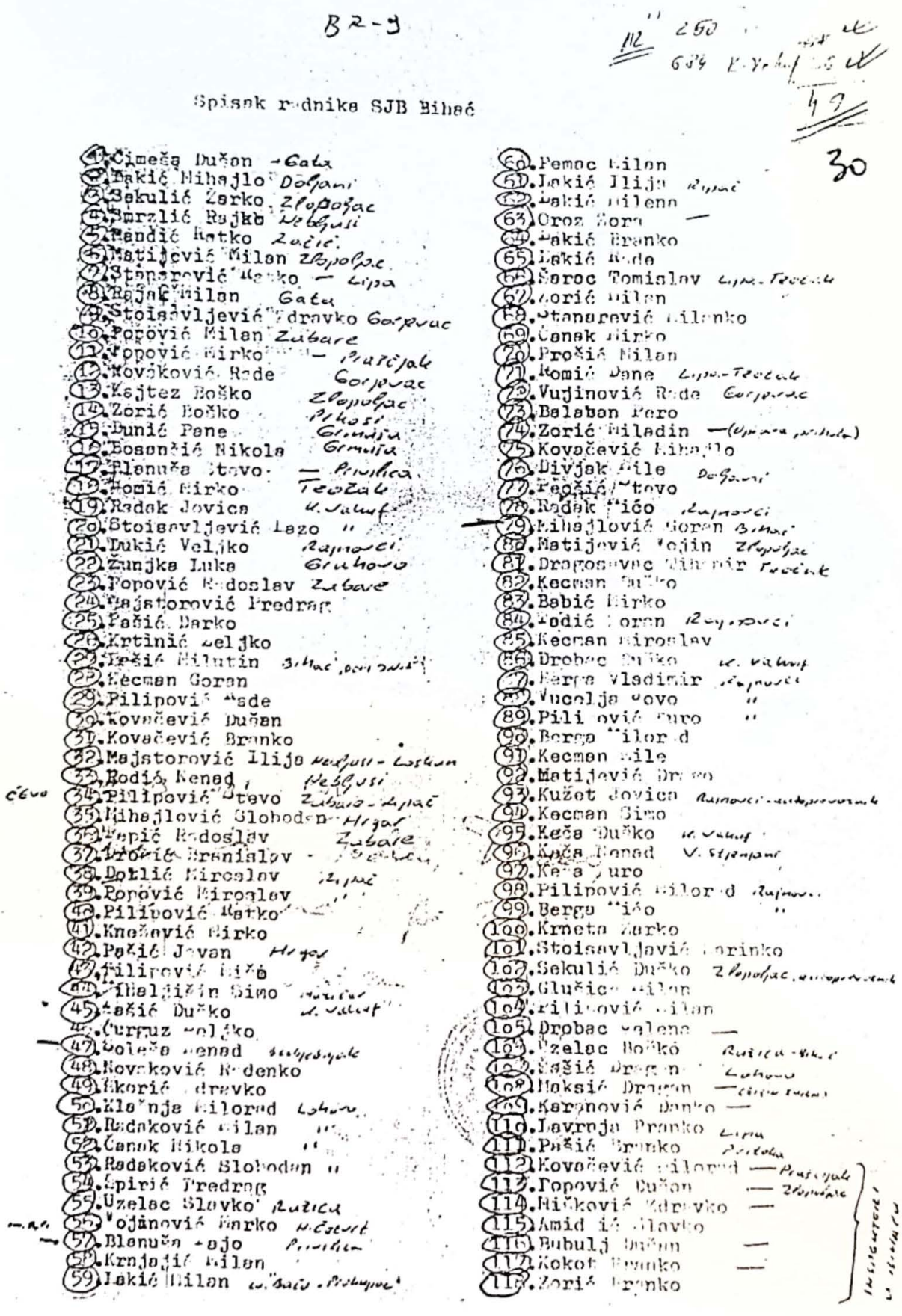

Spisak srpskih policajaca nađen u Ripču 1994.

119. Mandić Slavko — vozač u CSB Bihać
120. Kantar Mira — Sekretarica u CSB Bihać
121. Filipović Milan
122. Ševo Milan
123. Zorić Ratko
124. Pašić Mile
125. Kokot Mira — Sekretarica u CSB Bihać
126. Glušica Janja — Sekretarica u CSB Bihać
127. Stanarević Stevo
128. Filipović Mladen
129. Pjević Mihajlo

Načelnik CJB,
ZA [illegible]

02. 03. 1993. god.

Molim Vas, Todiću, Vašanu, izdajte SJB Grabež, po 25 kg, i spisku koji je priložen.

Република СРПСКА ... Б. Лука ... ОПШТИНА БИХАЋ

[signature]

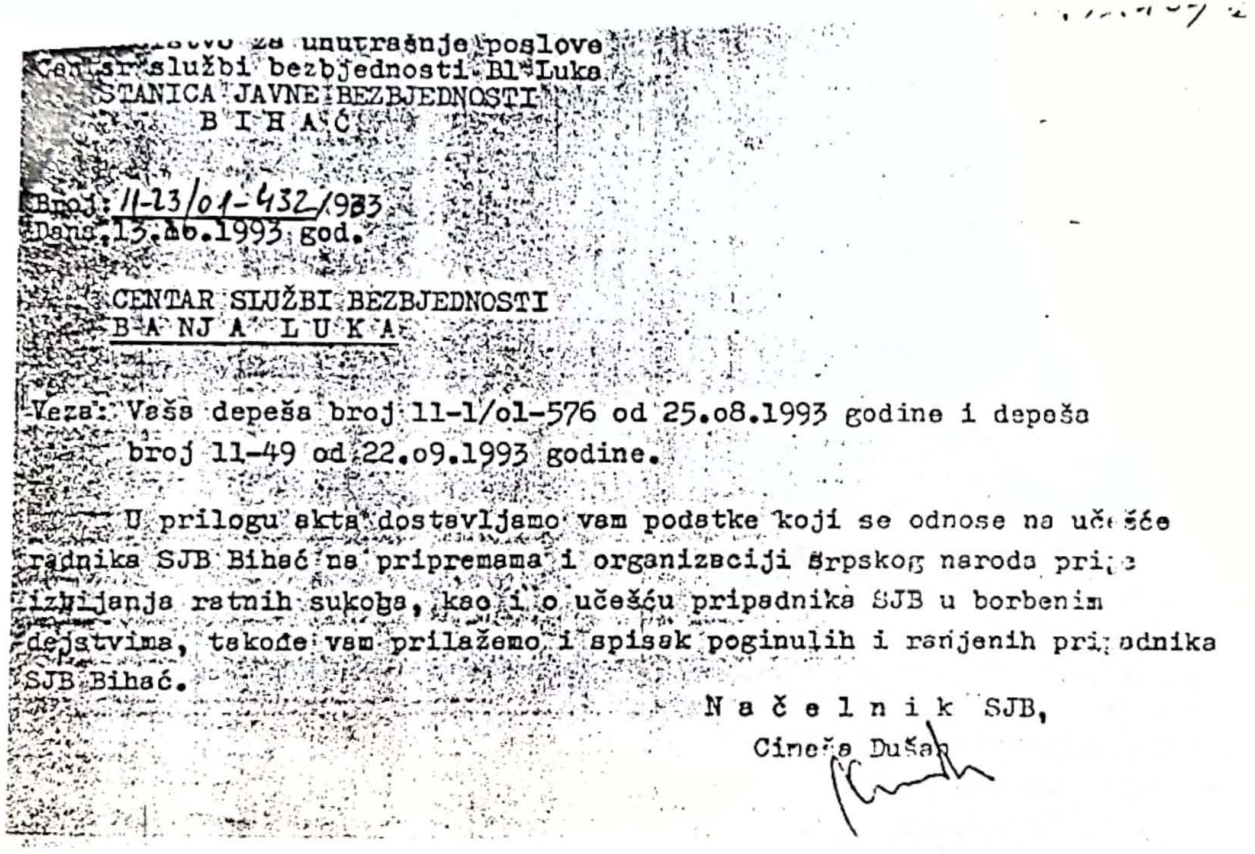

...stvo za unutrašnje poslove
Centar službi bezbjednosti Bl.Luka
STANICA JAVNE BEZBJEDNOSTI
B I H A Ć

Broj: 11-23/01-432/93
Dana, 13.09.1993 god.

CENTAR SLUŽBI BEZBJEDNOSTI
B A NJ A L U K A

Veza: Vaša depeša broj 11-1/01-576 od 25.08.1993 godine i depeša broj 11-49 od 22.09.1993 godine.

U prilogu akta dostavljamo vam podatke koji se odnose na učešće radnika SJB Bihać na pripremama i organizaciji srpskog naroda prije izbijanja ratnih sukoba, kao i o učešću pripadnika SJB u borbenim dejstvima, takođe vam prilažemo i spisak poginulih i ranjenih pripadnika SJB Bihać.

N a č e l n i k SJB,
Cinelja Dušan

Izvještaj načelnika SJB nađen 1994. u Ripču

Po izbijanju rata na području Hrvatske, tačnije na Plitvicama 01.04.1991 godine, Srpski narod na području opštine Bihać instiktivno je osjetio opasnost od ustaštva i počeo se samoorganizovati. Samoorganizovanje je teklo u dva pravca i to: putem SDS i pripadnika bivše JNA. Kontaktirajući sa SDS Bihać radnici milicije CSB Bihać (Cimeša Dušan, Lakić Mihajlo, Sekulić Žarko i Stanarević Ratko) početkom mjeseca maja 1991 godine tajno organizuju sastanak i donose više zaključaka po kojima treba raditi. Najznačajniji od zaključaka bio je da se pristupi organizaciji Srpskog naroda na samoodbranu, da se pristupi naoružavanju i obuci te da se izvrše i druge pripremne radnje za odbranu srpskog naroda na ovom području.

Moralo se raditi u strogoj tajnosti i ilegali jer su mnogi pripadnici Srpskog naroda bili obmanuti od strane raznih političkih partija, i živjeli u uvjerenju da do rata neće doći i da će se ostatak zemlje udružiti u "Novu" Jugoslaviju.

Takvo raspoloženje i razmišljanje prisutno je i kod radnika naše službe te su se oni veoma teško pridobijali za konkretne zadatke na terenu a postojao je i strah od represalija tadašnje vlasti.

Dolaskom prve količine oružja na područje opštine Bihać ista se dekonzervirala i djelila u najvećoj tajnosti jedinicama odcivilne zaštite koje su se ilegalno organizovale na području Srpskih sela opštine Bihać. U toku mjeseca juna, jula i prvoj polovini augusta 1991 godine pripadnici milicije Lakić Mihajlo i Stanarević Ratko intezivno vrše obuku stanovništva organizovanog u jedinice u gađanju iz svih vrsta pješadijskog oružja, a posebno iz vatrenih bacača i ručnih bacača, a sve to daleko od očiju javnosti dalji od pojedinaca iz samog Srpskog naroda. Gađanje i obuka izvode se duboko u pozadini od naseljenih mjesta na području Grmeča, tačnije u Čelikovoj poljani. Za vježbanje i obuku iz gađanja pješadijskim naoružanjem koriste se školske i vježbovne tromblonske mine koje su Lakić Mihajlo i Stanarević Ratko krišom i uz veliki rizik iznosili iz magacina bivšeg CSB Bihać. Sve ovo izvodi se u dogovoru i zajedničkim radom sa pojedincima iz SDS i uz pomoć dobrovoljaca iz Srpskog naroda među kojima su najaktivniji Novaković Boško - Boća, Pilipović Stevo - Ćevo, Torbica Mirko i niz drugih ne manje značajnih pripadnika Srpkog naroda.

U septembru mjesecu dolazi do djelomične mobilizacije
[illegible] je trajala da bi se 21.09.1991 godine izvršila mobilizacija
[illegible] na području bivšeg CSB Bihać. Mobilizacija je izvršena po
[illegible] odbrane uz loš podjelu oružja i municije svim pripadnicima
[illegible] SDA kao pobjednička stranka na višestranačkim izborima na
ključna radna mjesta u CSB Bihać dovodi najekstremnije pripadnike
svoje stranke koji su stalno isticali da su pripadnici muslimanskog
naroda i na taj način nesvjesno uticali na još veće jedinstvo
[illegible] zbrisavanje Srpskog naroda. Sve pripadnike RSM kao i komandire
SM stranka SDA mijenja i dovodi svoje članove u aktivni i rezervni
sastav SM među kojima je i veoma veliki broj kriminalaca i lopova
svih kategorija, a gdje je jedini kriterij bio ekstremizam i
mržnja prema Srpskom narodu. Jedina RSM gdje su pripadnicima milicije
Srpske nacionalnosti bili u većini je RSM Ripač u kojoj isto tako
dolazi do zamjene dijela rezervnog sastava milicije muslimanske
nacionalnosti i to na izričit zahtjev SDA kako bi dovela "podobne"
ljude i na taj način pokušala da ostvari svoje ciljeve. Dio
rezervnog sastava Srpske nacionalnosti i dalje ostaje na dužnostima
u SM. Za komandira RSM Ripač postavlja se Lakić Mihajlo dosadašnji
[illegible] sektora ovog područja a koji je na organizaciji srpskog naroda
prisutan od prvog dana. RSM Ripač se popunjava i novim pripadnicima
RSM iz redova srpskog naroda kako bi se izbalansirala nacionalna
struktura. Sa svoje strane SDA traži da se nacionalna struktura
izbalansira prema posljednjem popisu stanovništva i eko je poznato
da podaci ne odgovaraju faktičkom stanju na terenu. RSM Jezero-
Privilica koja je pokrivala gradsko područje Nove četvrti a u kojoj
je većinsko srpsko stanovništvo smišljeno se seli na novo mobilisa-
[illegible] zborište u selo Sokolac, udaljeno 5 km. od grada, čiji su
[illegible] isključivo muslimani tako da dio grada- Nova četvrt sa
pretežnim srpskim stanovništvom ostaje ne pokriven. Preko SDS
[illegible] je formiranje nove RSM Nova četvrt. Za komandira RSM
Nova četvrt postavlja se Vojnović Marko, bivši komandir SM Jezero-
Privilica a kojeg je SDA smijenila. Formiranjem Stanica milicije
Ripač i Nova četvrt u kojima je proporcionalno većinskom stanovništvo
srpske nacionalnosti i veći broj pripadnika milicije iz redova
srpskog naroda dolazi do prividnog povećanja sigurnosti srpskog
stanovništva što se negativno odrazilo na dalji rad u organizaciji
srpskog naroda za odbranu. Sa zaoštravanjem političke bezbjednosne
situacije pripadnici javne bezbjednosti srpske nacionalnosti sve
se masovnije uključuju u organizaciju i naoružavanje naroda.

Pošto na području Bihaća u tom periodu egzistira jak garnizon JNA zajedno sa vazduhoplovnom bazom i aerodromom Željava pripadnici muslimanske nacionalnosti nastoje isprovocirati pripadnike JNA i proglasiti ih za agresore po ugledu i istoj recepturi kao i u Hrvackoj. Preprodaja švercovane robe i oružja na području grada Bihaća odvija se uz blagoslov, a često puta i uz pomoć tadašnjih vlasti. U takovim uslovima teško se organizovao rad SM, a posebno je bilo teško raditi za pripadnike srpske nacionalnosti na koje se stalno pozivalo kao jedine i isključive krivce za sve što se dešavalo na tom području. Pripadnici javne bezbjednosti srpske nacionalnosti gdje je god to moguće nastoj zaštiti pripadnike vojske kao i njihove porodice.

U toku novembra i decembra 1991 godine sa područja opštine vojska se intenzivno seli pri čemu nesebičnu pomoć pružaju i privatni prevoznici iz reda srpskog naroda što još više povećava napetost između pripadnika srpske nacionalnosti sa jedne i muslimanske i hrvatske nacionalnosti sa druge strane.

U decembru 1991 godine a na zahtjev SO-a Bihać zbog složene bezbjedonosne situacije na opštini tadašnji MUP BiH donosi odluku o povećanju rezervnog sastava milicije za loo. To povećanje SDA koristi da rezervni sastav milicije sa najekstremnijim dijelom svog članstva. Na rad u CSB kao i u SJB Bihać na ključna rukovodeća mjesta dolaze pripadnici muslimanske nacionalnosti u najvećem broju bjegunci iz JNA. Sve ovo još više pogoršava i onako tešku situaciju u CSB i SJB i dovodi do još većeg raskola između radnika Organa unutrašnjih poslova. U tom periodu za radnike srpske nacionalnosti veoma je teško raditi i izvršavati postavljene zadatke. Na području RSM Ripač u kojoj većinski dio radnika srpske nacionalnosti tajno se povećava rezervni sastav za 8o pripadnika, čijoj je smotri i podjeli oružja prisustvovao i tadašnji predsjednik SDS Bihać.

U toku mjeseca marta 1992 godine pokušava se naći kompromis sa pripadnicima muslimanske nacionalnosti ali se u tome ne uspijeva, pa se odlučuje na raskid sa tadašnjim MUP-om i pristupa se formiranju Stanice javne bezbjednosti od pripadnika srpske nacionalnosti, za čije formiranje i SDA ima razumijevanja nastojeći i na taj način dovesti do još većeg raslojavanja i kao glavnog i isključivog krivca za sva dogadanja optužiti srpski narod.

Po gradu i okolini dešavaju se oružani incidenti u kojima uglavnom učestvuju pripadnici RSM. Dolazi do ranjavanja, samoranjavanja, bombama, zoljama, tromblonima, pa čak i do ubistava.

Stanica javne bezbednosti sa radnicima srpske nacionalnosti konstituisana je 01.04.1992 godine. Za načelnika SJB postavlja se Cimeša Dušan dotadašnji komandir Stanice milicije u CSB Bihać, a za komandira Lakić Mihajlo dotadašnji komandir RSM Ripač. Istovremeno početkom aprila održan je sastanak sa većinom radnika srpske nacionalnosti iz bivše CSB i SJB Bihać na kojem su određeni zadaci pojedinim radnicima i zaključeno je da se i dalje ostane raditi u okviru bivše organizacije CSB i SJB s tim da se u toku rada primaju i izvršavaju zadaci u okviru novoformirane SJB Srpske opštine Bihać. Ovakva organizacija rada ostala je sve do izbijanja oružanih sukoba 22.05.1992 godine. U međuvremenu skoro svi pripadnici SJB srpske nacionalnosti potpisuju lojalnost Srpskom MUP-u i postepeno prelaze raditi u SJB Srpske opštine Bihać privremeno dislocirane u Ripač.

Mjesec april 1992 godine koristi se za dodatno naoružavanje pripadnika srpskog naroda u čemu radnici milicije imaju posebnu ulogu oko obezbeđenja transporta i ličnog prevoženj oružja. Sve prilaze gradu kontrolišu pripadnici milicije muslimanske nacionalnosti što dovodi do povećanja straha kod naroda srpske nacionalnosti. Pokušava se parirati muslimanima postavljajući punktove na kojima kontrolu vrše pripadnici milicije srpske nacionalnost terena. Pripadnici milicija srpske nacionalnosti naselja Nova četvrt u gradu Bihaću na sebe prihvataju veliku obavezu oko čuvanja vojnih objekata u gradu, a posebno čuvanja Doma JNA kao i Doma pilota koji je JNA napustila i iselila. Pripadnici ove stanice pedučkojima su se posebno istakli Vojnović Marko, Sekulić Žarko, Lakić Darko, Majstorović Predrag, Lakić Milan kao i mnogi drugi iskazali su veliku hrabrost obezbjeđujući navedene objekte, a sve ispred pripadnika već osnovane muslimanske TO i zelenih beretki koji su jasno i neskrivajući isticali svoje nacjere.

Izlaskom bivše JNA 19. maja 1992 godine iz Bihaća srpski narod masovno iseljava i napušta grad i to sve stihijski i neorganizovano. Ustom bježanju pripadnici srpske nacionalnosti ostavljaju veliki broj oružja po svojim kućama i stanovima, 18. maja dolazi do totalnog prekida saobraćaja iz Bihaća i okolnih mjesta, a sav saobraćaj svodi se na pojedinačne izlaske iz grada. Potpuni prekid svih komunikacija između Bihaća i ostalih mjesta nastupa 22.05.1992 godine, kada su pripadnici zelenih beretki i muslimanske TO započeli napad na srpsko selo Pritoku, a samim tim

fiksa punkt koji drže pripadnici srpske milicije. Pripadnici milicije na vatru muslimana uzvraćaju vatrom i u toku dana uz sporadičnoj pucnjavi na punkt u Pritoci gine pripadnik SJB Pašić (Branko) Rajko.

Po izbijanju ratnih sukoba po naređenju načelnika SJB a uz saglasnost CSB Banja Luka formira se nekoliko novih RSM i to: Lipa, Grabež, Ripač i K. Vakuf. Aktovnost pripadnika SJB Bihać odvijala se u tri pravca:

- operativno pokrivanje terena nastanjenog pretežno sa srpskim stanovništvom u cilju njegove zaštite,
- rad na uspostavljenim punktovima sa cijlem kontrole svih komunikacija i učesnika u saobraćaju,
- učešće u borbenim dejstvima zajedno sa pripadnicima novoformirane biihaćke brigade.

Na području Srpske opštine Bihać nakon izbijanja oružanih sukoba i uspostavljanja borbene linije prema djelu opštine koja je ostala pod kontrolom neprijateljskih snaga, ostao je i veliki broj stanovnika muslimanske nacionalnosti i to u selima: Ripač, K. Vakuf, Orašac, Ćukovi i Klisa sa oko 7 hiljada stanovnika koji su prema našim operativnim saznanjima imali formirane i naoružane jedinice spremne za pružanje oružanog otpora i izvođenja borbenih dejstava. U dogovoru sa komandom bihaćke brigade preduzete su mjere razoružanje naselja Ripač što je i učinjeno vrlo efikasno i bez oružanih dejstava. Ovu akciju samostalno je izvela SJB Bihać. Posebnu aktivnost SJB ispoljila je kroz operativnu pokrivenost terena i zaštitu srpskog stanovništva od razbijenih grupa i pojedinaca muslimanskih snaga sa područja opština Ključ, Sanski Most i Prijedor, koje su se preko našeg područja nastojale prebaciti na područje cazinske krajine. U ovoj aktivnosti smo imali izuzetnog uspjeha pri čemu je likvidirano veći broj ovih grupa i pojedinaca.

Srpska opština Bihać povezana je sa dosta razvijenom putnom mrežom sa područjem RSK i drugim opštinama u RS pa se iskazala potreba radi kontrole svih učesnika u saobraćaju uspostaviti stalne punktove što je i učinjeno. Prevashodni zadatak punktova bio je onemogućavanje transpotra otuđene robe i sprečavanje nedozvoljene radnje šverca.

Prilikom uspostavljanja borbene linije odbrane pripadnici SJB preuzeli su dio linije na lokalitetu sela Pritoka i Golubić koju su držali oko 3 mjeseca. Na ovoj liniji stalno je bilo angažovano oko 50 pripadnika SJB. U sadejstvu sa pripadnicima VRS prišlo se razoružavanju naselja K. Vakuf te muslimanskih sela Orašac, Klisa i Ćukovi. Pošto je muslimansko stanovništvo odbilo predati oružje

pristupilo se akciji razoružanja te je izvođenjem aktivnih borbenih dejstava izvršeno razoružanje zelenih beretki i muslimanske TO u navedenim selima. U ovoj akciji značajan doprinos dala je i SJB gdje je oko 100 pripadnika aktivnog i rezervnog sastava milicije učestvovalo u borbenim dejstvima. U tom periodu prisutna je praksa neprijateljske strane na ubacivanje DTG u dubinu naše teritorije s ciljem nanošenja gubitaka u živoj sili i MTS i izazivanje panike kod stanovništva. Jedna takva grupa ubačena je u rejon Grabeža koja je postavila zasjedu u dubini naše teritorije i tom prilikom u zasjedu su upali pripadnici RSM Grabež sa terenskim vozilom gdje su smrtno stradali sledeći milicionari: Stanarević Darko, Vurdelja Stevan, Beronja Goran, Kenjalo Miroslav i Novaković Anđelko.

1. Pašić U durgoj polovini 1992 godine neprijateljske snage bile su izuzetno aktivne a naročito u rejonu Grabeža te veoma često dolazilo do probijanja odbramdbenih linija i ubacivanja DTG u dubinu naše teritorije. Tako je o7.o7.1992 godine jedna DTG izvršila napad na RSM Grabež koja je bila smještena u OŠ Grabež i gdje je tom prilikom smrtno stradao milicionar Pepić Boško.

3. Stanar 12.o9.1992 godine radi zauzimanja i popravljanja taktičkog položaja izvedena je akcija oslobađanja sela Golubić u kojem su učestvovali pripadnici Vojne policije i Stanice milicije. U ovoj uspješno izvedenoj akciji u kojoj su neprijatelju nanesenj znatni gubici u živoj sili poginuo je milicionar Žižić Milan, teže ranjen Čurguz Željko a lakše ranjen Majstorović Ilijan.

5. Kenjal 22.o9.1992 godine neprijateljske snage izvršile su proboj prve borbene linije u rejonu Grjdina na Lohovskim brdima, kojom prilikom je poginulo više pripadnika VRS, izgubljen taktički važan položaj i određeni broj borbene tehnike. U akciji uspostavljanja nove borbene linije i čišćenje terena učestvovalo je 86 pripadnika milicije koji su izvršili djelomični povrat stare linije a djelomično su uspostavili novu liniju i držali je oko 3o dana. U ovoj akciji poginuo je milicionar Grbić Ljubomir, a lakše ranjeni milicionari Uzelac Slavko i Lakić Darko.

8. Žižić 2o.11.1992 godine dolazi do proboja linije na grabeškom platou. U ovoj akciji neprijateljskih snaga gine veći broj pripadnika VRS. Na uspostavljanje nove borbene linije i čišćenje terena učestvovalo je 3o pripadnika milicije. Akcija je veoma uspješno izvedena nanoseći neprijatelju velike gubitke u živoj sili i borbenoj tehnici a bez vlastitih gubitaka.

Nakon uspostavljanja linija pripadnici SJB učestvovali su u više navrata u držanju borbene linije zavisno od potrebe i namjera neprijatelja a u skladu sa dogororom sa komandom Bihaćke brigade. Takođe pripadnici ove SJB učestvovali su i u drugim akcijama na bihaćkom frontu gdje je ova SJB dosada imala preko lo hiljada borbenih dana. Takođe pripadnici ove SJB dobrovoljno su učestvovali u borbenim dejstvima na Dalmatinsko-ličkom ratištu, i u izvođenju borbenih dejstava na Igmanu i Bjelašnici u okviru bataljona za posebne namjene CSB Banja Luka.

Poginuli pripadnici SJB:

1. Pašić (Branka) R jko, rođen o8.o5.1967 godine u Pritoci SO Bihać, rezervni milicionar poginuo 23.o5.1992 godine u Pritoci, prilikom napada muslimanskih snaga.
2. Vurdelja (Ranka) Stevan, rođen 11.o5.1962 godine u Bihaću, rezervni milicionar, poginuo 11.o6.1992 godine na Grabežu u zasjedi DTG.
3. Stanarević (Dušana) Darko, rođen 24.o1.1972 godine u Bihaću, rezervni milicionar, poginuo 11.o6.1992 godine na Grabežu u zasjedi DTG.
4. Novaković (Drage) Anđelko, rođen 17.o2.197o godine u Krnjeuši, Petrovac, rezervni milicionar, poginuo 11.o6.1992 godine na Grabežu u zasjedi DTG.
5. Kenjalo (Rajka) Miroslav, rođen o1.o4.1964 godine u Bihaću, rezervni milicionar, poginuo 11.o6.1992 godine na Grabežu u zasjedi DTG.
6. Beronja (Miloša) Goran, rođen 19.o3.1968 godine u V. Radiću , Krupa na Uni, rezervni milicionar, poginuo 11.o6.1992 godine na Grabežu u zasjedi DTG.
7. Pepić (Bora) Boško, rođen o7.o5.1963 godine u Bihaću, rezervni milicionar, poginuo o7.o7.1992 godine na Grabežu u napadu muslimanskih snaga.
8. Žižić (Špire) Milan, rođen 11.o9.1956 godine u Bihaću aktivni milicionar, poginuo 12.o9.1992 godine u mjestu Golubić prilikom akcije oslobađanja istog.
9. Grbić (Dušana) Ljubomir, rođen o2.o7.1953 godine u B. Novom, aktivni milicionar, poginuo 23.o9.1992 godine na Lohovskim brdima u akciji čišćenja terena.

Ranjeni pripadnici SJB:

1. Curguz (Zdravka) Željko, rođen 22.09.1970 godine, ranjen 12.09.1992 godine u Selu Golubić.
2. Pepić (Rajka) Radoslav, rođen 29.11.1967 godine, ranjen 07.07.1992 godine u Ripču.
3. Kecman (Mile) Goran, rođen 28.12.1971 godine, ranjen 31.01.1993 godine u Golubiću.
4. Radaković (Ilije) Slobodan, rođen 08.02.1962 godine, ranjen 27.05.1992 godine u konvoju JNA u Pudin Hanu.
5. Blanuša (Rade) Pejo, rođen 15.04.1951 godine, ranjen 22.09.1992 godine na Lohovskim brdima.
6. Majstorović (Milana) Predrag, rođen 27.01.1968 godine, ranjen 12.09.1992 godine u Golubiću.
7. Orešković (Dane) Milan, rođen 26.04.1958 godine, ranjen 10.06.1992 godine u Pritoci.
8. Soleša (Nikole) Dušan, rođen 13.05.1963 godine, ranjen 23.05.1992 godine u Pritoci.
9. Lakić (Jove) Darko, rođen 06.10.1966 godine, ranjen 22.09.1992 g. na Lohovskim brdima.
10. Uzelac (Đure) Slavko, rođen 15.11.1944 godine, ranjen 22.09.1992 godine na Lohovskim brdima.
12. Radaković (Ilija) Milan, rođen 30.09.1963 godine, ranjen 12.09.1992 godine u Golubiću.
13. Čanak (Vida) Nikola, rođen 17.03.1965 godine, ranjen 25.10.1992 godine.
14. Majstorović (Luke) Ilija, rođen 29.04.1961 godine, ranjen 12.09.1992 godine u Golubiću.

Ministarstvo za unutrašnje poslove
Centar službi bezbjednosti Bl Luka
STANICA JAVNE BEZBJEDNOSTI
BIHAĆ

Broj: 11-23/01-432/933
Dana, 13.10.1993. god.

CENTAR SLUŽBI BEZBJEDNOSTI
BANJA LUKA

Veza: Vaša depeša broj: 11-1/01-576 od 25.08.1993. godine i depeša broj 11-49 od 22.09.1993. godine.

U prilog akta dostavljamo vam podatke koji se odnose na učešće radnika SJB Bihać na pripremama i organizaciji Srpskog naroda prije izbijanja ratnih sukoba, kao i o učešću pripadnika SJB u borbenim dejstvima, takođe vam prilažemo i spisak poginulih i ranjenih pripadnika SJB Bihać.

Načelnik SJB,

Cineša Dušan

Prijepis Izvještaja načelnika SJB nađen 1994. u Ripču

Po izbijanju rata na području Hrvatske, tačnije na Plitvicama 01.04.1991 godine, Srpski narod na području opštine Bihać instiktivno je osjetio opasnost od ustaša i počeo se samoorganizovati. Samoorganizovanje je teklo u dva pravca i to: putem SDS i pripadnika bivše JNA. Kontaktirajući sa SDS Bihać radnici milicije CSB Bihać (Cimeša Dušan, Lakić Mihajlo, Sekulić Žarko i Stanarević Ratko) početkom mjeseca maja 1991 godine tajno organizuju sastanak i donose više zaključaka po kojima treba raditi. Najznačajniji od zaključaka bio je da se pristupi organizaciji Srpskog naroda na samoodbranu, da se pristupi naoružavanju i obuci te da se izvrše i druge pripremne radnje za odbranu srpskog naroda na ovom području.

Moralo se raditi u strogoj tajnosti i ilegali jer su mnogi pripadnici Srpskog naroda bili obmanuti od strane raznih političkih partija, i živjeli u uvjerenju da do rata neće doći i da će se ostatak zemlje udružiti u "Novu" Jugoslaviju.

Takvo raspoloženje i razmišljanje prisutno je i kod radnika naše službe te su se oni veoma teško pribojavali za konkretne zadatke na terenu a postojao je i strah od represalija tadašnje vlasti.

Dolaskom prve količine oružja na područje opštine Bihać isto se dekonzerviralo i djelilo u najvećoj tajnosti jedinicama civilne zaštite koje su se ilegalno organizovale na području Srpskih sela opštine Bihać. U toku mjeseca juna, jula i prvoj polovini augusta 1991. godine pripadnici milicije Lakić Mihajlo i Stanarević Ratko intenzivno vrše obuku stanovništva organizovanog u jedinice u gađanju iz svih vrsta pješadijskog oružja, a posebno iz tromblona i ručnih bacača, a sve to daleko od očiju javnosti pa i od pojedinaca iz samog Srpskog naroda. Gađanje i obuka izvode se duboko u pozadini od naseljenih mjesta na području Grmeča, tačnije u Čelikovoj poljani. Za vježbanje i obuku iz gađanja pješadijskim naoružanjem koriste se školske i vježbovne tromblonske mini koje su Lakić Mihajlo i Stanarević Ratko krišom i uz veliki rizik iznosili iz magacina bivšeg CSB Bihać. Sve ovo izvodi se u dogovoru i zajedničkim radom sa pojedincima iz SDS i uz pomoć dobrovoljaca iz Srpskog naroda među kojima su najaktivniji Novaković Boško - Boća, Pilipović Stevo - Ćevo, Torbica Mirko i niz drugih ne manje značajnih pripadnika Srpskog naroda.

U septembru mjesecu, dolazi do djelomični mobilizacija RSM koja je trajala da bi se 21.09.1991. godine izvršila mobilizacija PRSM na području bivšeg CSB Bihać. Mobilizacija je izvršena po planovima odbrane uz 100% podjelu oružja i municije svim pripadnicima RSM. SDA kao pobjednička stranka na višestranačkim izborima na ključna radna mjesta u CSB Bihać dovodi najistaknutije pripadnike svoje stranke koji su stalno isticali da su pripadnici muslimanskog naroda i na taj način nesvjesno uticali na još veće jedinstvo i zabrinjavanje Srpskog naroda. Sve pripadnike RSM kao i komandire SM stranke SDA mijenja i dovodi svoje članove u aktivni i

rezervni sastav SM među kojima je i veoma veliki broj kriminalaca i lopova svih kategorija, a gdje je jedini kriterij bio ekstremizam i mržnja prema Srpskom narodu. Jedina RSM gdje su pripadnici milicije Srpske nacionalnosti bili u većini je RSM Ripač u kojoj isto tako dolazi do djela rezervnog sastava milicije muslimanske nacionalnosti i to na izričit zahtjev SDA kako bi dovela "podobne" i na taj način pokušala da ostvari svoje ciljeve. Dio rezervnog sastava Srpske nacionalnosti i dalje ostaje na dužnostima u SM. Za komandira RSM Ripač postavlja se Lakić Mihajlo dosadašnji vođa sektora ovog područja a koji je na organizaciji srpskog naroda prisutan od prvog dana. RSM Ripač se popunjava i novim pripadnicima RSM iz redova srpskog naroda kako bi se izbalansirala nacionalna struktura. Sa svoje strane SDA traži da se nacionalna struktura izbalansira prema posljednjem popisu stanovništva i ako je poznato da podaci ne odgovaraju faktičkom stanju na terenu. RSM Jezero-Privilica koja je pokrivala gradsko područje Nove četvrti a u kojoj je većinsko srpsko stanovništvo smješteno se seli na novo mobilizacijsko zborište u selo Sokolac, udaljeno 5 km od grada, čiju su žitelji isključivo muslimani tako da dio grada - Nova četvrt sa pretežnim srpskim stanovništvom ostaje ne pokrivena. Preko SDS izraženo je formiranje nove RSM Nova četvrt. Za komandira RSM Nova četvrt postavlja se Vojnović Marko bivši komandir SM Jezero-Privilica a kojeg je SDA smjestila. Formiranjem Stanica milicije Ripač i Nova četvrt u kojima je proporcionalno većinsko stanovništvo srpske nacionalnosti i veći broj pripadnika milicije iz redova srpskog naroda dolazi do prividnog povećanja sigurnosti srpskog stanovništva što se negativno odrazilo na dalji rad u organizaciji srpskog naroda za odbranu. Sa zaoštravanjem političke bezbjednosne situacije pripadnici javne bezbjednosti srpske nacionalnosti sve se masovnije uključuju u organizaciju i naoružavanje naroda.

Pošto na području Bihaća u tom periodu egzistira jak garnizon JNA zajedno sa vazduhoplovnom bazom i aerodromom Željava pripadnici muslimanske nacionalnosti nastoje isprovocirati pripadnike JNA i proglasiti ih za agresore po ugledu i istoj recepturi kao i u Hrvackoj. Preprodaja švercovane robe i oružja na području grada Bihaća odvija se uz blagoslov, a često puta i uz pomoć tadašnjih vlasti. U takvim uslovima teško se organizovao rad SM, a posebno je bilo teško raditi za pripadnike srpske nacionalnosti na koje se stalno pozivalo kao jedine i isključive krivce za sve što se dešavalo na tom području. Pripadnici Javne bezbjednosti srpske nacionalnosti gdje je god to moguće nastoje zaštititi pripadnike vojske kao i njihove porodice.

U toku novembra i decembra 1991 godine sa područja opštine vojska se intenzivno seli pri čemu nesebičnu pomoć pružaju i privatni prevoznici iz reda srpskog naroda što još više povećava napetost između pripadnika srpske nacionalnosti sa jedne i muslimanske i hrvatske nacionalnosti sa druge strane.

U decembru 1991 godine a na zahtjev SO-a Bihać zbog složene bezbjednosne situacije na optini tadašnji MUP BiH donosi odluku o povećanju rezervnog sastava za 100%. To povećanje SDA koristi da rezervni sastav milicije sa najekstremnijim djelom svog članstva. Na rad u CSB kao i u SJB Bihać na ključna rukovodeća mjesta dolaze pripadnici muslimanske nacionalnosti u najvećem broju bjegunci iz JNA. Sve ovo još više pogoršava i onako tešku situaciju u CSB i SJB i dovodi do još većeg raskola između radnika Organa unutrašnjih poslova. U tom periodu za radnike srpske nacionalnosti veoma je teško raditi i izvršavati postavljene zadatke. Na području RSM Ripač u kojoj većinski dio radnika srpske nacionalnosti tajno se povećava rezervni sastav za 80 pripadnika, čijoj je smotri i podjeli oružja prisustvovao i tadašnji predsjednik SDS Bihać.

U toku mjeseca marta 1992 godine pokušava se naći kompromis sa pripadnicima muslimanske nacionalnosti. ali se u tome ne uspijeva, pa se odlučuje na raskid sa tadašnjim MUP-om i pristupa se formiranju Stanice javne bezbjednosti od pripadnika srpske nacionalnosti, za čije formiranje i SDA ima razumjevanja nastojeći i na taj način dovesti do još većeg raslojavanja i kao glavnog i isključivog krivca za sva događanja optužiti srpski narod.

Po gradu i okolini dešavaju se oružani incidenti u kojima uglavnom učestvuju pripadnici RSM. Dolazi do ranjavanja, samoranjavanja, bombama, zoljama, tromblonima, pa čak i do ubistava.

Stanica javne bezbjednosti sa radnicima srpske nacionalnosti konstituisana je 01.04.1992. godine. Za načelnika SJB postavlja se Cineša Dušan, dotadašnji komandir Stanice milicije u CSB Bihać, a za komandira Lakić Mihajlo dotadašnji komandir RSM Ripač. Istovremenom početkom aprila održan je sastanak sa većinom radnika srpske nacionalnosti iz bivše CSB i SJB Bihać na kojem su određeni zadaci pojedinim radnicima i zaključeno je da se i dalje ostane raditi u okviru bivše organizacije CSB i SJB, s tim da se u toku rada primaju i izvršavaju zadaci u okviru novoformirane SJB Srpske opštine Bihać. Ovakva organizacija rada ostala je sve do izbijanja oružanih sukoba 22.05.1992. godine. U međuvremenu svi pripadnici SJB srpske nacionalnosti potpisuju lojalnost Srpskom MUP-u i postepeno prelaze raditi u SJB Srpske opštine Bihać privremeno dislocirane u Ripču.

Mjesec april 1992 godine koristi se za dodatno naoružavanje pripadnika srpskog naroda u čemu radnici milicije imaju posebnu ulogu oko obezbjeđenja transporta i ličnog prevoženja oružja. Sve prilaze gradu kontrolišu pripadnici milicije muslimanske nacionalnosti što dovodi do povećanja straha kod naroda srpske nacionalnosti. Pokušava se parirati muslimanima postavljajući punktove na kojima kontrolu vrše pripadnici milicije srpske nacionalnosti.

Pripadnici milicije srpske nacionalnosti naselja Nova četvrt u gradu Bihaću na sebe prihvataju veliku obavezu oko čuvanja vojnih objekata u gradu, a posebno, čuvanja Doma JNA kao i Doma pilota koji je JNA napustila i iselila. Pripadnici ove stanice među kojima su se posebno istakli Vojnović Marko, Sekulić Žarko, Lakić Darko, Majstorović Predrag, Lakić Milan kao i mnogi drugi iskazali su veliku hrabrost obezbjeđujući navedene objekte, a sve ispred pripadnika već osnovane muslimanske TO i zelenih beretki koji su jasno i neskrivajući isticali svoje namjere.

Izlaskom bivše JNA 19. maja 1992. godine iz Bihaća srpski narod se masovno iseljava i napušta grad i to sve stihijski i neorganizovano. U tom bježanju pripadnici srpske nacionalnosti ostavljaju velik broj oružja po svojim kućama i stanovima. 18. maja dolazi do totalnog prekida saobraćaja iz Bihaća i okolnih mjesta, a sav saobraćaj svodi se na pojedinačni izlazak iz grada. Potpuni prekid svih komunikacija između Bihaća i ostalih mjesta nastupa 22.05.1992. godine, kada su pripadnici zelenih beretki i muslimanska TO započeli napad na srpsko selo Pritoku, a samim tim i na punkt koji drže pripadnici srpske milicije. Pripadnici milicije na vatru muslimana uzvraćaju vatrom i u toku dana u sporadičnoj pucnjavi na punktu u Pritoci gine pripadnik SJB Pašić (Branka) Rajko.

Po izbijanju ratnih sukoba po naređenju načelnika SJB a uz saglasnost CSB Banja Luka formira se nekoliko novih RSM i to: Lipa, Grabež, Ripač i K. Vakuf. Aktivnost pripadnika SJB Bihać odvijala se u tri pravca:

- operativno pokrivanje terena nastanjenog pretežno sa srpskim stanovništvom u cilju njegove zaštite,
- rad na uspostavljenim punktovima sa ciljem kontrole svih komunikacija i učesnika u saobraćaju,
- učešće u borbenim dejstvima zajedno sa pripadnicima novoformirane bihaćke brigade.

Na području Srpske opštine Bihać nakon izbijanja oružanih sukoba i uspostavljanja borbene linije prema djelu opštine koja je ostala pod kontrolom neprijateljskih snaga, ostao je i velik broj stanovnika muslimanske nacionalnosti i to u selima: Ripač, K. Vakuf, Orašac, Ćukovi i Klisa sa oko 7 hiljada stanovnika koji su prema našim operativnim saznanjima imali formirane i naoružane jedinice spremne za pružanje oružanog otpora i izvođenje borbenih dejstava. U dogovoru sa komandom bihaćke brigade preduzete su mjere razoružanja naselja Ripač što je i učinjeno vrlo efikasno i bez oružanih dejstava. Ovu akciju samostalno je izvela SJB Bihać. Posebnu aktivnost SJB ispoljila je kroz operativnu pokrivenost terena i zaštitu srpskog stanovništva od razbijenih grupa i pojedinaca muslimanskih snaga sa područja opština Ključ, Sanski Most i Prijedor, koje su se preko našeg područja nastojale prebaciti na područje cazinske krajine. U ovoj aktivnosti smo imali izuzetnog uspjeha pri čemu je likvidirano veći broj ovih grupa i pojedinaca.

Srpska opština Bihać povezana je sa dosta razvijenom putnom mrežom sa područjem RSK i drugim opštinama u RS pa se iskazala potreba radi kontrole svih učesnika u saobraćaju uspostaviti stalne punktove što je i učinjeno. Prevashodni zadatak punktova bio je omogućavanje transporta otuđene robe i sprečavanje nedozvoljene radnje šverca.

Prilikom uspostavljanja borbene linije odbrane pripadnici SJB preuzeli su dio linije na lokalitetu sela Pritoka i Golubić koju su držali oko 3 mjeseca. Na ovoj liniji stalno je bilo angažovano oko 50 pripadnika SJB. U sadejstvu sa pripadnicima VRS prišlo se razoružavanju naselja K. Vakuf te muslimanskih sela Orašac, Klisa i Ćukovi. Pošto je muslimansko stanovništvo odbilo predati oružje pristupilo se akciji razoružanja te je izvođenjem aktivnih borbenih dejstava izvršeno razoružanje zelenih beretki i muslimanke TO u navedenim selima. U ovoj akciji značajan doprinos dala je i SJB gdje je oko 100 pripadnika aktivnog i rezervnog sastava milicije učestvovalo u borbenim dejstvima. U tom periodu prisutna je praksa neprijateljske strane na ubacivanje DTG u dubinu naše teritorije s ciljem nanošenja gubitka u živoj sili i MTS i izazivanje panike kod stanovništva. Jedna takva grupa ubačena je u rejon Grabeža koja je postavila zasjedu u dubini naše teritorije i tom prilikom u zasjedu su upali pripadnici RSM Grabež sa terenskim vozilima gdje su smrtno stradali sledeći milicioneri: Stanarević Darko, Vurdelja Stevan, Beronja Goran, Kenjalo Miroslav i Novaković Anđelko.

U drugoj polovini 1992 godine neprijateljske snage bile su izuzetno aktivne a raročito u rejonu Grabeža te veoma često dolazilo do pobijanja odbrambenih linija i ubacivanja DTG u dubinu naše teritorije. Tako je 07.07.1992. godine jedna DTG izvršila napad na RMS Grabež koja je bila smještena u OŠ Grabež i gdje je tom prilikom smrtno stradao milicioner Pepić Boško.

12.09.1992. godine radi zauzimanja i popravljanja taktičkog položaja izvedena je akcija oslobađanja sela Golubić u kojem su učestvovali pripadnici Vojne policije i Stanice milicije. U ovoj uspješno izvedenoj akciji u kojoj su neprijatelju naneseni znatni gubici u živoj sili poginuo je milicioner Žižić Milan, teže ranjen Ćurguz Željko a lakše ranjen Majstorović Ilija.

22.09.1992. godine neprijateljske snage izvršile su proboj prve borbene linije u rejonu Gradine na Lohovskim brdima, kojom prilikom je poginulo više pripadnika VRS, izgubljen taktički važan položaj i određeni broj borbene tehnike. U akciji uspostavljanja nove borbene linije i čišćenja terena učestvovalo je 86 pripadnika milicije koji su izvršili djelimični povrat stare linije a djelomično su uspostavili novu liniju i držali je oko 30 dana. U ovoj akciji poginuo je milicioner Grbić Ljubomir, a lakše ranjeni milicioneri Uzelac Slavko i Lakić Darko.

20.11.1992. godine dolazi do proboja linija na grabeškom platou. U ovoj akciji neprijateljskih snaga gine veći broj pripadnika VRS. Na uspostavljanje nove borbene linije i čišćenje terena učestvovalo je 30 pripadnika milicije. Akcija je veoma uspješno izvedena nanoseći neprijatelju velike gubitke u živoj sili i borbenoj tehnici a bez vlastitih gubitaka. Nakon uspostavljanja linije pripadnici SJB učestvovali su u više navrata u držanju borbene linije zavisno od potrebe i namjere neprijatelja a u skladu sa dogovorom sa komandom Bihaćke brigade. Takođe pripadnici ove SJB učestvovali su i u drugim akcijama na bihaćkom frontu gdje je ova SJB dosada imala preko 10 hiljada borbenih dana. Takođe pripadnici ove SJB dobrovoljno su učestvovali u borbenim dejstvima na Igmanu i Bjelašnici u okviru bataljona za posebne namjene CSB Banja Luka.

Poginuli pripadnici SJB:

1. Pašić (Branka) Rajko, rođen 08.05.1967. godine u Pritoci SO Bihać, rezervni milicionar poginuo 23.05.1992. godine u Pritoci, prilikom napada muslimanskih snaga.
2. Vurdelja (Ranka) Stevan, rođen 11.05.1962. godine u Bihaću, rezervni milicionar, poginuo 11.06.1992. godine na Grabežu u zasjedi DTG.
3. Stanarević (Dušana) Darko, rođen 24.01.1972. godine u Bihaću, rezervni milicionar, poginuo 11.06.1992. godine na Grabežu u zasjedi DTG.
4. Novaković (Drage) Anđelko, rođen 17.02.1970. godine u Krnjeuši, Petrovac, rezervni milicionar, poginuo 11.06.1992. godine na Grabežu u zasjedi DTG.
5. Kenjalo (Rajka) Miroslav, rođen 01.04.1964. godine u Bihaću, rezervni milicionar, poginuo 11.06.1992. godine na Grabežu u zasjedi DTG.
6. Beronja (Miloša) Goran, rođen 19.03.1969. godine u V. Radiću, Krupa na Uni, rezervni milicionar, poginuo 11.06.1992. godine na Grabežu u zasjedi DTG.
7. Pepić (Bore) Boško, rođen 07.05.1963. godine u Bihaću, rezervni milicionar, poginuo 07.07.1992. godine na Grabežu u napadu muslimanski snaga.
8. Žižić (Špire) Milan, rođen 11.09.1956. godine u Bihaću, aktivni milicionar, poginuo 12.09.1992. godine u mjestu Golubić prilikom akcije oslobađanja istog.
9. Grbić (Dušana) Ljubomir, rođen 02.07.1953. godine u B. Novom, aktivni milicionar, poginuo 23.09.1992. godine na Lohovskim brdima u akciji čišćenja terena.

Ranjeni pripadnici SJB:

1. Ćurguz (Zdravka) Željko, rođen 22.09.1970. godine, ranjen 12.09.1992. godine u Selu Golubić.
2. Pepić (Rajka) Radoslav, rođen 29.11.1967. godine, ranjen 07.07.1992. godine u Ripču.
3. Kecman (Mile) Goran, rođen 28.12.1971. godine, ranjen 31.01.1993. godine u Golubiću.
4. Radaković (Ilije) Slobodan, rođen 08.02.1962. godine, ranjen 27.05.1992. godine u konvoju JNA u Pudin Hanu.
5. Blanuša (Rade) Pajo, rođen 15.04.1951. godine, ranjen 22.09.1992. godine na Lohovskim brdima.
6. Majstorović (Milana) Predrag, rođen 27.01.1968. godine, ranjen 12.09.1992. godine u Golubiću.
7. Orešković (Dane) Milan, rođen 20.04.1958. godine, ranjen 10.06.1992. godine u Pritoci.
8. Soleša (Nikole) Dušan, rođen 13.05.1963. godine, ranjen 23.05.1992. godine u Pritoci.
9. Lakić (Jove) Darko, rođen 06.10.1966. godine, ranjen 22.09.1992. g. na Lohovski brdima.
10. Uzelac (Đure) Slavko, rođen 15.11.1944. godine, ranjen 22.09.1992. godine na Lohovskim brdima.
12. Radaković (Ilije) Milan, rođen 30.09.1963. godine, ranjen 12.09.1992. godine u Golubiću.
13. Čanak (Vida) Nikola, rođen 17.03.1965. godine, ranjen 25.10.1992. godine
14. Majstorović (Luke) Ilija, rođen 29.04.1961. godine, ranjen 12.09.1992. godine u Golubiću.

KOLEGE MOLIM VAS OVO JE HITNO I URUCITE NA LICNOST MOLIM VAS PRIPAZITE SVIMA DA SE URUCI STO PRIJE HVALA SVIMA

KOLEGE MOLIM VAS OVO PRIPAZITE PREDAJTE SVIMA I HITNO JE

CCCC

SOCIJALISTICKA REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
MINISTARSTVO ZA NARODNU ODBRANU
S A R A J E V O
SARAJEVO,27.06.1991. GODINE H I T N O
BROJ:01-423/91
SARASJEVO, 27.06.1991. GODINE

POMOCNIKU MINISTRA ZA NARODNU ODBRANU U OKRUZIMA

S V I M A

OPSSTINSKI SEKRETARIJAT ZA NARONDU ODBRANU

S V I M A

VLADA SR BOSNE I HERCEGOVINE NA 57.SJEDNICI ODRZANOJ 26. JUNA 1991. GODINE RAZMATRALA JE AKTIVNOSTI U VEZI SPROVODJENJA ZAKONA O IZMJENAMA I DOPUNAMA ZAKONA O VOJNOJ OBAVEZI (''SLUZBENI LIST SFRJ'' BROJ: 30/91).

OCJENJENO JE DA BI SPROVODJENJE POMENUTOG ZAKONA IZAZVALO STETNE POSLJEDICE PO CJELOKUPAN SISTEM OPSTENARODNE ODBRANE U REPUBLICI.

ZBOG TOGA JE VLADA SR BOSNE I HERCEGOVINE POKRENULA INIICIJATIVU U SMISLU DA SE STAVE VAN SNAGE ODREDBE KOJE SE ODNOSE NA PREUZIMANJE REGRUTNIH I MOBILIZACIJSKIH POSLOVA IZ NADLEZNOSTI ORGANA UPRAVE ZA NARODNU ODBRANU U NADLEZNOST VOJNO-TERITORIJALNIH ORGANA.

POMENUTA INICIJATIVA AKTOM VLADE SR BOSNE I HERCEGOVINE BROJ:02-427/91 OD 26. JUNA 1991. GODINE DOSTVLJENA JE SAVEZNOM IZVRSNOM VIJECU NA RAZMATRANJE.

MINISTAR

MINISTAR
JERKO DOKO,DIPL.ECC.

SOCIJALISTICKA REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
V L A D A
SOCIJALISTICKE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE
BROJ:02-427/91
SARAJEVO, 26.06.12991. GODINE

SAVEZNO IZVESNO VIJECE

B E O G R A D

PREDMET: INICIJATIVA ZA IZMJENE ZAKONA O VOJNOJ OBAVEZI PO HIITRNOM POSTUPKU

1. NA OSNOVU CLANA 71. STAV 1. TACKA 3. POSLOVNIKA SAVEZNOG IZVRSNOG VIJECA (''SLUZBENI LIST SFRJ'', BR.7/84, 29/86 I 19/89), VLADA SOCIJALISTICKE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE POKRECE INICIJATIVU ZA IZMJENE CL. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 12, 13, 14, 16. STAV 1, 18. STAV 1, 19. I 26. ZAKONA O IZMJENAMA I DOPUNAMA ZAKONA O VOJNOJ OBAVEZI (''SLUZBENI LIST SFRJ'', BROJ 30/91) U SMISLU DA SE STAVE VAN SNAGE ONE ODREDBE KOJE SE ODNOSE NA PREUZIMANJE REGRUTNIH I MOBILIZACIJSKIH POSLOVA IZ NADLEZNOSTI REPUBLIKE U NADLEZNOST VOJNOTERITORIJALNIH ORGANA IZ SLJEDECIH RAZLOGA:

ZAKONOM O IZMJENI I DOPUNI ZAKONA O VOJNOJ OBAVEZI PREDVIDJENO JE DA SE POSLOVI VOJNE OBAVEZE, KOJE SU DO SADA VRSILI ORGANI UPRAVE ZA NARODNU ODBRANU U REPUBLIKAMA, PRENESU NA VOJNO-TERITORIJALNE ORGANE. TAJ ZAKON TREBA DA SE PRIMJENJUJE ISTOVREMENO NA CIJELOJ TERITORIJI SFRJ. MEDJUTIM, POZNATO JE DA U DONOSENJU TOG ZAKONA NISU UCESTVOVALE SVE REPUBLIKE, A POSTOJECE POLITICKO STANJE U ZEMLJI UPUCUJE NA TO DA SE ODREDBE POMENUTOG ZAKONA NECE NI PRIMJENJIVATI U POJEDINIM REPUBLIKAMA, PA VLADA SRBIH UKAZUJE DA BI BILO NEPRIMJERENO DA SE IZ BOSNE I HERCEGOVINE VRSE POPUNE UMJESTO POPUNA IZ DRUGIH REPUBLIKA, KOJE NE PRIMJENJUJU NAVEDENI ZAKON, PA STOGA TRAZIMO DA SE TAJ

ZAKON IZMIJENI PO HITNOM POSTUPKU I TIME OTKLONE RAZLOZI KOJI SU DOVELI DO RAZLICITIH STAVOVA U NJEGOVOM SPROVODJENJU OD STRANE POJEDINIH REPUBLIKA.

PROVODJENJE TOG ZAKONA U SOCIJALISTICKOJ REPUBLICI BOSNI I HERCEGOVINI BI IZAZVALO STETNE POSLJEDICE NA SISTEM OPSTENARODNE ODBRANE I UTICALO BI NA POGORSANJE POLITICKIH ODNOSA U REPUBLICI. OVO IZ RAZLOGA STO SE RADI O POSLOVIMA ZNACAJNIM NE SAMO ZA JNA, VEC ZA CJELOKUPAN SISTEM OPSTENARODNE ODBRANE.

RADI SE O VOJNOJ EVIDENCIJI KOJA SLUZI NE SAMO ZA POPUNU JNA VEC I OSTALIH STRUKTURA SISTEMA OPSTENARODNE ODBREANE, A TO JE: TERITORIJALNA ODBRANA,CIVILNA ZASTITA, RATNA MILICIJA,SLUZBA OSMATRANJA I OBAVJESTAVANJA, JEDINICE VEZA, SLUZBE KRIPTOZASTITE, DRZAVNI ORGANI, PREDUZECA I DRUGI SUBJEKTI SISTEMA ODBRANE I ZASTITE. OSIMA TOGA, OVIM PROMJENAMA BIO BI U CJELINI NARUSEN MOBILIZACIJSKI SISTEM OVIH STRUKTURA, A POVECALE BI SE

PROVODJENJE TOG ZAKONA U SOCIJALISTICKOJ REPUBLICI BOSNI I HERCEGOVINI BI IZAZVALO STETNE POSLJEDICE NA SISTEM OPSTENARODNE ODBRANE I UTICALO BI NA POGORSANJE POLITICKIH ODNOSA U REPUBLICI. OVO IZ RAZLOGA STO SE RADI O POSLOVIMA ZNACAJNIM NE SAMO ZA JNA, VEC ZA CJELOKUPAN SISTEM OPSTENARODNE ODBRANE.

RADI SE O VOJNOJ EVIDENCIJI KOJA SLUZI NE SAMO ZA POPUNU JNA VEC I OSTALIH STRUKTURA SISTEMA OPSTENARODNE ODBREANE, A TO JE: TERITORIJALNA ODBRANA,CIVILNA ZASTITA, RATNA MILICIJA,SLUZBA OSMATRANJA I OBAVJESTAVANJA, JEDINICE VEZA, SLUZBE KRIPTOZASTITE, DRZAVNI ORGANI, PREDUZECA I DRUGI SUBJEKTI SISTEMA ODBRANE I ZASTITE. OSIMA TOGA, OVIM PROMJENAMA BIO BI U CJELINI NARUSEN MOBILIZACIJSKI SISTEM OVIH STRUKTURA, A POVECALE BI SE I POSLITICKE REAKCIJE KOD STANOVNISTVA U OPSTINAMA.

SR BOSNA I HERCDEGOVINA JE I DO SADA, A I UBUDUCE CE DOSLJEDNO IZVRSAVATI SVE POSLOVE V OJNE OBAVEZE KOJI SU PREDVIDJENI ZAKONOM O VOJNOJ OBAVEZI. PREMA TOME INICIJATIVOM ZA IZMJENE ZAKONA O VOJNOJ OBAVEZI NECE SE DOVESTI U PITANJE IZVRSAVANJE SVIH POSLOVA KOJE REPUBLIKA OBAVLJA ZA JNA, O CEMU CE VLADA SR BOSNE I HERCEGOVINE I NADLEZNIREPUBLICKI ORGANI VODITI POSEBNU PAZNJU.

NEPOSREDNO VRSENJE TIH POSLOVA OBEZLBIJEDICE MINISTARSTVO ZA NARODNU ODBRANU I OPSTINSKI ORGANI ZA NARODNU ODBRANU KOJI SU STRUCNO, KADROVSKI I MATERIJALNO OSPOSOBLJENI ZA NJIHOVO IZVRSAVANJE.

2. PREDLAZEMO DA SE DO DONOSENJA ZAKONA O IZMJENAMA I DOPUNAMA ZAKONA O VOJNOJ OBAVEZI, KOJI SE PREDLAZE OVOM INICIJATIVOM, OBUSTAVI PRENOSENJE VOJNE EVIDENCIJE IZ NADLEZNOSTI ORGANA UPRAVE ZA NARODNU ODBRANU NA VOJNO-TERITORIJALNE ORGANE I DA SE DOSADASNJI NACIN POPUNE NE MIJENJA.

PROLONGIRANJE PRIMJENE TOG ZAKONA NECE UTICATI NA USPJUESNO IZVRSAVANJE SVIH POSLOVA VOJNE OBAVEZE KOJI SU OD ZNACAJA ZA JNA, O CEMU SE NEPOSREDNO STARAJU NADLEZNI REPUBLICKI ORGANI.

PRILOG. ZAKONA O IZMNJENI I DOPUNI
ZAKONA O VOJNOJ OBAVEZI

PREDSJEDNIK
VLADE SRBIH,
JURE PELIVAN

KOLEGE OVO JE SVE JEDNA DEPESA DA NEBI KOGA BUNILO JE R VLADA JE JEDAN PRIMJERAK KOJI JE NAVEDENEA SLALA SIVU

MOLIM LVAS OPET HITNO JE TAKO MI JE NAREDJENO 12 SVIMA BI TREBALO BITI URUCENO NA LICNOST HAVLA SVIMA

PREDAO KEKIC 27.6.1991. GODINE PRIMIO U 1915

ZA BIHAC : *MARCETIC U ISTO VRIJEME ZZH*

ZZD

SADRŽAJ

I. DISOLUCIJA SFRJ 11

Uzroci i posljedice raspada SFRJ 13

Rat u Sloveniji i Hrvatskoj i njegova refleksija na BiH 16

BiH uoči agresije 19

II. LJUTOČKA DOLINA - DOLINA HEROJA 23

Bihać u planovima SDS 25

Ljutočka dolina - karakteristike i posebnosti 30

Procjena topografskih karakteristika prostora
Ljutočke doline i mogućnosti za odbranu 34

Zaključak 36

Ljutočka dolina u sumrak agresije 37

Rezervni sastav policije, značaj i uloga u odbrani 38

Blokada, izolacija i psihološko-propagandne aktivnosti agresora 40

III. NAPAD NA DOLINU 47

Ultimatum 49

Plan napada na Ljutočku dolinu 53

Prvi poginuli Demirović Mustafa i Zajkić Muho 59

10. juni 1992.godine 61

11. juni 1992.godine 67

12. juni 1992.godine 74

Most rastanka 80

Loskunski most 85

Pljačka, uništavanje i devastacija 88

UN-spasilac ili nešto drugo 92

IV. LOGORI 101

Odvajanje muškaraca i odvođenje u logore 103

Logor Ripač 107

Logor Prekaja 116

Logor Kozila 121

Logor Kamenica 127

Logor Račić 137

Logori Orašac i Kulen-Vakuf 140

V. MASOVNE I POJEDINAČNE GROBNICE 155

Masovna grobnica Bezdana 157

Pregled ekshumiranih i identifikovanih iz jame Bezdana 165

Masovna grobnica Tihotina 168

Spisak identifikovanih iz masovne grobnice Tihotina 171

Pojedinačne grobnice i pojedinačna ubijanja 172

Pregled ubijenih civila u K. Vakufu i Orašcu 1992. godine 174

Spisak Bošnjaka Ljutočke doline koji su preživjeli srpske logore 1992. godine i koji su razmijenjeni 177

VI. POGINULI I NESTALI LJUTOČKE DOLINE 181

Spisak poginulih Bošnjaka Ljutočke doline 183

Spisak Bošnjaka Ljutočke doline koji se vode kao nestali 189

Izrazi zahvalnosti

Izraze moje zahvalnosti zaslužuje moja porodica, koja mi je bila velika podrška i pomoć da istrajem na putu saznanja istine o stradanju Bošnjaka moga kraja.

Posebnu zahvalu zaslužuju svi oni koji su svojim sjećanjima na dane strahota i stradanja omogućili da se sazna istina o ubijanjima, mučenjima, logorima, Bezdani, Tihotini.

Zahvala pripada svim onima koji su mi na raspolaganje stavili dio izvorne građe, dokumenata, fotografija, karata, te Mirzetu Mujadžiću, akademskom dizajneru, koji je uradio idejno rješenje korica knjige, prof. dr. Muji Demiroviću i prof. Nijaziji Maslaku, koji su mi sugestijama i uputama pomogli da uradim ovaj posao.

Posebno se zahvaljujem Ismetu Feliću i njegovim zaposlenicima za nesebično zalaganje da ova knjiga ugleda svjetlo dana.

Načelniku općine Bihać, kao izvršnom izdavaču, dugujem najiskreniju zahvalu na podršci i pomoći koju mi je pružio u propitivanju istine o događajima u Ljutočkoj dolini.

Svim koji su finansijski pomogli da se ova knjiga pojavi dugujem najiskreniju zahvalu.

Posebno se zahvaljujem mnogobrojnim prijateljima, pogotovo mojim Ljutočanima, koji su me podsticali i koje će radovati ova knjiga.

Mujo BEGIĆ

ODOBRAVA:
KOMANDANT:
PVK BORIĆ GRUJO

vojna tajna
strogo poverljivo
MIR-32

PLAN

BLOKADE I RAZORUŽAVANJA ZELENIH BERETKI
U REONU ORAŠAC-KULEN VAKUF

1-1/15 lbr

2-1/15 lbr

1/3 br (-1)

122mm

09

"LIKA"

VP

PČ "RAJINOVCI"

PČ "KALATI"

1-1/br "DRVAR"

NAČELNIK ONO
puk ĐURO KARAJLOVIĆ

Red. br.	JEDINICA	TAJNI NAZIV	FREKVENCIJA	
			V.F.	V.V.F.
1	TG-1	PIVA	[illegible]	[illegible]
2	2/3 br	MANDOLINA	DNEVNA 3216	33150 (OG3)
3	3/15 br	BOROVIK		
4	LIČANI	KRNDIJA	NOČNA 2734	[illegible]
5	VP	VUČEVO		[illegible]
6	[illegible]	OPASAČ		[illegible]

ISBN 9958-9237-4-2